Honoré de BALZAC

Honoré de BALZAC

Slujbaşii

La Paris, unde oamenii care studiază şi cugetă se aseamănă întrucâtva între ei datorită faptului că trăiesc în acelaşi mediu, aţi întâlnit, desigur, destule figuri asemeni aceleia a domnului Rabourdin, pe care povestirea de faţă îl prezintă în momentul când este şef de birou într-unul dintre cele mai importante ministere: patruzeci de ani, păr cărunt – cu o nuanţă atât de plăcută, încât femeile pot la nevoie să-l îndrăgească şi aşa – şi care îndulceşte o fizionomie melancolică; ochi albaştri şi vioi, un obraz încă fraged, clar aprins şi presărat cu pete accentuate de roşeaţă; frunte şi nas ŕ la Ludovic al XV-lea, o gură aspră, o talie înaltă, subţire sau mai degrabă subţiată ca a unei persoane abia scăpate de boală, în fine un mers în care se observă nepăsarea unuia care se plimbă, dar şi meditarea omului preocupat. Dacă portretul acesta îngăduie să se întrevadă un caracter, îmbrăcămintea omului nostru contribuie poate să-l scoată în relief. Rabourdin purta de obicei o redingotă largă, albastră, cravată albă, o vestă la două rânduri, ca Robespierre, pantaloni negri fără bentiţe sub tălpi, ciorapi de mătase cenuşii şi pantofi fără nasturi. După ce se rădea şi îşi bea ceaşca de cafea la ora opt dimineaţa, ieşea cu o preciziune de orologiu şi apuca totdeauna pe aceleaşi străzi, îndreptându-se spre minister; dar atât de pedant, atât de ţanţoş, că l-ai fi luat drept un englez ducându-se la ambasada lui. După aceste trăsături principale, veţi ghici că-i un tată de familie hărţuit de grijile menajului, sâcâit de necazurile de la minister, dar destul de deştept ca să ia viaţa aşa cum este; un om cinstit, iubindu-şi ţara şi slujind-o, fără a-şi ascunde piedicile pe care le întâlneşti în cale atunci

când vrei să faci cu tot dinadinsul binele; prevăzător, deoarece cunoaşte oamenii, de o politeţe aleasă cu femeile, fiindcă nu aşteaptă nimic de la ele; în fine, un om cu experienţă, binevoitor faţă de subalterni, ţinând la o mare distanţă pe egali şi de o înaltă corectitudine faţă de şefii săi. În perioada când începe acest studiu, aţi fi remarcat la el mai ales acea rece resemnare a omului care şi-a îngropat toate iluziile tinereţii, care a renunţat la orice ambiţie tainică; aţi fi recunoscut în el pe omul descurajat, dar încă nu dezgustat, şi care stăruie în primele sale năzuinţe, mai mult spre a se folosi de însuşirile lui decât în speranţa unei îndoielnice izbânzi. Nu fusese decorat cu nici un ordin şi nu-şi ierta slăbiciunea de a fi purtat pe acela al Crinului7 în primele zile ale Restauraţiei8.

În viaţa acestui om existau unele taine: pe tatăl său nu-l cunoscuse niciodată; mama lui, femeie căreia îi plăcea luxul, totdeauna gătită, totdeauna pusă pe petreceri, având un echipaj bogat pe care el îl văzuse rar, dar a cărui frumuseţe apărea strălucitoare în amintirea sa, nu-i lăsase mai nimic; în schimb îi dăduse educaţia aceea vulgară şi incompletă care dă naştere la atât de multe ambiţii şi la atât de puţine calităţi. La şaisprezece ani, cu câteva zile înainte de moartea mamei sale, părăsise Liceul Napoleon pentru a intra ca supranumerar într-o funcţiune de stat, unde un protector necunoscut îl ajută să primească repede salariu. La douăzeci şi doi de ani Rabourdin era subşef, apoi şef de birou la douăzeci şi cinci. De atunci, mâna care ocrotea în viaţă pe acest băiat nu-şi mai arătă bunăvoinţa decât într-o singură împrejurare: îl aduse pe el, cel sărac, în casa domnului Leprince, fost comisar de vânzări, un văduv ce trecea drept foarte bogat şi care n-avea decât o singură fată. Xavier Rabourdin se îndrăgosti până-n vârful urechilor de domnişoara Célestine Leprince, pe atunci în vârstă de şaptesprezece ani, şi care nutrea pretenţiile corespunzătoare celor două sute de mii de franci zestre.

Crescută cu grijă de o mamă plină de însuşiri artistice care-i transmisese toate talentele ei, această tânără persoană se cădea să atragă privirile bărbaţilor situaţi cât mai sus. Înaltă, frumoasă şi minunat de bine legată, ea picta, era o bună muziciană, vorbea mai multe limbi şi primise oarecare pospai de ştiinţă, privilegiu primejdios ce obligă pe o femeie la multe precauţii, dacă ţine să se ferească de pedanterie. Orbită de o dragoste rău înţeleasă, mama sădise în fiica sa speranţe cu totul greşite în privinţa viitorului ei: după ea, numai un duce sau un ambasador, un mareşal al Franţei sau un ministru puteau să ofere Célestinei locul ce i s-ar cuveni în societate. Fiica avea, de altminteri, manierele, vocabularul şi purtările din lumea bună. Îmbrăcămintea sa era mai bogată şi mai elegantă decât i se cere unei fete de măritat; un soţ nu rămânea să-i dea decât fericirea. Totuşi, răsfăţările continue ale mamei, care muri cu doi ani înainte de căsătoria fiicei sale, făcură misiunea unui îndrăgostit destul de grea. Cât sânge rece nu-ţi trebuie pentru a stăpâni o astfel de femeie! Burghezii, speriaţi, dădură înapoi. Orfan, fără altă avere decât gradul său de şef de birou, Xavier fu propus de către domnul Leprince Celestinei, care rezistă multă vreme. Domnişoara Leprince n-avea nici o obiecţie împotriva pretendentului ei: era tânăr, îndrăgostit şi frumos, dar ea nu voia să se numească doamna Rabourdin. Tatăl îi demonstră fiicei că Rabourdin face parte dintre aceia din rândul cărora se aleg miniştrii; Célestine răspunse că niciodată un om care se numeşte Rabourdin nu va ajunge mare sub guvernarea Bourbonilor etc., etc. În lipsă de alte argumente tatăl comise o gravă indiscreţie, declarând fiicei sale că viitorul ei soţ va fi un Rabourdin de… ceva9 înainte de a atinge vârsta cerută pentru a intra în Cameră. Xavier va deveni în curând raportor în Consiliul de stat şi secretar general al ministerului său. De pe aceste două trepte tânărul va sălta în sferele superioare ale administraţiei, îmbogăţit cu o avere şi cu un nume transmis de un anumit testament

despre care el, Leprince, avea cunoştinţă. Căsătoria se făcu numaidecât.

Rabourdin şi soţia lui se încrezură în misterioasa putere de care vorbise bătrânul comisar de vânzări. Lăsându-se în braţele speranţei şi ale nepăsării cu care prima dragoste îi ameţeşte pe tinerii căsătoriţi, domnul şi doamna Rabourdin mistuiră, în cinci ani, aproape o sută de mii de franci din capitalul lor. De-a dreptul îngrozită când văzu că soţul ei nu avansează, Célestine hotărî să investească în terenuri cei o sută de mii de franci rămaşi din zestrea ei, plasament care aduse prea puţin venit; dar într-o bună zi, moştenirea domnului Leprince va răsplăti grija de a economisi mereu prin roadele unei bunăstări. Când fostul comisar de vânzări îşi văzu ginerele părăsit de ocrotitorii săi, încercă, din dragoste pentru fiica lui, să umple acest gol împovărător, riscând o parte din averea sa într-o speculaţie plină de perspective favorabile; dar bietul om, lovit de una dintre vânzările făcute de firma Nucingen, muri de supărare, nelăsând decât vreo zece tablouri frumoase care împodobeau salonul fiicei lui, precum şi câteva mobile vechi pe care ea le trimise la pod. Opt ani de zadarnică aşteptare făcură în fine pe doamna Rabourdin să înţeleagă că părintescul protector al soţului ei probabil că a murit, pe neaşteptate, şi că faimosul testament a fost anulat sau pierdut. Doi ani înainte de moartea lui Leprince, postul de şef de diviziune, devenit vacant, fusese dat unui domn de La Billardičre, ruda unui deputat de dreapta, ajuns ministru în 1823. Asta însemna să te laşi păgubaş de slujbă! Dar putea oare Rabourdin să renunţe la o leafă de opt mii de franci, plus gratificaţiile, de vreme ce se obişnuise să-i cheltuiască în casă şi de vreme ce această sumă însemna trei sferturi din venitul lor? De altfel, la capătul câtorva ani de răbdare, n-avea oare dreptul la o pensie? Ce prăbuşire pentru o femeie ale cărei mari pretenţii din tinereţe fuseseră în parte îndreptăţite şi care era socotită drept o femeie superioară!

Doamna Rabourdin nu dezminţi speranţele pe care le arătase domnişoara Leprince: avea elementele acelei superiorităţi aparente care place lumii, vasta sa instruire îi îngăduia să vorbească fiecăruia în limbajul său, talentele sale erau reale, dădea dovadă de un spirit independent şi ascuţit, conversaţia sa cucerea atât prin varietatea ei cât şi prin originalitatea ideilor. Aceste calităţi, folositoare şi potrivite la o suverană, la o ambasadoare, servesc la puţin lucru într-o căsnicie unde totul trebuie să se desfăşoare la un nivel mediocru. Persoanele cu o conversaţie bună ţin să aibă un public, le place să vorbească mult, şi uneori devin obositoare. Spre a-şi satisface orgoliul, doamna Rabourdin fixă o zi de primire, o dată pe săptămână, şi începu să iasă des în lume pentru a gusta plăcerile cu care o obişnuise amorul propriu. Cei care cunosc viaţa de la Paris îşi vor da seama, desigur, câtă suferinţă îndură o femeie de felul ei chinuită la ea acasă de puţinătatea mijloacelor băneşti. În ciuda atâtor neghiobii rostite pe seama banilor, dacă trăieşti la Paris, eşti totdeauna nevoit să-ţi faci bine socotelile, să te închini în faţa cifrelor şi să săruţi copita despicată a viţelului de aur. Grea problemă să ţii cu un venit de douăsprezece mii de livre un menaj compus din tată, mamă, doi copii, o femeie în casă şi o bucătăreasă, totul instalat în strada Duphot, la etajul al doilea, într-un apartament de o sută de ludovici! Înainte de a socoti cheltuielile cele mari ale casei, adăugaţi rochiile şi trăsurile pentru doamna, căci rochiile trec în primul rând, apoi vedeţi ce mai rămâne pentru educaţia copiilor (o fetiţă de şapte ani, un băiat de nouă, a căror întreţinere, în ciuda unei burse complete, se ridica la două mii de franci) şi veţi afla că doamna Rabourdin abia dacă putea să dea soţului ei treizeci de franci pe lună. Aproape toţi soţii parizieni o duc aşa, afară doar dacă nu sunt nişte monştri. Femeia asta care se crezuse hărăzită să strălucească în lume, să o domine, se văzu în cele din urmă silită să-şi irosească inteligenţa şi facultăţile sale într-o meschină luptă,

neprevăzută, măsurându-se corp la corp cu lista de cheltuieli. Unde mai pui că – spre marea suferinţă a amorului propriu – concediase, după moartea tatălui ei, feciorul în casă. Cele mai multe femei se dau bătute în această luptă zilnică, încep să se plângă şi sfârşesc prin a se înclina în faţa sorţii lor; dar, în loc să scadă, ambiţia Celestinei crescu odată cu greutăţile, pe care, neputând să le învingă, voi să le înfrunte. În ochii ei această complicaţie în rotiţele vieţii era ca nodul gordian care nu poate fi dezlegat, dar pe care geniul îl taie pur şi simplu. Departe de a se împăca cu micimea unui destin burghez, ea îşi pierdu răbdarea din pricină că evenimentele mari ale viitorului ei întârziau să se producă şi învinuia soarta că o înşală. Célestine se considera, cu bună-credinţă, o femeie superioară. Poate că avea dreptate, poate că ar fi fost mare în împrejurări mari, poate că nu-şi găsise locul. Să o recunoaştem: există, în materie de femei, ca şi în materie de bărbaţi, varietăţi pe care lumea le şlefuieşte după nevoile ei. Or, în orânduirea socială, ca şi în orânduirea naturii, se găsesc mult mai multe mlădiţe decât arbori, mult mai multe icre decât peşti ajunşi la completa lor dezvoltare; deci mulţi oameni de valoare, mulţi Athanase Granson10, sunt sortiţi să moară înăbuşiţi ca seminţele care cad pe o stâncă stearpă. De bună seamă, există femei gospodine, femei pentru distracţii, femei de lux, femei cu precădere soţii, sau mame, sau amante, femei aparţinând numai lumii spirituale sau numai lumii materiale, după cum există artişti, soldaţi, meşteri, matematicieni, poeţi, negustori, bărbaţi care se pricep în chestiuni băneşti, în agricultură sau în administraţie. Pe urmă capriciul evenimentelor răstoarnă totul: mulţi chemaţi, puţini aleşi este o lege a cetăţii cât şi a cerului. Doamna Rabourdin se socotea în stare să ajute cu luminile sale pe un om de stat, să încălzească sufletul unui artist, să slujească ţelurile unui inventator şi să-l susţină în luptele lui, să se devoteze politicii financiare a unui Nucingen, să reprezinte cu

strălucire o mare avere. Poate că în felul acesta voia să-şi explice ei înseşi dezgustul pentru lista spălătoresei, pentru controlul zilnic al bucătăriei, pentru socotelile casnice şi grijile unui menaj mărunt. Se arăta superioară acolo unde-i plăcea să fie. Simţind cu atâta durere ghimpii unei poziţii care se poate asemui cu aceea a sfântului Laurenţiu pe grătarul cu jăratic, era firesc să nu-şi poată stăpâni izbucnirile. De aceea, în accesele ambiţiei ei zădărnicite, în momentele când vanitatea sa rănită îi producea suferinţe chinuitoare, Celestine îşi vărsa necazul pe Xavier Rabourdin. Nu era oare datoria soţului să-i asigure o situaţie convenabilă? Dacă ar fi fost bărbat, ea ar fi avut destulă energie ca să ajungă repede la o avere prin care să facă fericită o femeie iubită! Îl învinui că este un om prea cinstit. În gura unor femei, această acuzaţie e o diplomă de nătângie. Îi schiţă nişte planuri superbe, fără a ţine seama de piedicile pe care le ridicau în calea lor oamenii şi evenimentele; apoi, asemeni tuturor femeilor îndârjite de o mare ambiţie, deveni, în sinea ei, mai machiavelică decât un Gondreville, mai şireată ca un Maxime de Trailles11. Spiritul Célestinei plăsmui atunci totul şi se contemplă pe ea însăşi în vastitatea ideilor sale. În faţa dezlănţuirii acestor frumoase fantezii, Rabourdin, care cunoştea procedeul, rămânea rece. Célestine, mâhnită, judecă pe bărbatul ei ca fiind îngust la minte, sfios, că înţelege greu lucrurile, şi-şi formă pe nesimţite cea mai falsă părere despre tovarăşul ei de viaţă; la început îl punea mereu în umbră prin strălucirea conversaţiei sale, apoi, întrucât ideile îi veneau prin străfulgerări, şi spre a nu pierde nici o scânteiere a spiritului ei, îl întrerupea scurt ori de câte ori el începea să dea o explicaţie. Din primele zile ale căsătoriei lor, simţind că Rabourdin o iubeşte şi o admiră, Célestine se purtă cu el fără o atenţie deosebită şi se situa mai presus de toate legile conjugale şi de bunăcuviinţă intimă, cerând în numele iubirii iertare pentru micile ei greşeli; apoi, cum ea nu se îndreptă deloc, continuă să-l domine. În această

situaţie un bărbat se află faţă de soţia lui ca un copil înaintea preceptorului său care nu poate sau nu vrea să creadă că elevul pe care l-a instruit de mic a devenit şi el mare. Asemeni doamnei de Staël, care striga în plin salon unui om mai mare decât ea: „Ştii că ai spus ceva destul de profund!”, doamna Rabourdin spunea despre soţul ei: „Uneori are duh”. Încetul cu încetul, supunerea în care continua să-l ţină pe Xavier ajunse să se manifeste pe figura ei printr-un fel de mişcări imperceptibile. Atitudinea şi purtările ei exprimau lipsa de respect. Fără să-şi dea seama, ea dăuna bărbatului ei, deoarece în oricare ţară, înainte de a-şi face o părere despre un bărbat, lumea ascultă ceea ce gândeşte despre el soţia lui, dorind să capete astfel ceea ce genevezii numesc un preaviz (în dialectul genevez se pronunţă préavis). Când Rabourdin îşi dădu seama de greşelile pe oare dragostea îl silise să le facă, era prea târziu; se mulţumi să tacă şi să sufere, întocmai ca acei oameni la care sentimentele şi ideile au forţe egale, la care se întâlneşte în acelaşi timp un suflet nobil şi un creier bine organizat, el fu avocatul soţiei sale în faţa tribunalului propriei lui raţiuni; îşi spuse că natura o hărăzise unui rol pe care nu l-a putut îndeplini din vina lui; ea era ca un pursânge englezesc, ca un cal de curse înhămat la o cotigă încărcată cu pietriş, şi suferea; într-un cuvânt, se condamnă pe sine însuşi. Pe deasupra, insistând mereu, soţia lui îl molipsise cu încrederea ce-o avea în ea însăşi. În căsnicie, ideile sunt contagioase: 9 thermidor12 a fost, ca atâtea alte evenimente uriaşe, rezultatul unei influenţe feminine. De aceea, îmboldit mereu de ambiţia Célestinei, Rabourdin se gândea de multă vreme la mijlocul de a i-o satisface, dar îi ascundea orice speranţă de teamă să n-o dezamăgească. Omul acesta de treabă era hotărât să-şi croiască drum prin administraţia publică, răzbind cu toate puterile sale. Voia să dezlănţuie în acest domeniu una dintre acele revoluţii care înalţă pe un om în fruntea unui anumit sector al societăţii; incapabil însă să răstoarne

administraţia spre folosul lui propriu, plămădea idei cât se poate de practice, dar visând un triumf obţinut pe căi demne. Puţini sunt slujbaşii care să nu fi nutrit astfel de gânduri generoase şi în acelaşi timp pline de ambiţie, dar la slujbaşi, ca şi la artişti, numărul avorturilor e mult mai mare decât al maşterilor, ceea ce îndreptăţeşte vorba lui Buffon: „Geniul e o îndelungă răbdare”.

Pus în situaţia de a studia administraţia franceză şi de a-i observa mecanismul, Rabourdin îşi concentră cercetările asupra mediului pe care întâmplarea i-l pusese în faţă, ceea ce, în paranteză, constituie secretul multor înfăptuiri omeneşti, şi sfârşi prin a născoci un sistem nou de administraţie. Cunoscând oamenii cu care avea de-a face, el nu se legase de aparatul care funcţiona atunci, care funcţionează şi acum şi care va funcţiona încă mult timp, deoarece lumea va fi mereu îngrozită la ideea de a-l schimba, însă nimeni n-ar trebui, după Rabourdin, să se dea îndărăt de la a-l simplifica. Problema ce urma să fie rezolvată consta, după părerea lui, într-o folosire mai justă a aceloraşi forţe. Redus la cea mai simplă expresie a lui, acest sistem prevedea transformarea impozitelor în aşa fel încât ele să fie micşorate fără ca statul să piardă ceva din veniturile sale şi să se obţină, cu un buget egal cu bugetul care stârnea pe atunci atâtea discuţii înverşunate, rezultate de două ori mai bune decât rezultatele actuale. O practică îndelungată îi arătase lui Rabourdin că în orice chestiune perfecţiunea se atinge numai printr-o schimbare total hotărâtoare. A economisi înseamnă a simplifica. A simplifica înseamnă a înlătura un mecanism de prisos: deci o mişcare de personal. De aceea, sistemul lui avea la bază o desfiinţare a gradelor vechi, se traducea printr-o nomenclatură administrativă nouă. Aceasta este poate pricina urii pe care şi-o atrag toţi reformatorii. Suprimările cerute de îmbunătăţire, la început neînţelese, ameninţă multe existenţe care nu se hotărăsc uşor să-şi schimbe condiţia lor. Ceea ce-l făcea pe Rabourdin cu adevărat mare

este meritul de a fi ştiut să-şi strunească entuziasmul care cuprinde pe orice inovator, de a fi căutat cu răbdare o împrejurare favorabilă pentru fiecare măsură luată, astfel ca să se înlăture dezordinea, lăsând timpului şi experienţei grija de a demonstra valoarea fiecărui amănunt al reformei. Măreţia unui atare rezultat ar putea face să se creadă că el este cu neputinţă de atins, dacă în cursul fugarei analize a sistemului s-ar pierde din vedere această idee. De aceea, nu-i lipsit de interes să se arate, după propriile lui mărturii, oricât de incomplete ar fi ele, punctul de la care a pornit pentru a cuprinde întregul orizont administrativ. Povestirea de faţă, care atacă de altfel chiar miezul problemei, va explica poate şi unele metehne ale moravurilor de azi.

Adânc mişcat de necazurile pe care le cunoscuse în viaţa slujbaşilor, Xavier se întreba care putea fi pricina desconsiderării lor crescânde; el căută cauzele şi le găsi în acele mici revoluţii parţiale asemănătoare viitorilor din urma uraganului de la 1789, pe care istoricii marilor mişcări sociale uită să le studieze, cu toate că, la drept vorbind, ele au făcut din moravurile noastre aceea ce sunt.

Altădată, sub monarhie, armata birocratică nu exista. Slujbaşii, puţini la număr, se supuneau unui prim-ministru totdeauna în legătură cu suveranul, şi astfel serveau aproape de-a dreptul pe rege. Şefii acestor slujitori zeloşi erau numiţi cu simplitate primii funcţionari. În sectoarele administraţiei de care regele nu se ocupa personal, ca acela al arenzilor, slujbaşii erau faţă de şefii lor ceea ce salariaţii unei case de comerţ sunt faţă de patronii lor: ei învăţau o ştiinţă care trebuia să-i ajute să facă avere. În felul acesta, cel mai neînsemnat punct al circomferinţei era legat de centru, de la care căpăta viaţă. Se putea vorbi, deci, de credinţă şi devotament. După 1789, statul, patria dacă vreţi, a luat locul prinţului. În loc de a depinde direct de un prim-magistrat public, funcţionarii au devenit, în ciuda frumoaselor noastre idei despre patrie, nişte slujbaşi ai guvernului, iar şefii lor plutesc în bătaia tuturor vânturilor

unei puteri denumite minister, care nu ştie în ajun dacă via mai exista a doua zi. Cursul afacerilor trebuind să fie totdeauna îndeplinit, constant e doar un anumit număr de funcţionari care se consideră absolut necesari şi care vor să-şi păstreze posturile, cu toate că sunt oricând concediabili. Aşa s-a născut birocraţia, putere gigantică pusă în mişcare de nişte pitici. Dacă Napoleon, subordonând voinţei sale orice lucru şi orice om, a făcut să întârzie pentru un moment supremaţia birocraţiei – această perdea greoaie aşezată între binele ce trebuie făcut şi omul care poate să-l pună la cale – ea s-a organizat pe deplin în timpul regimului constituţional, prieten fără doar şi poate al mediocrităţilor şi mare amator de acte justificative şi de buchiseli, într-un cuvânt sâcâitor ca o mic-burgheză. Fericite de a vedea pe miniştri într-o luptă necurmată cu patru sute de spirite înguste, cu zece sau douăsprezece capete încărcate de ambiţie şi de rea-credinţă, birourile se grăbiră să se facă necesare, substituindu-se activităţii vii printr-o activitate scrisă, şi creară o putere a inerţiei denumită raport. Să explicăm raportul:

Când regii începură să aibă miniştri, ceea ce s-a întâmplat abia sub Ludovic al XV-lea, ei cerură să li se facă rapoarte asupra chestiunilor importante, în loc să vină, ca pe vremuri, consilii cu dregătorii statului, încetul cu încetul, miniştrii fură obişnuiţi de birourile lor să imite pe regi. Grijulii de a se apăra în faţa celor două Camere şi în faţa Curţii, ei se lăsară duşi de nas de litera raportului. Nimic important nu se întâmpla în administraţie fără ca ministrul, strâns cu uşa, să nu răspundă: „Am cerut un raport”. Raportul deveni astfel pentru orice chestiune şi pentru orice ministru ceea ce el este în Camera deputaţilor pentru legi: o consultaţie în care motivele pro şi contra sunt tratate cu mai multă sau mai puţină părtinire, în aşa fel încât ministrul, întocmai ca şi Camera, constată că-i la fel de lămurit după raport ca şi înainte. Dar orice hotărâre se ia într-o clipită. Întâmplă-se ce s-o întâmpla, trebuie să ajungi

la momentul când e necesar să te decizi. Cu cât arunci în luptă mai multe motive pro şi contra, cu atât judecata este mai puţin sănătoasă. Cele mai frumoase lucruri din Franţa s-au înfăptuit pe când nu existau rapoarte şi când hotărârile erau spontane. Legea supremă a omului de stat este de a aplica formule precise pentru fiecare caz în parte, întocmai ca judecătorii sau medicii.

Rabourdin, care îşi spunea: „Eşti ministru ca să iei hotărâri, ca să cunoşti problemele şi să le rezolvi", văzu că raportul guvernează în Franţa de la colonel până la mareşal, de la comisarul de poliţie până la rege, de la prefecţi până la miniştri, de la Cameră până la rege. Din 1818 încoace, totul a început să se discute, să se cumpănească şi să se răs-cumpănească, cu voce tare şi prin scris, totul a căpătat o formă literară. Franţa se îndrepta spre ruină, în ciuda unor atât de frumoase rapoarte; ea dizerta, în loc să lucreze. Anual se făceau un milion de rapoarte scrise! Birocraţia domnea astfel în toată puterea cuvântului! Dosarele, mapele, hârţoagele, în sprijinul dovezilor fără de care Franţa ar fi pierdută, circularele, fără de care ea ar sta pe loc, se înmulţiră, crescură, înfloriră. Birocraţia stârni de atunci încoace, spre folosul ei, neîncrederea în balanţa dintre venituri şi cheltuieli, ponegri administraţia, spre mântuirea administratorului. În sfârşit, ea născoci acei prunci liliputani care ţin Franţa legată în lanţuri de centralismul parizian, ca şi cum, de la 1500 şi până la 1800, Franţa n-ar fi putut să facă nimic fără treizeci de mii de funcţionari.

Agăţându-se de trebile publice ca iedera de bulumac, slujbaşul nu-şi mai dădea nici un interes, şi iată de ce:

Siliţi să asculte de prinţi sau de cele două Camere13, care le impun sinecurişti, şi nevoiţi să păstreze oameni care să lucreze, miniştrii scăzură salariile şi măriră numărul slujbaşilor, gândind că un guvern e cu atât mai tare cu cât are mai mulţi oameni angajaţi. Legea contrară e o axiomă înscrisă în univers: nu există energie decât prin raritatea

cauzelor care o produc. De aceea, evenimentele au dovedit, în preajma lui iulie 1830, eroarea ministerialismului Restauraţiei. Pentru a implânta un guvern în inima unei naţiuni, trebuie să ştii să legi de ea interesele şi nu oamenii. Împins să dispreţuiască guvernul care îi tăia în acelaşi timp şi stima şi salariul, slujbaşul se purta atunci cu el ca o curtezană cu un amant bătrân: îi oferea muncă pe măsura banilor primiţi, situaţie la fel de puţin tolerabilă şi pentru administraţie şi pentru slujbaş, dacă şi unul şi celălalt ar fi îndrăznit să-şi încerce pulsul şi dacă salariile mari n-ar fi înăbuşit glasurile celor mici. Având doar grija să-şi păstreze postul, să-şi încaseze leafa şi să ajungă la pensie, slujbaşul socotea că i se îngăduie totul pentru a atinge acest măreţ rezultat. Această stare de lucruri duse la slugărnicia funcţionarului şi stârni zâzanii necontenite în sânul ministerelor, unde slujbaşii săraci luptau împotriva unei aristocraţii degenerate, care păştea pe izlazurile burgheziei, cerând posturi pentru copiii ei dezmoşteniţi. Un om superior cu greu putea să străbată prin aceste mărăcinişuri încâlcite, să se încovoaie, să se caţere, să se strecoare prin noroiul acestor mlaştini, unde capetele destoinice aveau darul de a-i înspăimânta pe toţi ceilalţi. Un om de geniu harnic şi ambiţios se preface a fi mai bătrân decât este pentru a obţine tiara, el însă nu-l imită niciodată pe Sixtus al V-lea14 ca să ajungă un simplu şef de birou. Nu rămâneau sau nu se iveau decât puturoşii, nepricepuţii sau neghiobii. Iată cum se născu încetul cu încetul mediocritatea administraţiei franceze. Compusă în întregime din minţi înguste, birocraţia punea o stavilă în calea prosperităţii ţării, ţinea câte şapte ani în cartoanele sale proiectul unui canal ce ar fi încurajat producţia unei provincii, se speria de orice, perpetua tărăgănelile, eterniza abuzurile, care ele însele o perpetuau şi o eternizau pe ea; ducea pe toţi de nas, chiar pe miniştri; în sfârşit, sugruma oamenii de talent care se arătau destul de îndrăzneţi spre a voi să facă ceva peste capul ei sau să-i arate prostiile

proprii. Tocmai se publicase tabelul pensionărilor; Rabourdin văzu acolo un impiegat trecut cu o pensie mai mare decât a coloneilor ciuruiţi de răni. Întreaga istorie a birocraţiei se citea în această listă. O altă pacoste creată de moravurile moderne, pe care el o socotea una dintre cauzele acestei tainice demoralizări, era aceea că, la Paris, administraţia n-are nici o ierarhie reală, în rândurile ei domneşte o egalitate completă între şeful unei diviziuni importante şi între ultimul copist; acesta e la fel de priceput ca şi celălalt într-o arenă în care unii aruncă treburile asupra altora, căci fie el poet, artist sau negustor, aici oricine devine un simplu slujbaş. Slujbaşii se privesc unii pe alţii fără nici un respect. Oare nu instrucţia, pusă fără măsură la îndemâna maselor15, face astăzi ca băiatul unui portar de minister să hotărască soarta unui om de merit sau a unui mare proprietar la uşa căruia tatăl său a slujit cândva? Ultimul venit poate deci să se ia la harţă cu cel mai vechi. Iată, de pildă, pe unul bogat, angajat ca supranumerar, stropindu-şi cu noroi şeful, în timp ce se îndreaptă spre Longchamp într-o trăsură alături de o femeie frumoasă, căreia îi arată cu vârful biciului pe un biet tată de familie ce merge pe jos şi despre care spune: „Ala e şeful meu”. Liberalii numesc această stare de lucruri PROGRES, Rabourdin vedea însă în ea ANARHIA infiltrată în sânul puterii. Iar ca rezultat asista la uneltiri surde, ca acelea dintre eunucii, femeile şi sultanii moleşiţi dintr-un serai, la intrigi de călugăriţe, la insulte rostite în şoaptă, la tiranii ca acelea dintr-un internat, la manevre diplomatice în stare să înspăimânte şi un ambasador, puse la cale pentru o gratificaţie sau pentru o avansare, la sărituri de purici înhămaţi la un car de carton, la răutăţi îndreptate împotriva ministrului însuşi tocmai de către cei ce lucrează pentru el; apoi vedea pe oamenii cu adevărat necesari, pe cei vrednici ajungând victimele unor paraziţi, iar pe cei devotaţi ţării lor, care loveau cu tărie în rândurile neputincioşilor, prăbuşindu-se sub cele mai mârşave

trădări. Toate posturile înalte fiind sub influenţa Parlamentului şi nu a regelui, slujbaşii. Se trezeau, mai curând sau mai târziu, în situaţia rotiţelor unei maşini: singurul lucru necesar pentru ei era să fie mai mult sau mai puţin unşi. O astfel de convingere fatală, care pusese stăpânire chiar şi pe unele spirite mai răsărite, înăbuşea multe proteste scrise în cunoştinţă de cauză asupra rănilor tainice ale ţării, dezarma multe manifestări de curaj, măcina intenţiile cele mai cinstite şi mai serioase, care se simţeau obosite de atâtea nedreptăţi şi se lăsau împinse în braţele nepăsării de un dezgust pustiitor… Un salariat al fraţilor Rotschild16 ţine corespondenţă cu toată Anglia; la noi, un singur slujbaş ar putea să intre în legătură cu toţi prefecţii; numai că în timp ce primul învaţă cum să-şi facă avere, celălalt îşi pierde timpul, viaţa şi sănătatea, fără să se aleagă cu nimic. De aici porneşte răul. Fireşte, nu înseamnă că o ţară e numaidecât ameninţată să piară fiindcă un slujbaş de talent se retrage, iar un om mediocru îi ia locul. Din nefericire pentru naţiuni, nici un om nu pare a fi absolut necesar pentru existenţa lor. Dar când valorile devin din ce în ce mai rare, naţiunile dispar. Spre convingere, oricine se poate duce la Veneţia, la Madrid, la Amsterdam, la Stockholm şi la Roma ca să vadă locurile unde au strălucit altădată puteri uriaşe, astăzi distruse de forţele mărunte care s-au strecurat în sânul lor, cucerind vârfurile. În ziua hărăzită luptei, totul fiind slăbit, statul se prăbuşi la cel mai mic atac. A admira pe un prost care izbândeşte, a nu-ţi părea rău de căderea unui om priceput este rezultatul tristei noastre educaţii şi al moravurilor noastre care împing pe oamenii cu duh spre zeflemea şi pe cei de geniu spre deznădejde. Dar ce problemă e mai greu de rezolvat decât aceea a îmbunătăţirii soartei slujbaşilor, într-o vreme când liberalismul ţipă prin gazetele sale, în toate dughenele industriale, că salariile slujbaşilor constituie un furt continuu, când el însuşi întocmeşte capitolele bugetului în formă de lipitori şi tot el întreabă în

fiecare an unde merg impozitele de un miliard? Pentru domnul Rabourdin slujbaşul e în raport cu bugetul ceea ce jucătorul de cărţi e în raport cu jocul: tot ce câştigă dă pe urmă înapoi. Orice salariu mare implică o producţie. A plăti o mie de franci pe an unui om, cerându-i în schimb toate zilele sale, nu înseamnă oare a organiza hoţia şi mizeria? Un puşcăriaş costă aproape tot atâţia şi munceşte mai puţin. În schimb, a cere unui om căruia statul i-ar da douăsprezece mii de franci pe an să se devoteze ţării sale ar fi un contract profitabil pentru ambele părţi, care ar putea să-i ispitească pe cei capabili.

Aceste reflecţii îl conduseră deci pe Rabourdin la o reorganizare a personalului. A folosi cât mai puţini oameni, a tripla sau a dubla salariile şi a suprima pensiile; a angaja slujbaşi tineri, aşa cum făceau Napoleon, Ludovic al XIV-lea, Richelieu şi Ximénčs17, dar a-i păstra cât mai mult, rezervându-le funcţiuni înalte şi onoruri mari, fură punctele principale ale unei reforme la fel de folositoare şi pentru stat şi pentru slujbaş. E greu să înfăţişăm pe larg, capitol cu capitol, un plan care îmbrăţişa întregul buget şi-şi întindea firele până la cele mai neînsemnate slujbuliţe ale administraţiei, pentru a le cuprinde laolaltă; dar poate că o indicare a principalelor reforme va fi de a nu pentru ca atât cei care cunosc, cât şi cei care nu cunosc structura administrativă să înţeleagă ceva. Deşi s-ar părea că un istoric se situează pe o poziţie periculoasă înfăţişând un plan ce seamănă a politică făcută la gura sobei, e necesar totuşi să creionăm acest plan, cu scopul de a explica omul prin activitatea lui. Suprimaţi ceea ce se referă la lucrările sale. Şi nu veţi mai voi să credeţi în cuvântul povestitorului, dacă el s-ar mulţumi să facă numai afirmaţii despre îndrăzneala sau priceperea unui şef de birou.

Rabourdin împărţea înalta administraţie în trei ministere. El se gândea că dacă altădată existau capete destul de solide pentru a cuprinde ansamblul treburilor interne şi externe, Franţa de azi nu se poate plânge că n-o să

găsească oameni ca Mazarin, Suger, Sully, Choiseul sau Colbert18 pentru a conduce nişte ministere chiar mai vaste decât ministerele actuale. De altminteri, constituţional vorbind, trei miniştri se înţeleg mai bine între ei decât şapte19. Apoi, e şi mai puţin greu de a face greşeli în ceea ce priveşte alegerea. În sfârşit, regalitatea ar putea înlătura astfel acele continue schimbări ministeriale care îngreuiază realizarea unui plan de politică externă sau înfăptuirea unei îmbunătăţiri în interior. În Austria, unde atâtea popoare diferite strânse laolaltă manifestă interese deosebite ce trebuiesc armonizate şi conduse sub o singură coroană, doi oameni de stat duc pe umerii lor toată povara treburilor publice, fără să se declare copleşiţi. Franţa să fie oare mai săracă în privinţa capacităţilor politice decât Germania? Jocul, destul de nătâng, a ceea ce numim instituţii constituţionale, dezvoltat peste măsură, a sfârşit, precum se ştie, prin a necesita prea multe ministere, spre a satisface ambiţiile sporite ale burgheziei. Mai întâi, lui Rabourdin i se părea firesc ca Ministerul Marinei să fie contopit cu Ministerul de Război. Pentru el, marina era unul dintre resorturile Ministerului de Război, ca şi artileria, cavaleria, infanteria sau intendenţa. Nu-i oare un nonsens de a institui administraţii separate pentru amirali şi pentru mareşali, de vreme ce ei au acelaşi ţel: să păzească ţara, să se lupte cu duşmanul, să apere posesiunile naţionale? Ministerul de Interne ar trebui să cuprindă comerţul, poliţia şi finanţele, ca să nu-şi dezmintă numele. Ministerului de Externe îi aparţin justiţia, casa regală şi tot ceea ce în cadrul Ministerului de Interne se referă la arte, litere şi frumos. Orice ocrotire trebuie să pornească direct de la suveran. Acest minister implică şi preşedinţia de consiliu. Fiecare din cele trei ministere nu va număra mai mult de două sute de slujbaşi pentru administraţia sa centrală, unde Rabourdin i-ar instala pe toţi, ca altădată, sub monarhie. Socotind în medie câte douăsprezece mii de franci de cap de om, se va atinge suma de şapte milioane pentru capitolele care

însumează mai mult de douăzeci de milioane în bugetul actual. Reducând astfel ministerele la trei, Rabourdin desfiinţa administraţii întregi devenite inutile, precum şi imensele cheltuieli ale întreţinerii lor la Paris. El dovedea că un arondisment urma să fie administrat de zece oameni, o prefectură de cel mult doisprezece, ceea ce nu însemna decât cinci mii de slujbaşi pentru întreaga Franţă (fără justiţie şi armată), număr pe oare îl depăşea atunci cifra slujbaşilor numai din ministere. În schimb, în acest plan, grefierii tribunalelor erau însărcinaţi cu regimul ipotecilor, iar Ministerul Public era însărcinat cu înregistrarea actelor şi cu domeniile. Rabourdin reunea sub un singur for central părţile care se asemănau. Astfel ipotecile, moştenirile, înregistrările nu ieşeau din cercul lor de acţiune şi nu necesitau decât trei supranumerari pentru fiecare tribunal şi trei pentru fiecare curte de apel. Aplicarea constantă a acestui principiu îl conduse pe Rabourdin la reforma finanţelor. El contopi toate încasările de impozite în una singură, taxând consumul în general, în loc de a taxa proprietatea. După el, consumul era unica materie impozabilă în timp de pace. Contribuţia funciară trebuie să fie rezervată pentru cazuri de război. Numai atunci statul putea să ceară sacrificii din partea solului, deoarece numai atunci se punea problema de a fi apărat; în timp de pace însă era o mare greşeală politică de a-l împovăra peste o anumită limită, căci însemna să nu te mai bizui pe el în marile crize. Prin urmare, împrumutul în timp de pace, fiindcă se făcea la egalitate şi nu cu cincizeci la sută pierdere ca în vremurile tulburi, iar, în timp de război, contribuţia funciară.

Invazia din 1814 şi 1815, le spunea Rabourdin prietenilor săi, a creat în Franţa şi a confirmat o instituţie pe care nici Law20, nici Napoleon n-au putut s-o înfiinţeze: creditul.

Din păcate, Xavier socotea că justele principii ale acestei admirabile maşini nu erau pe deplin înţelese În epoca activităţii lui, începută în 1820. Rabourdin impunea

consumaţia sub forma contribuţiilor directe, desfiinţând toată aparatura contribuţiilor indirecte. Venitul impozabil era urmărit printr-un rol unic compus din diferite rubrici. El înlătura astfel acele neplăcute taxe de la bariera oraşelor şi le înlocuia cu venituri mai mari provenite din simplificarea modului lor actual de percepere, enorm de costisitor. A micşora povara impozitului nu înseamnă de fel, în materie de finanţe, a micşora impozitul, ci a-l repartiza mai bine; a-l uşura înseamnă a spori volumul tranzacţiilor, lăsându-le posibilitatea de a avea un joc mai mare: individul plăteşte mai puţin, iar statul încasează mai mult. Această reformă, care s-ar putea să pară imensă, se sprijinea pe un mecanism foarte simplu. Rabourdin socotea impozitul personal şi mobiliar ca imaginea cea mai potrivită a consumului general. Averile particulare se exprimă foarte bine în Franţa prin locuinţă, prin numărul servitorilor, prin caii şi trăsurile de lux care pot fi supuse fiscalităţii. Gospodăriile, cu tot ceea ce au în jurul lor, se deosebesc puţin între ele şi dispar cu greu. După ce precizează, deci, mijloacele prin care poate fi întocmit un rol al contribuţiilor mobiliare cu mult mai sincer decât rolul actual, el repartizează sumele pe care le aduc vistieriei statului impozitele zise indirecte într-o cotă de atâta la sută pentru fiecare parte individuală. Într-adevăr, impozitul este ridicarea unei sume de bani pe socoteala lucrurilor şi a persoanelor sub forma unor înşelăciuni mai mult sau mai puţin vizibile; dar timpul acestor înşelăciuni, favorabile atunci când era vorba să se stoarcă bani, a trecut într-o epocă în care clasa, asupra căreia apasă impozitele, îşi dă seama pentru ce statul cere aceste impozite şi prin ce mecanism i le dă înapoi. Aşadar, bugetul nu e o casă de bani, ci o stropitoare: cu cât strânge şi împrăştie mai multă apă, cu atât ţara prosperă. Bunăoară, să presupunem şase milioane de părţi înstărite (Rabourdin le dovedea existenţa, înţelegând prin ele părţile bogate); n-ar fi oare mai bine să le cerem din capul locului o taxă asupra vinului, care n-ar fi mai hulită decât birul

asupra uşilor şi ferestrelor, şi ar produce o sută de milioane, în loc să le hărţuim impunând fiecare lucru în parte? Prin această regularizare a impozitului, fiecare particular va plăti mai puţin, dar în realitate statul va primi mai mult, iar consumatorii se vor bucura de o imensă reducere de preţuri pe care statul nu le va mai supune unor torturi nesfârşite. Rabourdin menţinea o taxă asupra culturii viilor, cu scopul de a ocroti această sursă de producţie împotriva prea marii abundenţe a produselor sale. Apoi, pentru a include şi consumul părţilor sărace, patentele debitanţilor urmau să fie taxate după populaţia regiunilor în care locuiesc. În felul acesta, sub trei forme: taxa asupra vinului, taxa asupra culturii viilor şi patenta, vistieria ar încasa un venit enorm fără cheltuieli şi fără jigniri, în locul unui impozit vexator împărţit între vistierie şi slujbaşii ei. Impozitul ar apăsa atunci asupra bogatului în loc să chinuiască pe sărac. Un alt exemplu. Să presupunem o taxă asupra sării, de un franc sau de doi franci pentru fiecare parte; vom obţine zece sau douăsprezece milioane, sărăritul21 modern va dispare, populaţia nevoiaşă va răsufla în voie, agricultura va fi uşurată, statul va încasa tot atât, şi nimeni nu se va mai plânge. Orice parte, fie ea industrială sau proprietară, va recunoaşte numaidecât foloasele unui impozit repartizat în felul acesta atunci când va vedea că viaţa se îmbunătăţeşte pe ogoare, iar comerţul înfloreşte. În sfârşit, statul va vedea crescând, din an în an, numărul părţilor înstărite. Desfiinţând deci administraţia contribuţiilor indirecte, maşină extrem de costisitoare, şi care e un stat în stat, atât vistieria cât şi particularii vor îi în câştig, chiar dacă am tine seama numai de economisirea cheltuielilor de încasare. Tutunul şi pulberea se vor arenda în regie, sub supravegherea statului. Sistemul cu privire la aceste două regii, dezvoltat de alţi înaintaşi ai lui Rabourdin cu prilejul noii legiuiri asupra tutunului22, fu atât de convingător, încât această lege n-ar fi trecut niciodată printr-o Cameră silită să hotărască într-un fel sau altul, aşa

cum făcea atunci ministerul. Asta era mai puţin o problemă financiară, cât una de guvernare. Statul nu mai deţinea nimic direct, nici mine, nici păduri, nici exploatări. Pentru Rabourdin, statul, stăpânitorul domeniilor, constituia acum un nonsens administrativ. Statul nu-i în stare să valorifice nimic şi se lipseşte de contribuţii, el pierde deci două surse de venituri dintr-odată. Cât despre fabricile guvernului, ele formează acelaşi nonsens raportat la sfera industriei. Statul obţine produse mai scumpe decât cele din comerţ, le face mai încet şi nu e în stare să-şi încaseze drepturile cuvenite din mişcarea industriei, căreia îi retrage subsidiile. Înseamnă oare că se administrează o ţară fabricând în loc de a mări fabricaţia, posedând în loc de a crea cât mai multe posesiuni diferite? În noul sistem, statul nu va mai cere nici o garanţie în bani. Rabourdin nu admitea decât garanţii ipotecare. Şi iată de ce. Statul sau păstrează garanţia în natură, şi atunci înseamnă că stinghereşte circulaţia banilor, sau o întrebuinţează cu o dobândă mai mare decât procentul pe care-l plăteşte, şi atunci e un furt mârşav, sau pierde, şi atunci e o prostie; pe de altă parte, dacă la un moment dat dispune de totalitatea garanţiilor, el poate provoca, în anumite situaţii, o bancrută îngrozitoare. Impozitul teritorial nu va dispărea aşadar cu totul, Rabourdin păstra o mică parte cel puţin ca punct de plecare în caz de război; fireşte însă, produsele solului iar deveni libere, iar industria, procurându-şi materiile prime la preţuri mici, ar putea să se lupte cu străinătatea, fără ajutorul înşelător al vămilor. Cei bogaţi ar administra în mod gratuit departamentele, având ca recompensă, în anumite condiţiuni, titlul de pair. Magistraţii, oamenii de ştiinţă, ofiţerii inferiori ar fi răsplătiţi mulţumitor pentru serviciile lor. Nu ar mai exista slujbaş care să nu se bucure de o mare consideraţie câştigată prin importanţa lucrărilor lui şi prin valoarea salariului pe oare-l primeşte; fiecare s-ar îngriji singur de viitorul său şi Franţa n-ar mai suferi de cancerul pensiilor care-i roade trupul. Drept rezultat,

Rabourdin prevedea numai şapte sute de milioane la cheltuieli, şi o mie două sute de milioane la venituri. Un excedent de cinci sute de milioane anual ar juca un rol ceva mai mare decât slaba amortizare al cărei viciu a fost demonstrat. Aici, după Rabourdin, statul devenea şi rentier, după cum se încăpăţâna să stăpânească şi să fabrice. În sfârşit, spre a-şi pune în aplicare reforma, fără zdruncinări şi spre a evita o noapte a sfântului Bartolomeu pentru slujbaşi23, el cerea pentru asta un răstimp de douăzeci de ani.

Acestea erau gândurile pe care le plămădea Rabourdin din ziua când locul aşteptat de el fu dat domnului de La Billardičre, un om cu totul incapabil. Planul acesta, atât de vast în aparenţă, atât de simplu în realitate, care desfiinţa atâtea state-majore umflate şi atâtea posturi mici la fel de inutile, presupunea calcule continue, statistici exacte, dovezi evidente. Rabourdin studiase vreme îndelungată bugetul sub cele două feţe ale lui – cea a veniturilor şi cea a cheltuielilor – petrecându-şi astfel multe nopţi în şir fără ştirea soţiei sale. Dar îndrăzneala de a concepe un asemenea plan şi de a-l suprapune pe cadavrul administraţiei nu era de ajuns; mai trebuia să se adreseze unui ministru în stare de a-l aprecia. Succesul lui Rabourdin depindea deci de liniştea politică a unei epoci încă pline de frământări. El nu socoti guvernul ca definitiv stabil decât în momentul când trei sute de deputaţi avură curajul să formeze o majoritate compactă24 cu adevărat guvernamentală. O conducere instaurată pe o asemenea bază se stabilise de fapt la câtva timp după ce Rabourdin îşi terminase lucrarea sa. În această epocă, mândria păcii datorate Bourbonilor făcea să fie uitată mândria războinică din timpul când Franţa strălucea ca o vastă tabără, generoasă şi măreaţă, din pricină că era victorioasă. După campania din Spania25, se părea că guvernul se pregăteşte să treacă la una dintre acele perioade în care binele poate fi înfăptuit, şi de trei luni încoace începuse un nou regim care

nu mai întâmpina nici o piedică, deoarece liberalismul stângii salutase pe Carol al X-lea cu acelaşi entuziasm ca şi dreapta. Era o situaţie care putea să înşele chiar şi pe cei mai clarvăzători oameni. Lui Rabourdin momentul i se părea deci favorabil. A propune şi a duce la bun sfârşit o reformă ale cărei rezultate aveau să fie atât de mari, nu era oare aceasta o garanţie de trăinicie pentru un guvern?

Niciodată deci omul nostru nu se arătă mai îngrijorat, mai împovărat de gânduri ca atunci, în dimineţile când străbătea străzile spre minister, şi în serile când se întorcea acasă la ora patru şi jumătate.

La rândul ei, doamna Rabourdin, întristată din pricina unei vieţi neîmplinite, supărată că trebuie să lucreze pe ascuns pentru a-şi îngădui câteva satisfacţii în ceea ce priveşte îmbrăcămintea, nu fusese niciodată mai amărâtă şi mai nemulţumită, dar, ca soţie credincioasă bărbatului ei, socotea ca nedemne de o femeie superioară ruşinoasele îndeletniciri prin care multe neveste de slujbaşi umplu golurile unei lefi neîndestulătoare. Din acest motiv refuzase orice legătură cu doamna Colleville, pe atunci încurcată cu François Keller, ale cărei serate puneau adesea în umbră pe acelea din strada Duphot. Ea luă înţepeneala gânditorului politic şi lâncezeala omului îndeobşte harnic drept o sleire a slujbaşului apăsat de plictiseala de la serviciu, răpus de sărăcia cea mai demnă de dispreţ şi de o mediocritate ce nu făcea decât să te ţină în viaţă, şi nu-şi ierta că se măritase cu un bărbat lipsit de vlagă. De aceea, cam pe atunci, se hotărî să se îngrijească ea însăşi de cariera soţului ei, spre a-l înălţa cu orice preţ în sfera celor de sus, dar ascunzându-i mijloacele de care se va folosi. Puse în aceste principii toată acea independenţă de gândire care o caracteriza şi găsi plăcere în a se ridica mai presus de celelalte femei, călcând în picioare micile lor prejudecăţi, neluând în seamă piedicile pe care societatea le aruncă în calea lor. În mânia ei îşi propuse de a-i învinge pe proşti cu propriile lor arme şi de a intra ea însăşi în joc, dacă va fi

nevoie. Pe scurt, privea lucrurile de sus. Momentul era prielnic. Domnul de La Billardičre, lovit de o boală necruţătoare, avea să-şi dea obştescul sfârşit în câteva zile. Dacă Rabourdin i-ar lua locul, însuşirile lui, căci Celestine îi recunoştea însuşiri administrative, ar fi atât de preţuite încât postul de raportor în Consiliul de stat, ce-i fusese promis cândva, îi va fi de astă dată oferit. Îl şi vedea comisar al regelui, apărând proiectele de legi în cele două Camere: atunci îl va ajuta şi ea, se va face, dacă va fi nevoie, secretara lui, va petrece nopţi întregi lucrând! Toate acestea pentru a se duce la Bois de Boulogne26 într-o trăsură minunată, pentru a fi pe picior de egalitate cu doamna Delphine de Nucingen, pentru a ridica şi salonul ei la acelaşi rang cu al doamnei Colleville, pentru a fi invitată la marile solemnităţi ministeriale, pentru a strânge în jurul ei oameni care s-o asculte, pentru a i se spune: „Doamna Rabourdin de…” (nu şi cunoştea încă domeniul), aşa cum se spune doamna de Firmiani, doamna d'Espard, doamna d'Aiglemont, doamna de Carigliano; în sfârşit, şi mai ales, pentru a înlătura nesuferitul nume de Rabourdin.

Aceste hotărâri tainice aduseră unele schimbări în cadrul menajului lor. Doamna Rabourdin începu prin a porni cu un pas ferm pe calea datoriilor. Îşi angajă din nou un fecior în casă, pe care-l îmbrăcă într-o livrea discretă, din postav închis, cu tighele roşii. Împrospătă o parte din mobilier, îşi tapetă iarăşi apartamentul, îl împodobi cu flori ce erau schimbate des, îl ticsi cu tot felul de nimicuri la modă, apoi, ea, care altădată se arăta destul de strânsă în privinţa cheltuielilor, nu şovăi câtuşi de puţin să-şi pună îmbrăcămintea în armonie cu rangul la oare aspira şi ale cărui venituri tură investite mai dinainte în câteva magazine de unde îşi făcu proviziile pentru atac. Spre a-şi impune miercurile sale, dădea câte o masă în fiecare vineri, la care invitaţii se îndatorau să facă o vizită miercurea viitoare, la o ceaşcă de ceai. Îşi alegea cu dibăcie musafirii printre deputaţii influenţi şi printre persoanele care, mai de

departe sau mai de aproape, ar putea sluji interesele sale. Într-un cuvânt, se înconjură de oameni de bună condiţie. Se petrecea foarte bine la ea; cel puţin aşa se spunea, ceea ce la Paris e de ajuns pentru a atrage lume. Rabourdin era atât de ocupat să-şi termine marea şi importanta lui operă, că nici nu observă această reînviere a belşugului din sânul căminului său.

În felul acesta, soţia şi bărbatul porniseră asediul împotriva aceleiaşi cetăţi, acţionând pe linii paralele, fără să ştie unul de altul.

La minister se afla atunci în plină ascensiune, ca secretar general, un oarecare domn Clément Chardin des Lupeaulx, unul dintre acele personaje pe care valul evenimentelor politice îl scoate la suprafaţă pentru câţiva ani, îl răstoarnă într-o zi de furtună şi pe care îl regăseşti pe marginea apei, la o anumită depărtare, împotmolit ca scheletul unei ambarcaţiuni, dar care pare încă a însemna ceva. Călătorul se întreabă dacă această epavă n-a fost încărcată. Cu niscaiva mărfuri de preţ, dacă n-a slujit în vreo împrejurare de seamă, dacă n-a contribuit la vreo rezistenţă, dacă n-a purtat faldurile vreunui tron sau cadavrul vreunei regalităţi. În momentul acela, Clément des Lupeaulx („des Lupeaulx” îl înghiţise pe „Chardin”) se afla la apogeu. În existenţele cele mai ilustre, ca şi în cele mai obscure, întâlnim, la animale ca şi la secretarii generali, un zenit şi un nadir, o perioadă când blana e splendidă, când norocul se revarsă în toată strălucirea lui. În nomenclatura creată de fabulişti, des Lupeaulx aparţine speciei Bertranzilor, care nu se gândesc decât să întâlnească niscaiva Ratoni27, şi, cum el este unul dintre principalii actori ai dramei, merită o descriere mai amănunţită, cu atât mai mult cu cât revoluţia din Iulie28 a desfiinţat această funcţie absolut necesară miniştrilor constituţionali.

Moraliştii îşi desfăşoară de obicei verva în jurul grozăviilor din afara lumii acesteia. Pentru ei, crimele rămân în seama curţilor cu juri sau a poliţiei corecţionale; cât despre

fâneţele sociale, acestea le scapă cu totul; abilităţile ce triumfă în dosul armelor codului29 se află deasupra sau dedesubtul lor, ei n-au nici lupă şi nici telescop ca să le vadă, iar mârşăviile trebuie să fie prea mari ca să le sară în ochi. Ocupându-se numai de carnivore, ei nu dau atenţie reptilelor şi, spre norocul poeţilor comici, lasă în grija lor, însuşiri de felul acelora ce-l caracterizau pe Chardin des Lupeaulx. Egoist şi înfumurat, slugarnic şi trufaş, destrăbălat şi mâncăcios, acaparator din pricina datoriilor, discret ca un mormânt care nu-şi dezminte inscripţia destinată trecătorilor, priceput şi îndrăzneţ când e vorba să ceară ceva, plin de tact, drăguţ şi spiritual, fără a rămâne niciodată dator cu vreo replică, ştiind să te umilească printr-o mângâiere, dar şi printr-o lovitură cu cotul, fără a da înapoi din faţa nici unei greutăţi, zbătându-se cu multă graţie, cinic şi voltairian, ascultând totuşi liturghia la Biserica Sfântul Toma d'Aquino atunci când acolo se afla o societate aleasă, acest secretar general era aidoma tuturor mediocrităţilor care formează plămada lumii politice. Savant prin ştiinţa altora, el adopta poziţia de ascultător şi nu exista altul mai atent decât el. De aceea, ca să nu dea de bănuit, era linguşitor până la îngreţoşare, insinuant ca un parfum şi dezmierdător ca o femeie. Împlinise patruzeci de ani. În tinereţe fusese multă vreme deznădăjduit, deoarece simţea că soarta carierei lui politice depindea de deputăţie. Dar cum de a ajuns? vă veţi întreba. Printr-un mijloc foarte simplu. Trepăduş politic, des Lupeaulx îşi lua asupră-şi misiuni delicate ce nu pot fi date unui om care se respectă, nici unuia care nu se respectă, dar care pot fi încredinţate unor fiinţe şi serioase şi dubioase în acelaşi timp, a căror singură calitate este că te poţi lega sau lepăda de ele după voie. Starea lui normală era de a fi compromis, totuşi câştiga atât din înfrângeri, cât şi din succese. El înţelesese că sub Restauraţie, epocă de tranzacţii continue între oameni, între lucruri, între evenimentele petrecute şi cele care se îngrămădesc la orizont, puterea avea nevoie de o

dădacă. De îndată ce într-o casă intră o bătrână care ştie cum se strânge şi se aşterne patul, unde se varsă lăturile, unde se aruncă rufele murdare sau de unde se iau cele curate, unde se închide argintăria, cum se îmbunează un creditor, ce oameni trebuiesc primiţi şi care anume goniţi, ei bine, chiar dacă are vicii, chiar dacă e şchioapă, ştirbă sau nespălată, chiar dacă joacă la loterie şi fură câte un franc şi jumătate pe zi ca să-şi facă bani de mizã, o asemenea făptură e îndrăgită de stăpâni, care se obişnuiesc cu ea şi o consultă în împrejurările cele mai critice: ea e totdeauna prezentă, găseşte oricând un mijloc de salvare, miroase orice taină, aduce la timp cutia cu sulemeneli şi şalul, tace când e certată, dispare când e gonită pe scară, pentru ca a doua zi, la sculare, să reapară veselă, cu tava încărcată de o excelentă gustare. Oricât de mare ar fi un om de stat, el are nevoie de o dădacă faţă de care să se considere slab, nehotărât, prin care să se certe cu propriul său destin, acuzându-se, mustrându-se, îndemnându-se la luptă. E ceva asemănător cu beţişorul sălbaticilor, care, frecat de un lemn mai tare, produce foc. Mulţi oameni de geniu se aprind în felul acesta. Napoleon făcea casă cu Berthier, iar Richelieu cu părintele Jacob30. Des Lupeaulx făcea casă cu toată lumea. Rămânea prieten cu miniştrii căzuţi şi se constituia mijlocitorul lor pe lângă cei care se ridicau, ştiind să îmbălsămeze ultima linguşire şi să parfumeze primul compliment. De altminteri, înţelegea foarte bine nimicurile la care un om de stat n-are răgazul de a se gândi, ghicea orice nevoie, era mereu gata să se facă de folos; îşi dădea pe faţă ticăloşia, începând să glumească cel dintâi pentru a obţine preţul întreg şi, între serviciile pe care urma să le facă, alegea totdeauna pe acela care nu putea fi uitat. Bunăoară, când a trebuit să sară şanţul care despărţea Imperiul de Restauraţie, în timp ce fiecare căuta o pârtie ca să-l treacă, în momentul când toate potăile Imperiului se grăbeau să-şi manifeste devotamentul prin vorbe, des Lupeaulx trecu graniţa, după ce

împrumutase mari sume de bani de la cămătari. Punând totul în joc, cumpără poliţele cele mai stingheritoare ale lui Ludovic a XVIII-lea şi lichidă astfel, el, cel dintâi, aproape trei milioane cu douăzeci la sută; avu norocul de a opera în cunoştinţă de cauză în contul anilor 1814 şi 1815. Beneficiile fură înghiţite de jupânii Gobseck, Werbrust şi Gigonnet, bancherii afacerii, cărora des Lupeaulx le făgăduise din capul locului aceste beneficii; el nu juca o mizǎ, juca pe toată banca, ştiind bine că Ludovic al XVIII-lea nu era omul care să uite de acest sacrificiu bănesc. Des Lupeaulx fu numit raportor în Consiliul de stat, cavaler al Ordinului Sfântul Ludovic şi ofiţer al Legiunii de Onoare. Ajuns sus, şiretul căută prin toate mijloacele să se tină bine la treapta pe care se ridicase, deoarece, în cetatea în care se strecurase, generalii nu stau prea multă vreme cu gurile închise. De aceea, pe lângă meseria lui de dădacă şi mijlocitor, se mai apucă să dea consultaţii gratuite pentru bolile ascunse ale puterii. După ce recunoscuse la pretinşii oameni superiori ai Restauraţiei o profundă inferioritate fată de evenimentele care-i dominau, el se impuse mediocrităţii lor politice oferindu-le, vânzându-le, în plină criză, cuvântul de ordine pe care oamenii de merit îl lasă pe seama viitorului. Să nu credeţi însă că asta pornea de la el; ar fi însemnat ca des Lupeaulx să fie un om de geniu, câtă vreme nu era decât un om isteţ. Acest Bertrand alerga peste tot, strângea păreri, sonda conştiinţele şi prindea din zbor rezonantele lor. Culegea tot ceea ce putea fi demn de ştiut, ca o adevărată şi neobosită albină politică. Acest dicţionar al lui Bayle, cu înfăţişare de om, nu proceda ca faimosul dicţionar31: el nu prezenta opinii fără să tragă concluzii, dimpotrivă, avea îndemânarea muştei care se repede drept spre cea mai bună bucată de carne din bucătărie. De aceea fu socotit un om absolut necesar oamenilor de stat. Această credinţă prinsese rădăcini atât de adânci în unele minţi, încât parveniţii ambiţioşi se gândeau că e timpul să-l compromită pe des Lupeaulx, spre

a-l împiedica să se urce şi mai sus; îl despăgubeau cu un credit tainic pentru puţina lui importantă publică. Dar, simţindu-se sprijinit de toată lumea, pescuitorul acesta de idei ceruse o arvună permanentă. Stipendiat de statul-major în garda naţională, cu o sinecură plătită la primăria Parisului, comisar al guvernului pe lângă o societate anonimă, el mai avea şi un post de inspector la casa regală. Cele două posturi oficiale trecute în buget erau acela de secretar general şi de raportor în Consiliul de stat. Deocamdată ţinea să fie comandor al Legiunii de Onoare, gentilom al Curţii, conte şi deputat. Ca să poată fi deputat trebuia să plătească un impozit de o mie de franci32, dar nenorocita cocioabă a familiei des Lupeaulx abia aducea un venit de cinci sute de franci. De unde să ia banii necesari pentru a înălţa un castel, pe care să-l înconjoare apoi cu mai multe moşii respectabile, şi unde să se poată duce pe urmă ca să arunce praf în ochii unui arondisment întreg? Cu toate că era invitat la masă în fiecare zi, cu toate că locuia de nouă ani pe spezele statului, cu toate că umbla numai cu trăsurile ministerului, des Lupeaulx avea în momentul când începe această povestire o datorie de treizeci de mii de franci, nici mai mult nici mai puţin, împotriva căreia nu ridica nimeni nici o contestaţie. Numai o căsătorie ar fi putut îmbunătăţi situaţia acestui ambiţios, golindu-i barca plină de apele datoriilor; dar o căsătorie bună depindea de înaintarea lui, şi înaintarea lui ţintea deputăţia. Căutând mijloacele prin care ar fi putut distruge acest cerc vicios, nu vedea decât unul singur, pe acela de a face un mare serviciu cuiva sau de a pune la cale o afacere care să-l arunce sus. Dar, din păcate, vremea conspiraţiilor trecuse, iar Bourbonii se părea că au încălecat toate partidele. Pe de altă parte, colac peste pupăză, de câţiva ani încoace guvernul era ţinut din scurt de discuţiile smintite ale stângii, care se îndeletnicea să facă orice guvern cu neputinţă în Franţa, încât nu mai era chip de înjghebat afaceri; ultimele fuseseră încheiate în Spania, dar ce

tărăboi se făcuse pe socoteala lor! În afară de aceasta, des Lupeaulx îşi spori singur greutăţile bizuindu-se pe prietenia ministrului său, căruia avu imprudenţa să-i împărtăşească dorinţa sa de a fi instalat pe banca ministerială. Miniştrii ghiciră ce se ascundea în dosul acestei dorinţe: des Lupeaulx voia să-şi întărească o poziţie şubredă şi să nu mai depindă de ei. Ogarul se dădea la vânător; miniştrii îi aplicară câteva lovituri de bici, apoi îl mângâiară unul după altul, îi arătară că are rivali, dar des Lupeaulx se purtă cu ei ca o curtezană dibace cu noii-veniţi: le întinse curse, toţi căzură în ele, aşa că limpezi lucrurile pe loc. Cu cât se simţea mai primejduit, cu atât dorea mai mult să pună mâna pe un post inamovibil; trebuia, însă, să joace strâns: într-o clipă putea pierde totul! O simplă trăsătură de condei ar face să-i zboare epoleţii de colonel în civil, inspecţia, sinecura de la societatea anonimă, cele două funcţii dimpreună cu foloasele lor: în total, şase lefuri pe care le păstrase în ciuda opreliştilor legii împotriva cumulului. Uneori, îşi amenința ministrul aşa cum o amantă îşi ameninţă iubitul, spunea că e pe punctul de a se însura cu o văduvă bogată; ministrul se clădea atunci bine pe lângă scumpul lui des Lupeaulx. Într-unul dintre aceste momente de bună înţelegere, obţinu promisiunea formală pentru un loc la Academia de inscripţii şi arte frumoase, de îndată ce avea să se ivească o vacanţă. Era, zicea el, un loc unde putea să se pună la adăpost. În admirabila lui situaţie, Clément Chardin des Lupeaulx era ca un arbore plantat într-un teren prielnic. Putea să-şi satisfacă toate viciile, toate fanteziile, toate meritele şi cusururile.

Iată chinurile vieţii lui: dintre cele cinci sau şase invitaţii zilnice, trebuia să aleagă casa unde se servea masa cea mai bună. Dimineaţa se ducea să distreze pe ministru şi pe soţia lui, când se sculau, luând copiii în braţe şi jucându-se cu ei. Apoi „lucra” o oră sau două, adică se instala într-un fotoliu comod pentru a citi jurnalele, a dicta ideile principale ale unei scrisori, a primi în audienţă, atunci când ministrul

lipsea, a explica în linii mari ceea ce era de făcut, a culege sau a împărţi făgăduieli mincinoase şi a-şi arunca ochii prin lornion pe deasupra petiţiilor pe care le însemna cu o apostilă ce voia să spună: Nu-mi pasă, faceţi cum vă taie capul! Oricine ştia că atunci când des Lupeaulx îşi dădea interesul pentru cineva sau pentru ceva o făcea numai fiindcă trăgea şi el un folos din asta. Îngăduia funcţionarilor superiori unele discuţii mai libere cu privire la chestiunile delicate şi asculta cancanurile lor. Din când în când se ducea la Palat spre a primi cuvântul de ordine. În sfârşit, aştepta pe ministru să se întoarcă de la Cameră, în zilele de şedinţe, pentru a afla dacă trebuie să pună la cale vreo uneltire şi cum anume s-o manevreze. Sibaritul33 acesta ministerial se îmbrăca, cina, apoi, de la orele opt seara până la trei dimineaţa, trecea prin vreo douăsprezece sau cincisprezece saloane. La Operă se întreţinea cu jurnaliştii, cu care se purta cum nu se poate mai bine; era între ei un permanent schimb de servicii, el îi îmbăta cu noutăţile lui false, ei îl ameţeau cu ale lor, şi îi oprea de a ataca pe cutare sau cutare ministru pentru cutare sau cutare chestiune care ar provoca, spunea el, o adevărată nenorocire pentru nevestele sau ibovnicele lor.

— Puteţi să spuneţi că un proiect de lege n-are nici o valoare, demonstraţi chiar, dacă sunteţi în stare, acest lucru; dar să nu spuneţi că Mariette a dansat prost. Legaţi-vă de slăbiciunea ce-o avem pentru semenele noastre în fuste, dar să nu daţi pe faţă poznele noastre de flăcăi. Ce naiba! am petrecut doar cu toţii în tinereţe şi nu se ştie ce am putea să devenim cu timpul. S-ar putea să ajungi şi dumneata ministru, dumneata care acum nu faci decât să pui sare în gogoşile Constituţionalului…34

În schimb, ori de câte ori se ivea prilejul, îi servea şi el pe redactori, ridica piedicile din calea reprezentării vreunei piese, dădea când trebuia gratificaţii sau o masă bună, făgăduia să uşureze încheierea cutărei afaceri. De altfel, iubea literatura şi iubea artele; avea autografe, albume

superbe primite gratis, desene, tablouri. Făcea multe înlesniri artiştilor, fără a-i jigni, ajutându-i în diferite împrejurări când vanitatea lor cerea o satisfacţie puţin costisitoare. De aceea era iubit de toată lumea asta a culiselor, a jurnaliştilor şi a artiştilor. Mai întâi, toţi aveau aceleaşi vicii şi sufereau de aceeaşi lene; apoi, între două pahare sau între două dansatoare, râdeau cu toţii, atât de uşor, de orice. Cum să nu fie prieteni? Dacă des Lupeaulx n-ar fi fost secretar general, ar fi fost jurnalist. Aşa se explică de ce, în bătălia celor cincisprezece ani35, când suliţa epigramei a făcut spărtura prin care avea să treacă revoluţia, des Lupeaulx n-a fost atins nici de cea mai uşoară înţepătură.

Văzând pe acest om jucându-se în grădina ministrului cu copiii excelenţei sale, pleava slujbaşilor îşi muncea creierul ca să ghicească misterul influenţei lui, precum şi natura muncii sale, în timp ce aristocraţia tuturor ministerelor îl privea ca pe cel mai primejdios Mefisto, ridicându-l în slăvi şi întorcându-i din plin linguşirile pe care el le risipea în sferele superioare. Indescifrabil ca o enigmă, ferecat ca o ieroglifă, pentru cei mărunţi, necesitatea existenţei secretarului general era limpede, ca o regulă de trei simplă, pentru cei interesaţi. Însărcinat să cearnă sfaturile, ideile şi să facă rapoarte verbale, acest mic prinţ de Wagram36 al unui Napoleon ministerial cunoştea toate tainele politicii parlamentare, lega între ele pe cele mai noi, primea, transmitea şi îngropa propuneri, rostea da-ul şi nu-ul pe care ministrul nu îndrăznea să-l pronunţe. Având rostul de a înfrunta primele săgeţi şi primele lovituri de deznădejde sau de mânie, el râdea sau se văicărea dimpreună cu ministrul. Belciug misterios prin care multe interese se legau de Palat, dar şi discret ca un duhovnic, aci ştia totul, aci nu ştia nimic; în plus, spunea despre ministru ceea ce un ministru n-ar fi putut spune despre sine însuşi. În sfârşit, cu ajutorul acestei dădace politice, ministrul cuteza să fie el însuşi: adică să-şi scoată peruca şi proteza, să se dezbrace

de scrupule şi să rămână în papuci, să se lepede de anumite obişnuinţe şi să-şi descalţe conştiinţa. De altfel, treaba nu era tocmai uşoară pentru des Lupeaulx: el trebuia să linguşească şi să dea sfaturi ministrului său, fiind nevoit a linguşi pentru a sfătui, a sfătui linguşind şi a-şi ascunde linguşirea sub forma unui sfat. Iată pentru ce mai toţi oamenii politici care se îndeletnicesc cu această meserie au o figură aproape gălbejită. Continua lor obişnuinţă de a face totdeauna o mişcare afirmativă cu. Capul spre a aproba ceea ce se spune sau spre a da impresia că aprobă imprimă ceva ciudat chipului lor. Ei aprobă fără deosebire tot ceea ce se pronunţă în faţa lor. Limbajul le e plin de dar, de însă, de totuşi, de eu aş propune, eu, în locul dumneavoastră (folosesc cât mai des în locul dumneavoastră), expresii ce lasă loc afirmărilor contrarii.

Ca fizic, Clément des Lupeaulx era tot ce mai rămăsese dintr-un bărbat chipeş: înalt de cinci picioare şi patru şchioape37, fără să fie prea gras, avea o faţă de om bine hrănit, un aer obosit, o frizură pudrată, ochelari mici, subţiri, era niţeluş blond, culoare trădată de o mână grăsulie ca a unei femei bătrâne, puţin cam lată, cu unghii scurte, pe scurt, o mână de satrap. Piciorul nu-i era lipsit de distincţie. După ora cinci, des Lupeaulx îşi punea totdeauna ciorapi de mătase ajuraţi, pantofi, un pantalon negru, o vestă de caşmir, o batistă neparfumată, lanţ de aur, frac albastru cu nasturi încrustaţi şi cordonul cu decoraţii. În cursul dimineţii purta ghete cu scârţ sub un pantalon cenuşiu şi redingota scurtă şi strimtă a intriganţilor. Înfăţişarea lui semăna atunci mai mult cu a unui avocat şiret, decât cu ţinuta unui ministru. Ochii îi erau scânteietori din pricina folosirii ochelarilor care, atunci când trebuia să-i scoată, făceau să pară mai urât decât era în realitate. Pentru cei care se pricep la oameni, pentru cei cinstiţi, cărora le face plăcere numai ceea ce este adevărat, des Lupeaulx era de nesuferit. Purtările lui pline de graţii aduceau a minciună, protestele lui binevoitoare,

drăgălăşenia lui învechită, dar totdeauna nouă pentru nătărăi, arătau stofa din care era croit. Orice om pătrunzător vedea în el o scândură putredă de care nu e bine să te sprijini.

Din momentul în care frumoasa doamnă Rabourdin găsi cu cale să se ocupe de cariera administrativă a bărbatului ei, dânsa bănui ce zace în Clément des Lupeaulx şi începu să-l studieze pentru a vedea dacă în această scândură se mai află vreo fibră lemnoasă destul de tare spre a se putea bizui pe ea în scopul de a-şi sălta soţul de la şef de birou la şef de diviziune, de la opt mii la douăsprezece mii de franci. Femeia asta superioară crezu că-l poate înşela pe vulpoiul acesta. Domnul des Lupeaulx fu deci, într-o oarecare măsură, pricina cheltuielilor extraordinare care se făcură şi care continuau să se facă în casa soţilor Rabourdin.

Strada Duphot, construită în timpul Imperiului, se impune prin câteva clădiri arătoase pe dinafară, ale căror apartamente au fost în general bine rânduite. Acela al doamnei Rabourdin avea o poziţie minunată, lucru ce contribuie în mare parte la strălucirea vieţii din interiorul unei case. O anticameră frumoasă şi destul de mare, care primea lumina din curte, ducea la un salon ale cărui ferestre dădeau la stradă. În partea dreaptă a salonului erau biroul şi camera lui Rabourdin, alături de care se afla sala de mâncare, unde ajungeai prin anticameră; în partea stângă erau camera de dormit a doamnei şi odaia sa de toaletă, alături de care se afla micul apartament al fiicei sale. În zilele de primire, uşile de la biroul lui Rabourdin şi de la camera doamnei rămâneau deschise. Spaţiul îngăduia să poată fi primită o societate aleasă, fără a da loc la acea impresie ridicolă de la unele serate burgheze unde belşugul, pregătit la repezeală în pofida obişnuinţelor zilnice, pare mai degrabă o excepţie. Salonul fusese tapetat din nou în mătase galbenă cu ornamente de culoare închisă. Camera doamnei era îmbrăcată într-o stofă albastră bătând în verde şi era mobilată în stilul rococo38. Biroul lui

Rabourdin moştenise tapetul vechiului salon, curăţat însă, şi era împodobit cu tablourile frumoase lăsate de Leprince. Fiica comisarului de vânzări păstra în sala de mâncare nişte admirabile covoare turceşti, cumpărate de ocazie de către tatăl ei, pe marginea cărora aşezase nişte abanosuri vechi, ale căror preţuri ajunseseră foarte mari. Minunate dulăpioare sculptate de Boulle39, cumpărate de asemeni de fostul comisar de vânzări, se înşirau de jur împrejurul acestei încăperi, în mijlocul căreia străluceau arabescurile de aramă încrustate în platanul primului model de ceasornic cu picior care avea darul de a repune la loc de cinste capodoperele veacului al XVII-lea. Florile înmiresmau acest apartament, plin de gust şi de lucruri frumoase, în care fiecare amănunt era o operă de artă aşezată acolo unde trebuia şi lângă ceea ce trebuia, în care doamna Rabourdin, îmbrăcată cu acea originală simplicitate a artiştilor, părea o femeie obişnuită cu aceste podoabe, despre care ea nu vorbea niciodată, întregind prin farmecul spiritului său efectul pe care această armonie îl producea asupra invitaţilor. Datorită tatălui ei, din momentul în care rococo-ul fu iarăşi la modă, Célestine făcu să se vorbească despre dânsa.

Oricât de obişnuit ar fi fost cu strălucirea falsă sau adevărată a diverselor trepte sociale, des Lupeaulx fu plăcut impresionat la doamna Rabourdin. Farmecul care cuprinse pe acest Asmodeu parizian40 poate fi explicat printr-o comparaţie. Închipuiţi-vă un călător obosit de miile de privelişti ale Italiei, Braziliei sau Indiilor, care se întoarce în patrie şi întâlneşte în drumul său un lac încântător, cum este lacul Orta de la poalele muntelui Rose, cu o insulă implântată în apele lui liniştite, surâzătoare şi drăgălaşă, o insulă simplă şi totuşi plină de podoabe, singuratică şi în acelaşi timp înconjurată de pâlcuri elegante de copaci, sau de statui cu un frumos aspect. De jur împrejurul ei ţărmuri şi sălbatice, şi cultivate; dincolo de marginile ei, măreţia şi vuietul, iar în interior, proporţiile omeneşti. Lumea pe care

a colindat-o călătorul nostru se găseşte aici în mic, deoarece o vrajă poetică şi melodioasă o înfăşoară cu toate armoniile, răscolind tot felul de idei. E în acelaşi timp ceva din lumea schimniciei şi a vieţii!

Cu câteva zile mai înainte, frumoasa doamnă Firmiani, una dintre cele mai încântătoare femei din cartierul Saint-Germain, care o iubea şi o primea în salonul ei pe doamna Rabourdin, îi spusese lui des Lupeaulx, invitat special pentru a auzi fraza aceasta: „De ce nu te duci şi la doamna? şi arătă spre Célestine. Doamna dă serate minunate, şi mai cu seamă mese… mai bogate decât ale mele.”

Des Lupeaulx abia aşteptase prilejul de a face o promisiune frumoasei doamne Rabourdin, care îşi ridicase pentru prima dată privirile spre el în timp ce vorbea. Şi fără să mai stea pe gânduri, se duse în strada Duphot. Femeia are o singură capcană, se căinează Figaro41, dar aceasta este de neînlăturat. Pe când lua masa la umilul şef de birou, des Lupeaulx îşi propuse de a reveni din când în când în casa lui. Datorită purtării pline de cuminţenie şi curtenire a fermecătoarei femei, pe care doamna Colleville, rivala sa, o numea Célimčne din strada Duphot42, de o lună încoace el lua masa în fiecare vineri la dânsa şi venea din proprie iniţiativă miercurea, la ceai.

După câteva invitaţii, în urma unor observaţii pătrunzătoare şi pline de ascuţime, doamna Rabourdin crezu că găsise în această scândură ministerială locul unde şi-ar putea propti, la un moment dat, piciorul. Nu se îndoia de succes. Bucuria ei nu va putea fi înţeleasă decât în acele case de slujbaşi unde, timp de trei sau patru ani, totul s-a bizuit pe o fericire legată de o numire mângâiată, dorită, visată fără încetare. Câte suferinţe ostoite! Câte rugăminţi îndreptate către zeităţile ministeriale! Câte vizite făcute cu un anumit scop! În sfârşit, graţie îndrăznelii ei, doamna Rabourdin nu aştepta decât sosirea ceasului când va putea să aibă douăzeci de mii de franci pe an, în loc de opt mii.

„Şi voi ieşi şi cu faţa curată, îşi spuse ea. Am făcut oarecare cheltuieli, dar, ce vrei, ne aflăm într-o epocă în care meritele ce stau deoparte rămân necunoscute şi, dimpotrivă, numai dacă apari în lume, dacă trăieşti în societate, păstrând legăturile, făcând altele noi, numai aşa poţi ajung (c) om astăzi. Şi apoi, miniştrii şi prietenii lor nu se interesează decât de cei pe care-i văd mereu: iar Rabourdin habar n-are de lume. Dacă nu i-aş fi ademenit pe deputaţii ăştia trei, ei ar fi râvnit poate locul lui de La Billardičre, pe câtă vreme aşa, primindu-i la mine, s-au ruşinat, au devenit sprijinitorii noştri, în loc să ne fie rivali. Am cochetat puţin cu ei, dar îmi pare bine că am scăpat numai cu primele nerozii pe care le spui bărbaţilor ca să le faci plăcere…”

În ziua când începu cu adevărat lupta neaşteptată pentru postul cu pricina, după dineul ministerial care deschise una dintre acele serate pe care miniştrii le declară publice, des Lupeaulx se afla lângă sobă, alături de soţia ministrului. Sorbindu-şi ceaşca de cafea, el avea să constate, încă o dată, că doamna Rabourdin se număra printre cele şapte sau opt femei cu adevărat superioare din Paris. În mai multe rânduri, chiar, el aduse vorba despre doamna Rabourdin, aşa cum caporalul Trim43 pomenea mereu despre bereta lui.

— Mai las-o în pace, prietene dragă, o să-i cauzezi neplăceri, îi spuse soţia ministrului râzând cam fără chef.

Nici unei femei nu-i face plăcere să audă elogiul altei femei rostit de faţă cu ea; în asemenea situaţii, toate îşi rezervă cuvântul, ca să poată turna câteva picături de oţet în apa de trandafiri a laudelor.

— Sărmanul de La Billardičre e gata să moară, adăugă Excelenţa Sa. Moştenirea lui administrativă i se cuvine lui Rabourdin, care este unul dintre funcţionarii noştri cei mai pricepuţi şi faţă de care înaintaşii noştri nu s-au purtat prea bine, cu toate că unul dintre ei a obţinut prefectura de poliţie în timpul Imperiului datorită unui anumit personaj ce

fusese plătit spre a-l urmări pe Rabourdin. Ca să fiu sincer, dragul meu, dumneata eşti încă destul de tânăr spre a fi iubit pentru dumneata însuti…

— Dacă locul lui de La Billardičre va fi dat lui Rabourdin, sper să fiu crezut pe cuvânt atunci când laud superioritatea soţiei sale, replică des Lupeaulx, înţelegând ironia ministrului. Dar, dacă doamna contesă binevoieşte să se convingă…

— Să o invit la primul meu bal, nu-i aşa? Ei bine, femeia asta superioară a dumitale va fi chemată atunci când vor fi la mine cucoanele acelea care vin aici numai ca să-şi bată joc de noi, ele vor auzi anunţând pe doamna Rabourdin.

— Dar la ministrul Afacerilor Străine nu e anunţată doamna Firmiani?

— Născută Cadignan! spuse cu vioiciune proaspătul conte, aruncând o privire tăioasă către secretarul său general, deoarece nici el, nici soţia lui nu erau nobili.

Multe persoane credeau că ei discută despre cine ştie ce chestiuni importante; solicitatorii aşteptau în fundul salonului. După ce des Lupeaulx plecă, proaspăta contesă îi spuse soţului ei:

— Mi se pare că des Lupeaulx e îndrăgostit!

— Ar fi pentru prima dată în viaţa lui! răspunse el ridicând din umeri, ca pentru a-i arăta soţiei sale că des Lupeaulx nu-şi pierde vremea cu nimicuri.

Ministrul zări pe un deputat de centru-dreapta, care tocmai intra, şi-şi lăsă soţia, ducându-se să încurajeze un glas ce nu îndrăznea să se facă auzit. Într-adevăr, sub povara unei nenorociri neprevăzute, care-l sugruma, deputatul voia să se asigure de o protecţie şi venise să-i spună în taină că peste câteva zile va fi silit să-şi dea demisia. Anunţat din timp, ministrul ar putea să pună în funcţiune bateriile sale, pentru a înfrunta opoziţia.

Ministrul, adică des Lupeaulx, invitase în timpul mesei un personaj inamovibil sub toate guvernele, ce părea destul de stingherit de propria-i persoană, şi care, în dorinţa de a lua

o atitudine cât mai demnă, înţepenise în faţa lui cu călcâiele lipite unul de altul, ca un soclu egiptean. Acest funcţionar stătea lângă cămin şi aştepta clipa când va putea să-i mulţumească secretarului general, a cărui plecare bruscă îl lăsă cu vorba pe buze, tocmai în momentul când se pregătea să rostească o frază de laudă. Acest personaj nu era altul decât casierul ministerului, singurul slujbaş care nu tremura niciodată în faţa schimbărilor politice.

Pe vremea aceea, Parlamentul nu drămuia cu atâta zgârcenie bugetul, aşa cum se întâmplă în tristele noastre zile; nu reducea cu atâta răutate onorariile ministeriale, nu făcea, după cum se spune în stilul bucătăriei, economii la fitilurile de lampă, ci acorda fiecărui ministru nou numit o indemnizaţie zisă de deplasare. Ca să vii şi ca să pleci de la minister costa, vai! parale, iar instalarea aducea după sine o mulţime de cheltuieli care nu se recomanda să fie trecute în registre! Această indemnizaţie se ridica la frumuşica sumă de douăzeci şi cinci de mii de franci. Abia apărea decizia în Monitor şi, în timp ce slujbaşii mari, ca şi cei mici, strânşi în jurul sobelor sau în faţa căminelor, se întrebau, ameninţaţi de furtună în posturile lor: „Asta ce-o să mai facă? O să mărească numărul slujbaşilor, o să dea afară doi şi o să numească trei?” potolitul casier alegea douăzeci şi cinci dintre cele mai frumoase bilete de bancă, le prindea cu o agrafă şi-şi întipărea pe figura-i de paracliser o expresie cât mai veselă. Apoi urca scara apartamentului şi cerea slugilor, care vedeau una şi aceeaşi putere în bani şi în păstrătorul banilor, în stăpânitor şi în stăpânit, în idee şi în formă, să fie introdus la Excelenţa Sa de îndată ce acesta se va scula. Casierul căuta să se înfăţişeze la perechea ministerială în momentul acela de huzurire matinală, când un om de stat se arată blajin şi mărinimos. La întrebarea „Ce doreşti?” pusă de ministru, el răspundea prin arătarea pachetului de hârtii, spunând că s-a grăbit să aducă Excelenţei Sale indemnizaţia cuvenită; pe urmă explica doamnei motivele, iar aceasta, uimită dar bucuroasă, oprea

totdeauna o parte din sumă, uneori chiar toată. Indemnizaţia de deplasare e o chestiune de gospodărie. Casierul făcea o plecăciune, apoi strecura câteva cuvinte pentru domnul ministru: „Dacă Excelenţa Sa ar binevoi să-l menţină în post, dacă e mulţumit de serviciile lui prompte, dacă etc.” Deoarece un om care aduce douăzeci şi cinci de mii de franci e totdeauna un slujbaş merituos, casierul nu pleca fără să audă cu urechile lui confirmarea în postul din care, de douăzeci şi cinci de ani, privea cum se toarnă, se întoarnă şi se răstoarnă miniştrii rând pe rând. După aceea era la dispoziţia doamnei, se prezenta cu cele treisprezece mii de franci, leafa lunară, exact la timp, uneori le aducea mai înainte, alteori mai târziu, după cum i se spunea, şi îşi păstra astfel, după o veche expresie călugărească, un glas la strană.

Fost mânuitor al registrelor Vistieriei, pe când Vistieria avea registre ţinute în partidă dublă, jupân Saillard primise slujba lui actuală ca o răsplată pentru aceea la care fusese nevoit să renunţe. Era un bătrâior trupeş şi grăsuţ, foarte priceput în tinerea registrelor şi foarte nepriceput în toate celelalte lucruri, rotund ca un zero, simplu ca bună ziua, care venea la birou cu paşi număraţi ca un elefant şi se întorcea tot aşa în Piaţa Regală, unde locuia în apartamentul de la parter al unei case vechi, proprietatea lui. Avea ca tovarăş de drum pe domnul Isidore Baudoyer, şef de birou în diviziunea domnului de La Billardičre ţi deci coleg cu Rabourdin; acesta se însurase cu Elisabeth Saillard, fiica sa unică, şi care, fireşte, se instalase într-un apartament de deasupra lui. La minister, nimeni nu se îndoia că moş Saillard era un prostănac, dar nimeni n-a putut să ştie vreodată cât de mare era prostia lui; era prea compactă ca să fie pătrunsă, nu suna niciodată a gol şi absorbea totul fără să arunce nimic în afară. Bixiou (un slujbaş despre care va fi vorba mai încolo) făcuse caricatura casierului desenând în vârful unui ou un cap cu perucă, iar dedesubt două picioare scurte, însoţind-o de inscripţia:

„Născut ca să plătească şi să primească fără a greşi niciodată. Cu ceva mai puţin noroc ar fi fost servitor la Banca Franţei; cu ceva mai multă ambiţie, ar fi fost dat afară.”

În momentul acela, ministrul se uita la casierul său aşa cum te uiţi la un cuier sau la o cornişă, fără să-ţi treacă prin cap că obiectul acela ar putea să audă ceea ce se vorbeşte sau să înţeleagă vreun gând ascuns.

— Ţin cu atât mai mult să ne înţelegem cu prefectul în cea mai mare taină, se adresă ministrul către deputatul demisionar, cu cât des Lupeaulx vânează locul dumitale. Cocioaba lui se află chiar în arondismentul dumitale, însă noi nu avem chef să-l vedem deputat.

— N-are nici censul, nici vârsta necesară44, zise deputatul.

— Da, dar ştii ce hotărâre s-a luat cu privire la vârstă, atunci când a fost vorba de Casimir Périer. Cât despre venit, des Lupeaulx are o oarecare avere; ea nu e prea mare, e drept, dar legea nu pune nici o stavilă îmbogăţirii, iar el nu e omul care să nu şi-o poată rotunji. Comisiile se arată destul de largi cu deputaţii de la centru, astfel că nu ne vom putea împotrivi pe faţă, dacă domnişorul ăsta se va bucura de o anumită bunăvoinţă.

— Dar de unde o să ia banii ca să-şi mărească averea?

— Uiţi că Manuel a făcut ce-a făcut şi a pus mâna pe o casă din Paris? replică ministrul.

Cuierul din perete asculta, dar fără voia lui. Această discuţie aprinsă, cu toate că era rostită în şoaptă, ajunsese până la urechile lui Saillard graţie unor însuşiri ale acusticii încă insuficient studiate. Ştiţi ce sentiment îl cuprinse pe bătrâior când auzi aceste mărturisiri politice? O spaimă ce-i încrâncenă carnea pe el. Saillard făcea parte din rândul acelor oameni cumsecade care se îngrozesc când ascultă ceea ce nu se cade să audă, când intră unde nu sunt chemaţi şi când par îndrăzneţi, deşi sunt fricoşi, curioşi, deşi sunt discreţi. Casierul se strecură uşor pe covor,

îndreptându-se spre ieşire, astfel încât ministrul constată că era prea departe când dădu cu ochii de el. Saillard era un duh ministerial în stare să păstreze chiar şi cel mai mic secret: dacă ministrul îşi dădea seama că omul său a intrat în tainele lui, era destul să-i spună: „Nici o vorbă!” Casierul profită de faptul că se strânseseră acolo mai mulţi oameni de casă, se urcă într-o trăsură din cartierul său, pe care în timpul acestor costisitoare invitaţii o în chiria totdeauna cu ora, şi se întoarse acasă, în Piaţa Regală.

La ora când bătrânul Saillard străbătea Parisul, ginerele său şi scumpa lui Elisabeth erau ocupaţi, laolaltă cu abatele Gaudron, duhovnicul lor, să învârtească un nevinovat boston45 în tovărăşia câtorva vecini şi a unui anume Martin Falleix, turnător în aramă din foburgul46 Saint-Antoine, căruia Saillard îi pusese la îndemână fondurile necesare ca să înjghebeze un atelier ce-i aducea un venit bunişor. Acest Falleix, de fel din Auvergne, era un om de treabă, care venise la Paris cu traista în băţ şi fusese numaidecât angajat de fraţii Brézac, cunoscuţi dărâmători de castele. Pe la douăzeci şi şapte de ani, prinzând gustul de înavuţire, ca oricare altul, Martin Falleix avu norocul să fie comanditat cu bani de domnul Saillard, pentru exploatarea unei invenţii în materie de turnătorie (brevet de invenţie şi medalie de aur la Expoziţia din 1825). Doamna Baudoyer, a cărei fiică unică călca, după o expresie a lui moş Saillard, pe coada celui de-al doisprezecelea an, pusese ochii pe Falleix, un băietan bondoc, oacheş, muncitor şi descurcăreţ, de a cărui educaţie se îngrijea chiar dânsa. Conform ideilor ei, această educaţie consta în a-l învăţa pe harnicul provincial să joace boston, să-şi ferească bine cărţile, să nu lase pe nimeni să se uite în ele, să vină la ei ras, cu mâinile spălate cu săpun, să nu înjure, să vorbească franceza lor, să poarte ghete în locul papucilor şi cămăşi de stambă în locul cămăşilor de in, să-şi lase părul vâlvoi în loc de a şi-l pieptăna lins pe cap. După opt zile, Elisabeth îl convinsese pe Falleix să-şi scoată

de la urechi două mari inele bătute pe muche, care semănau cu două cerculeţe.

— Prea îmi cereţi mult, doamnă Baudoyer, protestase el văzând-o că se bucură de sacrificiul acesta, puneţi prea multă stăpânire pe mine. M-aţi făcut să-mi curăţ dinţii până i-am clintit din loc, peste puţin o să mă faceţi să-mi frec unghiile şi să port freză, ceea ce nu se potriveşte cu meseria noastră, unde cuconaşii nu prea sunt văzuţi cu ochi buni.

Elisabeth Baudoyer, născută Saillard, era una dintre acele figuri asupra cărora penelul se opreşte rar din pricina înfăţişării lor comune, dar care trebuiesc, totuşi, schiţate, deoarece ele reprezintă expresia acelei mici burghezii pariziene, situată între pătura meseriaşilor înstăriţi şi între clasa înaltă, ale cărei calităţi sunt aproape nişte vicii, ale cărei cusururi n-au nimic interesant, dar ale cărei moravuri, deşi serbede, nu-s lipsite de originalitate. Elisabeth avea o înfăţişare plăpândă şi nu-ţi făcea nici o plăcere să te uiţi la ea. Talia ei, care trecea cu puţin ele patru picioare, era atât de subţire, încât cingătoarea sa abia atingea o jumătate de cot. Trăsăturile feţei, delicate, îngrămădite spre nas, dădeau figurii ei o uşoară asemănare cu mutra unei nevăstuici. La treizeci de ani trecuţi, nu părea să aibă mai mult de şaisprezece sau şaptesprezece. Ochii, de culoarea albastră a faianţei, îngreuiaţi de nişte pleoape mari adumbrite de bolta sprâncenelor, n-aveau nici o strălucire. Totul la ea era meschin: şi părul blond care bătea în alb, şi fruntea îngustă cu proeminenţe de care părea că se loveşte lumina, şi tenul plin de nuanţe cenuşii, aproape plumburii. Partea inferioară a feţei, mai mult triunghiulară decât ovală, încheia fără nici o armonie nişte contururi în general destul de tulburi. În sfârşit, vocea ei scotea o suită întreagă de intonaţii acre-dulci. Elisabeth era, prin definiţie, mic-burgheză care dă sfaturi soţului ei seara, când se culcă, fără nici cel mai mic merit al virtuţilor sale, ambiţioasă fără să ştie de ce, poate numai din simpla dezvoltare a

egoismului domestic. La ţară, ar fi vrut să-şi sporească pământul; în lumea funcţionărească, dorea să ajungă cât mai sus. A descrie viaţa tatălui şi a mamei ei înseamnă a descrie femeia, zugrăvind copilăria fetiţei.

Domnul Saillard se însurase cu fata unui negustor de mobile care îşi avea prăvălia sub zidurile Halelor. Mijloacele lor reduse obligaseră la început pe domnul şi doamna Saillard să trăiască în lipsuri continue. După treizeci şi trei de ani de căsătorie şi douăzeci şi nouă de ani de slujbă la stat, averea Saillarzilor (aşa-i numeau prietenii) consta din şaizeci de mii de franci încredinţaţi lui Falleix, casa din Piaţa Regală, cumpărată cu patruzeci de mii de franci în 1804, şi zestrea fiicei lor, de treizeci şi şase de mii de franci. În capitalul acesta, moştenirea văduvei Bidault, mama doamnei Saillard, reprezenta o sumă de circa cincizeci de mii de franci. Venitul lui Saillard fusese totdeauna de patru mii cinci sute de franci, deoarece postul său nu îngăduia nici o avansare administrativă, fapt pentru care multă vreme nu ispitise pe nimeni. Cei nouăzeci de mii de franci, strânşi centimă cu centimă, proveneau aşadar din economii chinuite şi fructificate într-un chip lipsit de inteligenţă. Într-adevăr, Saillarzii nu cunoşteau alt mijloc de a-şi plasa banii decât să-i ducă, în grămezi de câte cinci mii de franci, la notarul lor, domnul Sorbier, predecesorul lui Cardot, şi să-i dea cu cinci la sută pentru primul împrumut, cu menţionarea clauzei ca obligaţiile să treacă asupra soţiei, dacă cel care împrumuta era căsătorit! Doamna Saillard obţinu în 1804 un debit de hârtie timbrată al cărui dever îngădui luarea unei servitoare în casă. În momentul acela, imobilul, care valora mai mult de o sută de mii de franci, aducea un venit de opt mii. Falleix dădea şapte la sută pentru cei şaizeci de mii de franci, pe lângă o cotă-parte egală din câştig. Aşa că Saillarzii se bucurau de o rentă de cel puţin şaptesprezece mii de livre. Toată ambiţia bătrânului era să capete, odată cu ieşirea la pensie, crucea Legiunii de Onoare47.

Tinereţea Elisabethei fu o necurmată corvadă într-o familie ale cărei deprinderi erau cât se poate de obositoare, iar ideile cât se poate de simple. Se încingeau totdeauna discuţii în legătură cu cumpărarea unei pălării pentru Saillard, se făcea socoteala câţi ani ţinuse un gheroc, iar umbrelele erau agăţate pe sus cu ajutorul unor belciuge de aramă. Din 1804 nu se mai făcuse nici o reparaţie la casă. Saillarzii menţineau apartamentele de la parter în starea în care le lăsase vechiul proprietar, oglinzile se scorojiseră de poleiul lor aurit, iar picturile de deasupra uşilor abia se mai vedeau sub stratul de praf depus de vreme. În camerele mari şi frumoase cu căminuri de marmură sculptată, cu tavane demne de Versailles, păstrau încă mobila pe care o găsiseră la văduva Bidault. Erau acolo fotolii de lemn de nuc, cu braţe largi şi îmbrăcate în stofă, scrinuri de lemn de trandafir, mescioare cu vergi de metal şi cu plăci crăpate de marmură albă, un superb birou de Boulle, căruia moda nu i-a redat încă valoarea, apoi un talmeş-balmeş de lucruri de ocazie păstrate de negustoreasa de sub zidurile Halelor: tablouri cumpărate pentru frumuseţea ramelor, veselă compusă din piese amestecate, printre care un minunat serviciu japonez de prăjituri, iar restul, farfurii de porţelan de cele mai diverse fabricaţii, argintării desperecheate, cristaluri învechite, frumoase albituri de damasc, un pat cât un mormânt, acoperit cu cât, având saltele de puf.

În mijlocul acestor relicve, doamna Saillard trona într-un jeţ modern de mahon, cu picioarele pe o încălzitoare afumată, lângă un cămin plin de cenuşă, însă veşnic stins, deasupra căruia se vedeau un ceasornic ornamental, câteva statuete vechi de bronz, câteva candelabre în formă de floare, dar fără lumânări, căci dânsa se lumina cu un sfeşnic de alamă în care era implântată o lumânare lungă înfăşurată în dâre de ceară topită.

Doamna Saillard avea un chip pe care, în ciuda zbârciturilor, se citeau îndărătnicia şi asprimea, îngustimea ideilor, o cinste bine drămuită, o pioşenie ce nu cunoştea

mila, o zgârcenie făţişă şi pacea unei conştiinţe fără frământări. În unele tablouri flamande puteţi vedea soţii de burgmestru croite cam în felul acesta de către natură şi reproduse aidoma de penelul pictorilor: atât doar că acelea au rochii frumoase de catifea sau de stofe scumpe, pe câtă vreme doamna Saillard n-avea rochii, ci îmbrăcămintea aceea păstrată din moşi-strămoşi, căreia în provinciile Touraine şi Picardie i se spune cotte, sau în general în restul Franţei, cotillon, un fel de fustă cu pliuri răsfrânte la spate şi în părţi. Mijlocul îi era strâns într-un ilic cu creţuri la spate, alt port din altă vreme! Purta încă scufie cu aripioare şi papuci cu tocuri înalte. Deşi avea cincizeci şi şapte de ani şi muncile grele din cadrul gospodăriei i-ar fi dat dreptul să se odihnească, dânsa împletea ciorapi pentru soţ, pentru ea şi pentru un unchi, aşa cum ţărăncile împletesc toată ziua, umblând, vorbind, plimbându-se prin grădină sau mai dând, din când în când, câte o raită pe la cuhnie.

Impusă de nevoie la început, zgârcenia Saillarzilor se transformase cu timpul în obişnuinţă. Când se întorcea de la slujbă, casierul îmbrăca o haină de casă şi îşi cultiva singur grădina, înconjurată cu un gard de fier, de care se ocupa numai el. Timp de mulţi ani Elisabeth se ducea dimineaţa după târguieli împreună cu maică-sa, apoi amândouă, cot la cot, se războiau cu treburile casei. Mama gătea foarte bine raţa cu napi, dar, după părerea lui moş Saillard, Elisabeth n-avea pereche în ceea ce privea felul cum ştia să potrivească ceapa pentru pulpa de berbec. „Să te lingi pe degete, nu alta!” De îndată ce Elisabeth se deprinse să ţină acul în mână, maică-sa o puse să repare albiturile casei şi hainele tatălui ei. Având mereu câte ceva de făcut, ca o servitoare, ea nu ieşea niciodată singură. Cu toate că locuiau la doi paşi de Bulevardul Temple, de-a lungul căruia se înşirau teatrele Franconi, Gaâté, Ambigu-Comique48 şi, ceva mai încolo, Porte-Saint-Martin, Elisabeth nu fusese încă niciodată la comedii. Când îşi manifestă dorinţa de a vedea ce-i acolo, fu luată, cu

îngăduirea abatelui Gaudron, bineînţeles, de domnul Baudoyer, care, spre a se făli şi spre a-i arăta cel mai frumos spectacol, o duse la Operă, unde se dădea atunci Plugarul chinez. Elisabeth găsi comedia plicticoasă ca un roi de muşte şi nu voi să se mai ducă a doua oară. Duminica, după ce făcea de patru ori drumul din Piaţa Regală la Biserica Saint-Paul, deoarece mama ei o silea să se ţină cu stricteţe de preceptele şi îndatoririle creştineşti, părinţii o luau cu ei în faţă la Café Turc, unde se aşezau pe scăunelele ce se găseau între pereţii clădirii şi gărduleţul de la drum. Saillarzii se grăbeau să ajungă acolo primii, ca să ocupe locurile cele mai bune, şi se distrau uitându-se la lumea de pe stradă. În timpul acela, grădina Café-ului Turc era locul de întâlnire al bărbaţilor şi al femeilor elegante din cartierele Marais, Saint-Antoine şi împrejurimi. Elisabeth purta numai rochii de stambă, vara, şi de lână, iarna, pe care şi le făcea singură; maică-sa nu-i dădea decât douăzeci de franci pe lună pentru cheltuială, dar tatăl ei, care o iubea mult, îndulcea această zgârcenie prin diverse daruri. Nu citise niciodată ceea ce abatele Gaudron, vicarul de la Saint-Paul şi sfetnicul familiei, numea cărţi profane. Regula asta îşi dăduse roadele sale. Silită să-şi îndrume simţămintele către o pasiune oarecare, Elisabeth devenise lacomă după câştig. Nu era lipsită nici de judecată, nici de pătrundere; dar cum ideile religioase şi lipsa de experienţă îi încercuiau calităţile ca într-un inel de bronz, ele nu se răsfrângeau decât asupra celor mai comune lucruri din viaţă, pentru ca după aceea, învârtindu-se într-un spaţiu îngust, să se concentreze cu totul asupra afacerii la ordinea zilei. Înfrânate de cucernicie, înclinaţiile ei trebuiră să se dezvolte doar între graniţele impuse de cazurile de conştiinţă, această magazie de chestiuni gingaşe din care interesul îşi alege părţile ce-i convin. Asemeni acelor personaje pioase la care religiozitatea n-a înăbuşit cu totul ambiţia, era în stare să-şi împingă aproapele la acte neîngăduite numai pentru a se alege cu un folos cât mai

mare; asemenea acestui soi de personaje, devenea aprigă atunci când era vorba de un drept al ei, recurgând la toate mijloacele viclene. Jignită, şi-ar fi pândit duşmanul cu răbdarea şireată a pisicilor, fiind în stare de o răzbunare cumplită şi rece, comisă în numele lui Dumnezeu. Până la căsătoria Elisabethei, soţii Saillard au trăit fără alte legături în afară de aceea cu abatele Gaudron, preot din Auvergne, numit vicar la Saint-Paul odată cu restaurarea cultului catolic. Alături de acest slujitor al bisericii, care fusese prieten cu răposata doamnă Bidault, mai era unchiul dinspre tată al doamnei Saillard, un bătrân negustor de hârtie, retras încă din anul al II-lea al Republicii, acum în vârstă de şaizeci şi nouă de ani, care venea să-i vadă numai duminica, fiindcă în ziua asta a săptămânii nu erau afaceri de făcut.

Acest bătrânel, cu o faţă verzuie, dominată de un nas roşu ca al unui beţiv şi străpunsă de doi ochi ca de vultur, umbla cu un tricorn sub care îi flutura părul cărunt, purta pantaloni ale căror găici atârnau mult peste catarame, ciorapi de bumbac colorat, împletiţi de nepoata sa, căreia continua să-i spună mica Saillard, nişte pantofi mari cu capse de argint şi o redingotă pestriţă. Semăna mult cu unul dintre acei oameni pirpirii ce îndeplinesc în acelaşi timp funcţia de paracliser, clopotar, uşier, gropar şi dascăl de ţară şi pe care îi iei drept nişte plăsmuiri ale caricaturiştilor, atâta vreme cât nu-i vezi la faţă. Venea încă şi acum pe jos ca să ia masa aici şi se întorcea tot pe jos în strada Grenétat, unde locuia într-o casă la etajul al treilea. Se ocupa cu scontul valorilor comerciale în cartierul Saint-Martin, unde era cunoscut sub porecla de Gigonnet49, din pricina felului înfrigurat şi convulsiv în care îşi trăgea piciorul. Domnul Bidault începuse să facă scontări încă din anul al II-lea, împreună cu un olandez, jupân Werbrust, prieten cu Gobseck.

Mai târziu, în biroul fabricii din cartierul Saint-Paul, Saillard făcu cunoştinţă cu domnul şi doamna Transon, mari

negustori de olărie, stabiliţi în strada Lesdiguičres, care arătară interes pentru Elisabeth şi care, în scopul de a o mărita, aduseră pe tânărul Isidore Baudoyer în casă la Saillard. Încuscrirea dintre domnul şi doamna Baudoyer şi Saillarzi se înfăptui cu aprobarea lui Gigonnet, care, timp de mai mulţi ani, se ajutase în afacerile lui de un oarecare jupân Mitral, portărel, fratele doamnei Baudoyer-mama, care voia să se retragă atunci într-o căsuţă a lui, în Isle-Adam. Domnul şi doamna Baudoyer, tatăl şi mama lui Isidore, tăbăcari cinstiţi, din strada Censier, făcuseră încetul cu încetul o avere bunicică cu un negoţ învechit. După ce-şi însuraseră unicul fiu, căruia îi dădură o zestre de cincizeci de mii de franci, ei se hotărâră să se retragă la ţară şi aleseră regiunea din Isle-Adam, unde îl atraseră şi pe Mitral; veneau însă destul de des la Paris, căci aveau unde trage, în casa din strada Censier, lăsată ca zestre lui Isidore. Soţilor Baudoyer le rămăsese o rentă de o mie de livre, după ce dăduseră fiului partea cuvenită lui.

Domnul Mitral, bărbat cu o perucă sinistră, cu faţa de culoarea Senei, pe care străluceau doi ochi ca tutunul de Spania, rece ca o frânghie de put, mirosind totdeauna locul unde era o pradă de prins, păstra taina asupra averii lui; el jefuia însă în colţişorul lui, după cum Werbrust şi Gigonnet jefuiau în cartierul Saint-Martin.

Cu toate că cercul acestei familii se mări, principiile şi deprinderile ei nu se schimbară însă. Se serbau cu regularitate ziua tatei, a mamei, a ginerelui, a fiicei şi a nepoatei, aniversarea naşterilor şi a căsătoriilor, Paştele, Crăciunul, Anul Nou şi Boboteaza. Aceste sărbători prilejuiau mari dereticări în casă şi o curăţenie generală, ceea ce adăuga la plăcerea ceremoniilor domestice şi un anumit folos. Apoi, cu un alai deosebit, se făceau cadouri practice, însoţite de buchete de flori: o pereche de ciorapi de mătase sau o tichie cu ciucure pentru Saillard, cercei de aur şi o tavă de argint pentru Elisabeth şi pentru bărbatul ei, cărora li se întregea cu încetul un serviciu de masă, fuste

de mătase pentru doamna Saillard, care le păstra nou-nouţe. Când se dădea un dar, cel care-l primea era poftit într-un fotoliu şi întrebat de mai multe ori:

— Ghici, ce dar ţi-am pregătit?

Pe urmă se încingea un ospăţ bogat, care ţinea cinci ore, şi la care erau poftiţi abatele Gaudron, Falleix, Rabourdin, domnul Godard, pe vremuri subşef al domnului Baudoyer, şi domnul Bataille, căpitanul companiei din care făcuseră parte şi socrul şi ginerele. Domnul Cardot, poftit mereu, proceda ca Rabourdin, accepta o invitaţie din şase. La desert cântau, se îmbrăţişau cu entuziasm şi-şi doreau toate fericirile posibile, apoi arătau cadourile, cerând părerea tuturor invitaţilor. În ziua când primise tichia cu ciucure, Saillard nu şi-o scoase din cap la desert, ceea ce încântă pe toată lumea. Seara veneau cunoscuţii mai de departe şi se începea balul. Dansau până târziu, în sunetul unei singure viori; de vreo şase ani încoace, însă, domnul Godard, bun cântăreţ din fluier, contribuia la petrecere prin adăugirea unui flaut cu sunetul subţire. Bucătăreasa şi fata în casă a doamnei Baudoyer, bătrâna Catherine, servitoarea doamnei Saillard, portarul şi nevasta lui priveau din pragul uşii de la salon. Servitorii primeau o monedă galbenă de trei livre spre a-şi cumpăra vin şi cafea. Toată lumea asta se uita la Baudoyer şi la Saillard ca la nişte oameni sus-puşi: erau slujbaşi ai guvernului, ajunseseră prin meritele lor; ei lucrau, se spunea, cu ministrul, îşi datorau averea priceperii lor, erau oameni politici; Baudoyer însă trecea drept cel mai destoinic, postul lui de şef de birou presupunea o muncă mai complicată, mai anevoioasă decât aceea de casier. Afară de asta, deşi fiu al unui tăbăcar din strada Censier, Isidore avusese marele merit de a-şi termina studiile şi curajul de a renunţa la întreprinderea tatălui său, pentru a intra în administraţie, unde ajunsese la un post strălucit. Pe deasupra, ştiind să tacă, era privit ca un gânditor adânc şi poate într-o zi, după cum spuneau soţii Transon, va fi numit deputat în arondismentul al optulea.

Auzind astfel de vorbe, lui Gigonnet i se întâmpla adesea să-şi muşte buzele, şi aşa destul de ciupite, şi să arunce o privire furişă spre nepoata lui, Elisabeth.

Isidore era un bărbat de treizeci şi şapte de ani, înalt şi bine legat, care asuda repede şi al cărui cap semăna cu al unui hidrocefal. Capul acesta mare, acoperit cu un păr castaniu şi tăiat scurt, era legat de gât printr-un sul de carne ce se răsfrângea de-a lungul gulerului hainei. Avea nişte braţe de Hercule, mâini demne de un Domiţian50, un pântec pe care sobrietatea sa îl ţinea la respect, după expresia lui Brillat-Savarin51. La chip aducea mai mult cu împăratul Alexandru52. Ochii lui mici, nasul turtit şi răsucit în sus, gura cu buze subţiri şi bărbia scurtă îi dădeau o înfăţişare de tătar. Fruntea îi era îngustă şi joasă. Cu toate că avea un temperament potolit, devotatul Isidore se deda unei aprinse pasiuni conjugale care nu scădea cu timpul deloc. În ciuda asemănării lui cu frumosul împărat al Rusiei şi cu teribilul Domiţian, Isidore era pur şi simplu un funcţionar, nu tocmai destoinic ca şef de birou, dar care cunoştea bine practica lucrărilor şi ascundea o mărginire molatică sub o carapace atât de groasă că nici un fel de scalpel nu o putea străbate. Studiile sale îndârjite, în timpul cărora dăduse dovadă de o răbdare şi o voinţă de bou, capul lui mare înşelaseră pe părinţi, care îl socoteau un om cu totul deosebit. Chiţibuşar şi căutând mereu să arate ceea ce ştie, vorbăreţ şi cicălitor, spaima subalternilor lui, pe care nu-i slăbea din ochi, ţinea la fiecare punct şi virgulă, aplica regulamentele cu asprime şi se arăta de o exactitate atât de aprigă, încât toţi cei din biroul lui veneau totdeauna la slujbă înainte de timp. Baudoyer purta un frac albastru-deschis cu nasturi aurii, o vestă de un galben spălăcit, pantaloni cenuşii şi o cravată colorată. Picioarele-i late nu erau niciodată încălţate ca lumea. Lanţul de la ceas era garnisit cu un mare smoc de brelocuri, printre care păstra, în 1824, câteva pietre de America ce fuseseră la modă prin anul al VII-lea53.

În sânul acestei familii, care dăinuia prin tăria legăturilor religioase, prin asprimea moravurilor, printr-o singură idee, aceea a zgârceniei, devenită pe atunci un fel de busolă, Elisabeth se vedea silită să se închidă în ea însăşi, în loc de a-şi împărtăşi gândurile altora, deoarece simţea că nu are pe nimeni care să o înţeleagă. Deşi unele fapte ar fi îndemnat-o să cârtească împotriva bărbatului ei, pioasa femeie păstra cea mai bună părere despre domnul Baudoyer; ea îi arăta un respect profund, cinstind în el pe tatăl fiicei sale, pe soţul ei, adică puterea temporală, cum spunea vicarul de la Saint-Paul. De aceea, ar fi socotit un păcat de moarte să facă un singur gest, să arunce o singură privire, să spună un singur cuvânt din care un străin ar fi putut ghici adevărata ei părere despre nătărăul de Baudoyer; manifesta chiar o supunere oarbă faţă de orice dorinţă a lui. Toate zvonurile vieţii ajungeau la urechea sa, ea le strângea, le cântărea numai pentru dânsa şi judeca atât de bine oamenii şi faptele lor, încât, în momentul când începe această povestire, ea era oracolul tainic al celor doi funcţionari, care, încetul cu încetul, ajunseseră să nu mai facă nimic niciunul, înainte de a-i cere sfatul. Bătrânul Saillard spunea cu naivitate: „Ce şmecheră-i Elisabeth asta!” Baudoyer însă, prea prost ca să nu se înfumureze de falsa reputaţie de care se bucura în cartierul Saint-Antoine, făgăduia înţelepciunea soţiei lui, cu toate că se folosea de ea. Elisabeth ghicise că unchiul ei Bidault, zis Gigonnet, trebuie să fie bogat şi că mânuieşte sume mari de bani. Minată de interes, ea îl cunoştea pe domnul des Lupeaulx mai bine decât îl cunoştea ministrul lui. Fiind căsătorită cu un prostănac, ea se gândea că viaţa sa ar fi putut sa fie altfel, dar se mulţumea să bănuiască doar o situaţie mai bună, fără a dori să o şi cunoască. Toate simţămintele ei frumoase găseau hrană în dragostea pentru fiica sa, pe care o cruţa de necazurile îndurate de ea însăşi în copilărie, şi astfel se credea achitată faţă de lumea sentimentelor. Numai din grija pentru binele fiicei îl îndemnase pe tatăl ei

la actul nesocotit al asocierii cu Falleix. Acesta fusese prezentat Saillarzilor de către bătrânul Bidault, care îi împrumuta bani în contul mărfurilor sale. Falleix găsea că fostul lui concetăţean era prea avar şi se plânsese cu nevinovăţie Saillarzilor cum că Gigonnet cerea o camătă de optsprezece la sută unuia din Auvergne. Bătrâna doamnă Saillard îndrăznise să-l condamne pe unchiul ei.

— Tocmai fiindcă-i din Auvergne nu-i iau decât optsprezece la sută! răspunse Gigonnet.

Falleix, în vârstă de douăzeci şi opt de ani, făcând o descoperire şi împărtăşind-o lui Saillard, părea că i-a pus Dumnezeu mâna în cap (expresie din vocabularul Saillarzilor) şi se credea sortit unei averi mari; Elisabeth se gândi numaidecât să-l pregătească pentru fiica ei şi să-şi formeze ea însăşi ginerele, făcându-şi astfel planurile cu şapte ani înainte de vreme. Martin Falleix arăta un respect neaşteptat doamnei Baudoyer, în care vedea o femeie foarte deşteaptă. Chiar de-ar avea mai târziu milioane, el va trebui să rămână pentru totdeauna în casa asta, unde găsise o familie. Mica Baudoyer fusese încă de pe acum învăţată să-i toarne cu drăgălăşenie în pahar şi să-i ducă pălăria la cuier.

În clipa când domnul Saillard se întoarse de la minister, bostonul era în toi. Elisabeth dădea sfaturi lui Falleix. Doamna Saillard împletea lângă sobă, urmărind jocul vicarului de la Saint-Paul. Domnul Baudoyer. Neclintit ca o scadenţă, îşi frământa mintea să ghicească la cine se aflau cărţile bune şi stătea faţă în faţă cu Mitral, venit din Isle-Adam pentru sărbătorile Crăciunului. Nimeni nu se sinchisi de sosirea casierului, care se învârti câteva minute prin salon, cu faţa lui mare încruntată de o meditaţie neobişnuită.

— Totdeauna-i aşa când ia masa la ministru, zise doamna Saillard. Noroc că asta se întâmplă numai de două ori pe an, că altfel mi l-ar da gata. Saillard, nu-i făcut să aibă de-a face cu oamenii din guvern. Ascultă, Saillard, adăugă ea cu voce tare, sper că n-ai de gând să stai aici cu pantalonii de

mătase şi cu fracul de stofă de Elbeuf. Du-te şi ţi le schimbă, nu le toci aici degeaba, mămicule!

— Tatăl tău nu-i în apele lui, se adresă Baudoyer soţiei sale, după ce casierul trecu în camera lui să se dezbrace, în frig.

— Poate o fi murit domnul de La Billardičre, spuse cu răceală Elisabeth, şi cum el ţine ca tu să-i iei locul, asta îl frământă, desigur.

— Dacă pot să vă fiu de folos cu ceva, zise vicarul de la Saint-Paul înclinându-se, spuneţi-mi; am cinstea de a fi un cunoscut al doamnei prinţese moştenitoare, Trăim doar într-o vreme când se cuvine să punem în slujbe pe oamenii devotaţi, a căror credinţă în Dumnezeu e nezdruncinată.

— Vasăzică, rosti Falleix, pentru ca oamenii de merit să poată ajunge, ei au nevoie de protecţie în statul dumneavoastră? Bine am făcut eu că mi-am ales meseria de turnător; în viaţa practică lucrurile fabricate cum trebuie sunt cel puţin preţuite…

— Domnul meu, ripostă Baudoyer, guvernul e guvern, te rog să nu-l vorbeşti de rău aici.

— Îmi place, zise vicarul, dumneata vorbeşti exact ca în Constituţionalul.

— Constituţionalul nici nu spune altceva, adăugă Baudoyer, care nu-l citea niciodată.

Casierul îl socotea pe ginerele lui tot atât de superior în merite faţă de Rabourdin, pe cât de superior îl socotea pe Dumnezeu faţă de sfântul Crépin, cum zicea el; numai că bătrânelul se gândea la această avansare cu o mare naivitate. Stăpânit de simţământul care-i face pe toţi slujbaşii să dorească înaintarea în grad, această patimă brutală, aprigă, oarbă, el voia să aibă succes, aşa cum voia să obţină crucea Legiunii de Onoare, adică fără să facă nimic împotriva conştiinţei lui, bizuindu-se numai pe merit. După el, un om care a avut răbdare să stea douăzeci şi cinci de ani într-un birou, în dosul unui ghişeu, înseamnă că s-a sacrificat destul pentru patrie şi deci binemerită o

decoraţie. Spre a-şi ajuta ginerele, el nu s-a gândit decât să strecoare o vorbă soţiei Excelenţei Sale, atunci când i-a dus acesteia leafa pe o lună.

— Ce-i cu tine, Saillard, parcă ţi s-au înecat corăbiile. Spune, micule, spune-ne ceva, îl luă de scurt nevastă-sa, când el apăru din nou în salon.

Saillard întoarse spatele, după ce mai întâi făcu un semn fiicei lui, codindu-se să vorbească despre politică de faţă cu nişte străini. După plecarea domnului Mitral şi a vicarului, Saillard împinse masa la o parte, se aşeză într-un fotoliu şi luă atitudinea pe care o lua atunci când avea de povestit vreun cancan de la birou, gesturi şi mişcări asemănătoare cu cele trei lovituri de gong de la Comedia Franceză. Apoi atrăgând atenţia soţiei, ginerelui şi fiicei lui să păstreze cea mai deplină taină, căci, după părerea lui, oricât de lipsită de importanţă ar fi bârfeala, posturile lor depindeau totdeauna de felul cum ştiu să tacă din gură, el le vorbi despre enigma de neînţeles a demisiei unui deputat, despre dorinţa legitimă a secretarului general de a-i lua locul, despre opunerea tainică a ministrului faţă de intenţia unuia dintre cei mai hotărâţi susţinători ai lui, a unuia dintre cei mai credincioşi slujitori, apoi despre chestia vârstei şi a censului. Urmă un noian de presupuneri împletite cu părerile celor doi slujbaşi, care schimbau între ei tot felul de nerozii. Elisabeth puse trei întrebări:

— Dacă domnul des Lupeaulx e de partea noastră, crezi că domnul Baudoyer va fi numit în mod sigur?

— Dracu ştie! exclamă casierul.

— În 1814, unchiul Bidault şi prietenul său, domnul Gobseck, i-au dat nişe bani cu împrumut, gândi ea. Mai are datorii?

— Oho, rosti casierul, întărind cu un şuierat apăsat şi prelung ultima vocală. S-au făcut proteste cu privire la plată, dar au fost înlăturate cu ordin de sus şi cu un mandat la vedere.

— Şi unde-i moşia lui des Lupeaulx?

— Dracu ştie, pe undeva prin partea locului de unde-i şi bunicul tău şi tatăl unchiului Bidault, de pe unde e şi Falleix, nu departe de departamentul deputatului care-şi depune mandatul…

După ce uriaşul ei soţ se întinse în pat ca să se culce, Elisabeth se aplecă deasupra lui şi, cu toate că el socotea întrebările ei drept nişte năzbâtii, îi spuse:

— Dragul meu, s-ar putea să capeţi postul domnului de La Billardičre.

— Iar începi cu închipuirile tale! i-o tăie scurt. Baudoyer. Lasă-l pe domnul Gaudron să vorbească prinţesei moştenitoare şi nu te mai amesteca în treburi funcţionăreşti!

La ora unsprezece, pe când în casa din Piaţa Regală se făcuse linişte, domnul des Lupeaulx ieşea de la Operă pentru a se duce în strada Duphot. Fu una dintre cele mai strălucite miercuri ale doamnei Rabourdin. Mulţi dintre obişnuiţii ei se întorceau de la teatru şi se adăugau grupurilor formate în saloanele sale, unde se remarcau o seamă de celebrităţi: poetul Canalis, pictorul Schinner, doctorul Bianchon, Lucien de Rubempré, Octave de Camps, contele de Granville, vicontele de Fontaine; autorul de vodeviluri du Bruel, jurnalistul Andoche Finot, Derville, unul dintre cele mai serioase capete de la Palatul Justiţiei, baronul du Châtelet, deputat, bancherul du Tillet, tineri eleganţi ca Paul de Manerville şi junele viconte de Portenducre54. Când apăru secretarul general, Célestine tocmai servea ceaiul. Îmbrăcămintea îi stătea foarte bine în seara aceea: avea o rochie de catifea neagră fără zorzoane, o eşarfă de voal negru, părul pieptănat strâns, legat cu o panglică şi cu zulufi atârnând într-o parte şi în alta, după moda engleză. Ceea ce distingea pe această femeie era aerul acela de nepăsare al artiştilor, înţelegerea uşoară a tuturor lucrurilor şi gratia cu care îndeplinea cea mai mică dorinţă a prietenilor ei. Natura o înzestrase cu o talie zveltă, care se răsucea cu uşurinţă la primul cuvânt ce i se

adresa, şi cu nişte ochi negri de orientală, oblici ca ai chinezoaicelor, ca să privească şi în lături; ştia să-şi moduleze glasul ademenitor şi dulce pentru a da o vrajă mângâietoare fiecărei vorbe, chiar şi uneia aruncate la întâmplare; avea nişte picioruşe ca acelea care se văd numai în portrete, atunci când pictorii îşi îngăduie să falsifice realitatea încălţându-şi modelul, singura măgulire ce nu intră în conflict cu anatomia. Obrajii, de o paloare accentuată ziua, ca ai oacheşelor, aveau reflexe vii la luminile salonului, care făceau să-i strălucească părul şi ochii negri. În fine, formele ei subţiri şi bine modelate aminteau unui ochi de artist de acea Venus medievală creată de Jean Goujon55, celebrul sculptor al Dianei din Poitiers.

Des Lupeaulx se opri în uşă, sprijinindu-se cu umărul de pervaz. Această iscoadă a ideilor nu-şi refuza plăcerea de a iscodi şi sentimentele, deoarece femeia asta îl interesa mai mult decât cele la care se oprise până atunci. Des Lupeaulx atingea vârsta când bărbaţii au pretenţii nemăsurate asupra femeilor. Primele fire de păr alb aduc cu ele ultimele pasiuni, dar cele mai puternice, fiindcă sunt la răscrucea unde sfârşeşte puterea şi unde începe slăbiciunea. Patruzeci de ani înseamnă vârsta nebuniilor, vârsta când bărbatul vrea să fie iubit numai pentru el, deoarece atunci iubirea nu mai trăieşte prin ea însăşi, ca în tinereţe, când poţi fi fericit iubind oricum şi pe oricine, în felul lui Chérubin56. La patruzeci de ani doreşti să ai totul din teama că nu vei avea nimic, pe câtă vreme la douăzeci şi cinci de ani ai atâtea satisfacţii, încât nu ştii să alegi. La douăzeci şi cinci de ani te bucuri de toate forţele, pe care le risipeşti ca un nesăbuit, pe cită vreme la patruzeci iei abuzul drept putere. Gândurile care îl frământau în clipa aceea pe des Lupeaulx erau fără îndoială triste. Nervii acestui frumos bărbat îmbătrânit prea devreme se destinseră, surâsul acela plăcut care-i servea de fizionomie

şi-i alcătuia un fel de mască, crispându-i chipul, se risipi; adevăratul om din el se trădă, şi era groaznic.

Rabourdin îl zări şi-şi spuse: „Ce i s-o fi întâmplat oare? A căzut în dizgraţie?”

Secretarul general nu făcea însă decât să-şi aducă aminte că odinioară fusese prea repede părăsit de frumoasa doamnă Colleville, ale cărei intenţii erau aceleaşi ca şi ale Célestinei. Rabourdin surprinse pe acest fals om de stat cu ochii pironiţi asupra soţiei sale şi-şi întipări în minte privirea lui. Rabourdin era un observator prea pătrunzător pentru a nu-l cunoaşte bine pe des Lupeaulx; îl dispreţuia profund, dar, cum li se întâmplă de obicei oamenilor foarte ocupaţi, simţămintele sale nu răzbeau până la suprafaţă. Concentrarea pe care o provoacă o acţiune întreprinsă cu pasiune echivalează cu cea mai dibace prefăcătorie, aşa încât gândurile lui Rabourdin erau ca nişte scrisori închise pentru des Lupeaulx. Şeful de birou privea cu ciudă prezenţa acestui parvenit politic în casa lui, dar nu voise să o contrazică pe Célestine. În momentul acela el vorbea între patru ochi cu Un supranumerar, care va juca un anumit rol în intriga de culise stârnită de moartea sigură a lui de La Billardičre, ţi spiona cu o privire foarte distrată pe Célestine şi pe des Lupeaulx.

Aci se impune, desigur, să explicăm – atât pentru străini, cât şi pentru nepoţii noştri – ce înseamnă la Paris un supranumerar.

Supranumerarul este în lumea funcţionărească ceea ce este copilul de la strană într-o biserică, băiatul de trupă într-un regiment, figurantul într-un teatru: ceva nevinovat, neprihănit, o fiinţă orbită de iluzii. Fără iluzie, ce ne-am face oare? Ea ne dă puterea de a îndura toate mizeriile artei, de a învinge toate piedicile ştiinţei, înzestrându-ne cu tăria credinţei. Iluzia e o credinţă nemărginită! Or, supranumerarul crede în funcţionarism! El nu bănuieşte cât de aspru, cât de rău, cât de nemilos e acesta. Nu există decât două feluri de supranumerari: supranumerarii bogaţi

şi supranumerarii săraci. Supranumerarul sărac e bogat în speranţe şi are nevoie de un post; supranumerarul bogat e sărac cu duhul şi n-are nevoie de nimic. O familie bogată nu e atât de neghioabă ca să facă dintr-un om de duh un slujbaş de stat. Supranumerarul bogat e încredinţat unui funcţionar superior sau e plasat pe lângă directorul general, care îl iniţiază în ceea ce Bilboquet, acest mare filozof57, va numi înalta comedie a administraţiei, îndulcindu-i astfel chinurile stagiului până în clipa când va fi numit într-o slujbă oarecare. Supranumerarul bogat nu stârneşte niciodată panică în birouri, slujbaşii ştiu că el nu-i ameninţă cu nimic, deoarece acest supranumerar vânează numai slujbele înalte din administraţie. În acea epocă, în multe familii se punea întrebarea: „încotro să-i îndreptăm pe copiii noştri?” Armata nu mai constituia prilejuri de îmbogăţire. Carierele speciale – ingineria, marina, minele, geniştii, profesoratul – erau îngrădite de regulamente sau apărate de concursuri, pe câtă vreme roata miraculoasă care metamorfozează pe unii slujbaşi în prefecţi, subprefecţi, directori financiari, încasatori etc. În oameni aranjaţi ca-n poveşti nu e supusă nici unei legi, nici unui stagiu. Datorită acestui fapt, birourile au fost năpădite de supranumerari cu cabriolete, eleganţi, purtând mustăţi şi devenind obraznici ca nişte parveniţi. Jurnalismul loveşte fără milă în supranumerarul bogat care se întâmplă să fie totdeauna văr, nepot, rudă cu un ministru, cu un deputat sau cu un pair cu foarte mare influenţă, în timp ce slujbaşii, complicii acestui supranumerar, cerşesc protecţia lui. Supranumerarul sărac, adevăratul, singurul supranumerar, e mai totdeauna copilul unei văduve de slujbaş care trăieşte dintr-o pensie mizeră şi se zbate să-şi hrănească fiul până când acesta ajunge într-un post de copist, apoi moare lăsându-l în apropierea bastonului de mareşal, într-un post de ajutor de referent, de ajutor de secretar, sau, în cazul cel mai bun, de subşef. Locuind totdeauna într-un cartier unde chiriile nu sunt scumpe, acest supranumerar porneşte de

acasă devreme de tot; pentru el starea timpului e singura mare problemă a zilei! A merge pe jos, a nu se murdări de noroi, a-şi feri hainele de cea mai mică stropitură, a număra minutele pe care o ploaie i le-ar putea răpi silindu-l să se adăpostească, iată cât de multe griji are el! Trotuarele străzilor, pavajul bulevardelor şi al cheiurilor sunt pentru el tot atâtea binefaceri. Dacă vreo pricină neobişnuită vă obligă să umblaţi pe străzile Parisului la ora şapte şi jumătate dimineaţa, sau la ora opt, iama, o să vedeţi apărând, pe un frig pătrunzător, pe ploaie sau pe vremea cea mai rea, un tânăr sfrijit şi palid, fără ţigară; ei bine, uitaţi-vă la buzunarele lui... veţi vedea acolo forma unei pâinişoare pe care i-a dat-o maică-sa, pentru a putea străbate, fără să-şi pună stomacul la grea încercare, cele nouă ceasuri care despart masa lui de dimineaţă de masa lui de seară. De altminteri, candoarea supranumerarilor durează puţin. Tânărul, atras de strălucirile vieţii pariziene, măsoară repede distanţa ameţitoare care se găseşte între el şi un subşef, distanţa aceea pe care nici un matematician, fie el Arhimede, Newton, Pascal, Leibniz, Kepler, sau Laplace, n-a fost în stare s-o calculeze şi care se află între 0 şi cifra 1, între o gratificaţie problematică şi o leafă! Supranumerarul descoperă deci destul de uşor piedicile ce-i stau în cale, el aude vorbindu-se despre tot felul de nedreptăţi, pe care slujbaşii sfârşesc prin a le înţelege, descoperă sforăriile din birouri, vede mijloacele lăturalnice prin care s-au ridicat superiorii săi: unul s-a însurat cu o fată care a sărit pârleazul, altul cu fata din flori a ministrului; cutare a luat asupră-şi cine ştie ce răspundere gravă, celălalt, om plin de merite, şi-a zdruncinat sănătatea într-o muncă silnică, dând dovadă de o răbdare de cârtiţă. Dar nu oricine este în stare de asemenea fapte uimitoare! În birouri nimic nu trece neştiut de toată lumea. Un neisprăvit are o nevastă deşteaptă care i-a deschis calea, în cariera administrativă, până l-a făcut deputat; dacă în cadrul serviciului nu se pricepe la nimic, la Cameră ştie să

tragă sfori. Nevasta cutăruia e prietenă cu un om de stat; cutare subvenţionează cu bani pe un jurnalist puternic. Destul ca supranumerarul să-şi dea demisia, scârbit. Trei sferturi dintre supranumerari părăsesc funcţionarismul înainte de a fi fost angajaţi şi pe poziţie nu mai rămân decât tinerii încăpăţânaţi sau prostănaci, care-şi. Spun: „Sunt aici de trei ani, până la urmă voi căpăta un post!” sau tinerii care simt că au o chemare pentru asta. S-ar putea spune că supranumerariatul este, pentru lumea funcţionarilor, ceea ce este noviciatul pentru ordinele călugăreşti – o încercare. Această încercare e cât se poate de aspră. Cu ajutorul ei statul descoperă pe cei care pot să îndure foamea, setea, sărăcia fără să-şi dea sufletul, munca fără să se scârbească, şi a căror fire se poate încovoia în faţa unei existenţe îngrozitoare, sau, dacă vreţi, a acelei molime a birourilor. Din acest punct de vedere, supranumerariatul, departe de a fi o mârşavă speculare a guvernului spre a obţine muncă gratuită, poate fi socotit o instituţie salutară.

Tânărul cu care vorbea Rabourdin era un supranumerar sărac, pe nume Sébastien de la Roche, care venise tocmai din strada Roi-Doré până în strada Marais călcând cu atâta grijă, încât nu fusese atins de nici un strop de glod. El spunea „maman” şi nu îndrăznea să ridice ochii spre doamna Rabourdin, a cărei casă i se părea un Louvre58. Se sfia să-şi arate mănuşile curăţate proaspăt cu gumă. Sărmana lui mamă îi vârâse în buzunar cinci franci, pentru cazul că va fi nevoit să joace, sfătuindu-l să nu servească nimic, să stea în picioare şi să aibă grijă să nu lovească vreo lampă sau vreun bibelou din acelea frumoase aşezate pe mescioare. Era îmbrăcat în negru de sus până jos. Chipul bălai, ochii de o culoare verde cu reflexe aurii se potriveau cu un minunat păr de o nuanţă aprinsă. Bietul băiat se uita din când în când, pe furiş, la doamna Rabourdin şi îşi spunea: „Ce femeie frumoasă!” După ce se va întoarce acasă, se va gândi la această zână până târziu noaptea, când somnul îi va închide pleoapele obosite.

Rabourdin ghicise în Sébastien o vocaţie şi, cum el lua în serios supranumerariatul, se interesase îndeaproape de băiatul acesta. El bănuise de altfel sărăcia care domnea în casa unei văduve cu o pensie de şapte sute de franci, din care fiul, abia ieşit de pe băncile liceului, consumase o bună parte a economiilor. De aceea se purta cu acest sărman supranumerar ca un părinte; de multe ori se lupta în consiliu ca să obţină o gratificaţie pentru el, şi uneori, spre a o primi, renunţa la a lui, atunci când discuţia dintre el şi cei ce împărţeau fondurile devenea prea aprinsă. Apoi îl copleşea pe Sébastien cu lucrul, îl forma, astfel încât îl aduse în situaţia de a putea tine locul lui du Bruel, autor de piese de teatru, cunoscut în literatura dramatică şi pe afişe sub numele de Cursy, care cedă lui Sébastien o sută de taleri din leafa lui. Pentru doamna de la Roche şi pentru fiul ei, Rabourdin era în acelaşi timp un om cu putere, un tiran şi un înger: îşi legaseră de el toate nădejdile lor. Sébastien aştepta cu nerăbdare momentul când îi va veni sorocul să intre în slujbă. Ah, ce zi mare e pentru supranumerari ziua când primesc prima leafă de la stat! Ei caută să se bucure cât mai mult de banii câştigaţi în prima lună şi nu dau decât o mică parte mamelor lor. Afrodita surâde totdeauna seducătoare în faţa acestor prime daruri ale casieriei ministeriale. Pentru Sébastien această nădejde nu putea fi îndeplinită decât de domnul Rabourdin, singurul său ocrotitor, de aceea devotamentul lui pentru şeful său nu avea margini, Supranumerarul lua masa de două ori pe lună în strada Duphot, dar în familie şi adus de Rabourdin; doamna nu-l invita decât în zilele de baluri când avea nevoie de dansatori. Inima bietului supranumerar începea să bată cu putere când îl vedea pe falnicul des Lupeaulx plecând de la minister cu trăsura oficială la ora patru şi jumătate, în timp ce el îşi deschidea umbrela, sub poarta ministerului, pentru a porni pe jos spre cartierul Marais59. Secretarul general, de care depindea soarta lui, care cu o singură vorbă ar fi putut să-i dea un post de o mie două

sute de franci (da, o mie două sute de franci era toată ambiţia lui; cu această sumă el şi mama lui puteau să fie fericiţi!), ei bine, acest secretar general nici nu-l cunoştea măcar! Abia dacă des Lupeaulx ştia că există un Sébastien de la Roche. În schimb, dacă fiul lui de La Billardičre, un supranumerar bogat din biroul lui Baudoyer, s-ar fi găsit la poartă, des Lupeaulx nu s-ar fi ferit niciodată să-l salute cu un semn prietenesc din cap, deoarece domnul Benjamin de La Billardičre era fiul vărului unui ministru.

În momentul acela, Rabourdin îl certa pe umilul Sébastien, singurul care cunoştea în amănunt toate tainele vastei sale lucrări. Supranumerarul fusese însărcinat să scrie şi să copieze faimosul memoriu compus din o sută cincizeci de coli mari de hârtie Tellič re, la care se adăugau tabelele anexe, rezumatele ce se întindeau pe câte o coală, calculele cu acolade, titlurile scrise cu litere cursive şi subtitlurile în ronde. Însufleţit de colaborarea lui mecanică la această mare idee, băiatul acesta de douăzeci de ani era în stare să transcrie un tabel numai pentru o simplă ştersătură şi era mândru că prin scrisul său contribuia la o lucrare atât de importantă. Sébastien făcuse greşeala de a aduce la biroul său, ca să-şi termine copia, ciorna unei lucrări foarte primejdioase. Era vorba de un tablou general al slujbaşilor din administraţiile centrale ale tuturor ministerelor din Paris, cu indicaţii asupra averii lor actuale şi viitoare şi asupra afacerilor lor personale dinafara slujbei.

La Paris, orice slujbaş care nu e, ca Rabourdin, însufleţit de o ambiţie patriotică sau n-are o valoare deosebită adaugă la veniturile postului său roadele unei afaceri oarecare, ca să poată trăi. El procedează ca domnul Saillard, participă la o negustorie unde vine cu banii necesari, iar seara controlează registrele asociatului său. Mulţi slujbaşi se însoară cu croitorese, cu debitante de tutun, cu conducătoare de birouri de loterie sau de cabinete de lectură. Unii, ca bărbatul doamnei Colleville, rivala Célestinei, lucrează în vreo orchestră de teatru. Alţii,

ca du Bruel, fabrică vodeviluri, opere comice, melodrame sau regizează spectacole. În rândul acestora pot fi citaţi domnii Sewrin, Pixerécourt, Planard60 etc. La vremea lor, Pigault-Lebrun, Piis, Duvicquet61 au avut posturi la stat. Cel dintâi editor al domnului Scribe62 a fost slujbaş la Vistierie.

Pe lângă aceste date, tabloul întocmit de Rabourdin mai cuprindea informaţii asupra capacităţii morale şi asupra facultăţilor fizice, întocmite cu scopul de a cunoaşte bine oamenii înzestraţi cu inteligenţă, dragoste de muncă şi sănătate, trei condiţii indispensabile pentru bărbaţii care trebuie să ducă pe umerii lor povara afacerilor publice şi să îndeplinească totul repede şi bine. Dar această importantă lucrare, fructul a zece ani de experienţă şi al unei îndelungate studieri a oamenilor şi a faptelor, întocmită cu concursul principalilor funcţionari ai diferitelor ministere, mirosea a spionaj şi a poliţie pentru cei ce nu înţelegeau scopul ei. Ô singură coală căzută în mâna cuiva, şi domnul Rabourdin putea fi pierdut. Admirând fără măsură pe şeful său şi necunoscând încă veninul birocraţiei, Sébastien avea toate păcatele naivităţii, după cum avea şi toate părţile ei bune. De aceea, deşi fusese mustrat pentru a fi luat cu sine această lucrare, el avu curajul de a-şi recunoaşte în întregime greşeala: ascunsese ciorna şi copia într-un dosar unde nu le putea găsi nimeni; totuşi, dându-şi seama de gravitatea greşelii sale, nu-şi putu opri câteva lacrimi ce i se rostogoliră pe obraz.

— Lasă, dragul meu, îi spuse cu bunătate Rabourdin, nu e cazul să plângi, dar caută să nu mai faci nesocotinţe ca asta. Du-te mâine mai de dimineaţă la birou, uite cheia unei cutii care se află în scrinul meu cel rotund; ea e încuiată cu o broască cifrată; o vei deschide, făcând cuvântul cer, şi vei vârî în ea atât copia, cât şi ciorna.

Această dovadă a încrederii ce i se arăta uscă lacrimile naivului supranumerar, pe care şeful său îl îndemnă să ia o ceaşcă de ceai şi o prăjitură.

— Maman nu mă lasă să beau ceai, din pricina pieptului, zise Sébastien.

— Ei bine, drăguţule, interveni impunătoarea doamnă Rabourdin, care voia să arate lumii cât de bună este, atunci, uite, ia un sandvici şi frişcă şi vino aci, lângă mine.

Îl sili pe Sébastien să se aşeze la masă lângă dânsa şi când simţi rochia acestei zâne atingându-i fracul, inima bietului tinerel începu să bată atât de tare, încât era gata să-i sară din piept. În clipa aceea, frumoasa doamnă Rabourdin zări pe domnul des Loupeaulx, îi surâse şi, în loc să aştepte ca el să vină la dânsa, se îndreptă ea spre dânsul.

— De ce ai rămas deoparte, de parcă ai fi supărat pe noi? i se adresă ea.

— Nu-s supărat, răspunse el. Dar, venind să-ţi anunţ o veste bună, nu mă pot opri de a mă gândi că dumneata vei fi aceea care te vei uita de sus la mine. Parcă vad că peste şase luni nu voi mai fi decât un străin pentru dumneata. De fapt, dumneata eşti destul de inteligentă, iar eu am destulă experienţă… destulă şiretenie, dacă vrei, ca să nu ne păcălim unul pe altul. Ţi-ai atins ţinta, fără ca aceasta să te fi costat altceva decât câteva surâsuri şi câteva cuvinte drăgălaşe…

— Să ne păcălim! Ce vrei să spui? exclamă ea cu un aer de aparentă jignire.

— Nimic decât că domnului de La Billardičre îi este astă-seară mai rău decât i-a fost ieri şi că, după câte mi-a spus ministrul, soţul dumitale va fi numit şeful diviziunii.

Îi povesti despre ceea ce el numea „scena” de la ministru, gelozia contesei şi ceea ce spusese ea în legătură cu invitaţia pe care o pregătea pentru domnul Rabourdin.

— Domnule des Lupeaulx, răspunse cu demnitate doamna Rabourdin, îngăduie-mi să-ţi amintesc că soţul meu este cel mai vechi şi mai capabil şef de birou, că numirea acestui bătrân de La Billardičre a fost o nedreptate care a produs nemulţumiri în birouri, că soţul meu îi ţine locul de un an de zile şi deci nu avem nici concurent, nici rival.

— Asta aşa-i.

— Atunci, continuă ea surâzând şi arătând cei mai frumoşi dinţi din lume, prietenia pe care o am pentru dumneata poate fi oare întinată de gândul la vreun interes oarecare? Mă crezi oare în stare de aşa ceva?

Des Lupeaulx făcu un gest de tăgăduire admirativă.

— Ah, exclamă ea, inima femeilor va fi totdeauna o taină pentru cei mai dibaci dintre dumneavoastră, bărbaţii. Da, te-am primit aici cu cea mai mare plăcere, dar în această plăcere a mea se ascundea, în adevăr, şi o intenţie.

— A!

— Ai, îi şopti ea la ureche, un viitor strălucit, vei fi deputat, apoi ministru! (Câtă bucurie produce unui ambiţios faptul de a auzi în cornetul urechii lui aceste cuvinte rostite de vocea frumoasă a unei femei frumoase!) O, te cunosc mai bine decât te cunoşti dumneata însuţi. Rabourdin e omul care îţi va fi de un ajutor nepreţuit în cariera dumitale, el va duce în spinare toată munca, atunci când dumneata vei fi ocupat la Cameră. Aşa după cum dumneata visezi postul de ministru, şi eu năzuiesc pentru Rabourdin Consiliul de stat şi o direcţie generală. Mi-am pus, deci, în gând să leg între ei doi oameni care nu se vor stingheri cu nimic unul pe altul şi care se pot ajuta foarte mult. Oare nu ăsta-i rolul unei femei? Ca prieteni vă veţi putea înălţa mai repede amândoi, şi e timpul să treceţi la atac. Eu nu mă mai ascund după deget, adăugă ea zâmbind. Poftim, nu eşti atât de sincer cu mine, precum sunt eu cu dumneata!

— Nu vrei să mă asculţi, rosti el cu un aer melancolic, în ciuda adâncii mulţumiri sufleteşti pe care i-o producea doamna Rabourdin. La ce-o să-mi folosească înaintările dumitale de mâine, dacă în momentul acesta mă destitui, şi chiar aici?

— Înainte de a te asculta, făcu ea cu vioiciunea sa pariziană, ar trebui să ne putem înţelege.

Şi-l lăsă pe tomnaticul îngâmfat pentru a se duce să vorbească cu doamna de Chessel, o contesă din provincie,

care tocmai se pregătea să plece.

„Femeia asta-i extraordinară, îşi spuse des Lupeaulx; în faţa ei nu mă mai recunosc! *

Şi, în adevăr, vulpoiul acesta, care, cu şase ani în urmă, întreţinuse o metresă, care, datorită postului său, îşi făcuse un harem cu nevestele frumoase ale slujbaşilor, care trăia în lumea jurnaliştilor şi a actriţelor, se simţi, întreaga seară, cotropit de admiraţie pentru Célestine şi fu ultimul care părăsi salonul.

„În sfârşit, îşi spunea doamna Rabourdin în timp ce se dezbrăca, acum am pus mâna pe post! Douăsprezece mii de franci pe an, gratificaţiile şi venitul fermei noastre de la Grajeux, toate vor face la un loc douăzeci şi cinci de mii de franci. Ceea ce nu înseamnă belşug, dar nici sărăcie.

Célestine adormi cu gândul la datoriile pe care le avea, făcându-şi socoteala că, prin plăti anuale de câte şase mii de franci, în trei ani ar putea scăpa de ele. Era departe de a bănui că o femeie care n-a călcat niciodată într-un salon, o mic-burgheză guralivă şi interesată, evlavioasă şi care n-a ieşit niciodată din cartierul Marais, fără sprijin şi fără cunoştinţe, îşi pusese în gând să ia cu asalt postul în care ea îl şi instalase mai dinainte pe Rabourdin al ei. Doamna Rabourdin ar fi arătat tot dispreţul doamnei Baudoyer dacă ar fi ştiut că are în ea o rivală, deoarece nu cunoştea încă puterea celor mici la suflet, dârzenia viermelui care roade scoarţa unui fag tânăr făcându-şi culcuşul în scorbura lui.

Dacă ar fi cu putinţă să folosim în literatură microscopul unui Leuwenhoęk, al unui Malpighi, sau al unui Raspail63, lucru care l-a ispitit pe berlinezul Hoffmann64, şi dacă am mări şi am desena acele moluşte care au împins Olanda la doi paşi de pieire prin roaderea digurilor ei, am izbuti poate să dăm la iveală nişte guri cu aproximaţie asemănătoare acelora ale jupânilor Gigonnet, Mitral, Baudoyer, Saillard, Gaudron, Falleix, Transon, Godard şi compania, moluşte care şi-au arătat, de altfel, tăria în al treizecilea an al veacului acesta65. Socotim deci că a sosit momentul să

înfăţişăm moluştele care mişună prin birouri, acolo unde s-au petrecut principalele episoade ale povestirii de faţă.

La Paris toate birourile sunt la fel. Prin orice minister ţi-ai purta paşii pentru a cere o cât de mică uşurare a necazurilor sau un cât de neînsemnat hatâr, vei da de coridoare întunecoase, de scări la care abia ajunge lumina, de uşi prevăzute, ca lojile unui teatru, cu câte un gemuleţ oval ce seamănă cu un ochi prin care poţi vedea nişte scene demne de Callot66 şi pe care sunt atârnate nişte indicaţii greu de descifrat. Dacă ai nimerit acolo unde doreşti, te trezeşti într-o primă încăpere unde stă uşierul, după care urmează o a doua unde se află slujbaşii mărunţi; biroul subşefului vine după aceea, la dreapta sau la stânga, apoi, mai departe sau mai sus, urmează acela al şefului de birou. Cât despre personajul măreţ numit şef de diviziune, în timpul Imperiului, adesea director, în timpul Restauraţiei, iar acum redevenit şef de diviziune, acesta sălăşluieşte deasupra sau dedesubtul celor două sau trei birouri de sub conducerea lui, şi de obicei se află alături de cabinetul vreunuia dintre superiorii săi. Încăperea lui se distinge totdeauna prin mărimea ei, cinste cu atât mai demnă de luat în considerare în mijlocul acelor ciudate chilioare ce formează stupul denumit minister sau direcţie generală, mai ales când e vorba de o singură direcţie generală. Astăzi mai toate ministerele s-au format din administraţii altădată separate. Din pricina acestei înghesuieli, directorii generali şi-au pierdut strălucirea de odinioară, nemaiavând palate, slujitori, saloane şi chiar câte o mică suită. Cine ar mai recunoaşte, de pildă, azi, în omul care vine pe jos la Vistierie şi care se urcă tocmai la etajul al doilea pe directorul general al pădurilor sau al contribuţiilor indirecte, mai înainte instalat într-un falnic palat din strada Sainte-Avoye sau din strada Saint-Augustin, şi care altădată era consilier, ba adesea ministru de stat şi pair al Franţei? (Domnii Pasquier şi Molé67, între alţii, s-au mulţumit cu câte o direcţie generală după ce fuseseră miniştri, ilustrând

astfel încă o dată expresia pe care ducele d'Antin o rostise în faţa lui Ludovic al XIV-lea68: „Sire, când Isus Cristos a murit vineri, el ştia că o să învieze duminică”.) Dacă, pierzând din măreţia de altădată, directorul general a câştigat în suprafaţă administrativă, acesta n-ar fi un rău prea mare; dar, astăzi, acest personaj abia dacă ajunge să fie raportor în Consiliul de stat, cu o leafă nenorocită de douăzeci de mii de franci. Ca simbol al vechii lui puteri, i se îngăduie să aibă un valet cu pantaloni scurţi, cu ciorapi de mătase şi cu frac după moda franţuzească, dacă în ultimul timp valetul nu se va fi schimbat cumva la înfăţişare.

În limbaj administrativ, un birou se compune dintr-un uşier, din mai mulţi supranumerari, lucrând fără plată un anumit număr de ani, din copişti, din ajutori de referenţi, din impiegaţi simpli sau impiegaţi principali, un subşef şi un şef. Diviziunea, care cuprinde de obicei două sau trei birouri, poate fi uneori şi mai mare. Titulaturile variază după administraţii: poate exista un verificator în locul impiegatului, un arhivar etc.

Pardosită în pătrăţele, ca şi coridorul, şi tapetată cu o hârtie sărăcăcioasă, odaia uşierului e mobilată cu o sobă, cu o masă lungă şi neagră, cu câteva pene de scris, cu o călimară, uneori cu un ciubăr cu apă, şi cu nişte bănci de lemn pentru plebea care aşteaptă; uşierul însă se lăfăie într-un jilţ comod, având sub picioare o rogojină. Biroul slujbaşilor e o încăpere mare, mai mult sau mai puţin luminată, rareori parchetată. Parchetul şi căminul sunt rezervate în mod special şefilor de birou şi de diviziune, întocmai ca şi dulapurile, mesele de mahon, fotoliile de marochin roşu sau verde, canapelele, perdelele de mătase şi alte obiecte de lux administrativ. În încăperea slujbaşilor se află o sobă al cărei burlan dă într-un cămin astupat, în cazul că există un cămin. Hârtia tapetului e fără desene, verde sau cenuşie. Mesele sunt de lemn negru. Dibăcia slujbaşilor se vede şi după felul cum ştie să se căpătuiască fiecare. Cel mai friguros are sub picioare un fel de pupitru

de lemn, cel cu sângele mai iute în vene n-are decât o împletitură de rogoz; unul mai plăpând, care se teme de curent, de deschiderea uşilor sau de alte pricini ce produc schimbarea temperaturii, îşi face o mică apărătoare cu ajutorul dosarelor. Se mai află acolo un dulap în care îşi lasă cu toţii hainele de lucru, mânecuţele de pânză, cozoroacele, tichiile, scufiile şi alte unelte profesionale. Pe cămin stau înşirate aproape veşnic carafe pline cu apă, căni şi resturi de mâncare. În anumite locuri întunecoase se află lămpi. Uşa de la biroul subşefului e deschisă, în aşa fel ca el să-şi poată supraveghea slujbaşii, să-i oprească de a vorbi prea mult între ei, sau să vină să-i consulte în împrejurări importante. Mobilierul birourilor poate dovedi, la nevoie, unui observator calitatea celor care stau acolo. Perdelele sunt albe sau de pânză colorată, de bumbac sau de mătase; scaunele din lemn de cireş sau de mahon au împletituri de paie, de piele sau de postav; tapetele sunt mai mult sau mai puţin noi. Dar, indiferent de administraţia căreia îi aparţin aceste lucruri publice, atunci când se întâmplă să fie scoase din minister, nimic nu poate părea mai straniu decât lumea acestor mobile care au văzut atâţia stăpâni şi atâtea regimuri şi au trecut prin atâtea dezastre. De aceea, dintre toate mutările care se văd la Paris, cele mai caraghioase sunt ale serviciilor administrative. Nici măcar geniul lui Hoffmann, acest poet al imposibilului n-a plăsmuit ceva mai fantastic. E greu să-ţi dai seama de ceea ce poate să ducă în ea o căruţă încărcată cu astfel de lucruri Dosarele stau căscate, lăsând să se prelingă din ele o dâră de praf de-a lungul străzilor. Mesele, aruncate cu picioarele răşchirate în sus, fotoliile tocite şi toate acele unelte de necrezut cu care este administrată Franţa au înfăţişări îngrozitoare. E ceva care aduce în acelaşi timp cu recuzita unui teatru, sau cu aparatele saltimbancilor. După cum pe obeliscuri descifrezi unele trăsături ale inteligentei sau unele urme ale scrierii, care îţi tulbură imaginaţia, tot aşa şi aici vezi atâtea, fără să le înţelegi rostul! Pe deasupra, toate acestea

sunt atât de vechi, atât de roase, atât de dogite, încât blidele din cea mai murdară bucătărie îţi fac mai multă plăcere privindu-le, decât uneltele bucătăriei administrative.

Va fi poate de ajuns să descriem diviziunea domnului de La Billardičre, pentru ca străinii sau oamenii noştri din provincie să capete o idee precisă despre moravurile specifice birourilor, deoarece caracteristicile lor principale sunt fără îndoială comune tuturor administraţiilor europene.

Mai întâi şi înainte de toate, închipuiţi-vă, după cum vă ajută fantezia, un bărbat prezentat în Anuar precum urmează:

ŞEF DE DIVIZIUNE

„Domnul baron Flamet de La Billardičre (Athanase-Jean-François-Michel), fost mare dregător al departamentului Corrčze, slujitor al casei regale, raportor în Consiliul de stat pentru chestiuni deosebite, prezident al marelui Colegiu al departamentului Dordogne69, ofiţer al Legiunii de Onoare, cavaler al Sfântului Ludovic şi al ordinelor străine: Crist, Izabela, Sfântul Vladimir70 etc., membru al Academiei din Gers şi al mai multor alte societăţi ştiinţifice, viceprezident al Societăţii literare, membru al Asociaţiei Saint-Joseph şi al Asociaţiei închisorilor, unul dintre primarii Parisului etc., etc.”

Personajul acesta, cu un volum tipografic atât de umflat, ocupa în momentul acela trei sferturi din mărimea unui pat, având capul înfăşurat într-o scufie de bumbac, legată cu panglici de un roşu aprins, şi era vizitat de ilustrul Desplein71, chirurgul regelui, şi de tânărul doctor Bianchon, străjuit de două bătrâne rude, de o parte şi de alta a patului înconjurat de fiole, şervete, leacuri şi alte elemente mortuare, în timp ce preotul de la Saint-Roch, care se străduia să-l facă să se gândească la mântuirea lui, aştepta să-şi dea sufletul. Fiul său, Benjamin de La Billardičre, întreba în fiecare dimineaţă pe cei doi doctori:

„Credeţi că voi avea fericirea de a-l salva pe tatăl meu?” În dimineaţa aceea, moştenitorul procedase la o schimbare, înlocuise cuvântul fericire prin cuvântul nenorocire.

Aţadar, diviziunea La Billardičre se întindea pe o longitudine de ţaptezeci ţi una de trepte sub latitudinea mansardelor în oceanul ministerial al unui impunător palat, În partea de nord-est a unei curţi în care pe vremuri se aflau grajdurile, acum ocupate de diviziunea Clergeot. Un lung coridor, străbătut de o lumină slabă de tot, despărţea cele două grupe de birouri, pe ale căror uşi erau lipite inscripţii indicative. Cabinetele de lucru şi anticamerele domnilor Rabourdin şi Baudoyer se aflau dedesubt, la etajul al doilea. După biroul lui Rabourdin urmau anticamera, salonul şi cele două cabinete de lucru ale domnului de La Billardičre.

La primul etaj, tăiat în două de un demisol, se aflau locuinţa şi biroul domnului Ernest de La Bričre, personaj ocult ţi cu mare influentă, pe care îl vom descrie în câteva fraze, fiindcă merită o paranteză. Acest tânăr îndeplini funcţia de secretar particular al ministrului pe toată perioada cât dură ministerul. De aceea, apartamentul lui comunica printr-o uşă secretă cu adevăratul cabinet de lucru al Excelenţei Sale, deoarece pe lângă cabinetul de lucru mai exista unul, în legătură cu vastul apartament, unde Excelenţa Sa primea, în aşa fel încât să poată lucra acolo, de la caz la caz, cu secretarul său particular fără martori, sau să se întreţină cu diverse personaje importante, fără secretar. Un secretar particular este pentru ministru ceea ce des Lupeaulx era pentru minister. Între tânărul de La Bričre ţi des Lupeaulx deosebirea este aceea dintre un aghiotant şi un şef de stat-major. Acest ucenic al ministrului pleacă şi revine adesea în funcţiune în acelaşi timp cu oblăduitorul său. Dacă ministrul cade, rămânând însă în graţia regelui sau nutrind încă speranţe parlamentare, îl ia cu sine şi pe secretar, pentru a se întoarce tot cu el; dacă nu, îl lasă să pască în vreun imaş

administrativ, la Curtea de conturi, bunăoară, acest han unde secretarii particulari aşteaptă până când se împrăştie furtuna. Un astfel de tânăr nu e, de bună seamă, un om de stat, dar e un om politic, iar uneori politica unui om. Când te gândeşti la numărul infinit de scrisori pe care trebuie să le deschidă şi să le citească, peste celelalte treburi ale lui, nu se poate spune că, într-un stat monarhic, o astfel de funcţie e plătită prea scump. O victimă de soiul ăsta costă, la Paris, între zece şi douăzeci de mii de franci; dar tânărul se mai alege cu loji la teatru, cu invitaţii la mese şi cu plimbarea în trăsurile ministerului. Împăratul Rusiei ar fi fericit să aibă, pentru cincizeci de mii de franci pe an, un astfel de căţeluş constituţional, drăguţ, blând, bine tuns, atât de prietenos, atât de supus, dresat într-un chip atât de minunat, paznic atât de perfect şi de… credincios! Numai că secretarul particular nu apare, nu se capătă, nu se descoperă, nu se dezvoltă decât în serele calde ale unui regim reprezentativ. Într-un regim monarhic nu poţi avea decât curteni şi ordonanţe, în timp ce cu o Cartă eşti slujit, linguşit, periat numai de oameni liberi. În Franţa, deci, miniştrii sunt mai fericiţi decât femeile şi regii: ei au pe câte cineva care îi înţelege. Poate că iar trebui să-i deplângem pe secretarii particulari în aceeaşi măsură în care deplângem femeile sau o coală de hârtie albă: ei suportă orice. Ca şi o femeie cinstită, ei n-au voie să-şi arate calităţile decât în taină şi numai pentru miniştrii lor. Dacă îşi manifestă talentul în public, sunt pierduţi. Un secretar particular este, deci, un prieten oferit de guvern. Să ne întoarcem la birouri!

Trei uşieri trăiau în cea mai deplină armonie la diviziunea de La Billardičre, ţi anume: un uţier pentru cele două grupe de birouri, un altul care slujea pe cei doi şefi şi, în fine, cel al directorului diviziunii, toţi trei având căldură şi haine de la stat, purtând acea binecunoscută livrea de un albastru viu cu vipuşcă roşie pentru ţinuta de serviciu, iar, pentru cea de gală, cu epoleţi largi coloraţi în roşu, alb, albastru.

Uşierul lui de La Billardičre avea ţinuta de valet. Pentru a măguli amorul propriu al unui văr de ministru, secretarul general îngăduise această încălcare a regulamentului, care de altfel făcea cinste administraţiei. Veritabili stâlpi de minister, cunoscând până în cele mai mici amănunte obiceiurile birocratice, aceşti uşieri, care nu duceau lipsă de nimic, stând la căldură şi fiind îmbrăcaţi pe socoteala statului, bogaţi prin însăşi cumpătarea lor, pătrundeau până în străfunduri toate gândurile slujbaşilor; ei n-aveau alt mijloc de a-şi alunga urâtul decât observând şi studiind maniile acestora. Ştiau până unde să meargă cu ei în materie de împrumuturi, le făceau diverse comisioane în cea mai deplină taină, se duceau să depună sau să scoată ceva pentru ei de la muntele de pietate, cumpărau poliţe, le împrumutau bani fără dobândă; totuşi, nu era slujbaş care să primească o sumă oricât de mică fără să nu dea în schimb o răsplată şi, chiar dacă sumele erau neînsemnate, ei se alegeau cu câştiguri bunicele cărora le spuneau „micile alişverişuri”. Aceşti servitori fără stăpâni aveau lefuri de câte nouă sute de franci; darurile şi gratificaţiile le ridicau agoniseala la o mie două sute de franci şi erau oricând pe cale de a câştiga aproape încă pe atâta de la slujbaşi, dat fiind că prânzurile celor cărora le permitea punga să mănânce treceau totdeauna prin mâinile lor. În unele ministere, aceste prânzuri erau pregătite de portar. Funcţia de portar la Ministerul de Finanţe îi adusese cândva aproape patru mii de franci zdravănului moş Thuiller, al cărui fiu este acum unul dintre slujbaţii diviziunii lui de La Billardičre. Uţierii se mai pomeneau adesea cu câte o piesă de cinci franci, pe care solicitanţii grăbiţi le-o strecurau în palma dreaptă, şi pe care ei o primeau cu un aer de o rară nepăsare. Cei mai vechi dintre ei nu purtau livreaua primită de la stat decât în minister; când ieşeau din serviciu se îmbrăcau în haine civile.

Uşierul de la birouri, de altminteri şi cel mai cu cheag, exploata grupul cel mare al slujbaşilor. Un om de şaizeci de

ani, cu părul alb tuns ca peria, bondoc, burduhănos, cu un grumaz ţeapăn, cu o faţă comună şi plină de pete roşii, cu ochi cenuşii şi o gură ca de sobă – aceasta este înfăţişarea lui Antoine, cel mai bătrân uşier al ministerului. Antoine îşi adusese de la Échelles, din Savoia, pe cei doi nepoţi, Laurent şi Gabriel, şi îi plasase pe unul la cabinetul şefilor, pe celălalt la al directorului. Croiţi din aceeaşi stofă ca şi unchiul lor, între treizeci şi patruzeci de ani, cu chipuri de samsari, seara îndeplinind funcţia de plasatori la un teatru oficial, posturi căpătate prin intervenţia lui de La Billardičre, cei doi savoiarzi se învioraseră cu nişte harnice spălătorese de dantele, care ştiau să repare şi caşmiruri. Unchiul, care era burlac, trăia laolaltă cu nepoţii şi nevestele lor şi o duceau mai bine decât mulţi dintre subşefii de birou. Gabriel şi Laurent fiind numai de zece ani în posturile lor nu ajunseseră încă să dispreţuiască uniforma statului; ei ieşeau în oraş în livrea, mândri ca nişte autori de dramă după un succes bănesc. Unchiul lor, pe care îl ascultau cu fanatism şi pe care îl considerau un om deştept, îi iniţiase încetul cu încetul în tainele meseriei. Toţi trei veneau dis-de-dimineaţă, deschideau birourile, făceau curăţenie între orele şapte şi opt, citeau jurnalul sau comentau afacerile diviziunii împreună cu alţi uşieri, împărtăşindu-şi unii altora ceea ce a aflat fiecare. De aceea, asemeni servitorilor moderni, care cunosc cu de-amănuntul toate secretele stăpânirilor, ei trăiau în minister ca nişte păianjeni în centrul pânzei lor şi simţeau totdeauna până şi cea mai uşoară clătinare ce se producea acolo.

Într-o joi dimineaţa, a doua zi după serata de la ministru şi după serata de la Rabourdin, pe când unchiul, asistat de cei doi nepoţi, îşi rădea barba în anticamera diviziunii, la etajul al doilea, ei fură surprinşi de sosirea neaşteptată a unui slujbaş.

— E domnul Dutocq, zise Antoine, îl cunosc după mersul lui de hoţ. Omul ăsta ai zice că alunecă, nu alta! Te trezeşti cu el la spate, fără să ştii de unde a picat. Ieri, împotriva

obiceiului său, a plecat ultimul din biroul diviziunii, râvnă de care nu ştiu să fi dat dovadă de trei ori de când e în minister.

De treizeci şi opt de ani, cu o faţă lunguiaţă, gălbejită, cu părul cărunt şi creţ, tuns mărunt, cu o frunte îngustă, cu sprincene groase, unite, cu un nas strâmb, cu buze subţiri, cu ochii verzi care se feresc de privirea aproapelui, cu o talie înaltă, având umărul drept puţin mai ridicat decât celălalt; apoi, frac cenuşiu, jiletcă neagră, cravată de mătase, pantaloni gălbui, ciorapi de lână neagră, pantofi cu noduri mari la şireturi – iată pe domnul Dutocq, impiegat la biroul lui Rabourdin. Nepriceput şi leneş, el îşi ura şeful. Nimic mai firesc. Rabourdin n-avea nici un viciu, ca să se lase măgulit, nici o slăbiciune datorită căreia Dutocq i-ar fi putut fi de folos. Mult prea nobil pentru a face rău unui slujbaş, Rabourdin era totdeodată destul de ager pentru a nu se lăsa înşelat de aparente false. Cu alte cuvinte, Dutocq nu exista decât prin generozitatea şefului său şi nu putea trage nădejde la vreo avansare atâta vreme cât şeful acesta avea să conducă diviziunea. Deşi nu se simţea în stare să ocupe un post mai mare, Dutocq cunoştea destul de bine lumea birourilor pentru a şti că nepriceperea nu înseamnă câtuşi de puţin o piedică la încasarea lefii; ar fi fost tare mulţumit să descopere un alt Rabourdin printre referenţii de acolo, dat fiind că exemplul lui de La Billardičre era izbitor ţi funest. Răutatea, combinată cu interesul personal, este egală cu multă isteţime de spirit; foarte rău şi foarte interesat, slujbaşul acesta încercă deci să-şi întărească poziţia îndeletnicindu-se cu spionarea birourilor. Din anul 1816 el luă înfăţişarea unui om bisericos, închis în sine, presimţind hatârul de care se bucurau oamenii pe care, în vremea aceea, neghiobii îi înglobau laolaltă, fără deosebire, sub denumirea de iezuiţi. Aparţinând congregaţiei72, dar fără să fie admis în tainele ei, Dutocq umbla dintr-un birou în altul, descosea conştiinţele debitând tot felul de glume fără perdea, apoi se ducea să-şi verse rapoartele la des

Lupeaulx, pe care îl ţinea la curent cu cele mai mici întâmplări. Aşa se face că secretarul general îşi uimea adesea ministrul cu adânca sa cunoaştere a tuturor chiţibuşurilor. Trepăduş cu orice preţ al acestui trepăduş politic, Dutocq ţintea onoarea de a căpăta încrederea lui des Lupeaulx, care tolera pe omul acesta necinstit gândindu-se că întâmplarea ar putea face ca el să-i fie de folos într-o zi, chiar numai dacă l-ar scoate din încurcătură, pe el sau pe vreun alt mare personaj, ferindu-l de vreo căsătorie ruşinoasă. Amândoi se înţelegeau perfect unul pe altul. Dutocq se bizuia pe această situaţie, în care vedea un post bunicel în viitor, şi se mulţumea deocamdată cu funcţia de impiegat. El luase locul domnului Poiret bătrânul, retras într-o pensiune73 de burghezi după ce fusese scos la pensie în 1814, epocă în care se făcură mari schimbări în rândul slujbaşilor. Locuia la etajul al cincilea, în strada Saint-Louis – Saint-Honoré, aproape de Palais-Royal, într-o casă cu grădiniţă. Pasionat pentru colecţiile de gravuri vechi, ambiţionând să aibă toate gravurile lui Rembrandt, Charlet, Sylvestre, Audran74, Callot, Albrecht Dürer etc., asemenea celor mai mulţi colecţionari şi celor care îşi fac singuri menajul, el avea pretenţia să cumpere orice pe nimica toată. Trăia într-o pensiune din strada Beaune şi îşi petrecea serile la Palais-Royal75, uneori se ducea la teatru graţie lui du Bruel, care-i dădea în fiecare săptămână câte un bilet, ca autor. Câteva cuvinte despre du Bruel.

Cu toate că era suplinit de Sébastien, căruia îi ceda indemnizaţia despre care aţi aflat, du Bruel venea totuşi la birou, dar numai pentru a-şi spune subşef, pentru a se socoti ca atare şi a-şi încasa leafa. Scria cronici teatrale în foiletonul unui ziar guvernamental, unde semna şi articolele cerute de miniştri: poziţie cunoscută, lămurită şi inatacabilă. Du Bruel folosea de altfel toate micile vicleşuguri diplomatice prin care putea să câştige bunăvoinţa generală. Îi oferea doamnei Rabourdin o lojă la fiecare premieră, o lua de acasă şi o aducea cu trăsura,

atenţie la care ea se arăta sensibilă. De aceea, Rabourdin, foarte îngăduitor şi foarte puţin pisălog cu slujbaşii, îl lăsa să se ducă la repetiţiile sale, să vină la orele când îi convine şi să-şi vadă de vodevilurile lui. Ducele de Chaulieu ştia că du Bruel lucrează la un roman pe care urma să i-l dedice lui. Îmbrăcat cu acea neglijentă a autorilor de comedii, subşeful purta dimineaţa pantaloni lungi, pantofi cu tocuri mici, o vestă dreaptă, o redingotă măslinie şi o cravată neagră. Seara îşi punea un costum elegant, voind să pară gentleman. Du Bruel locuia, şi nu fără motiv, în aceeaşi casă cu Florine, o actriţă pentru care scria şi roluri. Florine stătea atunci în casa dansatoarei Tullia, mai cunoscută prin frumuseţea decât prin talentul ei. Având o astfel de vecină, subşeful putea să vadă adesea pe ducele de Rhétoré, fiul mai mare al ducelui de Chaulieu, favoritul lui Carol al X-lea. Ducele de Chaulieu obţinuse pentru du Bruel crucea Legiunii de Onoare, după a unsprezecea piesă de circumstanţă. Du Bruel, sau, dacă vreţi, Cursy, lucra în momentul acela la o piesă în cinci acte pentru Teatrul Francez. Sébastien ţinea mult la du Bruel, uneori căpăta de la acesta bilete la parter şi aplauda cu tot entuziasmul tinereţii părţile pe care i le indica du Bruel ca fiind mai slabe. Sébastien îl privea ca pe un mare scriitor. Lui îi spusese du Bruel a doua zi după premiera unei comedii scrise, ca toate comediile cu muzică, de către trei colaboratori şi care fusese fluierată în unele părţi:

— Publicul a recunoscut scenele scrise în doi.

— De ce nu lucraţi singur? întrebase Sébastien cu naivitate.

Existau motive temeinice pentru care du Bruel nu lucra singur: el era doar a treia parte dintr-un autor. Un autor de teatru se compune, după cum puţină lume ştie, mai întâi dintr-un om cu idei, a cărui sarcină e să găsească subiectele şi să construiască scheletul sau scenariul vodevilului, apoi dintr-un meşteşugar, a cărui menire e să scrie piesa, şi în sfârşit dintr-un om cu imaginaţie, care trebuie să pună

cupletele pe muzică, să aranjeze corurile şi bucăţile de ansamblu, să le cânte şi să le suprapună situaţiilor. Omul cu imaginaţie pregăteşte de asemeni succesul, adică îngrijeşte de compunerea afişului şi nu-l părăseşte pe director înainte de a-i fi arătat în linii generale următoarea piesă a acestei asociaţii dramatice. Du Bruel, ca adevărat meşteşugar, citea la birou toate cărţile noi, extrăgea expresiile de duh şi le reţinea pentru a-şi împodobi cu ele dialogurile proprii. Cursy (acesta-i pseudonimul lui) era preţuit de colaboratorii săi pentru desăvârşita lui exactitate; datorită lui, cel însărcinat cu găsirea subiectelor, totdeauna sigur că va fi înţeles, putea să doarmă liniştit după ce-şi îndeplinea rolul. Slujbaşii din diviziune îl iubeau mult pe vodevilist şi se duceau în corpore la piesele lui, pe care le aplaudau cu căldură, căci el îşi merita pe deplin titlul de băiat bun. Având o mână largă, nu se lăsa niciodată rugat să le plătească îngheţata sau lichiorul şi împrumuta cincizeci de franci fără a-i mai cere înapoi. Aranjat, ştiind să-şi plaseze bine banii, du Bruel, în afară de o căsuţă la tară, în Aulnay, mai avea, pe lângă cei patru mii cinci sute de franci proveniţi din salariu, o subvenţie de o mie două sute de franci pe „lista civilă” şi alţi opt sute care îi reveneau din cei o sută de mii de taleri votaţi de Cameră pentru încurajarea artelor. Adăugaţi la aceste diverse venituri încă nouă mii de franci, pe care-i aduceau sferturile, treimile sau jumătăţile vodevilurilor de la vreo trei teatre diferite, şi veţi înţelege că la înfăţişare era solid, gras, rotund şi că avea o figură de proprietar sadea. Ca moral, amant de suflet al dansatoarei Tullia, du Bruel se credea, cum îi era în obicei, preferat faţă de sclipitorul duce de Rhétoré, amantul oficial.

Dutocq privea cu groază ceea ce el numea legătura dintre des Lupeaulx şi doamna Rabourdin, iar ura lui surdă crescu şi mai mult. De altfel, avea un ochi prea iscoditor ca să nu vadă că Rabourdin se dedicase unei mari lucrări în afara lucrărilor lui oficiale şi era deznădăjduit că el nu ştia nimic, în timp ce neînsemnatul Sébastien deţinea, în mare sau în

mic, toate secretele. Dutocq încercă să se împrietenească cu domnul Godard, subşef al lui Baudoyer şi colegi cu du Bruel, ceea ce-i izbuti. Marea stimă pe care Dutocq i-o purta lui Baudoyer contribui la întărirea prieteniei cu Godard, şi asta nu fiindcă Dutocq era sincer, dar, lăudând pe Baudoyęr ţi trecând sub tăcere pe Rabourdin, ei îşi satisfăcea ura, asemeni tuturor oamenilor mici la suflet.

Joseph Godard, văr după mamă cu Mitral, îşi întemeiase pe această înrudire cu Baudoyer, deşi destul de îndepărtată, pretenţia la mâna domnişoarei Baudoyer; în consecinţă, în ochii lui, Baudoyer apărea ca un om de geniu. Păstra o înaltă stimă faţă de Elisabeth şi doamna Saillard, fără a-şi da seama că doamna Baudoyer pusese ochii pe Falleix pentru fiica sa. De Anul Nou şi la onomastici el îi oferea domnişoarei Baudoyer mici cadouri, flori, bomboane şi cutii frumos învelite în hârtie. În vârstă de douăzeci şi şase de ani, fără nici o tragere de inimă pentru muncă, dichisit ca o fată mare, plicticos şi molâu, dispreţuind localurile, fumatul şi călăria, culcându-se regulat la ora zece seara şi sculându-se la şapte dimineaţa, înzestrat cu câteva însuşiri preţuite în lume, ştiind să danseze după flaut, lucru ce-l făcea să se bucure de mare trecere în familiile Saillard şi Baudoyer, cântând din clarinet în garda naţională numai ca să nu facă de gardă noaptea, Godard se ocupa mai ales cu istoria naturală. Impiegatul acesta alcătuia colecţii de minerale şi scoici, ştia să împăieze păsări, îşi umplea odaia cu tot felul de curiozităţi cumpărate ieftin, ca pietre fibroase, diverse coji de copaci, prundiş de la izvorul Saint-Allyre din Clermont (Auvergne) etc. Colecţiona sticluţe de parfum şi păstra în ele probe de barium, de sulfaţi, de săruri, de magneziu, de mărgean etc. Îngrămădea fluturi în insectare, iar pe pereţi înşira umbrele chinezeşti şi piei uscate de peşti. Locuia la sora lui, o florăreasă din strada Richelieu. Deşi mamele cu fete de măritat îl apreciau mult, acest tânăr, care trecea drept model, era privit cu dispreţ de lucrătoarele surorii sale, şi mai ales de domnişoara de la

casă, care trăsese multă vreme nădejde să-l prindă în mrejele ei. Slab şi subţirel, cu o talie mijlocie, cu ochii traşi, aproape spin, prinzând, cum spunea Bixiou, muştele din zbor, Joseph Godard nu se prea îngrijea de aspectul lui exterior: fracul îi era prost croit, pantalonii largi îi atârnau ca nişte saci, purta ciorapi albi în toate anotimpurile, o pălărie cu borurile mici şi pantofi legaţi cu şireturi. La birou, aşezat într-un scaun de trestie cu spătarul găurit la mijloc şi cu o perniţă de piele verde, se plângea întruna de dureri de stomac. Viciul lui principal era de a organiza duminica, pe timp frumos, excursii la Montmorency, unde întindea masa pe iarbă verde, şi de a se hrăni cu produse lactate într-o lăptărie de pe Bulevardul Montparnasse. De şase luni încoace, Dutocq începuse să treacă regulat pe la domnişoara Godard, în nădejdea că va închega niscaiva afaceri acolo, sau că va descoperi în magazinul ei vreo comoară feminină.

Astfel, la serviciul lui, Baudoyer avea în Dutocq şi Godard două periuţe. Domnul Saillard, departe de a-l mirosi pe Dutocq, îi făcea uneori scurte vizite la birou. Tânărul de La Billardičre, intrat ca supranumerar pe lângă Baudoyer, făcea parte din grupul lor. Slujbaşii mai destoinici făceau mult haz pe seama prieteniei dintre aceşti neisprăviţi. Baudoyer, Godard şi Dutocq fuseseră porecliţi de Bixiou „trinitatea fără duh”, iar junelui de la Billardičre îi spunea „mielul pascal”.

— Azi v-aţi sculat cam de dimineaţă, zise Antoine, întâmpinându-l pe Dutocq cu un aer şugubăţ.

— Lasă asta Antoine, răspunse Dutocq. Constat că ziarele vin de obicei mai devreme, dar dumneata ni le aduci întotdeauna cu întârziere.

— S-a întâmplat astăzi, făcu Antoine, fără a-şi pierde firea; niciodată nu vin la aceeaşi oră.

Cei doi nepoţi se priviră pe furiş, ca şi cum şi-ar fi spus, în semn de admiraţie pentru unchiul lor: „Ce îndrăzneală!”

— Cu toate că îmi dă câte zece centime pentru fiecare prânz pe care i-l aduc, le şopti Antoine după ce Dutocq trase uşa după el, m-aş lăsa bucuros păgubaş numai să nu-l mai văd în diviziunea noastră.

— A, astăzi nu sunteţi primul, domnule Sébastien, se adresă Antoine, după un sfert de ceas, supranumerarului.

— Dar cine a venit mai înainte? făcu sărmanul băiat, pălind.

— Domnul Dutocq, răspunse uşierul Laurent.

Novicii au, mai mult decât ceilalţi oameni, un dar inexplicabil de a presimţi anumite lucruri, a căror origine se află poate în puritatea sistemului lor nervos, oarecum virgin: Sébastien ghicise, deci, de mult ura lui Dutocq împotriva iubitului său Rabourdin. De aceea, îndată ce Laurent rosti numele acesta, el strigă, străpuns de o grea presimţire:

— Eram sigur!

Şi năvăli în coridor cu iuţeala unei săgeţi.

— Azi o s-avem tărăboi la serviciu! rosti Antoine, dând din cap şi îmbrăcându-şi uniforma oficială. Se vede cât de colo că domnul baron e pe ducă… Da, da, mi-a spus doamna Gruget, îngrijitoarea lui, că nu mai ajunge pân' diseară. Au să fie schimbări mari pe aici, vă asigur! Hai, duceţi-vă şi vedeţi dacă ard toate sobele! Fir-ar a dracului de treabă, ăştia vor tăbărî pe noi!

— Aşa-i, zise Laurent, aţi văzut ce mutră a făcut bietul tinerel când a auzit că iezuitul de Dutocq i-a luat-o înainte?

— Eu i-am spus-o în faţă, fiindcă la urma urmei se cade să spui adevărul unui slujbaş cinstit, şi, după mine, slujbaşul cinstit e un slujbaş ca tânărul ăsta, care îţi dă cei zece franci de Anul Nou fără să oprească nici o para din ei, continuă Antoine. Aşa că i-am spus: „Cu cât munceşti mai mult, cu atât ţi se cere mai mult, dar avansare, neam!” Ei bine, el nu vrea să m-asculte şi se omoară stând aici pân' l-apucă ceasul cinci, adică o oră mai mult ca ceilalţi. (Dă din umeri.) E o nerozie, nu te-alegi cu nimic aşa! Dovadă, uite,

un băiat ca ăsta, care ar putea să fie un funcţionar foarte bun, nici nu e măcar vorba să fie încadrat. După doi ani de muncă! Să-ţi vină rău, pe cinstea mea!

— Dar domnul Rabourdin ţine la domnul Sébastien, zise Laurent.

— Numai că domnul Rabourdin nu-i ministru, reluă Antoine. Şi până o ajunge el ministru mai va! O să le crească găinilor dinţi în gură pân-atunci! He! he! Asta-i! Când mă gândesc că de fiecare dată prezint statele de salarii pentru semnat unor şmecheri care stau mai mult pe acasă, iar atunci când dau pe aici fac doar ceea ce vor ei, în timp ce ţâncul ăsta de La Roche se deşală muncind, îmi vine să cred că Dumnezeu habar n-are de tot ce se petrece în birourile noastre! Şi, mă rog, cu ce vă alegeţi voi de la protejaţii ăştia ai domnului mareşal şi ai domnului duce? Vă mulţumesc (face un semn îngăduitor din cap) şi atâta tot: „Mulţumesc, dragă! Antoine…” Şleahtă de trântori, puneţi-vă pe muncă, dacă nu vreţi să stârniţi o nouă revoluţie! Aş vrea să ştiu dacă se pomenea de fasoane ca astea pe vremea domnului Robert Lindet76, căci eu, uite, aşa cum mă vedeţi, am intrat în hardughia asta pe vremea lui Robert Lindet. Şi în timpul lui slujbaşul muncea, nu glumă! Poftim de mai vezi şi azi de-alde scârţa-scârţa pe hârtie muncind până la miezul nopţii, fără măcar să bage de seamă că sobele s-au stins de mult. Da' ce-i drept, şi ghilotina atârna atunci deasupra capului lor! că, ce să vă spun, nu era de glumit, ca azi, dacă se-ntâmpla să te-nsemne la catastif fiindcă ai venit târziu la slujbă!

— Unchiule Antoine, zise Gabriel, văd că azi ai chef de vorbă, ia spune-ne şi nouă, care-i părerea dumitale despre funcţionari?

— Funcţionarul, răspunse cu gravitate Antoine, e un om care stă la un birou şi scrie… M-aţi înţeles? Ia gândiţi-vă, ce ne-am face noi fără funcţionari? Ei, dar mai bine duceţi-vă şi vedeţi de sobe şi lăsaţi-i în pace pe funcţionari, că nu-i

treaba noastră! Gabriel, soba din biroul ăla mare trage ca o drăcoaică, mai închide-i capacul.

Antoine se aşează la capătul coridorului, într-un loc de unde putea să vadă slujbaşii năvălind pe poarta cea mare de la intrare; el cunoştea toţi oamenii din. Minister şi-i judeca după felul cum arată, cântărind deosebirile dintre ei numai după îmbrăcăminte. Înainte de a intra în inima dramei, e bine să descriem aici înfăţişarea principalilor actori ai diviziunii La Billardičre, deoarece în felul acesta vom cunoaşte mai bine câteva varietăţi ale speciei funcţionar şi vom înţelege nu numai observaţiile făcute de Rabourdin, dar chiar şi titlul studiului de faţă, eminamente parizian. Aşadar, nu care cumva să vă înşelaţi: sub raportul sărăciei şi al originalităţii, există slujbaşi şi slujbaşi, după cum există buturugi şi buturugi. Faceţi mai cu seamă deosebire între slujbaşul din Paris şi cel din provincie. În provincie, slujbaşul e un om fericit: el are o locuinţă spaţioasă, cu grădină, şi în general se simte bine la birou; bea numai vin bun şi ieftin, nu consumă carne de cal şi cunoaşte luxul de a avea desert la masă. În loc de datorii, el face economii. Fără să se ştie precis cu ce se hrăneşte, toată lumea e de acord că nu-şi mănâncă leafa. Dacă e flăcău, mamele îl salută când trece pe lângă ele; dacă e însurat, el şi soţia lui se duc la balul perceptorului general, al prefectului, al subprefectului, al administratorului. Lumea se interesează de caracterul lui, are trecere la femei, e socotit un om de duh, are norocul de a fi regretat, e cunoscut de un oraş întreg şi se vorbeşte despre nevasta şi copiii lui. Dă serate şi, dacă are mijloace sau un socru bogat, poate să ajungă deputat. Nevasta lui e urmărită pas cu pas de iscoadele acelea neobosite ale târguleţelor, şi, dacă se întâmplă să păţească ceva, el află numaidecât totul, pe când la Paris un slujbaş nu poate să afle nimic. În sfârşit, slujbaşul din provincie e cineva, pe când slujbaşul de la Paris nu-i decât un oarecare.

Primul care sosi după Sébastien fu un referent din biroul lui Rabourdin, onorabil tată de familie, anume domnul Phellion. El datora protecţiei şefului său câte o jumătate de bursă la Liceul Henric al IV-lea pentru fiecare dintre cei doi băieţi ai lui, ajutor cu atât mai bine venit cu cât Phellion mai avea o fată internată gratuit într-un pension unde soţia lui dădea lecţii de pian, iar el ţinea un curs seral de istorie şi geografie. În vârstă de patruzeci şi cinci de ani, cu gradul de sergent-major în compania sa din garda naţională, foarte milostiv în vorbe, dar fără să dea o para de pomană, referentul locuia în strada Faubourg-Saint-Jacques, nu departe de azilul surdo-muţilor, într-o casă cu grădină, a cărei clădire (stil Phellion) nu valora decât patru sute de franci. Mândru de postul său şi pe deplin împăcat cu soarta, îşi da toată silinţa în a sluji guvernul, se socotea de folos ţării şi se lăuda că nu-l interesează politica, în care nu vedea decât PUTEREA. Când Rabourdin îl ruga să stea o jumătate de oră peste program pentru a termina vreo lucrare, Phellion se simţea foarte fericit şi atunci le spunea domnişoarelor La Grave, cu care cina, în strada Notre-Dame-des-Champs, în pensionul unde soţia lui „profesa muzica”:

— Domnişoarelor, treburile m-au reţinut la birou. Ce să faci, când eşti în slujba guvernului nu mai poţi fi stăpân pe tine însuţi!

Tot el compunea şi diverse cărţi, cu întrebări şi răspunsuri, pentru pensioanele de domnişoare. Aceste „mici tratate pline de miez”, cum le numea el, se vindeau la Librăria Universităţii sub titlul de Catehism istoric şi geografic. Se simţea obligat să ofere doamnei Rabourdin câte un exemplar din fiecare nou catehism, pe hârtie velină şi legat în piele roşie, prezentându-i-l totdeauna în mare ţinută: pantaloni scurţi de mătase, ciorapi de mătase, pantofi cu agrafe aurite etc. Domnul Phellion primea joi seara, după ce lumea din pension se culca, şi îşi trata invitaţii cu bere şi prăjituri. Se juca buiotă în cinci, cu banii jos. Cu toată miza

mică, în unele joi mai însufleţite, domnul Laudigeois, slujbaş la primărie, pierdea cei zece franci pe care-i punea la bătaie. Salonul, tapetat cu hârtie verde şi cu borduri roşii, era împodobit cu portretele regelui, al dauphin-ului şi al principesei, cu două gravuri ale lui Mazeppa, după Horace Vernet77, şi încă una reprezentând Cortegiul săracului, după Vigneron, despre care Phellion spunea că e un „tablou plin de o gândire adâncă, ce-ar trebui să consoleze păturile de jos ale societăţii, deoarece dovedeşte că ele au prieteni mai credincioşi decât oamenii şi ale căror simţăminte dăinuie până dincolo de mormânt”. Aceste cuvinte caracterizează omul care, în fiecare an, de ziua morţilor, îşi conducea cei trei copii la cimitirul din partea de apus a oraşului, unde le arăta cei douăzeci de metri ai locului de veci în care fuseseră înmormântaţi tatăl său şi mama soţiei lui. „Aici o să ajungem cu toţii”, le spunea el, spre a-i obişnui cu ideea morţii. Una dintre cele mai mari plăceri ale lui era să colinde prin împrejurimile Parisului, lucru pentru care îşi făcuse rost şi de o hartă. Cunoscând bine suburbiile Antony, Arcueil, Bičvre, Fontenay-aux-Roses, Aulnay, celebră prin reşedinţa câtorva scriitori mari, nădăjduia să cunoască, cu timpul, toată partea vestică a împrejurimilor Parisului. Pe băiatul său cel mai mare voia să-l facă funcţionar, iar pe cel de-al doilea avea de gând să-l dea la Şcoala politehnică. Deşi îi spunea adesea celui mai mare: „Când vei avea cinstea de a fi în slujba guvernului!” el bănuia că tânărul are înclinaţie către ştiinţele pozitive şi încerca să i-o înăbuşe, fiind totuşi dispus să-l lase în plata Domnului, dacă băiatul s-ar încăpăţâna. Phellion nu îndrăznise niciodată să-l roage pe domnul Rabourdin de a-i face cinstea să vină la masă la el, cu toate că ar fi socotit o astfel de zi drept cea mai frumoasă din viaţa lui. Îşi spunea că ar muri ca un tată cu adevărat fericit, dacă ar putea să asigure unuia dintre fiii săi un drum ca al lui Rabourdin. Împuiase atât de mult urechile domnişoarelor La Grave cu laude la adresa acestui domn şi respectabil şef de birou, încât ele doreau să-l vadă

pe Rabourdin aşa cum un tânăr visează să-l vadă pe domnul de Chateaubriand78. „Am fi fost fericite dacă am fi avut norocul să o ţinem la noi pe domnişoara lui”, spuneau ele. Dacă se întâmpla ca Phellion să fie de faţă când trăsura ministrului ieşea sau intra, el se înclina până la pământ, fie că era sau nu cineva în ea, şi susţinea că în Franţa lucrurile ar merge şi mai bine dacă toată lumea ar purta un respect atât de mare puterii, încât să o cinstească până şi în însemnele sale. De câte ori Rabourdin îl chema jos ca să-i dea lămuriri în legătură cu vreo lucrare, Phellion îşi încorda mintea şi asculta cele mai neînsemnate cuvinte ale şefului, aşa cum un diletant ascultă o melodie la Théâtre des Italiens. La masa lui de lucru, tăcut, cu tălpile lipite de o lădiţă de lemn şi fără să le mişte deloc, îşi vedea de treabă în chipul cel mai conştiincios. În corespondenţa administrativă se exprima cu o gravitate aproape religioasă, lua totul în serios şi întărea ordinele transmise de ministru prin mijlocirea unor fraze cât se poate de solemne. Totuşi, omul acesta atât de corect şi protocolar suferise un dezastru în cariera lui de referent, şi încă ce dezastru! Cu toată grija extremă pe care o depunea atunci când scria un referat, o dată lăsase să-i scape o frază ca aceasta: „Vă veţi duce la locul indicat cu hârtia necesară”. Fericiţi că au găsit prilejul de a râde pe socoteala acestui ins nevinovat, copiştii se grăbiră să-i arate fraza lui Rabourdin, care, gândindu-se la felul de a fi al referentului său, nu se putu opri de a râde şi el şi corectă textul pe margine, scriind: „Veţi merge pe teren cu toate actele indicate”. Phellion, căruia i se adusese textul modificat, îl studie, cântări deosebirea de exprimare, nu se sfii să declare că lui i-ar fi trebuit două ceasuri ca să găsească această formă şi exclamă: „Domnul Rabourdin e un om de geniu!” Socoti însă că colegii lui nu se purtaseră tocmai cum trebuie faţă de el ducându-se numaidecât la şef, dar respecta prea mult ierarhia pentru a nu recunoaşte că aveau tot dreptul să o facă, mai ales că el lipsea în momentul acela; totuşi, în locul lor, el ar mai fi aşteptat, şi

aşa circulara nu era grabnică. Întâmplarea asta îl făcu să nu doarmă câteva nopţi la rând. De câte ori ceilalţi voiau să-l necăjească era destul să-l vadă ieşind din birou ca să-i pomenească de fraza blestemată, spunându-i: „Ai luat hârtia necesară?” Atunci gravul referent se întorcea, arunca o privire fulgerătoare spre slujbaşi şi le răspundea: „Vorbele dumneavoastră mi se par foarte deplasate, domnilor!” Într-o zi se iscă o adevărată ceartă pe această temă, încât Rabourdin fu silit să intervină şi să interzică slujbaşilor de a mai pomeni despre fraza aceea.

Domnul Phellion avea un cap de berbec care gândeşte, o faţă lipsită de colorit şi ciupită de vărsat, cu buze groase răsfrânte, cu nişte ochi de un albastru viu, iar talia îi era deasupra mijlociului. Îngrijit ca aspect, aşa cum trebuie să fie un profesor de istorie şi geografie obligat să se prezinte în faţa unor domnişoare tinere, avea totdeauna o cămaşă curată, cu piepţii plisaţi şi cu diamant, o vestă neagră de cazimir răscroită lung, lăsând să se vadă bretelele împletite de fiica sa, un frac negru şi pantalon albastru. Iarna purta o manta de culoarea nucii, cu guler triplu, şi umbla cu un baston cu vârful de metal, din pricina „marii singurătăţi ce domnea în unele părţi ale cartierului său”. Se dezobişnuise de a mai priza şi pomenea de schimbarea asta ca de un exemplu convingător despre voinţa pe care poate să şi-o impună un bărbat. Urca scările încet, căci se temea de un atac de astm, având ceea ce el numea un „piept gras”. Îl salută pe Antoine cu toată demnitatea.

Numaidecât după domnul Phellion apăru un copist care forma un ciudat contrast cu bărbatul acesta respectabil. Vimeux era un tânăr de douăzeci şi cinci de ani, cu o leafă de o mie cinci sute de franci, bine legat, cu pieptul bombat, cu o înfăţişare elegantă şi romantică, având părul, barba, ochii şi sprâncenele negre ca tăciunele, apoi nişte dinţi albi, nişte mâini frumoase şi nişte mustăţi atât de stufoase şi de îngrijit pieptănate, încât ai fi zis că face din ele o sursă de

câştig. Vimeux avea o înclinare atât de mare pentru munca sa, încât rezolva orice lucrare mai repede ca oricare altul.

— Tânărul ăsta e dotat! zicea Phellion despre el, văzându-l cum se aşază picior peste picior şi neştiind cum să-şi folosească timpul ce-i mai rămânea după ce-şi termina treaba. Uită-te la el, e scos ca din cutie! adăuga referentul către du Bruel.

Vimeux se mulţumea cu un dejun compus dintr-o franzeluţă şi un pahar de apă, cu o cină de un franc la Katcomb şi locuia într-o cameră mobilată de doisprezece franci pe lună. Singura lui fericire, singura lui plăcere, era îmbrăcămintea. Se ruina numai ca să aibă jiletci orbitoare, pantaloni strânşi pe pulpă, sau largi, cu dungi sau cu tivuri, ghete scumpe, fracuri bine croite care-i conturau silueta, gulere plăcute la vedere, mănuşi curate, pălării noi. Purtând în deget un inel cu sigiliu, pus peste mănuşă, şi înarmat cu un frumos baston, el încerca să aibă înfăţişarea şi gesturile unui tânăr bogat. Se ducea să se plimbe prin aleea cea mare de la Tuileries, cu o scobitoare între dinţi, întocmai ca un milionar abia ridicat de la masă. În speranţa că o femeie, o englezoaică, vreo străină oarecare sau vreo văduvă s-ar putea îndrăgosti de el, studia arta de a învârti bastonul şi de a arunca ocheade în stilul denumit de către Bixiou „american”. Râdea întruna, ca să-şi arate dinţii frumoşi. Îşi punea ciorapi scurţi şi îşi încreţea părul în fiecare zi. Conform principiilor lui stabilite, pentru şase mii de livre Vimeux s-ar fi însurat cu o gheboasă, pentru opt mii cu o femeie de patruzeci şi cinci de ani, iar pentru o mie de galbeni cu o englezoaică. Încântat de scrisul frumos al acestui tânăr şi încercând un sentiment de milă faţă de el, Phellion îl dăscălea mereu spre a-l convinge să dea lecţii de caligrafie, îndeletnicire onorabilă care i-ar fi putut îmbunătăţi viaţa şi i-ar fi făcut-o chiar mai plăcută, făgăduindu-i că-l va introduce în pensionul domnişoarelor La Grave. Dar Vimeux îşi avea ideile lui, atât de înrădăcinate în cap, încât nimeni nu-l putea opri de a crede

în steaua sa. Continua, deci, să tragă mâţa de coadă, cu toate că, de trei ani încoace, îşi plimba întruna, peste tot, enormele-i mustăţi. Având o datorie de treizeci de franci pentru dejunurile sale, Vimeux îşi lăsa ochii în jos ori de câte ori trecea prin faţa lui Antoine, ca să nu întâlnească privirea acestuia; totuşi, spre prânz, se ruga de el să-i aducă o franzeluţă. După ce încercase să vâre câteva idei sănătoase în capul acesta beteag, Rabourdin se lăsase păgubaş. Domnul Vimeux, tatăl, era grefier la o judecătorie din departamentul de nord. În cele din urmă Adolphe Vimeux renunţă şi la cina de la Katcomb şi se hrănea numai cu chifle, ca să-şi poată cumpăra pinteni şi cravaşă. Din pricina planurilor de însurătoare luate în râs de toată lumea, fusese poreclit „porumbelul Villiaume79”. Glumele debitate pe socoteala acestui Amadis80 al deşertăciunii nu puteau fi atribuite decât acelui spirit răutăcios care a creat vodevilul, fiindcă, în fond, el era un bun camarad şi nu făcea rău nimănui, decât lui însuşi. Cel mai mare haz se stârnea însă în birouri atunci când se făceau rămăşaguri cum că Vimeux poartă corset. La început repartizat în biroul lui Baudoyer, Vimeux intervenise să fie mutat la Rabourdin, din cauza asprimii lui Baudoyer cu privire la „englezi”, nume dat de către slujbaşi creditorilor lor. Ziua englezilor era ziua în care birourile deveneau publice. Fiind siguri că-şi vor găsi datornicii acolo, creditorii dădeau buzna peste ei, îi tulburau de la lucru, întrebându-i când au de gând să-şi plătească datoriile şi ameninţându-i că le vor pune poprire pe leafă. Severul Baudoyer îşi obliga subalternii să rămână la locurile lor când veneau creditorii. „Ar trebui să nu faceţi datorii, pur şi simplu!” le spunea el, socotind că asprimea sa e o măsură luată în folosul binelui public. Rabourdin, dimpotrivă, lua apărarea oamenilor lui în faţa creditorilor, pe care-i da pe uşă afară, spunând că birourile nu-s făcute pentru treburi particulare, ci pentru treburile publice. S-a stârnit mult haz în cele două birouri când Vimeux a apărut pe coridoare şi pe scări cu pintenii lui sunători. Tartorul

păcălelilor din minister, Bixiou, răspândise în cele două diviziuni, Clergeot şi La Billardičre, o coală de hârtie în fruntea căreia era o caricatură a lui Vimeux călare pe un cal de carton, şi toată lumea era rugată să contribuie cu ceva spre a-i cumpăra un cal adevărat Domnul Baudoyer era prezentat ca unul ce dădea un chintal de fân din raţia lui personală, şi fiecare slujbaş ticlui câte o glumă asemănătoare pe socoteala vecinului său. Vimeux însuşi, ca un băiat de treabă ce era, subscrise şi el sub numele de miss Fairfax.

Slujbaşii care se întâmplă să fie şi bărbaţi frumoşi, în genul lui Vimeux, au un post la stat ca să-şi ducă zilele de azi pe mâine, un fizic ca să facă avere. Devotaţi balurilor mascate din timpul carnavalului, ei îşi caută în ele norocul care însă le scapă chiar şi acolo. Mulţi sfârşesc prin a se însura fie cu modiste pe care trebuie să le ia nemaiavând încotro, fie cu femei bătrâne, fie cu persoane tinere cărora le-a plăcut „fizicul” lor şi după ce au împletit cu ele câte un roman compus din scrisori stupide, dar care au produs efectul dorit. Aceşti slujbaşi sunt câteodată îndrăzneţi: dacă văd o femeie singură într-un echipaj la Champs-Elysée81, fac rost de adresa ei, o bombardează cu bileţele pline de pasiune şi uneori se întâmplă să dea peste o ocazie care, din nefericire, încurajează asemenea acţiuni urâte.

Bixiou (pronunţaţi Bisiou) era un desenator care făcea haz pe seama lui Dutocq şi a lui Rabourdin, poreclit de el „Virtuoasa Rabourdin”. Pentru a ilustra vulgaritatea şefului său, pe acesta îl numea „Piaţa Baudoyer”, iar vodevilistului îi spunea „Flonflon”82. Fără a-şi dezminţi faima de cel mai spiritual bărbat din diviziune şi chiar din minister, cu toate că era spiritual în felul maimuţelor, fără miez şi fără sare, Bixiou devenise atât de necesar pentru Baudoyer şi Godard, încât amândoi îl protejau, în ciuda firii lui răutăcioase şi a faptului că făcea treburile de mântuială. Bixiou râvnea postul lui Godard sau al lui du Bruel, dar purtările lui stăteau în calea avansării sale. Aci îl vedeai că-şi bate joc de

slujbă, şi asta se întâmpla atunci când avea vreun succes, ca în cazul publicării câtorva portrete de la procesul Fualdčs83, unde desenase mai multe figuri luate la întâmplare, sau a acelora de la dezbaterile procesului Castaing84, aci, cuprins de dorinţa de-a parveni, se punea pe o muncă fără preget, pe care o lăsa apoi deodată baltă, pentru un vodevil pe care nu-l termina niciodată. Altminteri, egoist, zgârcit şi câteodată cheltuitor, adică irosindu-şi banii numai pentru sufleţelul lui, tăios, agresiv şi indiscret, făcea răul din patima pentru rău: se lega îndeobşte de cei slabi, nu respecta nimic, nu credea nici în Franţa, nici în Dumnezeu, nici în artă, nici în greci, nici în turci, nici în neutri, nici în monarhie, batjocorind mai mult tocmai ceea ce înţelegea mai puţin. El, cel dintâi, a desenat o tichie neagră pe capul lui Carol al X-lea85 de pe monedele de cinci franci. Imita cu atâta haz pe doctorul Gall86 ţinându-şi cursul, încât era în stare să facă şi pe diplomatul cel mai simandicos să-şi scoată cravata de la gât de râs. Plăcerea cea mai mare a acestui nesecat izvor de şolticării era de a încălzi sobele până la refuz, ca să provoace guturaiul celor care făceau imprudenţa de a fugi din etuva sa, având pe deasupra şi satisfacţia că arde fără rost lemnele statului. Neîntrecut în păcălelile sale, găsea cu atâta uşurinţă obiectivele cele mai variate, încât de fiecare dată se lega de altcineva. Secretul lui cel mare în această privinţă era că izbutea să ghicească năzuinţele fiecăruia în parte; cunoştea toate drumurile care duc la castelele din Spania, toate visurile amăgitoare pe care le nutreau cei ce se înşelau pe ei înşişi, şi era în stare să te „imite” timp de ore întregi. Dar, acest neobosit observator, care dădea dovadă de un talent rar când era vorba de o zeflemea, nu ştia să-şi folosească niciodată meritele spre a face pe oameni să pledeze pentru situaţia sau avansarea lui. Acela asupra căruia îi plăcea să-şi îndrepte îndeosebi glumele era tânărul de La Billardičre, calul lui de bătaie, obsesia lui, pe lângă care se dădea totuşi bine, cu scopul de a-l păcăli mai tare: îi trimitea scrisori ca

din partea unor femei îndrăgostite, semnate „Contesa de M…” sau „Marchiza de B…”, atrăgându-l astfel în faţa ceasului din foaierul Operei, unde-l lăsa pe mâna vreunei grizete87, după ce-l arăta la toată lumea. Aliat cu Dutocq (îl socotea un păcălici serios), îl sprijinea cu plăcere în ura pe care acesta o purta lui Rabourdin şi în laudele la adresa lui Baudoyer. Jean-Jacques Bixiou era nepotul unui băcan din Paris. Tatăl său, care era colonel când a murit, îl lăsase în grija bunicii, căsătorită pentru a doua oară cu primul ei iubit, un anume Descoings, mort în 1822. După terminarea liceului, văzându-se fără nici un căpătâi, încercase pictura, dar, cu toată prietenia ce-l lega de Joseph Bridau88, prietenul lui din copilărie, renunţă la pictură şi se apucă de caricaturi, vignete şi desene pentru cărţi, cunoscute, douăzeci de ani mai târziu, sub numele de „ilustraţii”. Prin protecţia ducilor de Maufrigneuse şi de Rhétoré – pe acesta îl cunoscuse graţie unor dansatoare – obţinu un post, în 1819. Fiind în relaţii bune cu des Lupeaulx, cu care în societate se considera pe picior de egalitate, tutuindu-se cu du Bruel, el constituia dovada vie a constatărilor lui Rabourdin cu privire la descompunerea continuă a ierarhiei administrative de la Paris, cauzată de valoarea personală pe care un om o dobândeşte în afara vieţii de birou. Mic la stat, dar bine legat, cu o figură distinsă, ce se remarca printr-o uşoară asemănare cu a lui Napoleon, cu buze subţiri, bărbie dreaptă, favoriţi castanii, în vârstă de douăzeci şi şapte de ani, blond, cu vorba tăioasă, cu privirea scânteietoare – iată-l pe Bixiou. Omul acesta, numai sensibilitate şi spirit, îşi pierdea viaţa într-o furie a plăcerilor de tot felul, care-l arunca într-o destrăbălare neîntreruptă. Neobosit vânător de grizete, fumător, glumeţ, nelipsit de la dineuri şi supeuri, fiind peste tot binevenit, fiind totdeauna în formă, atât în culisele teatrelor cât şi la balul grizetelor din Alée des Veuves, era încântător la masă ca şi la un chef, plin de vervă la miezul nopţii pe stradă, ca şi dimineaţa, dacă te-ai fi dus să-l scoli din pat; în schimb,

era ursuz şi trist când rămânea singur, asemenea celor mai mulţi dintre comicii mari. Învârtindu-se în lumea actriţelor şi a actorilor, a scriitorilor, a pictorilor şi a anumitor femei cu venituri dubioase, o ducea bine, intra la spectacole fără să plătească, îşi încerca norocul jucând cărţi la Frascati, şi adeseori câştiga. În sfârşit, acest artist, cu un fond veritabil, dar cu toane, se legăna în viaţă ca într-un scrânciob, fără să se gândească la momentul când roata s-ar putea rupe. Vioiciunea sa spirituală, bogăţia sa de idei făceau să fie căutat de toţi cei obişnuiţi cu sclipirile de inteligenţă, dar niciunul dintre prietenii lui nu-l iubea. Nefiind în stare să reţină o vorbă de duh spusă de altcineva, îşi sacrifica tovarăşii de masă înainte ca primul fel să fi fost terminat. Cu toată veselia lui de suprafaţă, în discuţiile sale lăsa să se strecoare o tainică nemulţumire cu privire la situaţia lui socială, năzuia spre ceva mai bun, iar demonul acela fatal cuibărit în spiritul său nu-i îngăduia să aibă morga în faţa căreia se înclină toţi proştii. Locuia în strada Ponthieu, într-o casă la etajul al doilea, unde avea trei odăi în care domnea dezordinea unui menaj de holtei, un adevărat bivuac. Adesea spunea că vrea să plece din Franţa şi să-şi încerce norocul în America. Nici o ghicitoare n-ar fi putut să prevadă viitorul unui tânăr la care toate însuşirile erau nedesăvârşite, incapabil de o muncă susţinută, totdeauna beat de voluptate şi care credea că lumea se sfârşeşte a doua zi. Ca îmbrăcăminte avea pretenţia de a nu fi ridicol şi era poate singurul din tot ministerul despre care, văzându-l cum arată, n-ai fi putut spune: „Iată un slujbaş!” Purta ghete elegante, un pantalon negru cu bentiţe pe sub tălpi, o jiletcă originală şi o frumoasă redingotă albastră, un guler totdeauna primit în dar de la vreo grizetă, o pălărie de la Bandoni şi mănuşi de piele de căprioară închise la culoare. Atitudinea, bărbătească şi totodată simplă, nu-i era lipsită de graţie. Aşa, bunăoară, când des Lupeaulx îl certase pentru o obrăznicie puţin cam tare spusă baronului de La Billardičre ţi îl amenințase cu destituirea, el se mulţumi să-i

răspundă: „Mă veţi chema înapoi din pricina costumului”. Des Lupeaulx nu se putu opri să nu râdă.

Cea mai simpatică glumă făcută de Bixiou la minister a fost aceea ticluită anume pentru Godard, căruia i-a oferit în dar un fluture adus din China, pe care subşeful îl păstrează în colecţia lui şi se mândreşte cu el şi astăzi, fără să fi băgat de seamă că e de hârtie pictată. Bixiou avusese răbdarea de a migăli o capodoperă numai pentru a-i juca o festă subşefului de birou.

Diavolul aruncă totdeauna câte o victimă în faţa unor oameni ca Bixiou. Secţia lui Baudoyer avea deci victima sa, în persoana unui umil copist în vârstă de douăzeci şi doi de ani, cu un salariu de o mie cinci sute de franci, pe nume Auguste-Jean-François Minard. Acesta se căsătorise din dragoste cu o lucrătoare dintr-un atelier de flori artificiale, fiica unui portar, care lucra acasă pentru domnişoara Godard, şi pe care Minard o cunoscuse în strada Richelieu, la prăvălie. Ca fată, Zélie Lorain încercase de toate ca să scape de sărăcie. Mai întâi elevă la Conservator, apoi rând pe rând dansatoare, cântăreaţă şi actriţă, la un moment dat se gândise să facă şi ea la fel ca multe lucrătoare, dar teama de a nu ajunge şi mai rău şi de a nu cădea într-o mizerie cruntă o ferise de viciu. Sta la îndoială între o mie de partide, până când apăru Minard cu propunerea de căsătorie în mână. Zélie câştiga cinci sute de franci pe an, iar Minard o mie cinci sute. Crezând că o vor putea scoate la capăt cu două mii de franci, se căsătoriră fără contract, în cea mai mare economie. Minard şi Zélie se instalară, ca două turturele, aproape de bariera Courcelles, într-o locuinţă de o sută de galbeni, la etajul al treilea, cu perdele de pânză albă la ferestre, cu pereţii tapetaţi într-o hârtie cu dungi de şaptezeci şi cinci de centime sulul, cu geamuri mate, mobilă de nuc, o bucătărioară curată; la început aveau o cameră în care Zélie lucra la florile ei, apoi un salon mobilat cu scaune umplute cu păr, o masă rotundă la mijloc, o oglindă, o pendulă de cristal cu rotiţă, reprezentând o

fântână, sfeşnice aurite înfăşurate în voaluri, în sfârşit un dormitor în alb şi albastru compus dintr-un pat, o măsuţă, un birou de mahon, un covoraş dungat la picioarele patului, şase fotolii şi patru scaune, şi, într-un colţ, leagănul de lemn de cireş în care dormeau un băieţaş şi o fetiţă. Zélie îşi alăpta singură copiii, făcea de mâncare, lucra la flori, se îngrijea de menaj. Era ceva duios în această harnică şi fericită mediocritate. Simţind că Minard o iubeşte, îl iubea şi ea cu toată sinceritatea. Dragostea aduce cu sine dragoste, este acel abyssus abyssum din Biblie89. Umilul bărbat se strecura din pat dimineaţa, în timp ce soţia lui dormea încă, şi se ducea să-i procure de-ale mâncării. În drumul spre birou, lăsa florile comandate la adresele respective, iar la întoarcere cumpăra materiale de lucru, apoi, până la cină, tăia flori sau făcea tipare de hârtie, împodobea tijele, întindea culorile. Scund, slab, subţirel şi nervos, cu părul roşcat şi creţ, cu ochii de un galben limpede, cu obrajii de o albeaţă strălucitoare dar încărcaţi de pistrui, Minard era însufleţit de un curaj ascuns şi modest. Stăpânea arta scrisului în aceeaşi măsură ca şi Vimeux. La birou tăcea mâlc, îşi vedea de treabă şi păstra atitudinea unui om suferind şi visător. Genele-i albe şi sprâncenele rare făcuseră să fie botezat de implacabilul Bixiou „iepurele alb”. Minard, acest Rabourdin de o categorie inferioară, mistuit de dorinţa de a crea pentru Zélie a lui o situaţie mai bună, căuta în oceanul acela de lucruri necesare luxului şi industriei pariziene o idee, o descoperire, o perfecţionare care să-l facă dintr-odată bogat. Aparenta lui nătângie se datora încordării continue a spiritului său: trecea de la pomada sultanelor la uleiul de cap, de la amnarul cu fosfor la gazul portativ, de la sandalele articulate la lampa hidrostatică, înecându-se astfel în acea infinitate de mărunţişuri a civilizaţiei materiale. Suporta glumele lui Bixiou aşa cum un om ocupat suportă bâzâitul unei insecte, fără să se supere niciodată. Cu toată inteligenţa lui, Bixiou nu bănuia adâncul

dispreţ pe care Minard îl avea pentru el. Minard nici nu se gândea să se certe, socotind aşa ceva drept o pierdere de vreme. De aceea, sfârşise prin a-şi obosi persecutorul. Venea la birou îmbrăcat foarte simplu, purta pantalonii de dril până în octombrie, umbla cu pantofi în formă de papuci şi cu ghetre, avea o vestă de păr de capră, un surtuc de piele de castor iarna şi unul de lână vara, o pălărie de paie sau de pânză de unsprezece franci, după sezon, căci singura sa glorie era Zélie a lui: s-ar fi lipsit până şi de mâncare, numai ca să-i cumpere ei o rochie. Dejuna împreună cu soţia lui, iar la birou nu mai mânca nimic. O dată pe lună o ducea pe Zélie la teatru, cu bilet primit de la du Bruel sau de la Bixiou, căci Bixiou făcea de toate, chiar şi bine. Mama Zéliei părăsea atunci cabina ei de portăreasă şi venea să stea cu copiii. Minard trecuse la biroul lui Baudoyer, în locul lui Vimeux. Doamna şi domnul Minard se duceau personal să prezinte felicitări de Anul Nou. Cine îi vedea se întreba cum se face că soţia unui biet slujbaş cu un venit doar de o mie cinci sute de franci izbuteşte să-şi poarte bărbatul în costum negru, iar ea să aibă pălării de paie, cu flori, din Italia, rochii de muselină brodată, lenjerie de mătase, pantofi de stofuliţă, fişiuri admirabile, o umbreluţă chinezească, să se plimbe cu trăsura şi, pe deasupra, să rămână şi cinstită, în timp ce doamna Colleville sau alte „cucoane” se plângeau că nu ştiu cum s-o mai scoată la capăt, ele care aveau venituri de două mii patru sute de franci!

Se mai aflau în acele birouri doi slujbaşi, prieteni unul cu altul până la a face din prietenia lor ceva ridicol, căci în birouri se râde de orice şi de toate. Cel din secţia Baudoyer, anume Colleville, era impiegat principal dar, sub Restauraţie, el ar fi fost subşef sau chiar şef. Avea în doamna Colleville o soţie la fel de superioară în genul ei, precum doamna Rabourdin era într-al său. Colleville, fiul unui prim-violonist de la Operă, se îndrăgostise de fiica unei dansatoare cu renume. Flavie Minoret, una dintre acele parizience isteţe şi fermecătoare care ştiu să creeze fericirea soţilor lor, păstrându-şi în acelaşi timp libertatea, făcuse din casa Colleville locul de întâlnire al celor mai buni artişti ai noştri şi al oratorilor din Cameră. Aproape toţi cei ce veneau la ea uitau postul umil ocupat de Colleville. Purtarea Flaviei, femeie puţin cam fecundă, dădea loc la atâtea clevetiri încât doamna Rabourdin refuzase toate invitaţiile ei. Prietenul lui Colleville, anume Thuillier, deţinea în secţia Rabourdin un post absolut egal cu al său şi îşi văzuse cariera administrativă întreruptă din aceleaşi motive ca şi Colleville. Cine îl cunoştea pe Colleville îl cunoştea pe Thuillier, şi viceversa. Prietenia lor, înfiripată la birou, pornise de la coincidenţa debutului lor în administraţie. Frumoasa doamnă Colleville îngăduise – aşa se şuşotea prin birouri – atenţiile lui Thuillier, căruia nevasta nu-i dăduse nici un copil. Thuillier, zis şi frumosul Thuillier, care avusese mai înainte trecere la femei, ducea o viaţă pe atât de trândavă, pe cât de harnică era a lui Colleville. Acesta, ca prim-clarinetist la Opera Comică şi contabil în cursul dimineţii, se zbătea din greu să-şi întreţină familia, cu toate că protecţiile nu i-ar fi lipsit. Era privit ca un om foarte delicat, mai ales că îşi ascundea ambiţiile sub un fel de nepăsare. Mulţumit în aparenţă de soarta lui şi îndrăgind munca, socotea că toată lumea, până şi şefii, erau dispuşi să-i ocrotească o existenţă plină de curaj. De câteva zile încoace, doamna Colleville îşi schimbase felul de viaţă din casă şi părea că apucase calea bisericii, ceea ce făcu să se

şoptească prin birouri că se gândea să caute în congregaţie un sprijin mai sigur decât în vestitul orator François Keller, unul dintre cei mai constanţi adoratori ai ei, a cărui trecere nu izbutise până în prezent să obţină un post mai acătării pentru Colleville. Flavie se adresase, şi asta a fost una dintre greşelile ei, lui des Lupeaulx. Colleville avea o pasiune – aceea de a descifra horoscopul oamenilor celebri în anagrama numelui lor. Îşi petrecea luni întregi desfăcând tot felul de denumiri şi alcătuindu-le din nou, numai ca să descopere în ele un înţeles. Un Corse la finira90 era o anagramă pentru Révolution française; Vierge de son mari91, pentru Marie de Vigneros, nepoata cardinalului Richelieu; Henrici mei casta dea92, pentru Catharina de Médicis; Eh, c'est large nez93, pentru Charles Genes94, abatele de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, cunoscut prin nasul lui mare, de care făcea atâta haz ducele de Bourgogne; în sfârşit, toate anagramele cunoscute stârniseră admiraţia lui Colleville. Făcând din anagramă o ştiinţă, el susţinea că soarta oricărui om e cuprinsă în fraza rezultată din combinarea literelor ce alcătuiesc numele, pronumele şi calitatea sa. De la suirea pe tron a lui Carol al X-lea îşi bătea capul cu anagrama regelui. Thuillier, care din când în când slobozea şi el câte un calambur, spunea că anagrama e un calambur în litere. Colleville, om cu o inimă largă şi aproape nedespărţit de Thuillier, prototipul egoistului, constituia o problemă greu de dezlegat şi pe care mulţi slujbaşi din diviziune o explicau prin aceste cuvinte: „Thuillier e bogat, iar familia Colleville o duce greul” Adevărul e că Thuillier adăuga la simbria postului său beneficiile cametei; el era adesea chemat jos, în curte, pentru a sta de vorbă cu diverşi negustori, purtând cu ei discuţii de câteva minute, dar în folosul domnişoarei Thuillier, sora lui. Această prietenie, întărită cu timpul, era întemeiată pe simţăminte şi pe fapte destul de fireşti, care îşi vor găsi locul în altă parte (a se vedea Micii burghezi95), şi care aici ar forma ceea ce criticii numesc „lungimi”. Poate

că nu este totuşi lipsit de interes să observăm că, dacă doamna Colleville era bine cunoscută în birouri, în schimb de existenţa doamnei Thuillier nu ştia aproape nimeni. Colleville, bărbat muncitor, împovărat cu o casă de copii, era trupeş, gras şi voios, în timp ce Thuillier, „fantele de pe vremea Imperiului”, fără griji aparente, dar trândav, cu o talie zveltă, avea o înfăţişare palidă şi aproape melancolică.

— Nu ştim niciodată, spunea Rabourdin vorbind despre cei doi slujbaşi, dacă o prietenie se naşte mai curând din contraste decât din asemănări.

Spre deosebire de aceşti doi fraţi siamezi, Chazelle şi Paulmier erau doi slujbaşi care se aflau veşnic în război: unul fuma, celălalt priza, şi de aceea se certau întruna neştiind care din ei foloseşte mijlocul cel mai bun de a trage tabacul. Un cusur care le era comun şi care-i făcea deopotrivă de plicticoşi pentru ceilalţi slujbaşi era acela de a se ciorovăi în legătură cu valorile mobiliare, cu preţul mazării, al sardelelor sau al stofelor, umbrelelor, fracurilor, pălăriilor, bastoanelor şi mănuşilor colegilor lor. Lăudau, unul în ciuda celuilalt, progresele noi, fără ca vreunul să se bucure de ele. Chazelle strângea toate prospectele de librărie, toate afişele cu litografii sau desene, dar nu subscria la nimic. Paulmier, colegul lui Chazelle în materie de flecăreală, îşi petrecea timpul spunând că, dacă ar avea cutare sau cutare avere, şi-ar procura cutare sau cutare lucru. Într-o zi, Paulmier se duse la faimosul Dauriat spre a-l felicita că a izbutit să producă în librăria sa cărţi legate în pânză şi cu titluri tipărite pe coperţi, îndemnându-l să meargă mai departe pe acest drum al îmbunătăţirii, dar el, Paulmier, n-avea nici o carte! Viaţa de familie a lui Chazelle, trăind sub papucul soţiei sale dar căutând să pară independent, îi dădea lui Paulmier prilejul să facă nesfârşite glume pe socoteala sa, în timp ce Paulmier, răbdând adesea de foame, ca şi Vimeux, constituia pentru Chazelle un subiect gras, cu hainele lui tocite şi cu calicenia pe care ştia să şi-o ascundă. Şi Chazelle şi Paulmier începeau să facă

burtă: a lui Chazelle, rotundă, mică, bombată, avea, după o expresie a lui Bixiou, neobrăzarea de a o lua mereu înainte; a lui Paulmier se muta când la dreapta, când la stânga; Bixiou le măsura pe amândouă cam o dată la un trimestru. Şi unul şi altul aveau între treizeci şi patruzeci de ani; şi unul şi altul, destul de mărginiţi, nefăcând nimic altceva în afară de birou, reprezentau tipul slujbaşului sadea, hăbăuciţi de hârţoage şi de statul în birouri. Chazelle adormea adesea în timp ce lucra şi atunci pana sa, pe care n-o lăsa să-i cadă din mână, însemna fiecare răsuflare prin mici puncte negre pe hârtie. Paulmier se grăbea să atribuie somnul acesta obligaţiilor conjugale. Drept răspuns la această glumă, Chazelle spunea despre Paulmier că bea ceai de tei timp de patru din cele douăsprezece luni ale anului şi-i prorocea că o să moară din pricina unei grizete. Paulmier demonstra, la rândul lui, că Chazelle însemna într-un almanah zilele când nevastă-sa îl găsea drăgăstos. Aceşti doi slujbaşi, prin faptul că-şi spălau rufele murdare în public împroşcându-se cu cele mai neînsemnate amănunte ale vieţii lor particulare, îşi atrăseseră desconsiderarea pe care o meritau. „Mă iei drept Chazelle?” era expresia cu care se încheia orice discuţie neplăcută din birou.

Domnul Poiret-tânărul, ca să nu se confunde cu fratele său Poiret-bătrânul, retras în pensiunea Vauquer, unde Poiret-tânărul se ducea adesea să cineze, propunându-şi să-şi sfârşească şi el zilele tot acolo, avea treizeci de ani de serviciu. Natura nu e mai puţin monotonă în revoluţiile sale decât era acest biet om în actele vieţii lui: îşi punea totdeauna hainele în acelaşi colţ, îşi lăsa pana la acelaşi capăt de masă, se aşeza la locul său la aceeaşi oră, se încălzea la sobă în acelaşi minut, deoarece singura lui mândrie era că poartă un ceas care nu dădea niciodată greş şi pe care, de altminteri, şi-l potrivea în fiecare zi după primărie, prin faţa căreia îşi avea drumul, dat fiind că locuia în strada Martroi. De la şase la opt dimineaţa ţinea registrele unei mari case de articole de modă în strada

Saint-Antoine, iar de la şase la opt seara, pe acelea ale casei Camusot, din strada Bourdonnais. Câştiga în felul acesta o mie de taleri, la un loc cu leafa postului său. Deoarece mai avea numai câteva luni până să iasă la pensie, arăta o mare nepăsare faţă de intrigile din birouri. Asemenea fratelui său, pentru care retragerea la pensie însemnase o lovitură fatală, o să se simtă desigur fără nici un rost în viaţă atunci când nu va mai trebui să vină din strada Martroi până la minister, să se aşeze pe scaunul său şi să se apuce de treabă, însărcinat să păstreze colecţia jurnalului la care era abonat biroul, precum şi a Monitorului, el avea fanatismul acestei colecţii. Dacă vreun slujbaş pierdea un număr oarecare, sau îl lua şi nu-l mai aducea înapoi, Poiret-tânărul cerea permisiunea de a pleca de la birou, se ducea în grabă la cancelaria jurnalului, cerea numărul care lipsea şi se întorcea entuziasmat de bunăvoinţa casierului de acolo, unde avea totdeauna de-a face cu un băieţaş drăguţ, astfel că, după părerea lui, jurnaliştii erau desigur nişte oameni cumsecade, dar puţin cunoscuţi. Om cu o talie mijlocie, Poiret avea ochii pe jumătate închişi, o privire ştearsă şi lipsită de căldură, o piele ofilită şi încreţită, puţin închisă la culoare, presărată cu pete albăstrii, un nas cârn şi o gură scobită în care lâncezeau câţiva dinţi stricaţi. De aceea Thuillier spunea că Poiret putea să se uite oricât în oglindă, el nu se va vedea din te (dinte) miri ce cauză96. Braţele-i lungi şi subţiri se terminau cu nişte mâini late şi fără nici o expresie. Părul cărunt, lins din cauza strânsorii pălăriei, îi dădea aerul unui prelat, asemănare puţin măgulitoare pentru el, deoarece duşmănea preoţii şi clerul, fără să-şi poată defini părerile religioase. Această antipatie nu-l împiedica totuşi să fie devotat guvernului, oricare ar fi fost el. Nu-şi încheia niciodată nasturii de la vechea-i redingotă verzuie, nici măcar pe frigul cel mai mare, şi purta numai pantofi cu şireturi şi pantaloni negri. De treizeci de ani se îmbrăca la aceleaşi case, iar când croitorul său muri, îşi ceru o permisie de la birou pentru a se duce la

înmormântarea lui, unde strânse mâna fiului, pe marginea gropii tatălui, asigurându-l că va rămâne clientul său. Prieten cu toţi furnizorii lui, se interesa cum le merge treaba, stătea de vorbă cu ei, le asculta tânguirile şi le plătea comenzile fără nici o întârziere. Când scria vreunuia dintre aceşti „domni”, pentru a-i anunţa o modificare în comanda făcută, căuta formulele cele mai politicoase, scotea în evidenţă cuvântul „Domnule”, data scrisoarea şi făcea o copie după ea, pe care o păstra într-un dosar cu eticheta: Corespondenţa mea. Nu exista viaţă mai ordonată decât a lui. Poiret păstra toate notele achitate, toate chitanţele, oricât de mici, şi toate listele de cheltuieli anuale, strânse în plicuri şi pe ani, încă de la intrarea sa în minister. Lua masa la acelaşi restaurant, la Viţelul care suge din Piaţa Châtelet, unde avea abonament şi unde se aşeza în acelaşi loc, pe care chelnerii i-l păstrau totdeauna. La Gogoaşa de aur, vestitul magazin de mătăsuri, nu stătea nici cinci minute peste timpul cuvenit, iar la ora opt şi jumătate seara era prezent la cafeneaua David, pe care o socotea cea mai bună din cartier, şi unde stătea până la unsprezece; aici, ca şi la Viţelul care suge, venea cu regularitate, de treizeci de ani, şi lua o bavareză la ora zece jumătate fix, ascultând discuţiile politice, cu braţele încrucişate în vârful bastonului şi cu bărbia proptită în mâna dreaptă, dar fără să ia niciodată parte la aceste discuţii. Casieriţa de acolo, singura femeie cu care-i plăcea să stea de vorbă, era confidenta micilor întâmplări din viaţa lui, deoarece-şi avea locul chiar la masa de lângă tejghea. Juca domino, singurul joc pe care-l ştia, iar când partenerii nu veneau, putea fi văzut adeseori dormind cu spinarea rezemată în căptuşeala de lemn a peretelui şi ţinând un jurnal desfăcut pe planşeta sprijinită de marmura mesei. Se interesa de tot ceea ce se clădea în Paris, consacrându-şi duminicile vizitării construcţiilor noi. Intra în vorbă cu ologul pus să oprească publicul de a pătrunde în interiorul clădirii care se construia şi-şi arăta îngrijorarea în legătură cu întârzierile

ce se observau în ridicarea zidăriei, cu lipsa de materiale sau de bani şi cu greutăţile întâmpinate de arhitect. Adesea putea fi auzit spunând: „Eu am văzut Louvre-ul ridicându-se din ruinele sale, am văzut cum s-a născut sub ochii mei Piaţa Châtelet, Splaiul Florilor, pieţele de alimente!” împreună cu un frate al său, amândoi născuţi la Troyes, ca fii ai unui slujbaş al Domeniilor, venise la Paris spre a se pregăti pentru cariera de funcţionar. Mama lor dăduse dovadă de o dezastruoasă lipsă de prevedere, căci cei doi fii avură mâhnirea să afle că a murit în spitalul din Troyes, în ciuda numeroaselor ajutoare trimise de ei. Nu numai că s-au jurat amândoi, în clipa aceea, să nu se însoare niciodată, dar socoteau copiii drept o nenorocire, se simţeau prost în preajma lor, se temeau de ei aşa cum te-ai teme de nebuni şi se uitau la ei cu nişte ochi înspăimântaţi. Şi unul şi altul fuseseră copleşiţi de muncă în timpul lui Robert Lindet. Administraţia fusese nedreaptă cu ei în acea vreme, dar se socoteau fericiţi că nu-şi pierduseră capetele şi nu se plângeau decât între dânşii de această nerecunoştinţă, mai ales că ei „puseseră pe roate maximalul97”. Când i s-a făcut festa aceea lui Phellion, a cărui faimoasă frază fusese corectată de Rabourdin, Poiret îl trăsese deoparte, în coridor, şi-i spusese, la ieşire:

— Credeţi-mă, domnule, eu m-am împotrivit din toate puterile la ceea ce s-a întâmplat.

De când venise la Paris, Poiret nu ieşise niciodată din oraş. Încă de pe atunci începuse un jurnal al vieţii lui, în care îşi însemna întâmplările mai importante de peste zi. Du Bruel îi spusese că lordul Byron făcea la fel; această asemănare îl umplu de bucurie pe Poiret şi îl hotărî să cumpere operele lui Byron, în traducerea lui Chastopalli, din care nu înţelese însă nimic. Deseori era surprins la birou într-o atitudine melancolică, având aerul că meditează profund; în realitate, nu se gândea la nimic. Nu cunoştea pe niciunul dintre locatarii casei în care locuia, şi purta totdeauna la el cheia de la odaie. De Anul Nou se ducea personal să lase

felicitările la toţi funcţionarii din diviziune, dar nu făcea nici o vizită. Într-o zi de caniculă, lui Bixiou îi trecu prin cap să ungă cu grăsime interiorul unei vechi pălării pe care Poiret-tânărul (avea cincizeci şi doi de ani) o purta de nouă ani încheiaţi. Bixiou, care nu mai văzuse niciodată o altă pălărie în capul lui Poiret, se gândi să-i facă şi lui o festă; pe când Poiret mânca, el se hotărî, în interesul digestiei celorlalţi, să scape biroul de această pălărie dezgustătoare. Poiret-tânărul plecă de la slujbă pe la ora patru. Mergând pe străzile Parisului, unde razele soarelui, răsfrânte de pavaj şi de ziduri, produceau o căldură tropicală, îşi simţi deodată capul inundat de sudoare, el care nu prea năduşea. Crezând că s-a îmbolnăvit sau că e pe cale de a se îmbolnăvi, în loc să se ducă la Viţelul care suge, dădu fuga acasă, scoase din sertar jurnalul vieţii sale şi consemnă faptul în felul următor: „Astăzi, 3 iulie 1823, năpădit de o sudoare ciudată, prevestind probabil niscaiva friguri, boală obişnuită în regiunea Champagne, am hotărât să consult pe doctorul Haudry. Boala m-a apucat pe la mijlocul Splaiului Şcolii.”

Dar, de îndată ce-şi scoase pălăria din cap, constată că pretinsa năduşeală avea o cauză independentă de persoana sa. Îşi şterse faţa, cercetă pălăria, dar nu descoperi nimic, deoarece nu se îndură să desprindă căptuşeala. Aşa că notă cele ce urmează în jurnalul său: „Am dus pălăria la jupân Tournan, pălărier din strada Saint-Martin, bănuind că această sudoare are o altă pricină, că nici nu este propriu-zis o sudoare, ci efectul unei adăugiri oarecare, mai nouă sau mai veche, făcută pălăriei.”

Domnul Tournan îi demonstră pe loc clientului său prezenţa în pălărie a unei materii grase, provenită din topirea slăninii unui porc sau a unei scroafe. A doua zi, Poiret apăru cu o pălărie împrumutată de la domnul Tournan, până când cea nouă avea să fie gata; seara, însă, nu se culcă înainte de a adăuga această frază în jurnalul

său: „Nu încape îndoială că în pălăria mea se afla o bucată de slănină sau de untură de porc”.

Faptul acesta inexplicabil frământă mai bine de cincisprezece zile mintea lui Poiret, care n-a ştiut niciodată cum a putut să se producă un asemenea fenomen. La birou i se povestea întruna despre invazia de broaşte şi alte aventuri caniculare, despre capul lui Napoleon găsit la rădăcina unui ulm şi o mie de alte ciudăţenii din domeniul istoriei naturale. Vimeux îi spuse că într-o zi şi pălăria lui i-a inundat faţa cu un fel de negreală, ceea ce înseamnă că pălărierii se îndeletnicesc şi cu vânzarea de droguri. Poiret trecu de mai multe ori pe la jupân Tournan, spre a se convinge personal de produsele folosite de el la fabricarea pălăriilor.

În secţia lui Rabourdin mai era un slujbaş care făcea pe omul curajos, împărtăşea opiniile de centru-stânga şi se ridica împotriva tiraniei lui Baudoyer, luând partea bieţilor sclavi din biroul acela. Băiatul acesta, pe nume Fleury, se abona fără teamă la o fiţuică a opoziţiei, purta o pălărie de culoare gri cu borurile mari, avea dungi roşii la pantalonii albaştri, o jiletcă albastră cu nasturi aurii şi o redingotă la două rânduri întocmai ca a unui subofiţer de jandarmi. Cu toate că era neclintit în principiile sale, se menţinea totuşi în slujbă; asta însă nu-l împiedica să prezică un viitor fatal guvernului, dacă va stărui să se dea cu biserica. Îşi arăta pe faţă simpatia pentru Napoleon, mai ales după ce moartea acelui om mare făcuse să fie uitate legile împotriva adepţilor uzurpatorului. Fleury, care fusese în timpul Imperiului căpitan într-un regiment de linie, era înalt, oacheş şi frumos şi deţinea funcţia de controlor la Circul Olimpic. Bixiou n-a îndrăznit niciodată să se lege de Fleury, deoarece ostaşul acesta straşnic ţintea foarte bine cu pistolul şi mânuia cu îndemânare sabia, fiind în stare să recurgă la cele mai mari brutalităţi dacă ar fi fost întărâtat. Pasionat subscriitor la colecţia Victorii şi Cuceriri98, Fleury refuza să dea banii, deşi primea tipăriturile, invocând

motivul că ele depăşeau numărul prevăzut în prospect. Avea o mare slăbiciune pentru domnul Rabourdin, care-i luase apărarea când era să fie destituit. Odată spusese că dacă s-ar întâmpla cândva ca cineva să-i facă vreun rău domnului Rabourdin, el îl va ucide pe acel cineva. Dutocq se dădea bine pe lângă Fleury, din pricină că se temea de el. Fleury, plin de datorii, le juca tot felul de renghiuri creditorilor săi. Foarte priceput în materie de legi, nu semna niciodată o poliţă şi înfiinţa el însuşi, pe numele unor creditori fictivi, popriri asupra propriului său salariu, astfel că-l încasa totdeauna aproape în întregime. Trăind în mare intimitate cu o figurantă de la Teatrul Porte-Saint-Martin, la care se afla mobilierul său, juca cu multă plăcere cărţi, făcea farmecul reuniunilor cu talentele lui, bea dintr-o singură înghiţitură un pahar de şampanie, fără să-şi ude buzele, ştia pe de rost toate cântecele lui Béranger şi era mândru de vocea lui plină şi puternică. Avea cultul a trei oameni mari: Napoleon, Bolivar şi Béranger99. Foy, Laffitte şi Casimir Delavigne100 nu se bucurau decât de stima lui. Fleury, om din Midi, avea să sfârşească – aţi ghicit – prin a fi editorul responsabil al unui jurnal liberal.

Desroys, omul misterios al diviziunii, n-avea relaţii cu nimeni, vorbea puţin şi îşi tăinuia atât de bine viaţa, încât nimeni nu-i cunoştea domiciliul, protectorii şi mijloacele de trai. Căutând să afle pricina acestei tăceri, unii făceau din Desroys un carbonar, alţii un orleanist101; cutare spunea că-i un spion, cutare că-i un om profund. Desroys era pur şi simplu fiul unui convenţional care nu votase moartea lui Ludovic al XVI-lea; având un temperament rece şi discret, el cântărise bine lumea şi nu se bizuia decât pe sine însuşi. Republican în ascuns, admirator al lui Paul-Louis Courier102, prieten cu Michel Chrestien103, el aştepta ca timpul şi bunul-simţ public să aducă triumful ideilor sale în Europa. De aceea trăgea nădejde într-o Germanie tânără şi o Italie tânără. Inima îi era plină de acea stupidă dragoste colectivă pe care suntem siliţi s-o numim umanitarism104,

fiul mai mare al răposatei filantropii, şi care este faţă de sfânta caritate catolică ceea ce este sistemul pentru artă sau raţionamentul substituit creaţiei. Acest conştiincios puritan al libertăţii, acest apostol al unei egalităţi imposibile regreta că din pricina sărăciei era silit să slujească guvernul şi făcea demersuri pentru a intra în serviciul unei societăţi de transporturi. Deşirat, slab, descărnat şi grav ca un om care se credea menit să-şi dea într-o bună zi capul pentru marea cauză, trăia cu o pagină de Volney105, îl studia pe Saint-Just106 şi năzuia să-l reabiliteze pe Robespierre107, pe care-l socotea un continuator al lui Isus Cristos.

Ultimul dintre aceste personaje care merită o descriere este junele de La Billardičre. Pierzându-ţi, din nefericire pentru el, mama, protejat de ministru, scutit de gura ţaţelor din Piaţa Baudoyer, primit în toate saloanele ministeriale, acesta era hulit de toată lumea din cauza neobrăzării şi a înfumurării lui. Şefi erau politicoşi cu el, dar slujbaşii îl înlăturaseră din cercul camaraderiei lor cu o politeţe plină de caraghioslâc, născocită anume pentru el. Un fudul de douăzeci şi doi de ani, înalt şi subţire, cu manierele unui englez, jignind birourile cu apucăturile lui de dandy, spilcuit, frezat, parfumat, venind întotdeauna cu mănuşi galbene, având pălării cu căptuşeala mereu nouă, purtând monoclu, luând masa la Palais-Royal, caracterizându-se printr-o prostie lustruită de aere ce se vedea cât de colo că sunt imitate, Benjamin de La Billardičre se credea băiat frumos şi avea toate cususurile înaltei societăţi, fără să aibă şi graţiile ei. Încredinţat că va ajunge ceva, se gândea să scrie o carte pentru a fi decorat ca literat şi a se atribui faptul acesta însuşirilor sale administrative. Îl linguşea deci pe Bixiou în scopul de a-l exploata, dar fără a fi îndrăznit încă să-i destăinuie planul său. Sufletul acesta nobil aştepta cu nerăbdare moartea tatălui său pentru a-i moşteni titlul de baron, acordat de curând; pe cărţile sale de vizită trecea Cavaler de La Billardičre ţi îţi expusese în birou însemnele

blazonului său: cap de scut albastru cu trei stele şi două săbii încrucişate pe fond negru, cu deviza: CREDINŢA PE VECI Având mania de a se interesa de arta heraldică, îl întrebase odată pe tânărul viconte de Portenducre pentru ce blazonul său era atât de încărcat şi se alesese cu următorul răspuns tăios: „Eu nu mi l-am făcut de comandă!” Pomenea tot timpul de devotamentul lui faţă de monarhie şi de atenţia pe care i-o arăta prinţesa moştenitoare. Fiind în relaţii foarte bune cu des Lupeaulx, lua adesea masa împreună cu el şi credea că-i este prieten. Bixiou, care trecea drept mentorul său, trăgea nădejde să cureţe diviziunea şi Franţa de acest tânăr îngâmfat, aruncându-l în braţele desfrâului, şi nu se ferea să vorbească tare despre intenţia sa.

Aşa arătau principalele fizionomii ale diviziunii La Billardicre, unde se mai găseau şi alţi slujbaşi ale căror chipuri şi deprinderi se apropiau sau se depărtau de acestea într-o măsură mai mică sau mai mare. Astfel, în secţia Baudoyer se aflau câţiva slujbaşi cu frunţi pleşuve, friguroşi, îmbrăcaţi cu flanele, cocoţaţi cu locuinţele pe la etajele cinci, unde cultivau flori, şi care purtau haine răpănoase, bastoane cu şiş sau umbrele de care nu se despărţeau niciodată. Oamenii aceştia, care se găsesc undeva, pe la mijloc, între portarii cei fericiţi şi lucrătorii cei sfioşi, prea depărtaţi de centrele administrative pentru a se gândi la vreo avansare, reprezintă pionii de pe tabla de şah a birocraţiei. Bucuroşi când sunt de gardă noaptea, fiindcă a doua zi nu se mai duc la serviciu, gata să facă orice pentru o gratificaţie, existenţa lor constituie o problemă chiar pentru aceia care-i folosesc şi un punct de acuzare la adresa statului care, e clar, creează asemenea existenţe mizere prin însuşi faptul că-i menţine în slujbă. Judecind după aspectul fizionomiei lor bizare, e greu de hotărât dacă aceste mamifere cu condeie se tâmpesc din pricina meseriei lor, sau dacă îndeplinesc această meserie fiindcă sunt niţel tâmpiţi din născare. Poate că la aceasta contribuie în

aceeaşi măsură şi natura şi guvernul. „Oamenii de la ţară, a spus un anonim, suferă, fără să-şi dea seama, influenţa condiţiilor atmosferice şi a fenomenelor exterioare. Identificaţi oarecum cu natura în mijlocul căreia trăiesc, ei se lasă fără voie pătrunşi de idei şi simţăminte deşteptate de aceasta, reproducându-le în actele şi fizionomia lor, în conformitate cu structura sau caracterul lor individual. Modelaţi şi şlefuiţi astfel, pe măsura lucrurilor ce-i înconjoară tot timpul, ei formează partea cea mai interesantă şi mai adevărată pentru cel ce se simte atras de acea latură a psihologiei, atât de puţin cunoscută dar atât de bogată, care demonstrează raporturile dintre fiinţa morală şi agenţii externi ai maturii.” Or, pentru slujbaş, natura este biroul însuşi; orizontul lui e mărginit din toate părţile de dosare verzi; pentru el condiţiile atmosferice constau în miasmele din coridoare, în duhorile de bărbaţi din camerele fără aerisire, În mirosul de terfeloage şi de cerneală; ogorul lui este un ochi de geam sau o bucată de pardoseală presărată cu firimituri de pâine şi udată de stropitoarea uşierului; cerul său e un tavan spre care îşi îndreaptă căscatul, iar elementul său propriu e colbul din hârţoage. Observaţia cu privire la oamenii de la ţară se potriveşte ca o mănuşă pentru slujbaşii identificaţi cu natura mediului în care trăiesc. Dacă unii medici cu autoritate se tem de influenţa pe care această natură, sălbatică şi civilizată în acelaşi timp, o are asupra fiinţei morale ce sălăşluieşte în aceste îngrozitoare celule numite birouri, unde soarele pătrunde rar, unde gândirea e îngrădită de ocupaţii asemănătoare cu ale cailor care se învârtesc într-un manej, care cască fără încetare şi mor înainte de vreme, atunci Rabourdin avea deplină dreptate propunând să se micşoreze numărul slujbaşilor, cerând să li se dea mai mult de lucru, în schimbul unor lefuri mai mari. Dacă ai de lucru, nu te plictiseşti niciodată. Or, aşa cum sunt alcătuite birourile, din cele nouă ceasuri pe care slujbaşii le datorează statului, patru, după cum se va vedea,

le pierd în conversaţii, în snoave, în certuri şi mai ales în intrigării. De aceea, numai cine a trecut prin birouri îşi poate da seama în ce măsură viaţa măruntă din ele se aseamănă cu viaţa din licee; oriunde întâlneşti oameni care trăiesc în colectiv, această asemănare îţi sare în ochi: la regiment, în tribunale veţi regăsi, într-o măsură mai mare sau mai mică, viaţa de liceu. Toţi aceşti slujbaşi, stând laolaltă în birouri timp de opt ore, văd în acestea nişte săli de cursuri unde sunt siliţi să facă anumite teme, unde şefii ţin locul pedagogilor, unde gratificaţiile sunt un fel de premii de bună purtare acordate protejaţilor, unde unii fac haz pe seama celorlalţi, unde toţi se pizmuiesc între ei şi unde există totuşi un fel de camaraderie, dar mai rece decât aceea de la regiment, care la rândul ei este mai puţin trainică decât aceea din liceu. Pe măsură ce omul înaintează în viaţă, egoismul se dezvoltă, în dauna legăturilor afective. La urma urmei, birourile nu sunt oare o lume în mic, cu toate ciudăţeniile, prieteniile, duşmăniile ci, cu toată invidia şi lăcomia ei, cu mersul ei înainte chiar, cu discuţiunile ei uşuratice, care produc atâta rău, şi cu neobositele ei spionări?

În momentul acela, diviziunea domnului baron de La Billardičre era pradă unei vânzoleli nemaipomenite, de altfel explicabilă prin evenimentul ce urma să se producă acolo, deoarece nu în fiecare zi se întâmplă să moară un şef de diviziune, şi nu există societate de asigurări unde probabilităţile de viaţă şi de moarte să fie calculate cu mai multă agerime, ca într-un birou. Interesul striveşte aici orice milă, ca la copii, cu deosebirea că slujbaşii au în plus, faţă de copii, ipocrizia.

Slujbaşii din secţia Baudoyer se instalau la mesele lor la ora opt, pe când cei din secţia lui Rabourdin apăreau. Abia pe la nouă, ceea ce nu-i împiedica pe cei din urmă să-şi execute lucrările mai repede decât cei dintâi. Dacă deci Dutocq venise atât de devreme, el avea motive serioase să o facă. Furişându-se, în ajun, în biroul unde lucra Sébastien şi

surprinzându-l pe acesta copiind o lucrare pentru Rabourdin, el se ascunsese într-un colţ şi-l văzuse pe Sébastien plecând fără să ia cu sine hârtiile. Fiind sigur că o să descopere voluminosul original dimpreună cu copia ascunsă pe undeva, răscolise toate dosarele bucată cu bucată şi sfârşise prin a găsi importantul tabel. Apoi dăduse fuga la proprietarul unui atelier autografic pentru a trage, cu ajutorul unei maşini de copiat, două exemplare de pe acea lucrare, intrând astfel în posesia scrisului lui Rabourdin. Spre a nu da loc la bănuieli, Dutocq se grăbi să vină primul la birou, punând originalul la locul său, în dosar. Reţinut până la miezul nopţii în strada Duphot, Sébastien fu, cu toată graba lui, întrecut de părtaşul urii. Ura locuia în strada Saint-Louis – Saint-Honoré, în timp ce devotamentul locuia tocmai în strada Roi-Doré, în cartierul Marais. Această simplă întârziere avea să influenţeze asupra întregii vieţi a lui Rabourdin. Sébastien, nerăbdător să deschidă dosarul, găsi originalul şi copia neterminată la locul lor şi le încuie în dulapul şefului său. Cum era spre sfârşitul lui decembrie, când lumina din birouri e în general slabă, uneori trebuind să se ţină lămpile aprinse până la zece dimineaţa, Sébastien nu observă urmele pietrei de reprodus lăsate pe hârtie. Dar, când, pe la nouă şi jumătate, Rabourdin cercetă originalul său, îşi dădu uşor seama de efectul procedeelor autografice, dat fiind că el însuşi se ocupase multă vreme cu aceasta spre a vedea dacă maşinile de reprodus n-ar putea lua locul muncii copiştilor.

Şeful de secţie se aşează în fotoliul său, cu cleştele în mână, şi începu să aţâţe focul în sobă, într-atât de tare intrase la gânduri; pe urmă, curios să ştie în ce mâini căzuse tainica sa lucrare, îl chemă pe Sébastien.

— A venit cumva astăzi cineva înaintea dumitale la birou? îl întrebă el.

— Da, domnul Dutocq, răspunse Sébastien.

— Bine; e punctual, ca întotdeauna. Trimite-l încoace pe Antoine.

Prea mărinimos ca să-l mâhnească de prisos pe Sébastien, mustrându-l pentru o nenorocire consumată, Rabourdin nu-i spuse nimic altceva. Când apăru Antoine, Rabourdin îl întrebă dacă, în ajun, rămăsese vreun slujbaş la birou după ora patru; uşierul pronunţă numele lui Dutocq, care lucrase până după plecarea domnului de La Roche. Rabourdin făcu semn cu capul către uşier să iasă şi îşi reluă firul gândurilor sale.

— De două ori i-am luat apărarea, ca, să nu fie destituit, îşi spuse el, şi iată răsplata!

Dimineaţa aceea avea să fie pentru şeful de birou asemenea momentului solemn în care marii conducători de oşti hotărăsc începutul unei lupte, punând în joc toţi sorţii de izbândă. Cunoscând mai bine ca oricine legile care guvernează birourile, el ştia că aici, ca şi în şcoală, în închisoare sau în armată, nici o faptă care ar aduce a denunţ sau a spionare nu este iertată. Un om oare se ocupă cu alcătuirea de informaţii asupra colegilor lui e defăimat, ocolit, dispreţuit; miniştrii înşişi se leapădă în asemenea cazuri de oamenii lor. Un slujbaş n-are atunci altă cale decât să-şi dea demisia şi să plece din Paris, cinstea lui fiind pentru totdeauna. Pătată, iar explicaţiile fiind zadarnice, căci nimeni nu le cere şi nimeni nu le mai ia în seamă. Într-o împrejurare ca aceasta, un ministru e privit ca un personaj mare, deoarece se presupune că el nu face altceva decât să-şi cântărească oamenii, pe când un simplu slujbaş trece drept spion, indiferent de motivele lui. Pe măsură ce adâncea abisul acestor fleacuri, Rabourdin îşi dădea seama că ele sunt nemărginite şi îl copleşesc. Mai degrabă zăpăcit decât doborât, el căuta să afle care ar fi metoda cea mai bună de urmat în. Această situaţie, astfel că rămase străin de zarva iscată în birourile răscolite de moartea domnului de La Billardičre, despre care nu află decât din gura tânărului de La Bričre, care ţtia să preţuiască marea valoare a acestui şef de secţie.

Tocmai atunci, în biroul oamenilor lui Baudoyer (se spunea oamenii lui Baudoyer, ai lui Rabourdin), Bixiou povestea, pe la ora zece, despre ultimele clipe ale directorului diviziunii, ascultat fiind de Minard, Desroys şi Godard, pe care-l făcuse să iasă din biroul său, şi de Dutocq, ce venise în grabă la secţia Baudoyer mânat de un dublu interes. Colleville şi Chazelle lipseau.

Bixiou

(în picioare, în faţa sobei, la gura căreia îţi ridică rând pe rând câte o talpă, ca să şi le usuce)

Azi-dimineaţă, la şapte şi jumătate, m-am dus să aflu veşti despre demnul şi respectabilul nostru director, cavaler al lui Cristos etc., etc. Ei bine, domnilor, baronul mai exista încă ieri, douăzeci et caetera, dar azi el nu mai e nimic, nici măcar funcţionar. Am întrebat cum şi-a petrecut noaptea. Îngrijitoarea lui care nu se prea prăpădea cu firea, mi-a spus că dimineaţa, la cinci, începuse să se îngrijoreze de soarta familiei regale. Ceruse să i se citească numele acelora dintre noi care s-au interesat de starea sa. Pe urmă a spus: „Încărcaţi-mi tabachera, daţi-mi jurnalul, aduceţi-mi ochelarii şi schimbaţi-mi panglica de la Legiunea de Onoare, că s-a murdărit de tot”. După cum ştiţi, îşi purta decoraţiile şi în pat. Era deci în deplinătatea facultăţilor sale, cu mintea întreagă, cu toate ideile lui obişnuite. Dar, ce folos! după zece minute, apa i-a năvălit în inimă, în piept, peste tot, simţea că moare, că-i plesnesc toate măruntaiele din el. În clipa aceea fatală a făcut dovadă ce cap tare avea şi ce inteligenţă largă era! Păcat, noi nu l-am preţuit cum se cuvine, ne băteam joc de el, îl socoteam un nătărău, cel mai mare nătărău din lume, nu-i aşa, domnule Godard?

Godard.

Eu apreciam meritele domnului de La Billardičre mai mult decât alţii…

Bixiou.

Ştiu, vă înţelegeaţi amândoi!

Godard.

Oricum, nu era om rău; n-a făcut rău nimănui.

Bixiou.

Ca să faci rău trebuie să faci ceva, iar el nu făcea nimic. Dacă nu dumneata eşti acela care spuneai că nu e în stare de nimic, atunci Minard spunea.

Minard

(înălţând din umeri)

Eu?

Bixiou.

Atunci, dumneata, Dutocq! (Dutocq face un gest apăsat de negare.) Prea bine, asta înseamnă că nimeni nu spunea! Prin urmare, era privit de toată lumea de aici ca un cap herculean! Ei bine, aveţi dreptate: şi-a dat obştescul sfârşit ca un om de duh, de merit, de gândire, mă rog, ca un mare bărbat ce era.

Desroys

(iritat)

Doamne, dar ce ispravă grozavă a făcut? Că s-a spovedit?

Bixiou.

Da, domnule, ba a cerut să i se dea şi sfânta împărtăşanie. Dar ştiţi cum s-a gătit pentru împărtăşanie? Şi-a pus uniforma de slujitor al tronului şi toate decoraţiile, şi-a pudrat părul, şi-a legat coada (sărmana lui coadă!) cu o panglică nouă108. Or, vă declar că numai un om de caracter ar putea cere să i se înnoade coada în clipa morţii; iată, suntem aci opt, dar niciunul dintre noi n-ar fi în stare de aşa ceva. Şi încă, asta nu-i totul. Înainte de a muri a spus – căci, precum ştiţi, oamenii celebri rostesc pe patul morţii un ultim speech (cuvânt englezesc care înseamnă peltea parlamentară) – a spus… Stai, cum a spus oare? A, da! „Sunt dator să mă gătesc pentru a primi pe regele cerului, eu care m-am împopoţonat de atâtea ori ca să mă duc la regele pământului!” Iată cum a închis ochii domnul de La Billardičre. El ţi-a luat sarcina de a confirma dictonul lui Pitagora: „Oamenii nu sunt cunoscuţi cu adevărat decât după ce mor!”

Colleville
(intrând)
Domnilor, vă anunţ o veste teribilă…
Toţi.
O ştim.
Colleville.
Mă îndoiesc că o ştiţi! Mă căznesc cu ea de când majestatea-sa s-a urcat pe tronurile unite ale Franţei şi Navarei. Azi-noapte am terminat-o, dar cu atâta bătaie de cap, că doamna Colleville mă întreba mereu ce am de mă chinuiesc aşa.
Dutocq.
Crezi că ne arde să ne ocupăm de anagramele dumitale acum când respectabilul domn de La Billardičre ţi-a dat duhul?
Colleville.
Vorbeţti ca Bixiou! Vin chiar de la domnul de La Billardičre, mai trăia încă, dar aştepta să dea ortul… (Godard simţi ironia şi plecă supărat în biroul lui.) Domnilor, nici nu bănuiţi evenimentele pe care le prezice această frază sacramentală: (arată o bucată de hârtie) „Charles Dix par la grâce de Dieu roi de France et de Navarre”109.
Godard
(întorcându-se)
Spune-o repede şi nu te lua după domnii ăştia.
Colleville
(triumfător, desfăcându-şi bucăţica de hârtie)
A H. V il cedera.
De S.-C. T. D. Partira, En nauf errera.
Decede a Gorix.
Toate literele se află aici. (Explică.) „Lui Henric al V-lea îi va ceda (coroana); de la Saint-Cloud va porni110; în nauf (luntre, corabie, galeră, corvetă, cum vreţi, e un cuvânt vechi franţuzesc) va rătăci…”
Dutocq.

Ce însăilare de absurdităţi! Cum îţi închipui că regele va ceda coroana lui Henric al V-lea, care, în ipoteza dumitale, i-ar urma ca nepot, de vreme ce există dauphin-ul? Dumneata prezici, nici mai mult nici mai puţin, moartea dauphin-ului.

Bixiou.

Ce înseamnă Gorix? E un nume de pisică?

Colleville

(jignit)

E prescurtarea unui nume de oraş, iubitule; l-am găsit în Malte-Brun: Goritz111, în latineşte Gorixia, situat în Boemia sau în Ungaria, în fine, în Austria…

Bixiou.

Tirol, provinciile basce sau America de Sud. Ar fi trebuit să mai găseşti şi o melodie, ca să cânţi toate astea la clarinet.

Godard.

Ce de nerozii!

Colleville.

Nerozii?! Te-aş invita să-ţi dai osteneala de a studia fatalismul, religia împăratului Napoleon.

Godard

(jignit de tonul lui Colleville)

Domnule Colleville, Napoleon poate fi numit împărat de către istorici, dar în birouri nu-i îngăduit să i se recunoască această calitate.

Bixiou

(zâmbitor)

Eu îţi propun să cercetezi altă anagramă, dragul meu! Uite, în materie de anagrame, mi-ar plăcea mai mult a soţiei dumitale, e mai uşor de descifrat. (încet.) Flavie ar trebui să caute, în timpul ei liber, să te facă şef de birou, nu de alta, dar măcar pentru a te scuti de neghiobiile unui Godard!

Dutocq

(luând partea lui Godard)

Dacă n-ar fi vorba de nişte neghiobii, ţi-ai pierde postul, fiindcă dumneata profetizezi evenimente care nu sunt pe

placul regelui. Orice bun regalist ar trebui să admită că două şederi în exil sunt destul.

Colleville.

Dacă mi s-ar lua postul, ministrul vostru şi-ar aprinde paie în cap cu François Keller. (Tăcere adâncă.) Află, jupân Dutocq, că toate anagramele cunoscute s-au îndeplinit. Iată, a dumitale, bunăoară! Ei bine, să nu cumva să te însori: în numele dumitale se găseşte cuvântul cocu112.

Bixiou.

D şi t rămân atunci pentru detestabil.

Dutocq

(fără să pară supărat)

Măcar de s-ar găsi numai în numele meu!

Paulmier

(încât, cu faţa spre Desroys)

Ţi-a zis-o, coane Colleville!

Dutocq

(lui Colleville)

Ai făcut şi anagrama lui Xavier Rabourdin, chef de bureau?

Colleville.

Ba bine că nu!

Bixiou

(ascuţindu-şi condeiul)

Şi ce-ai găsit?

Colleville.

Am găsit aşa: D'abord reva bureaux, E – u… înţelegeţi? E – u înseamnă şi AVU! E – u fin riche. Ceea ce înseamnă că după ce a început în administraţie, se va lăsa de ea spre a-şi face avere aiurea. (Repetă.) D'abord reva bureaux, E – u fin riche113.

Dutocq.

E cel puţin ciudat!

Bixiou.

Dar anagrama lui Isidore Baudoyer?

Colleville

(misterios)
Nu vreau s-o spun nimănui, decât lui Thuillier.
Bixiou.
Faci rămăşag pe o masă că am să ţi-o spun eu?
Colleville.
Plătesc masa, dacă o găseşti!
Bixiou.
M-am învârtit! Dar să nu-ţi pară rău: doi artişti oa noi se vor distra din plin! Isidore Baudoyer dă: Ris d'aboyeur d'oie! 114
Colleville
(uimit)
Mi-ai furat-o.
Bixiou
(ceremonios)
Domnule Colleville, fă-mi cinstea de a mă socoti destul de priceput în trăsnăi, spre a nu fi silit să le fur de la vecinii mei.
Baudoyer
(intrând cu un dosar în mână)
Domnilor, vă rog, vorbiţi ceva mai tare, faceţi un bun renume secţiei în faţa conducătorilor. Respectabilul domn Clergeot, care mi-a făcut cinstea de a veni să-mi ceară o informaţie, a auzit tot ce-aţi vorbit aici.
(Intră la Godard.)
Bixiou
(încet)
Javra e destul de blândă astăzi, asta înseamnă că se va produce o schimbare în atmosferă.
Dutocq
(încet, către Bixiou)
Vreau să-ţi spun ceva.
Bixiou
(pipăind jiletca lui Dutocq)
Ai o jiletcă frumoasă, care desigur nu te costă mai nimic. Ăsta e secretul?

Dutocq.

Cum aşa, mai nimic? Niciodată nu m-a costat ceva atât de scump. Am plătit şase franci cotul, la magazinul cel mare din Rue de la Paix, e o stofă bună, deasă, potrivită pentru ţinută de doliu.

Bixiou.

Te pricepi la gravuri, dar habar n-ai de etichetă. Ce vrei, nu poţi să le ştii pe toate! Mătasea nu se poartă la doliu. De aceea eu sunt îmbrăcat numai în lână. Domnul Rabourdin, domnul Clergeot, ministrul, toţi poartă haine de lână; ca de altfel tot cartierul Saint-Germain. Numai Minard nu poartă lână, de teamă să nu fie luat drept o oaie, numită laniger în latina bucolică; sub pretextul acesta a fost scutit de a purta doliu după Ludovic al XVIII-lea, marele legislator, autorul Cartei şi om de duh, un rege care îşi va păstra rangul în istorie, aşa cum şi-l păstra peste tot, căci ştii care-i cel mai frumos gest al vieţii lui? Nu ştii. Ei bine, la a doua sa întoarcere pe tron, având ca oaspeţi pe toţi suveranii aliaţi, el s-a aşezat cel dintâi la masă.

Paulmier

(privind spre Dutocq)

Nu văd…

Dutocq

(privind spre Paulmier)

Nici eu.

Bixiou.

N-aţi înţeles? Ei bine, se considera ca nefiind la el acasă. Era spiritual, pretenţios şi înţepător. Suveranii ceilalţi n-au înţeles nici ei, întocmai ca şi voi, chiar dacă s-au ajutat între ei ca să înţeleagă; e drept, aproape toţi erau străini…

(În timpul acestei conversaţii, Baudoyer stă în faţa căminului, în biroul sub şefului său, şi vorbesc amândoi încet.)

Baudoyer.

Da, omul acesta respectabil îşi dă duhul. Cei doi miniştri s-au dus lia el ca să-i asculte ultima dorinţă; socrul meu a şi

fost înştiinţat despre eveniment. Dacă vrei să-mi faci un serviciu preţios, ia o trăsură şi du-te s-o previi pe doamna Baudoyer, deoarece domnul Saillard nu poate părăsi casieria, iar eu nu îndrăznesc să plec de la serviciu. Rămâi la dispoziţia ei, căci, precum cred, are planurile sale, şi ar putea dori să ceară să se facă unele demersuri.

(Cei doi funcţionari ies împreună.)

Gadard.

Domnule Bixiou, eu plec azi de la birou, aşa că ţine-mi locul.

Baudoyer

(către Bixiou cu un aer blajin)

Vei veni să mă consulţi, dacă se va întâmpla ceva.

Bixiou.

Deocamdată, domnul de La Billardičre a murit!

Dutocq

(la urechea lui Bixiou)

Vino puţin afară să mă conduci.

(Bixiou şi Dutocq ies în coridor şi se privesc ca doi oameni ce pun la cale ceva.)

Dutocq

(vorbindu-i la ureche lui Bixiou)

Ascultă. A sosit momentul să ne înţelegem, ca să avansăm. Amândoi. Ce-ai zice dacă am ajunge dumneata şef şi eu subşef?

Bixiou

(înălţând din umeri)

Haida-de, să ne lăsăm de glume!

Dutocq.

Dacă Baudoyer va fi numit, Rabourdin nu va mai rămâne aici, îşi va da demisia. Între noi fie zis, Baudoyer e atât de incapabil, că, dacă dumneata şi du Bruel nu-l veţi ajuta, în două luni va fi dat afară. Dacă nu greşesc, o să ne pomenim cu trei posturi libere.

Bixiou.

Trei posturi care ne vor zbura de sub nas şi care vor fi date unor burtoşi, unor lachei, unor spioni, unor oameni ai congregaţiei, cum e Colleville, a cărui nevastă a sfârşit acolo unde sfârşesc femeile frumoase… în pioşenie…

Dutocq.

De ce nu dumitale, dragul meu, dacă ai vrea să te foloseşti, măcar o dată în viaţă, de spiritul dumitale? (Se opreşte, ca pentru a urmări pe faţa lui Bixiou efectul acestei fraze.) Să jucăm faţă în faţă, cu cărţile pe masă.

Bixiou

(nepăsător)

Să văd jocul dumitale!

Dutocq.

Eu m-aş mulţumi să fiu subşef; mă cunosc bine, ştiu că nu-s în stare, ca dumneata, să fiu şef. Du Bruel ar putea ajunge director, dumneata ai fi şeful lui de secţie; după ce îşi va face suma, îţi va lăsa postul dumitale, iar eu, protejat de dumneata, mă voi menţine până la pensie.

Bixiou.

Şmechere! Şi pe ce căi te gândeşti să înfăptuieşti un plan în care e vorba să forţezi mâna ministrului şi să îndepărtezi un om de merit? Între noi fie zis, Rabourdin e singurul om capabil din toată diviziunea, şi poate chiar din tot ministerul. Şi e vorba ca în locul lui să fie pusă prostia la pătrat, nătângia la cub… – l-am numit pe Baudoyer!

Dutocq

(îngâmfându-se)

Dragul meu, pot să ridic toate birourile împotriva lui Rabourdin! Ştii cât de mult îl iubeşte Fleury! Ei bine, află că Fleury îl va dispreţui.

Bixiou.

Dispreţul lui Fleury nu face doi bani!

Dutocq.

Nu va rămâne nimeni cu Rabourdin, slujbaşii se vor duce în masă să se plângă ministrului; şi nu numai cei din

diviziunea noastră, ci şi cei din diviziunea Clergeot, din diviziunea Bois-Levant, ha şi din alte ministere…

Bixiou.

Cum s-ar zice, toată cavaleria, infanteria, artileria, marina şi corpul de gardă, la atac! Delirezi, iubitule! Şi ce-aş avea de făcut eu în toată afacerea asta?

Dutocq.

O caricatură usturătoare, un desen în stare să distrugă un om.

Bixiou.

Îl vei plăti bine?

Dutocq.

Cinci sute de franci.

Bixiou

(În sine)

E ceva.

Dutocq

(continuând)

Ar fi să-l reprezinţi pe Rabourdin în chip de măcelar, dar în aşa fel ca să semene, să găseşti unele apropieri între un birou şi o bucătărie, să-i pui în mână un satâr, să desenezi pe principalii slujbaşi din minister în chip de păsări închise într-o cuşcă enormă pe care să scrie Execuţii administrative, iar el să fie acela care le taie gâtul, unul câte unul… Să se vadă acolo gâşte, raţe, cu capete asemănătoare cu ale noastre, nişte portrete vagi, înţelegi? Rabourdin să ţină în mână o pasăre, pe Baudoyer, de pildă, făcut în chip de curcan.

Bixiou.

Ris d'aboyeur d'oie. (Se uită lung la Dutocq.) Dumneata ai făcut anagrama asta?

Dutocq.

Da, eu.

Bixiou

(vorbindu-şi sieşi)

Iată patima aliată cu talentul şi amândouă puse în slujba aceluiaşi scop… (Către Dutocq.) Dragul meu, voi face asta… (Dutocq schiţează un gest de bucurie) când… (pauză) voi şti pe ce mă bizui, deoarece, în cazul că nu vei reuşi, înseamnă că-mi voi pierde postul, şi trebuie să trăiesc şi eu, nu? Dumneata, colega dragă, eşti un băiat de zahăr, nimic de spus, dar…

Dutocq.

Ei bine, nu face litografia decât atunci când izbânda ţi se va părea sigură…

Bixiou.

De ce nu-ţi goleşti sacul dintr-odată?

Dutocq.

Mai întâi să vedem care-i atmosfera în birou; o să mai vorbim despre asta numaidecât. (Pleacă.)

Bixiou

(singur, în coridor)

Acest biban prăjit, căci seamănă mai mult cu un peşte, acest Dutocq n-are o idee rea, numai că nu ştiu de unde a şterpelit-o. Dacă Baudoyer ia locul lui de La Billardičre, va fi straţnic, mai mult decât straţnic, înseamnă că am dat lovitura! (Intră în birou.) Domnilor, vom asista la schimbări formidabile! Moş de La Billardičre a murit, în mod precis. Fără glumă, v-o spun pe cuvânt de onoare! Iată, Godard a şi început să alerge pentru Baudoyer, respectabilul nostru şef şi urmaşul probabil al răposatului. (Minard, Desroys, Colleville ridică feţele cu uimire, toţi lasă condeiele din mână, Colleville îşi suflă nasul.) Ne-a venit rândul să avansăm şi noi! Colleville o să fie cel puţin subşef, Minard va fi poate impiegat principal, şi la urma urmei de ce să nu fie, că doar e la fel de ageamiu ca şi mine. Ce zici, Minard, dac-o să ajungi la două mii cinci sute, nevastă-ta o să se declare mulţumită şi-o să-ţi poţi cumpăra şi tu nişte ghete?

Colleville.

Numai că dumneata n-ai încă două mii cinci sute.

Bixiou.

Domnul Dutocq are, în secţia Rabourdin; de ce n-aş avea şi eu, anul ăsta? Domnul Baudoyer a avut…

Colleville.

Datorită influenţei domnului Saillard. Nici un impiegat principal n-are atâta în diviziunea Clergeot.

Paulmier.

Asta cam aşa-i! Domnul Cochin are, mi se pare, trei mii. El a intrat în locul domnului Vavasseur, care a slujit zece ani sub Imperiu cu patru mii, la prima restauraţie a fost primit cu trei mii, şi a murit cu două mii cinci sute. Dar domnul Cochin, datorită protecţiei fratelui său, a obţinut sporul, şi acum are trei mii.

Colleville.

Domnul Cochin semnează E.- L.- L.- E. Cochin, adică Emile-Louis-Lucien-Emmanuel, ceea ce, anagramat, dă Cochenille115. Ei bine, află că e asociatul unei case de drogherie, din strada Lombards, firma Matifat, care s-a îmbogăţit din specularea acestui produs colonial.

Bixiou.

Bietul om, a urmat un an de zile o şcoală de muzică!

Colleville.

Cochin participă din când în când la seratele noastre, căci e neîntrecut la vioară… (Către Bixiou, care nu s-a apucat încă de lucru.) Ar trebui să vii la noi să asculţi un concert, marţea viitoare. O să se cânte un quintetto de Reicho116.

Bixiou.

Mulţumesc, prefer să mă zgâiesc la partitură.

Colleville.

Spui asta numai ca să faci un spirit? Căci un artist ca dumneata trebuie să iubească muzica.

Bixiou.

Voi veni, dar pentru doamna.

Baudoyer

(apărând iar)

Domnul Chazelle încă n-a venit? Vă rog să-l felicitaţi din partea mea, domnilor!

Bixiou

(care a aruncat o pălărie pe scaunul lui Chazelle când a auzit paşii lui Baudoyer)

Scuzaţi, domnule, s-a dus să ceară o informaţie pentru dumneavoastră la secţia Rabourdin.

Chazelle

(intrând cu pălăria pe cap, fără să-l vadă pe Baudoyer)

Moţ de La Billardičre a dat ortul popii, domnilor! Rabourdin e ţef de diviziune ţi raportor în Consiliul de stat! Putem spune că îşi merită avansarea.

Baudoyer

(către Chazelle)

Ai descoperit această numire în a doua pălărie a dumitale, nu-i aşa, domnule? (îi arată pălăria de pe scaunul lui.) Este a treia oară de la începutul lunii când dumneata vii după ora nouă; dac-o să continui aşa, o să ajungi departe, numai că… ştii în ce sens! (Către Bixiou, care citeşte jurnalul.) Scumpe domnule Bixiou, fii bun şi lasă jurnalul acestor domni care se pregătesc să mănânce şi vino să-ţi iei în primire treburile pentru ziua de azi. Nu ştiu ce face domnul Rabourdin cu Gabriel, îl ţine, probabil, pentru servicii personale. L-am sunat de trei ori. (Baudoyer şi Bixiou trec în biroul şefului.)

Chazelle.

Mare ghinion!

Paulmier

(bucuros că-l poate tachina pe Chazelle)

Nu ţi-au spus ăia de jos că a venit? Şi apoi n-ai văzut, când ai intrat, pălăria de pe scaunul dumitale, şi elefantul…

Colleville

(râzând)

În menajerie!

Paulmier.

Că doar e destul de mare, ca să poată fi văzut.

Chazelle

(cu desperare)

S-o ia dracu de viaţă! Pentru patru franci şi şaptezeci şi cinci de centime, cât ne dă guvernul pe zi, nu înţeleg că trebuie să fim nişte sclavi!

Fleury

(intrând)

Jos Baudoyer, trăiască Rabourdin! Iată lozinca diviziunii.

Chazelle

(făcând pe desperatul)

Baudoyer n-are decât să mă destituie, dacă vrea, puţin îmi pasă! La Paris există o mie de posibilităţi ca să câştigi cinci franci pe zi! Îi câştigi mai uşor la Palatul de Justiţie, făcând copii pentru avocaţi…

Paulmier

(continuând să-l necăjească pe Chazelle)

Dumneata vorbeşti aşa, dar postul e post. Uită-te la inimosul de Colleville: roboteşte ca un condamnat la galere în afara orelor de birou şi, presupunând că şi-ar pierde postul, ar putea să câştige mult mai mult decât leafa de acum, fără să facă altceva decât muzică; totuşi se ţine şi cu dinţii de post. La naiba, cine renunţă de bunăvoie la speranţele sale?

Chazelle

(continuându-şi filipica117)

Dumnealui n-are decât să se ţină şi cu dinţii, eu însă nu! Vrei să spui că nu mai avem nici o şansă? Pagubă în ciuperci! A fost o vreme când nimic nu era mai ispititor în viaţă decât cariera administrativă. Oamenii se îndreptau atunci spre cariera armelor, iar administraţia ducea lipsă de ei. Toţi ştirbii, toţi ciungii, toţi ologii, toţi cei cu sănătatea şubredă, ca Paulmier, sau cei cu vederea slabă căpătau repede o avansare. Familiile, ai căror copii mişunau prin licee, erau pe atunci fascinate de viaţa strălucitoare a unui tânăr cu ochelari pe nas, îmbrăcat într-un frac albastru cu butoniera înflorită de o panglică roşie; un astfel de tânăr câştiga o mie de franci pe lună, având doar îndatorirea de a da câteva ore pe la un minister oarecare pentru a face mai

nimic, unde se ducea târziu şi de unde pleca totdeauna înainte de vreme. El îşi crea, ca lordul Byron, ceasurile lui de desfătare şi compunea versuri, se plimba la Tuileries, îşi lua un aer semeţ, se arăta peste tot, La spectacole, la baluri, era admis în cercurile cele mai bune, cheltuindu-şi toată leafa şi înapoind astfel Franţei tot ceea ce ea îi dădea, ba făcându-i şi unele servicii. Şi apoi, pe vremea aceea funcţionarii erau răsfăţaţi, ca Thuillier, de femeile frumoase, dădeau impresia că sunt plini de duh, nu mucezeau prea mult prin birouri. Împărătesele, reginele, prinţesele, soţiile mareşalilor din acea fericită epocă aveau capriciile lor. Toate aceste frumoase femei nutreau pasiunea sufletelor nobile: le plăcea să protejeze. De aceea puteai să stai fără nici o grijă douăzeci şi cinci de ani într-un post înalt, să fii auditor sau raportor în Consiliul de stat, şi să întocmeşti memorii pentru împărat, huzurind în mijlocul augustei lui familii. În acelaşi timp te distrai, dar îţi vedeai şi de treabă, căci totul se făcea la iuţeală. Astăzi, însă, de când Parlamentul a creat specialişti pentru cheltuieli şi a născocit acele capitole intitulate Personal, am ajuns mai rău ca nişte soldaţi. Cele mai neînsemnate posturi atârnă de o mie de păreri pentru că există o mie de stăpâni…

Bixiou

(întorcându-se în birou)

Chazelle a înnebunit. Unde vede el o mie de stăpâni? A, poate în buzunar la el…

Chazelle.

Să facem socoteala! Patru sute la capul Podului Concordiei, numit astfel fiindcă duce la Cameră, unde se desfăşoară spectacolul eternei discordii dintre stângă şi dreapta; alţi trei sute la capătul străzii Tournon118. Curtea regală, care trebuie să aibă şi ea vreo trei sute, e silită deci să tină seama de şapte sute de voinţe, peste capul împăratului, atunci când vrea să numească pe unul dintre protejaţii ei într-o slujbă oarecare…

Fleury.

Asta înseamnă că într-o ţară unde există trei puteri se poate face rămăşag cu o mie contra unul că un funcţionar, care nu-i protejat decât de el însuşi, n-o să fie avansat niciodată.

Bixiou

(uitându-se când la Chazelle, când la Fleury)

Ah, copilaşilor, încă nu v-aţi dumirit că astăzi la stat e rost de stat.

Fleury.

Din pricina guvernului constituţional.

Colleville.

Domnilor… să nu facem politică aici!

Bixiou.

Fleury are dreptate. Azi, domnii mei, a sluji statul nu mai înseamnă a sluji pe rege, care ştie să pedepsească, dar să şi răsplătească. Astăzi statul e toată lumea. Or, toată lumea asta nu se îngrijeşte de nimeni. A sluji pe toată lumea înseamnă a nu sluji pe nimeni. Nimeni nu se interesează de nimeni. Un slujbaş trăieşte între aceste două negaţii! Lumea n-are milă, n-are consideraţie, e fără inimă şi fără minte; toată lumea este egoistă, uită mâine serviciile de ieri. Poţi fi un geniu administrativ de la vârsta cea mai fragedă, ca domnul Baudoyer, un Chateaubriand al rapoartelor, un Bossuet al circularelor, un Canalis al memoriilor, un copil sublim al referatelor119; există o lege jalnică împotriva geniului administrativ: legea avansării pe bază de medie. Această medie fatală rezultă din combinarea tabelelor legii asupra avansării cu tabelele asupra mortalităţii. E limpede că intrând într-o administraţie oarecare la vârsta de optsprezece ani, nu vei obţine o leafă de optsprezece sutare decât la treizeci de ani; iar viaţa lui Colleville ne arată că, spre a câştiga şase mii, la cincizeci de ani, destoinicia unei neveste, sprijinul mai multor pairi ai Franţei, sau al mai multor deputaţi cu trecere nu folosesc la nimic. Nu există carieră liberă şi independentă în oare un tânăr trecut prin şcoli, vaccinat la timp, cu armata făcută, cu mintea

întreagă, dar fără să aibă o inteligenţă strălucită, să nu-şi poată strânge, în decurs de doisprezece ani, un capital de patru sute cincizeci de franci, reprezentând venitul perpetuu al simbriei noastre trecătoare, căci ea nu e nici măcar pe viaţă. În acest timp, un băcan îşi face o rentă de zece mii de franci şi ajunge la faliment sau prezidează tribunalul comercial. Un pictor mâzgăleşte un kilometru de pânză şi e decorat cu Legiunea de Onoare sau rămâne un ilustru necunoscut. Un om de litere e profesor de ceva sau jurnalist cu o sută de franci mia de rânduri şi scrie foiletoane sau înfundă puşcăria pentru un pamflet în care a spus adevărul, supărând pe iezuiţi, lucru ce capătă o importanţă uriaşă, căci face din el un om politic. În sfârşit, un trântor care n-a făcut nimic – fiindcă sunt şi trântori care fac câte ceva – lasă în urma lui o droaie de datorii şi o văduvă care le plăteşte, în timp ce un preot ajunge episcop onorific. Un vodevilist devine proprietar, chit că n-a compus niciodată, ca du Bruel, un vodevil întreg. Un băiat deştept şi cumpătat, care a început camăta cu un foarte mic capital, ca domnişoara Thuillier, ajunge să cumpere un sfert din brevetul unui agent de schimb. Să mergem mai jos. Un conţopist poate fi notar, un vânzător de haine vechi are o rentă de o mie de taleri, cei mai nenorociţi lucrători pot să devină fabricanţi, în timp ce în mişcarea de rotaţie a acestei civilizaţii, care confundă împărţirea la infinit cu progresul, un Chazelle, care trăieşte cu douăzeci şi două de băncuţe pentru fiecare membru al familiei – războindu-se cu croitorul şi cu cizmarul şi umplându-se de datorii – nu înseamnă nimic. Pe deasupra se mai şi tâmpeşte! Atunci, ce-i de făcut, domnii mei? Nimic, decât să luăm o mare hotărâre, să ne dăm cu toţii demisia! Fleury şi dumneata, Chazelle, croiţi-vă alt drum şi încercaţi să deveniţi doi oameni mari!

Chazelle

(liniştit de discursul lui Bixiou)

Mulţumesc.

(Râsete generale.)

N-ai dreptate. În situaţia dumitale aş ieşi înaintea secretarului general.

Chazelle

(tulburat)

Şi ce mi-ar putea spune el?

Bixiou.

Chazelle, Odry îţi va spune, cu mai multă bunăvoinţă decât ar face-o des Lupeaulx, că pentru dumneata singurul loc liber este în Piaţa Concordiei.

Paulmier

(ţinând în braţe burlanul sobei)

Drace, Baudoyer o să te certe, cară-te!

Fleury.

Iar frica de Baudoyer! Ah, ce lighioane aveţi şi voi aici! Cât despre domnul Rabourdin, ăsta da, om. Mi-a pus lucrarea pe masă, mi-a dat trei zile ca s-o fac… ei bine, o va avea chiar azi, la ora patru. Dar nu se ţine pe urmele mele, spre a mă împiedica să stau de vorbă cu prietenii.

Baudoyer

(băgând capul pe uşă)

Domnilor, ştiţi că, dacă aveţi dreptul să criticaţi sistemul Camerei sau mersul administraţiei, o puteţi face în altă parte, nu la serviciu! (Adresându-se lui Fleury.) Dumneata ce cauţi aici?

Fleury

(cu obrăznicie)

Am venit să-i anunţ pe dumnealor că se petrec schimbări mari. Du Bruel e chemat la secretariatul general, iar Dutocq se bagă pe fir. Toată lumea se întreabă care din doi va fi numit.

Baudoyer.

Asta nu-i treaba dumitale. Du-te la biroul dumitale şi nu mai tulbura liniştea oamenilor mei…

Fleury

(din prag)

Ar fi o mare nedreptate dacă Rabourdin ar înghiţi aşa ceva! Pe cinstea mea, eu aş pleca din minister. (Întorcându-se din drum.) Ţi-ai găsit anagrama, taică Colleville?

Colleville.

Da, iat-o.

Fleury

(aplecându-se peste biroul lui Colleville)

Formidabil! Formidabil! Iată ceea ce nu va întârzia să se întâmple, dacă guvernul îşi continuă meseria lui de ipocrit. (Face semn către slujbaşii pe care-i ţine din scurt Baudoyer.) Dacă guvernul şi-ar da pe faţă intenţiile, în mod sincer, fără nici un gând ascuns, atunci liberalii ar şti ce au de făcut. Un guvern care ridică împotriva lui pe cei mai buni prieteni, pe nişte bărbaţi ca aceia de la Débats120, ca Chateaubriand şi Royer-Collard121, e demn de milă.

Colleville

(după ce şi-a consultat colegii)

Uite ce, Fleury, dumneata eşti un băiat bun, dar nu face politică aici; nici nu-ţi dai seama cât rău ne cauzezi…

Fleury

(sec)

La revedere, domnii mei. Mă duc să lucrez. (Se întoarce şi vorbeşte încet cu Bixiou.) Se zice că doamna Colleville a intrat în contact cu congregaţia.

Bixiou.

Pe unde?

Fleury

(izbucnind în râs)

Întotdeauna eşti gata cu replica!

Colleville

(nelinişti)

Ce vorbiţi acolo?

Fleury.

Teatrul nostru a încasat ieri o mie de taleri cu piesa cea nouă, deşi e doar la a patruzecea reprezentaţie. Ai putea veni s-o vezi, are nişte decoruri superbe.

În timpul ăsta, des Lupeaulx îl primea la secretariat pe du Bruel, urmat la doi paşi de Dutocq. Des Lupeaulx aflase de la valetul său că domnul de La Billardičre murise ţi, spre a face plăcere celor doi miniştri, voia să publice chiar în seara aceea un articol necrologic.

— Bună ziua, dragă du Bruel, spuse semiministrul către subşef, văzându-l că intră şi lăsându-l să stea în picioare. Ai aflat vestea? De La Billardičre a murit, cei doi miniţtri erau lângă el când a fost împărtăşit. Bietul om a ţinut morţiş să-l recomande pe Rabourdin, spunând că ar fi nenorocit să închidă ochii înainte de a şti că succesorul său va fi acela care i-a ţinut mereu locul. Se pare că agonia e o chestiune în care mărturiseşti totul… Ministrul s-a angajat cu atât mai mult cu cât intenţia lui, ca şi a Consiliului, este să răsplătească numeroasele servicii ale domnului Rabourdin (înalţă capul), şi Consiliul de stat face apel la priceperea sa. Se spune că domnul de La Billardičre părăseşte diviziunea răposatului său tată şi că trece la Comisiunea justiţiei; e ca şi cum regele i-ar face un cadou de o sută de mii de franci; postul acesta e ca un scaun de notar şi se poate vinde. Vestea asta va produce bucurie în diviziunea dumitale, căci era de aşteptat ca Benjamin să fie numit acolo. Du Bruel, trebuie să însăilăm zece sau douăsprezece rânduri în stil de cronică pariziană despre acest om cumsecade; miniştrii îşi vor arunca ochii asupra lor. (Citeşte ziarele.) Ştii ceva despre viaţa bătrânului de La Billardičre?

Du Bruel făcu un gest din cap prin oare îşi mărturisi ignoranţa.

— Nimic? continuă des Lupeaulx. Ei bine, a fost amestecat în tulburările din Vendeea122, a fost unul dintre confidenţii defunctului rege. Ca şi domnul conte de Fontaine, n-a vrut să se alăture nici în ruptul capului Primului Consul. A fost niţel şuan. S-a născut în Bretagne, dintr-o familie de parlamentari atât de tânără, că a fost înnobilat de Ludovic al XVIII-lea. Vârsta? N-are importanţă. Adu-o cât mai bine din condei, ceva cam aşa: Fidelitatea, care nu s-a dezminţit

niciodată… o credinţă luminată în Dumnezeu… (săracul de el „avea mania de a nu da niciodată pe la biserică) fă-l un slujitor devotat… Pomeneşte în treacăt că a fost în stare să cânte imnul lui Siméon la urcarea pe tron a lui Carol al X-lea. Contele d'Artois îl preţuia mult pe de La Billardičre fiindcă a avut nenorocul să se amestece în afacerea Quiberon123 şi să ia totul asupra lui. Înţelegi? De La Billardičre a apărat pe rege într-o broşură publicată ca răspuns la o istorie neobrăzată a Revoluţiei, făcută de un jurnalist, aşa că poţi pune accentul pe devotament. Mă rog, cântăreşte bine cuvintele, în aşa fel ca celelalte ziare să nu ne sară în cap, şi adu-mi articolul. Ai fost ieri la Rabourdin?

— Da, Excelenţă, făcu du Bruel. Ah, vă cer iertare…

— Nu-i nici un păcat, răspunse des Lupeaulx, râzând.

— Soţia lui era încântător de frumoasă, continuă du Bruel. Nu există două femei ca ea în Paris; pot fi unele tot atât de inteligente, dar nu cu o inteligenţă atât de plăcută ca a ei. S-ar putea să existe o femeie mai frumoasă decât Célestine, dar nu şi atât de variată în frumuseţea ei. Doamna Rabourdin e cu mult superioară doamnei Colleville! spuse vodevilistul amintindu-şi de aventura mai veche a lui des Lupeaulx. Flavie îşi datorează faima relaţiilor cu bărbaţii, în timp ce doamna Rabourdin şi-o datorează numai sieşi, e foarte deşteaptă. Nu-i recomandabil să rosteşti o taină, în latineşte, în faţa ei. Dacă eu aş avea o soţie ca ea, cred că aş putea să ajung oriunde.

— Ai mai mult duh decât îi e îngăduit unui autor să aibă, răspunse des Lupeaulx cu un gest de vanitate.

Apoi se întoarse şi-l zări pe Dutocq, căruia îi spuse:

— A, bună ziua, Dutocq! Te-am chemat spre a te ruga să-mi împrumuţi colecţia dumitale din Charlet, dacă o ai întreagă. Contesa nu cunoaşte nimic din Charlet.

Du Bruel se retrase.

— De ce vii fără să fii chemat? i se adresă cu asprime des Lupeaulx lui Dutocq, după ce rămaseră singuri. Ce, s-a

aprins ţara, de vii să mă deranjezi la ora zece, tocmai când trebuie să iau dejunul cu Excelenţa Sa?

— Tot ce se poate, domnule… zise Dutocq. Dacă aş fi avut cinstea să vă văd azi-dimineaţă, n-aţi mai fi făcut, desigur, elogiul amicului Rabourdin, după ce l-aţi fi citit pe al dumneavoastră făcut de dumnealui.

Dutocq îşi descheie redingota, scoase un sul de hârtii vârât la subsuoara stângă şi îl depuse pe biroul lui des Lupeaulx, într-un loc anume indicat. Apoi se duse să tragă zăvorul, temându-se să nu dea cineva peste ei. Iată ce citi secretarul general, la rubrica consacrată lui, în timp ce Dutocq închidea uşa:

DOMNUL DES LUPEAULX – Un guvern se compromite de-a dreptul folosind un asemenea om, specializat în poliţia diplomatică. Acest personaj poate fi îndreptat cu succes împotriva piraţilor politici ai altor cabinete, dar e o greşeală de a-l folosi în poliţia internă… E mai presus de spionul obişnuit, înţelege orice plan, ştie să săvârşească o nelegiuire necesară şi să-şi acopere cu dibăcie retragerea.”

Des Lupeaulx era analizat, cât se poate de succint, în cinci sau şase fraze care constituiau chintesenţa portretului biografic de la începutul acestei povestiri. De la primele cuvinte, secretarul general se simţi judecat de un om mai tare ca el, dar, fără a-şi dezvălui tainele în faţa unui om ca Dutocq, voi să-şi facă timp spre a cerceta pe îndelete această lucrare, care mergea departe şi lovea drept la ţintă. Des Lupeaulx îi arătă deci lui Dutocq o mutră calmă şi gravă. Secretarul general, întocmai ca avocaţii şi magistraţii, ca diplomaţii şi ca toţi cei obligaţi să răscolească inima omenească, nu se mai miră de nimic. Deprins cu trădările, cu vicleşugurile dictate de ură, cu capcanele de tot felul, era în stare să primească o lovitură în spate, fără ca chipul lui să exprime ceva.

— Cum ţi-ai însuşit această piesă?

Dutocq povesti cum a fost ajutat de noroc; în timp ce-l asculta, pe faţa lui des Lupeaulx nu se citea nici un semn de

aprobare. De aceea, spionul îşi sfârşi cu oarecare teamă povestirea pe care o începuse atât de triumfător.

— Dutocq, ţi-ai vârât singur mâna în foc, răspunse secretarul general, sec. Dacă vrei să nu-ţi faci duşmani înverşunaţi, păstrează cea mai adâncă taină asupra acestei lucrări, care este de cea mai mare importanţă şi pe care, de altfel, eu o cunoşteam.

Des Lupeaulx îi făcu semn să plece, cu una dintre acele priviri mai expresive decât orice vorbă.

„Ah, nemernicul de Rabourdin şi-a vârât coada şi aici! îşi spuse Dutocq, înspăimântat la gândul că a descoperit un rival în şeful său. El face parte din statul-major, în timp ce eu nu-s decât un cal de bătaie! Nu m-aş fi aşteptat la una ca asta!”

La toate celelalte pricini de duşmănie împotriva lui Rabourdin, se adăuga acum gelozia profesionistului contra unui confrate, una dintre cele mai cumplite fibre ale urii.

Rămas singur, des Lupeaulx căzu într-o meditaţie stranie. Instrumentul cărei puteri putea fi oare Rabourdin? Să se folosească de acest document neobişnuit ca să-l distrugă pe şeful de secţie sau să se înarmeze cu el pentru a o cuceri pe soţia lui? Misterul acesta rămânea foarte întunecat pentru des Lupeaulx, care parcurgea cu groază paginile dosarului din faţa lui, unde toţi oamenii cunoscuţi de el erau judecaţi cu o ascuţime de necrezut. Îl admira pe Rabourdin, deşi se simţea lovit în inimă de el. Ora dejunului îl prinse pe des Lupeaulx cufundat în lectura documentului.

— Excelenţa Sa vrea să ştie dacă aveţi de gând să coborâţi, îl anunţă valetul ministrului.

Ministrul lua totdeauna dejunul împreună cu soţia sa, cu copiii şi cu des Lupeaulx, fără servitori. Masa de dimineaţă este singurul moment de intimitate pe care oamenii de stat şi-l pot îngădui în iureşul treburilor lor copleşitoare. Dar, cu toate zăgazurile prin care el îşi apără cu dibăcie ceasul acesta de conversaţie intimă, consacrându-se în întregime familiei şi simţămintelor lor, mulţi nepoftiţi, mai mari sau

mai mici, izbutesc să treacă peste aceste zăgazuri. Treburile tulbură adesea tihna aceasta ministerială, aşa cum s-a întâmplat şi în momentul acela.

— Credeam că Rabourdin e un om mai presus de funcţionarii obişnuiţi, dar iată că, numai la zece minute după moartea lui de La Billardičre, ce crezi că-i trece prin cap? să-mi trimită prin La Bričre un bilet cu adevărat surprinzător. Citeşte, îi spuse ministrul lui des Lupeaulx, întinzându-i o bucată de hârtie pe care o răsucea între degete.

Prea nobil pentru a se gândi la sensul ruţinos pe care moartea lui de La Billardičre îl dădea scrisorii sale, Rabourdin i-o înmânase lui La Bričre, care-i adusese de altfel vestea acestei morţi. Des Lupeaulx citi cele ce urmează: „Excelenţă, Dacă douăzeci şi trei de ani de servicii credincioase pot să merite o favoare, rog pe Excelenţa Voastră să-mi acorde o audienţă chiar astăzi, fiind vorba de o chestiune de care atârnă cinstea mea.”

Urmau formulele de respect.

— Bietul om! rosti des Lupeaulx pe un ton de compătimire care lăsă pe ministru să plutească în eroarea lui. Suntem singuri, chemaţi-l acum. După Cameră aveţi consiliu, pe urmă excelenţa-voastră trebuie să răspundă astăzi opoziţiei, aşa că nu văd altă oră când l-aţi putea primi.

Des Lupeaulx se ridică, chemă valetul, îi dădu un ordin, apoi se întoarse şi se aşează la masă.

„Îl las pentru desert”, îşi spuse el.

Ca toţi demnitarii din timpul Restauraţiei, ministrul era un om trecut de vârstă. Carta dăruită de Ludovic al XVIII-lea avea cusurul de a lega mâna suveranilor, silindu-i să încredinţeze destinele ţării cvadragenarilor din Camera deputaţilor şi septuagenarilor din Camera pairilor, lipsindu-i de dreptul de a pune un om cu talent politic acolo unde trebuia, închizând ochii în faţa tinereţii sau a sărăciei lui. Numai Napoleon a îndrăznit să folosească oameni tineri după bunul lui plac, fără să fie constrâns de nici un

considerent exterior. De aceea, după prăbuşirea acestei mari voinţe, puterea a fost sărăcită de energii. Or, a pune moliciunea în locul vigorii este un contrast mai primejdios în Franţa decât în orice altă ţară. În general, miniştrii numiţi la bătrâneţe s-au dovedit mediocri, în timp ce miniştrii tineri au făcut cinste monarhiilor europene şi republicilor ale căror treburi au fost chemaţi să le conducă. Lumea îşi aminteşte încă de lupta dintre Pitt şi Napoleon124, doi oameni care au avut în mâna lor frânele politice la o vârstă când alţii, ca Henri de Navarre, Richelieu, Mazarin, Colbert, Louvois, d'Orange, Guise, La Rovčre125, Machiavel, în sfârţit toţi oamenii mari celebri, porniţi de jos sau născuţi în jurul tronurilor, începeau abia să guverneze. Convenţiunea, model de energie, a fost formată în mare parte de capete tinere; nici un suveran n-ar trebui să uite că ea a putut să opună Europei paisprezece armate; politica ei, atât de fatală în ochii acelora care se declară pentru o putere zisă absolută, nu a fost mai puţin dictată de adevăratele principii ale monarhiei, căci ea s-a comportat ca un mare rege. După zece sau doisprezece ani de lupte parlamentare, după ce a cunoscut bine politica şi şi-a istovit forţele în ea, acest ministru a fost înscăunat cu adevărat de un partid care îl socotea ca pe omul său de afaceri. Din fericire pentru el, era mai aproape de şaizeci de ani, decât de cincizeci; dacă ar mai fi avut încă oarecare vigoare tinerească, ar fi fost repede zdrobit. Dar, obişnuit să renunţe, să se retragă, apoi să se întoarcă iar la datorie, el se lăsa lovit rând pe rând şi de propriul său partid şi de opoziţie, şi de Curte şi de cler, opunându-le puterea de inerţie a unei materii în acelaşi timp şi maleabilă şi rezistentă; în plus, se bucura de beneficiul slăbiciunii sale. Torturat de mii de probleme de guvernare, mintea lui, întocmai ca a unui avocat bătrân după ce şi-a terminat pledoaria, nu mai avea acea vioiciune a spiritelor solitare, nici acea hotărâre promptă a oamenilor deprinşi de timpuriu cu acţiunea, lucru ce se observă la militarii tineri. Nici nu s-ar fi putut să fie altfel! Totdeauna

sâcâise în loc să cumpănească, criticase efectele în loc să cerceteze cauzele, şi avea, mai ales, capul plin de mii de reforme pe care un partid le impune şefului său, de programe pe care interesele particulare le ridică în faţa unui orator cu viitor, copleşindu-l de planuri şi de sfaturi ce nu pot fi executate. Departe de a fi odihnit, când ajunse ministru era obosit de atâtea opintiri şi de atâtea poticniri. Apoi, când se instală în scaunul mult râvnitei demnităţi, se văzu încurcat în mii de tufişuri spinoase, având de împăcat mii de voinţe contrare. Dacă oamenii de stat din timpul Restauraţiei ar fi putut să-şi urmeze propriile lor idei, meritele lor ar fi fost, fără îndoială, mai puţin expuse criticii; dar, dacă vrerile lor au fost târâte în luptă, vârsta i-a ferit de a mai desfăşura acea rezistenţă pe care poţi s-o opui, la începutul vieţii, intrigilor josnice şi nobile totodată, care îl învingeau uneori pe Richelieu şi în mrejele cărora avea să se lase prins, într-o sferă mai puţin înaltă, Rabourdin. După hărţuielile primelor lor lupte, oamenii aceştia, mai curând îmbătrâniţi decât bătrâni, se loveau de hărţuielile ministeriale. Astfel, ochii lui se înceţoşau tocmai când trebuiau să aibă agerimea vulturului, spiritul îi obosea tocmai când trebuiau să-şi ascută isteţimea.

Ministrul, căruia Rabourdin voia să i se spovedească, asculta în fiecare zi tot felul de oameni de o netăgăduită valoare, care-i exprimau teoriile cele mai ingenioase, aplicabile sau inaplicabile în afacerile Franţei. Oamenii aceştia, care nu cunoşteau greutăţile politicii în ansamblu, asaltau pe ministru la întoarcerea dintr-o bătălie parlamentară, dintr-o luptă cu tainicele nerozii de la Curte, în ajunul unei înfruntări cu opinia publică, ori a doua zi după o chestiune diplomatică ce dezbina guvernul în trei grupe cu păreri diferite. În asemenea situaţie, un om de stat nu poate să primească decât cu un căscat firesc prima frază în care e vorba de a pune mai multă ordine în treburile publice. Nu era dineu la care cei mai îndrăzneţi speculanţi, oamenii din culisele financiare şi politice să nu

rezume într-un cuvânt cu greutate părerile bursei şi ale băncilor, opiniile smulse din gura diplomaţilor, precum şi planurile relative la situaţia Europei. Ministrul avea însă în des Lupeaulx şi în secretarul său particular un mic consiliu cu ajutorul căruia rumega această hrană şi controla sau analiza interesele ce se exprimau prin atâtea voci abile. De aceea, nenorocirea lui, care este a tuturor miniştrilor sexagenari, era de a fi în răspăr cu toate dificultăţile: cu jurnalismul, a cărui înăbuşire surdă se încerca în epoca aceea, în locul unei desfiinţări directe; cu chestiunea financiară, ca şi cu chestiunile industriei; cu clerul, ca şi cu chestiunea bunurilor naţionale126; cu liberalismul, ca şi cu Camera deputaţilor. După ce învârtise puterea timp de şapte ani, ministrul credea că poate învârti în acelaşi fel toate problemele. E atât de firesc a voi să te menţii prin mijloacele menite să te înalţe, încât nimeni nu îndrăznea să defăimeze un sistem născocit de mediocritate ca să placă spiritelor mediocre. Restauraţia, la fel ca şi revoluţia polonează, a demonstrat naţiunilor, ca şi prinţilor, cât valorează un om şi ce li se poate întâmpla când nu-l au. Ultimul şi cel mai mare păcat al oamenilor de stat din timpul Restauraţiei a fost cinstea lor într-o luptă în care adversarii foloseau toate resursele pungăşiilor politice, minciuna, calomniile, dezlănţuind împotriva lor, prin mijloacele cele mai nimicitoare, acele mase oarbe ce nu sunt în stare să înţeleagă decât dezordinea.

Rabourdin ştia toate acestea. Dar el se hotărâse să arunce ultimul zar, ca un om obosit de joc, care mai încearcă o singură dată; atât numai că soarta îi dăduse ca adversar un trişor în persoana lui des Lupeaulx. Cu toate astea, oricât de mare ar fi fost agerimea minţii lui, şeful de secţie, mai priceput în administraţie decât în optica parlamentară, nu cuprindea cu imaginaţia sa întreaga realitate: nu ştia că marea lucrare, căreia îşi consacrase toată viaţa, avea să devină pentru ministru o teorie şi că era cu neputinţă ca

omul de stat să nu-l confunde cu novatorii de la ora desertului sau cu palavragiii de la gura sobei.

În momentul când ministrul, în picioare, în loc să-l aştepte pe Rabourdin, se gândea la François Keller şi era atent numai la soţia lui, care îi întindea un ciorchine de strugure, uşierul anunţă pe şeful de secţie. Des Lupeaulx cântărise bine dispoziţia în care se afla omul de stat, preocupat de improvizaţiile sale, încât, văzând că ministrul e prins de soţia lui, ieşi înaintea lui Rabourdin şi-l fulgeră cu o primă frază.

— Excelenţa Sa şi cu mine ştim ceea ce te preocupă, dar să nu-ţi fie teamă de nimic, spuse el cu o voce slabă. Nici de Dutocq, nici de nimeni altcineva, adăugă apoi cu glas tare.

— Nu te nelinişti, Rabourdin, îi spuse Excelenţa Sa cu bunătate, dar făcând un pas înapoi.

Rabourdin înaintă în mod respectuos, iar ministrul nu se mai putu feri.

— Excelenţa Voastră va încuviinţa să-mi îngăduie a-i spune două vorbe în particular? făcu Rabourdin aruncând excelenţei o ocheadă enigmatică.

Ministrul se uită la ceasul din perete şi se îndreptă spre fereastră, urmat de sărmanul şef de secţie.

— Când aş putea avea onoarea de a supune Excelenţei Voastre lucrarea mea, în scopul de a-i da explicaţii despre noul plan administrativ la care se referă documentul pe cale de a fi pătat…

— Un plan administrativ? făcu ministrul încruntând din sprâncene şi întrerupându-l. Dacă ai să-mi comunici ceva în genul acesta, aşteaptă ziua când vom lucra împreună. Azi am consiliu, apoi trebuie să dau un răspuns la Cameră în legătură cu incidentul ridicat ieri, la sfârşitul şedinţei, de opoziţie. Ziua dumitale de lucru cu mine este miercurea viitoare, ieri n-am lucrat, deoarece ieri nu m-am putut ocupa de treburile ministerului. Chestiunile politice m-au copleşit în dauna celor administrative.

— Îmi depun, cu toată încrederea, onoarea în mâinile Excelenţei Voastre, spuse Rabourdin cu gravitate, şi o rog să nu uite că nu mi-a acordat timpul necesar pentru o explicaţie imediată în legătură cu documentul sustras…

— N-avea nici o teamă, spuse des Lupeaulx, trecând între ministru şi Rabourdin, pe care-l întrerupse; în mai puţin de opt zile vei fi, fără nici o îndoială, numit.

Ministrul începu să râdă, gândindu-se la înflăcărarea lui des Lupeaulx pentru doamna Rabourdin, şi o privi cu coada ochiului pe soţia sa, care zâmbea. Rabourdin, nedumerit de jocul acesta mut, încercă să-i ghicească semnificaţia; îl scăpă din ochi, un moment, pe ministru, şi Excelenţa Sa folosi prilejul spre a se face nevăzut.

— Vom vorbi împreună despre astea, zise des Lupeaulx, în faţa căruia şeful de secţie se pomeni, nu fără surprindere, singur. Dar nu te mânia împotriva lui Dutocq, răspund eu pentru el.

— Doamna Rabourdin e o femeie încântătoare, zise soţia ministrului către şeful de secţie, mai mult ca să-i spună ceva.

Copiii se uitau la Rabourdin cu o mare curiozitate. Rabourdin se aştepta la ceva solemn, dar se simţea ca un peşte mare prins în plasa unui năvod subţire, şi se zbătea de unul singur.

— Doamna contesă e prea îngăduitoare, rosti el.

— Voi avea oare plăcerea de a o vedea într-o miercuri? spuse contesa. Adu-o aici, mă vei îndatora…

— Doamna Rabourdin primeşte miercurea, răspunse des Lupeaulx, care cunoştea banalitatea miercurilor oficiale. Dar, întrucât îi arătaţi atâta îngăduinţă, veţi avea în curând, dacă nu mă înşel, o serată intimă…

Soţia ministrului se ridică în picioare, contrariată.

— De când eşti dumneata maestrul meu de ceremonii?! îi spuse ea lui des Lupeaulx.

Cuvinte cu două înţelesuri, prin care îşi exprima nemulţumirea pricinuită de faptul că des Lupeaulx se

amesteca în seratele ei intime, la care nu chema decât persoane alese pe sprinceană. Ieşi, salutându-l pe Rabourdin. Des Lupeaulx şi şeful de birou rămaseră astfel singuri în salonul cel mic unde ministrul lua dejunul în familie. Des Lupeaulx freca între degete scrisoarea confidenţială pe care La Bričre o adusese ministrului ţi pe care Rabourdin o recunoscu.

— Dumneata nu mă cunoşti încă, îi spuse el, zâmbind, şefului de secţie. Dar vineri seara o să ne înţelegem perfect. Acum trebuie să primesc audienţe, ministrul le-a lăsat pe capul meu fiindcă el se pregăteşte pentru Cameră. Îţi repet, însă, Rabourdin, n-avea nici o teamă.

Rabourdin păşea încet pe scări, zăpăcit de întorsătura neaşteptată pe care o luau lucrurile. Se credea denunţat de Dutocq, şi nu se înşela deloc; des Lupeaulx avea în mâna lui documentul în care era judecat atât de aspru, totuşi des Lupeaulx se purta frumos cu judecătorul său. Să-ţi stea mintea în loc, nu alta! Oamenii cinstiţi înţeleg greu uneltirile încâlcite, şi Rabourdin se pierdea în acest labirint, fără să poată ghici jocul pe care-l juca secretarul general.

„Sau n-a citit pasajul despre el, sau e îndrăgostit de soţia mea!”

Acestea fură cele două gânduri la care se opri şeful de secţie pe când străbătea curtea, deoarece schimbul de priviri pe care-l surprinsese în ajun între Celestine şi des Lupeaulx îi reveni în memorie cu iuţeala unui fulger.

În timpul absenţei lui Rabourdin, secţia sa fu prada unei mari agitaţii, dat fiind că în ministere raporturile dintre slujbaşi şi superiorii lor sunt atât de ordonate, încât, atunci când uşierul ministrului vine din partea Excelenţei Sale la un şef de secţie, mai ales la ora când ministrul nu-i de văzut, se stârnesc mari comentarii. Coincidenţa dintre această comunicare extraordinară şi moartea domnului de La Billardičre dădu de altfel o importanţă neobişnuită acestui fapt, şi domnul Saillard, de cum îl află din gura domnului Clergeot, se şi duse să-l comenteze cu ginerele

său. Bixiou, care lucra în clipa aceea cu şeful lui, îl lăsă să discute cu socrul său şi trecu în secţia Rabourdin, unde activitatea încetase cu totul.

Bixiou

(intrând)

La dumneavoastră văd că nu s-a urcat temperatura, domnilor! Habar n-aveţi ce se petrece jos. Virtuoasa Rabourdin e pe ducă! Da, e destituit! A fost o scenă teribilă la ministru.

Dutocq

(privind spre Bixiou)

Adevărat?

Bixiou.

Cui ar putea să-i facă rău asta? Dumitale, nu, în nici un caz; dumneata vei deveni subşef, iar du Bruel şef. Domnul Baudoyer trece la diviziune.

Fleury.

Fac rămăşag pe o sută de franci că Baudoyer n-o să fie niciodată şef de diviziune.

Vimeux.

Susţin rămăşagul. Dumneata susţii, domnule Poiret?

Poiret.

Eu ies la pensie la 1 ianuarie.

Bixiou.

Cum, adică, n-o să-ţi mai vedem pantofii cu şireturi?! Şi ce-o să se facă ministerul fără dumneata? Cine susţine rămăşagul meu?

Dutocq.

Nu-mi vine a crede că o să fiu numit subşef, aşa că voi paria la sigur. Domnul Rabourdin a fost numit; domnul de La Billardičre l-a recomandat pe patul de moarte celor doi miniştri, deoarece îl mustra conştiinţa că a încasat leafa pentru un post a cărui treabă o făcuse tot timpul Rabourdin, şi, ca să-l lase să moară cu cugetul împăcat, miniştrii i-au făgăduit că-l vor numi pe Rabourdin, afară numai dacă nu vor fi alte ordine superioare.

Bixiou.

Domnilor, faceţi toţi la un loc rămăşag cu mine, sunteţi şapte, căci vei intra şi dumneata, domnule Phellion. Mă prind pe o masă de cinci sute de franci, la Rocher de Cancale, că Rabourdin n-a fost numit în locul lui de La Billardičre. Pe dumneavoastră n-o să vă coste nici o sută de franci de fiecare, în timp ce eu pun la bătaie cinci sute. Ce mai vreţi? Primiţi? Primeşti şi dumneata, du Bruel?

Phellion

(punând pana pe masă)

Cucoane, nu ştiu pe ce te bizui dumneata când faci propunerea asta aleatorie, căci aleatorie este cuvântul. Dar greşesc folosind termenul de propunere; de fapt, vreau să spun contract. Rămăşagul dumitale e un contract.

Fleury.

N-ai dreptate, denumirea de contract nu se poate da decât înţelegerilor recunoscute de cod, iar codul nu se amestecă în rămăşaguri.

Dutocq.

A-l respinge înseamnă a-l recunoaşte.

Bixiou.

Aici ai dreptate, Dutocq!

Poiret.

De acord!

Fleury.

Aşa-i. E ca şi cum ai refuza să-ţi plăteşti datoriile, asta înseamnă a le recunoaşte.

Thuillier.

Aţi devenit nişte jurisconsulţi teribili.

Poiret.

Sunt tot atât de curios ca şi domnul Phellion să ştiu pe ce anume se bizuie domnul Bixiou…

Bixiou

(strigând tare spre biroul lui du Bruel)

Primeşti, du Bruel?

Du Bruel

(venind la ei)

Naiba să vă ia, domnilor! Am de făcut ceva greu, un anunţ despre moartea domnului de La Billardičre. Vă implor, puţină tăcere, o să râdeţi şi o să faceţi rămăşaguri după aceea.

Thuillier.

O să râdeţi, dumneata îmi furi calamburile127!

Bixiou

(îndreptându-se spre du Bruel)

Ai dreptate, du Bruel, elogiul răposatului e un lucru destul de greu de întocmit; i-aş fi făcut mai curând caricatura!

Du Bruel.

Atunci, ajută-mă, Bixiou!

Bixiou.

Cu plăcere, deşi asemenea articole ies mai bine dacă le scrii în timp ce mănânci.

Du Bruel.

O să mâncăm împreună. (Citeşte.) „Biserica şi monarhia pierd în fiecare zi pe câte unul dintre cei ce s-au luptat pentru ele în epocile revoluţiei…”

Bixiou.

Rău. Eu aş scrie: „Moartea face victime mai ales printre cei mai bătrâni apărători ai monarhiei şi cei mai credincioşi slujitori ai regelui, al cărui suflet e îndurerat de aceste pierderi. (Du Bruel scrie repede.) Domnul baron Flamet de La Billardičre a murit azi dimineaţă în urma unei hidropizii, provocată de o afecţiune a inimii…” Înţelegi, interesul este să arătăm că şi în birouri există inimi. Ţii să facem şi un sos despre suferinţele regaliştilor în timpul Ternarei? Mă rog, n-ar fi rău! Dar nu, fituicile din opoziţie vor spune că suferinţele acestea au pornit mai mult de la stomac decât de la inimă. Mai bine să nu pomenim nimic. Ce-ai scris mai departe?

Du Bruel

(citind) „Coborând dintr-o veche viţă de parlamentari.

Bixiou.

Foarte bine! E poetic, iar „viţă” sună a adevăr.

Du Bruel

(continuând) „… în care devotamentul pentru tron era ereditar, întocmai ca şi păstrarea credinţei strămoşilor noştri, domnul de La Billardičre…”

Bixiou.

Eu aş spune domnul baron.

Du Bruel.

Numai că nu era încă în 1793.

Bixiou.

N-are importantă. După cum ştii, în timpul Imperiului, Fouché, povestind o anecdotă despre Convenţiune, şi aducând vorba despre Robespierre, care i se adresa lui, spunea: „Robespierre mi-a ordonat: Duce d'Otrante128, dumneata vei lua în primire primăria!” Aşa că avem un precedent.

Du Bruel.

Dă-mi voie să notez anecdota asta. Totuşi, să nu punem baron, fiindcă am păstrat pentru la urmă titlurile cu oare a fost încărcat din plin.

Bixiou.

Aha, lovitura de teatru, tabloul final al articolului.

Du Bruel.

Ascultă: „Numind pe domnul de La Billardičre baron, gentilom…”

Bixiou

(aparte)

Şi încă ce gentilom!

Du Bruel

(în continuare) „… al palatului etc., regele a răsplătit toate serviciile aduse de slujitorul care a ştiut să împace severitatea impusă de funcţiunile sale cu blândeţea obişnuită a Bourbonilor, precum şi curajul vendeanului care nu şi-a îndoit genunchii în faţa idolului imperial. El lasă un fiu, care-l moşteneşte devotamentul şi virtuţile etc.”

Bixiou.

Nu ţi se pare că tonul e prea pretenţios, prea colorat? Eu aş tempera puţin poezia asta: „Idol imperial”, „îndoit genunchii”, ce zici? Se resimte vodevilul, în dauna stilului din pământeasca proză. Eu aş zice: „Făcea parte dintre cei puţini care etc…” Simplifică, e vorba doar de un om simplu.

Du Bruel.

Iată o frază bună pentru un vodevil. Tu ai putea să dai lovitura în teatru, Bixiou!

Bixiou.

Ce-ai scris în legătură cu afacerea Quiberon? (Celălalt citeşte.) Nu-i bine. Iată cum aş scrie eu: „Într-o lucrare publicată de curând, el a luat asupra lui toate nenorocirile expediţiei de la Quiberon, dovedind un devotament care nu se dădea îndărăt de la nici un sacrificiu”. E fin, spiritual şi îl reabilitezi pe de La Billardičre.

Du Bruel.

Faţă de cine?

Bixiou

(grav ca un preot care se urcă la amvon)

Faţă de Hoche şi Tallien129. Ce, nu cunoşti istoria?

Du Bruel.

Nu. M-am abonat la colecţia lui Baudoin, dar n-am avut încă timp s-o răsfoiesc; în ea nu se găsesc subiecte pentru vodeviluri.

Phellion

(în pragul uşii)

Am vrea să ştim cu toţii, domnule Bixiou, ce te poate îndemna să crezi că respectabilul şi cinstitul domn Rabourdin, oare ţine interimatul diviziunii de nouă luni, care-i cel mai vechi şef de secţie din minister şi pe care ministrul l-a chemat la el după ce a venit de la domnul de La Billardičre, nu va fi numit ţef de diviziune?

Bixiou.

Tătucă Phellion, dumneata cunoşti ceva geografie?

Phellion

(umflându-se în pene)

Domnul meu, mă mândresc chiar.

Bixiou.

Dar istorie?

Phellion

(cu modestie)

Oarecum.

Bixiou

(studiindu-l)

Diamantul de la cravată nu ţi-e prins bine, are să-ţi cadă. Ei bine, dumneata nu cunoşti inima omenească, în această privinţă n-ai ajuns decât până la marginile Parisului.

Poiret

(încet, către Vimeux)

Marginile Parisului? Mi se pare că era vorba de domnul Rabourdin.

Bixiou.

Secţia Rabourdin face rămăşag, toată, cu mine?

Toţi.

Da.

Bixiou.

Du Bruel, şi tu?

Du Bruel.

Te cred! Avem tot interesul ca şeful nostru să fie numit, căci atunci toţi din secţia noastră vom avansa cu o treaptă.

Thuillier.

Cu o treaptă! (încet, către Phellion.) N-ar fi rău, ce zici?

Bixiou.

Atunci să facem rămăşagul. Şi iată pe ce mă bizui: o să înţelegeţi greu, dar, în sfârşit, am să v-o spun. Domnul Rabourdin are tot dreptul să fie numit (se uită la Dutocq), deoarece vechimea, meritele şi cinstea lui sunt recunoscute, preţuite şi răsplătite. Bineînţeles numirea sa este în interesul însuşi al administraţiei. (Phellion, Poiret şi Thuillier ascultă fără să priceapă şi stau ca nişte oameni care încearcă să vadă prin întuneric.) Ei bine, în virtutea acestor aprecieri şi merite, recunoscând că măsura este

dreaptă şi înţeleaptă, fac rămăşag că ea nu se va întâmpla. Da, da, se va solda cu o înfrângere, cum s-au soldat expediţiile din Boulogne şi din Rusia, în care geniul avea de partea lui toţi sorţii de izbândă. Va fi înfrântă cum e înfrântă la noi orice măsură ce pare justă şi bună. Pe chestia asta mă prind în joc şi cu dracul.

Du Bruel.

Şi cine are să fie numit?

Bixiou.

Cu cât îl analizez mai bine pe Baudoyer, cu atât am impresia că el întruneşte toate calităţile contrare; în consecinţă, el va fi şeful diviziunii.

Dutocq

(scos din sărite)

Dar domnul des Lupeaulx, care m-a chemat la dânsul pentru a-mi cere albumul meu cu desene de Charlet, mi-a spus că domnul Rabourdin are să fie numit, şi că tânărul de La Billardičre va trece ca referent la Justiţie.

Bixiou.

Numit! Numit! Numirea n-o să se semneze în decurs de zece zile. Ea se va face de Anul Nou. Uite, priviţi-l pe şeful vostru, colo, în curte, şi spuneţi-mi dacă Virtuoasa Rabourdin, cum i-am spus eu, are înfăţişarea unui om care se bucură de favoare; pare mai degrabă că-i destituit! (Fleury se repede la fereastră.) La revedere, domnilor; mă duc să-l înştiinţez pe domnul Baudoyer că dumneavoastră l-aţi numit pe domnul Rabourdin, asta o să-l înfurie pe omul acesta evlavios! După aceea am să-i vorbesc despre rămăşagul nostru, ca să-i vină inima la loc. Noi numim asta în teatru peripeţie, nu-i aşa, du Bruel? La urma urmei, ce-aş putea pierde? Dar, dacă voi câştiga, o să mă facă subşef. (Iese.)

Poiret.

Toată lumea spune despre domnul ăsta că are duh; ei bine, eu, unul, n-am putut să înţeleg niciodată nimic din pălăvrăgelile lui. (Continuă să scrie.) Îl ascult, îl ascult, aud

vorbe peste vorbe, dar nu văd nici un sens. Vorbeşte despre marginile Parisului în legătură cu inima omenească şi (lasă pana din mână şi se duce la sobă) spune că se prinde în joc şi cu diacul în legătură cu expediţiile din Rusia şi Boulogne! Mai întii trebuie să cădem de acord cum că dracul joacă şi el, şi apoi să ştim ce joc anume! Eu văd în primul rând jocul de domino… (îşi suflă nasul.)

Fleury

(întrerupând)

E ora unsprezece, moş Poiret îşi suflă nasul!

Du Bruel.

Aşa-i… S-a şi făcut unsprezece! Am şters-o la secretariat.

Poiret.

Unde eram?

Thuillier.

La domino, la Domnul, căci e vorba de drac, şi dracul e un suzeran fără cartă. Dar asta trage mai curând a poantă decât a calambur. Asta e un joc de cuvinte. De altfel, nu văd deosebirea între un joc de cuvinte şi…

(Intră Sébastien pentru a lua circularele ce trebuie semnate şi verificate.)

Vimeux.

Iată-l pe tânărul nostru cel frumos! Ai ajuns la capătul suferinţelor, o să fii încadrat! Domnul Rabourdin va fi numit. Nu degeaba ai fost ieri la serata doamnei Rabourdin. Ce fericit eşti că poţi să te duci acolo! Se zice că iau parte nişte femei superbe.

Sébastien.

Habar n-am.

Fleury.

Dar ce, eşti orb?

Sébastien.

Nu-mi place să mă uit la ceea ce ştiu că nu voi avea.

Phellion

(încântat)

Bine spus, tinere.

Vimeux.

Fii cu băgare de seamă, doamna Rabourdin e o femeie încântătoare.

Fleury.

Aş, e prea slabă. Am văzut-o la Tuileries; îmi place mai mult Percilliée, maestra de balet, victima lui Castaing.

Phellion.

Dar ce poate să aibă comun o actriţă cu nevasta unui şef de secţie?

Dutocq.

Amândouă joacă teatru.

Fleury

(uitându-se chiorâş la Dutocq)

Fizicul n-are nici o legătură cu moralul, şi dacă dumneata vrei să spui cu asta că…

Dutocq.

Nu vreau să spun nimic.

Fleury.

Ei bine, ştii cine are să fie numit şef de secţie?

Toţi.

Cine?

Fleury.

Colleville.

Thuillier.

De ce?

Fleury.

Doamna Colleville a sfârşit prin a apuca drumul cel mai scurt… drumul bisericii…

Thuillier

(sec)

Sunt un prieten prea bun al lui Colleville pentru a nu te ruga, domnule Fleury, să nu vorbeşti cu uşurinţă despre soţia lui.

Phellion.

Femeile, oare n-au nici un mijloc de apărare, n-ar trebui să constituie subiecte de discuţie în conversaţiile noastre…

Vimeux.

Cu atât mai mult cu cât frumoasa doamnă Colleville n-a voit să-l primească pe Fleury; el o defăimează din răzbunare.

Fleury.

N-a voit să mă primească pe acelaşi picior de egalitate cu Thuillier, dar tot m-am dus…

Thuillier.

Când? Unde? Sub fereastra ei?

Cu toate că Fleury era temut în birouri pentru îndrăzneala lui, de astă dată primi în tăcere ultima frază a lui Thuillier. Această resemnare, care-i surprinse pe slujbaşi, avea drept cauză o chitanţă de două sute de franci, cu o semnătură destul de îndoielnică, pe care Thuillier urma să o prezinte domnişoarei Thuillier, sora lui. După această ciorovăială se făcu o tăcere adâncă. Fiecare se apucă de lucru şi-şi văzu de treabă, de la ora unu până la trei. Du Bruel nu se mai întoarse.

Către orele trei şi jumătate, pregătirile de plecare – periatul pălăriilor, schimbarea veşmintelor – încep simultan în toate birourile ministerului. Această fericită jumătate de oră, consacrată micilor griji domestice, scurtează şi mai mult şederea la birou. În această vreme, odăile prea încălzite se răcoresc, duhoarea particulară a birourilor se împrăştie, tăcerea coboară din nou. La orele patru nu se mai află acolo decât adevăraţii slujbaşi, aceia care îşi iau rolul în serios. Un ministru şi-ar putea cunoaşte oamenii care muncesc numai dând o raită prin minister la ora patru fix, spionaj pe care însă niciunul dintre aceste personaje grave nu şi-l îngăduie.

La ora patru, o parte dintre şefi se întâlniră în curte şi se opriră puţin spre a-şi împărtăşi părerile cu privire la evenimentul zilei. În general, pornind în grupuri de câte doi, sau de câte trei, părerile erau în favoarea lui Rabourdin; cei cu mai multă experienţă, însă, ca domnul Clergeot, dădeau din cap, spunând: Habent sua sidera

lites130. Saillard şi Baudoyer fură ocoliţi pe nebăgate de seamă, deoarece nimeni nu ştia ce să le spună în legătură cu moartea lui de La Billardičre ţi fiecare îţi dădea seama că Baudoyer putea să râvnească postul, cu toate că nu i se cuvenea.

Când ginerele şi socrul ajunseră la o oarecare depărtare e minister, Saillard rupse tăcerea, spunând:

— Merge cam greu în ceea ce te priveşte, dragul meu Baudoyer.

— Nu înţeleg, răspunse şeful, la ce s-o fi gândit Elisabeth când l-a trimis în goană pe Godard să ia un paşaport pentru Falleix. Godard mi-a spus că a închiriat o diligenţă, sfătuită de unchiul Mitral, şi că la ora asta Falleix e în drum spre provincia lui.

— O fi vorba de vreo afacere în negoţul nostru, zise Saillard.

— Negoţul nostru cel mai important, în momentul de faţă, este de a ne gândi la postul domnului de La Billardičre.

Ajunseseră lângă Palais-Royal, în strada Saint-Honoré, când Dutocq îi salută şi se apropie de ei.

— Domnule, îi şopti el lui Baudoyer, dacă pot să vă fiu de folos cu ceva în împrejurările prin care treceţi, vă stau la dispoziţie şi vă asigur că nu vă sunt mai puţin devotat decât domnul Godard.

— O asemenea stăruinţă e cel puţin mângâietoare, răspunse Baudoyer, îţi dai seama că te bucuri de stima unor oameni cumsecade.

— Dacă aţi găsi de cuviinţă să vă slujiţi de influenţa dumneavoastră spre a mă numi subşef, dându-i lui Bixiou gradul de şef, aţi face fericirea a doi oameni care vor fi în stare de orice pentru înălţarea dumneavoastră în grad.

— Îţi baţi joc de noi, domnule? zise Saillard, holbând ochii la el.

— Departe de mine un asemenea gând, răspunse Dutocq. Vin de la imprimeria jurnalului, unde am dus, din partea domnului secretar general, articolul despre domnul de La

Billardičre. Dar celălalt articol pe care l-am citit acolo m-a făcut să am cea mai înaltă stimă pentru meritele dumneavoastră. Când va sosi momentul să se termine cu Rabourdin, eu voi fi acela care îi voi da lovitura de graţie, binevoiţi a vă aminti de aceasta.

Dutocq dispăru.

— Să mor dacă înţeleg ceva, zise casierul uitându-se la Baudoyer, ai cărui ochi mici arătau o uimire neobişnuită. Trebuie să cumpărăm jurnalul, diseară.

Când Saillard şi ginerele lui intrară în salonul de la parter, găsiră acolo, în faţa unui foc încins, pe doamna Saillard, pe Elisabeth, pe domnul Gaudron şi pe preotul de la Saint-Paul. Preotul se întoarse spre domnul Baudoyer, căruia soţia sa îi făcu un semn pe care el nu-l înţelese.

— Domnule, începu preotul, m-am grăbit să vin spre a vă mulţumi pentru impunătoarea danie cu care mi-aţi împodobit biserica. Eu unul n-aş fi îndrăznit să fac datorii pentru a cumpăra un chivot atât de frumos, care e demn de o catedrală. Pe dumneata, care eşti unul dintre enoriaşii noştri cei mai credincioşi ce nu lipsesc niciodată de la slujbă, trebuie să te fi izbit, mai mult decât pe oricine, sărăcia pristolului nostru. Peste câteva clipe am să-l văd pe monseniorul co-paroh, şi el are să-ţi arate întreaga lui mulţumire.

— Dar n-am făcut încă nimic… bolborosi Baudoyer.

— Sfinţia Voastră, interveni soţia lui, tăindu-i vorba, am să trădez taina soţului meu. Domnul Baudoyer are de gând să-şi întregească dania, dându-vă un baldachin, în Joia Mare. Dar cumpărarea lui atârnă de situaţia noastră bănească, iar situaţia bănească atârnă de avansare.

— Cel de Sus să răsplătească pe cei care nu-l uită, rosti domnul Gaudron, pregătindu-se să plece împreună cu preotul.

— Nu vreţi să ne faceţi cinstea de a lua masa cu noi? O să mâncăm ce s-o găsi, se adresă Saillard preotului şi domnului Gaudron.

— Dumneata poţi rămâne, iubitul meu vicar, îi zise preotul lui Gaudron. Eu ştii că sunt invitat la părintele de la Saint-Roch, care-l înmormântează mâine pe domnul de La Billardičre.

— Părintele de la Saint-Roch n-ar putea pune o vorbă bună pentru mine? întrebă Baudoyer, pe care soţia lui îl trăgea cu putere de pulpana redingotei.

— Dar taci odată, Baudoyer! îi spuse ea, împingându-l într-un colţ spre a-i şopti la ureche: Ai donat parohiei un chivot de cinci mii de franci. Am să-ţi explic totul.

Zgârcitul Baudoyer făcu o strâmbătură groaznică şi tot timpul cinei rămase pe gânduri.

— De ce te-ai grăbit aşa cu paşaportul lui Falleix? Pentru ce te amesteci unde nu trebuie? o întrebă el în cele din urmă.

— Dacă nu mă-nşel, afacerile lui Falleix sunt niţel şi ale noastre, răspunse Elisabeth sec, aruncând o privire soţului ei spre a-i arăta pe domnul Gaudron, în tata căruia trebuia să tacă.

— De bună seamă, zise moş Saillard, gândindu-se la vărsămintele sale.

— Nădăjduiesc c-ai ajuns la timp la redacţia jurnalului, spuse Elisabeth domnului Gaudron, servindu-i supa.

— Da, scumpă doamnă, răspunse vicarul. De îndată ce directorul jurnalului a primit notiţa secretarului confesorului Curţii, n-a mai făcut nici o greutate. Articolaşul a fost pus, prin grija lui însuşi, la locul cel mai bun, lucru la care nu m-aş fi aşteptat. Tânărul ăsta de la jurnal e un om cu o inteligenţă ascuţită. Apărătorii credinţei vor putea combate nelegiuirea fără să-şi creeze neplăceri, deoarece la jurnalele regaliste se găsesc mulţi oameni cu talent. Sunt încredinţat că nădejdile dumneavoastră vor fi încoronate de izbândă. Caută, dragă Baudoyer, să-l ocroteşti pe domnul Colleville, deoarece este obiectul atenţiei Eminenţei Sale, mi s-a atras chiar luarea-aminte să-ţi vorbesc despre el…

— În cazul că voi fi numit şef de diviziune, îl voi face şef de secţie la mine, dacă vreţi! zise Baudoyer.

Tâlcul enigmei ieşi la iveală la sfârşitul cinei. Foaia guvernamentală, cumpărată de portar, cuprindea la Cronica Parisului următoarele două articole, cu caracter de informaţii: „Domnul baron de La Billardičre a încetat din viaţă azi-dimineaţă, după o lungă şi grea suferinţă. Regele pierde un slujitor devotat, iar biserica unul dintre cei mai credincioţi fii. Sfârţitul domnului de La Billardičre încoronează cu demnitate frumoasa lui viaţă dăruită în întregime, în timpuri grele, misiunilor primejdioase şi îndeplinirii cu credinţă, până în ultima clipă, a funcţiunilor celor mai spinoase. Domnul de La Billardičre a fost comisar regal într-un departament unde caracterul său a învins toate piedicile pe care răzvrătirea le ridica în acea parte a ţării. A primit de bunăvoie o direcţie plină de răspundere, în cadrul căreia priceperea lui s-a îmbinat cu blândeţea franceză a purtărilor sale, pentru a domoli tulburările grave ce s-au produs acolo. Nici o răsplată n-a fost primită mai pe drept decât acelea prin care regele Ludovic al XVIII-lea şi maiestatea-sa au binevoit a încorona un devotament care nu s-a clătinat în faţa uzurpatorului131. Vechea lui familie va dăinui prin vlăstarul ei, moştenitorul meritelor şi al credinţei acestui admirabil om, a cărui pierdere îndurerează atâţia prieteni. Majestatea-sa a şi anunţat, printr-un cuvânt plin de înţelegere, că îi socoteţte pe domnul Benjamin de La Billardičre printre gentilomii Curţii.

Numeroşii prieteni, care nu vor fi primit anunţurile de înmormântare sau cărora aceste anunţuri le vor fi ajuns cu întârziere, sunt înştiinţaţi că înhumarea va avea loc mâine, la orele patru, la Biserica Saint-Roch. Discursul funebru va fi rostit de domnul abate Fontanon.” „Domnul Isidore Baudoyer, reprezentantul uneia dintre cele mai vechi familii ale burgheziei pariziene şi şef de secţie în diviziunea La Billardičre, a dat o nouă dovadă despre trainicele tradiţii de cucernicie prin care s-au distins aceste mari familii atât de

mândre de strălucirea religiei şi atât de iubitoare faţă de monumentele ei. Biserica Saint-Paul ducea lipsa unui chivot potrivit cu măreţia acestui lăcaş înălţat de „Prietenii lui Isus„. Nici epitropia, nici preotul bisericii nu aveau destule fonduri pentru a împodobi altarul. Domnul Baudoyer a făcut danie acestei parohii un chivot, pe care multă lume l-a admirat la domnul Gohier, argintarul regelui. Datorită acestui om evlavios, Biserica Saint-Paul e înzestrată azi cu o capodoperă a argintăriei, ale cărei desene încrustate se datorează domnului de Sommervieux. Anunţăm cu bucurie o faptă care dovedeşte cât de goală este vorbăria liberalismului despre caracterul burgheziei pariziene. Marea burghezie a fost regalistă în toate timpurile, ea o va dovedi totdeauna, cu orice prilej.”

— Preţul era de cinci mii de franci, zise abatele Gaudron, dar, cu bani peşin, argintarul Curţii l-a dat mai ieftin.

— Reprezentantul uneia dintre cele mai vechi familii ale burgheziei pariziene!” repetă Saillard. E tipărit negru pe alb, şi încă în jurnalul guvernamental!

— Scumpe domnule Gaudron, ajută-l te rog pe tatăl meu să compună o frază pe care ar putea s-o strecoare la urechea doamnei contese, atunci când îi va duce indemnizaţia lunară, o frază care să spună tot! Eu am să vă las. Trebuie să plec cu unchiul Mitral. Mă credeţi că mi-a fost cu neputinţă să dan de unchiul Bidault? Şi dacă aţi şti în ce cocioabă stă! Dar domnul Mitral, care-i cunoaşte tabieturile, spune că îşi termină treburile între ora opt şi douăsprezece şi că, după această oră, nu poate fi găsit decât la o cafenea cu firma Thémis, un nume tare ciudat…

— Se împarte cumva dreptate acolo? glumi abatele Gaudron, râzând.

— Nu ştiu ce-o fi căutând într-o cafenea situată la colţul străzii Dauphine, pe Cheiul Augustinilor… Dar se zice că e acolo în fiecare seară şi joacă domino cu prietenul său, domnul Gobseck. Nu vreau să mă duc singură, unchiul meu

mă însoţeşte până la cafeneaua aceea şi o să mă aducă înapoi.

În momentul acela, Mitral îşi arătă faţa gălbejită, sub peruca sa miţoasă, şi făcu semn nepoatei sale să pornească, spre a nu irosi un timp care costă doi franci ora. Doamna Baudoyer plecă, deci, fără să spună nimic nici tatălui, nici soţului ei.

— Cerul, îi spuse domnul Gaudron lui Baudoyer după ce Elisabeth plecă, ţi-a dat în această femeie o comoară de cuminţenie şi virtute, un model de înţelepciune, o creştină în care sălăşluieşte harul divin. Numai religia poate făuri caractere atât de desăvârşite. Mâine voi face o liturghie pentru izbânda dreptei cauze! În interesul monarhiei şi al religiei, dumneata trebuie să fii numit. Domnul Rabourdin e un liberal abonat la Journal des Débats, ziar jalnic, care loveşte în domnul conte de Villčle132 pentru a servi interesele jignite ale domnului de Chateaubriand. Eminenţa Sa va citi astă-seară jurnalul, fiindcă se vorbeşte în el despre sărmanul lui prieten, domnul de La Billardičre, iar monseniorul co-paroh îi va pomeni despre dumneata şi despre Rabourdin. Îl cunosc bine pe Sfinţia Sa: când e vorba de scumpa lui biserică, nu te uită niciodată în predicile sale; or, în momentul acesta are cinstea de a cina împreună cu co-parohul, la părintele de la Saint-Roch.

Auzind vorbele acestea, Saillard şi Baudoyer începură să înţeleagă că Elisabeth nu stătuse degeaba din clipa când fusese înştiinţată de Godard.

— Trebuie să recunoaştem că e şmecheră Elisabeth a noastră! exclamă Saillard, apreciind, mai mult decât o făcea abatele, lucrătura ascunsă, ţesută la repezeală de fiica lui.

— L-a trimis pe Godard să pândească la uşa lui Rabourdin, ca să afle ce ziar primeşte acesta, zise Gaudron, şi i-am comunicat numaidecât secretarului Eminenţei Sale; ce vrei, trăim într-o epocă în care biserica şi tronul trebuie să-şi cunoască bine şi prietenii şi duşmanii.

— Iată o frază pe care o caut de cinci zile întruna ca să i-o spun soţiei Eminenţei Sale, zise Saillard.

— Tot Parisul citeşte ce-i aici! exclamă Baudoyer cu ochi. Aplecaţi deasupra ziarului.

— Lauda asta te costă patru mii opt sute de franci, mămicule! zise doamna Saillard.

— În schimb aţi împodobit lăcaşul Domnului, răspunse abatele Gaudron.

— Ne-am fi putut izbăvi de păcate şi fără asta! reluă soţia. E drept, dacă Baudoyer obţine postul, el Îi va aduce opt mii de franci mai mult decât acum, aşa că sacrificiul n-o să fie chiar atât de mare. Dar dacă nu-l obţine? Văleu, măiculiţă, ce pierdere! exclamă ea, privindu-şi soţul.

— Nu-i nimic, zise Saillard cu înflăcărare, vom pune totul la loc prin Falleix, care îşi va lărgi acum afacerile cu ajutorul fratelui său, pe care l-a făcut anume agent de bursă. Elisabeth ar fi trebuii să ne spună şi nouă de ce a şters-o aşa de repede Falleix… Dar să compunem fraza. Iată cum m-am gândit eu: „Doamnă, dacă aţi vrea să spuneţi două vorbe Excelenţei Sale…”

— Dacă aţi vrea! făcu Gaudron. „Dacă aţi binevoi” e mai respectuos. Dar, înainte de toate, trebuie să ştim dacă doamna prinţesă moştenitoare îţi acordă protecţia ei, şi numai atunci i-ai putea strecura contesei ideea de a participa la îndeplinirea dorinţelor Alteţei Sale regale.

— Trebuie, de asemeni, să amintim de postul vacant, zise Baudoyer.

— Doamnă contesă”, reluă Saillard ridicându-se în picioare şi înfăşurând-o pe soţia lui într-un zâmbet cuceritor.

— Doamne, Saillard, eşti de-a dreptul caraghios! Ia seama, mămicule, o s-o faci să ridă pe femeia aia!

— Doamnă contesă”… acum e mai bine? schimbă el tonul, aruncând o ocheadă soţiei lui.

— Da, puişorule.

— Postul prea respectatului şi răposatului domn de La Billardičre e vacant, ginerele meu, domnul Baudoyer…”

— Bărbat merituos şi foarte evlavios”, suflă Gaudron.

— Scrie, Baudoyer, strigă moş Saillard, scrie fraza!

Baudoyer luă pana cu naivitate şi scrise, fără să roşească, propriul său elogiu, aşa cum ar fi făcut, absolut la fel, Nathan sau Canalis scriind recenzii despre propriile lor cărţi.

— Doamnă contesă…” înţelegi, mamă, făcu Saillard către soţia lui, îmi închipui că tu eşti nevasta ministrului.

— Mă mai crezi şi proastă? Las' că ghicesc eu, răspunse ea.

— Postul prea respectatului şi răposatului domn de La Billardičre e vacant; ginerele meu, domnul Baudoyer, om cu merite desăvârşite şi de o mare cucernicie…”

După ce se uită la domnul Gaudron, care stătea pe gânduri, adăugă:

— Ar fi fericit dacă l-ar deţine.” Nu-i rău, nu-i aşa? Scurt, dar spune totul!

— Stai, Saillard, nu vezi că domnul abate se gândeşte? îi şopti soţia. Nu-l tulbura.

— Ar fi fericit dacă dumneavoastră aţi binevoi să vă gândiţi la el, reluă Gaudron, şi, dacă i-aţi spune două vorbe Excelenţei Sale, veţi face mare plăcere doamnei prinţese moştenitoare, de care are fericirea să fie protejat.”

— Ah, domnule Gaudron, fraza asta preţuieşte cât un chivot; acum nu-mi mai pare rău de cei patru mii opt sute de franci… Ce zici, Baudoyer, că tu-l vei plăti, băiatule, ai scris?

— Am să te pun s-o repeţi şi să mi-o spui în fiecare dimineaţă şi seară, mămicule, zise doamna Saillard. Da, fraza e bine ticluită! Ferice de dumneata, domnule Gaudron, că eşti atât de învăţat!

Iată ce înseamnă să studiezi prin seminare, înveţi cum să vorbeşti cu Dumnezeu şi cu sfinţii lui.

— Şi e tot atât de bun, pe cât e de învăţat, adăugă Baudoyer, strângând mâinile preotului. Dumneata ai scris articolul de aici? întrebă el arătând spre ziar.

— Nu, răspunse Gaudron. A fost făcut de secretarul Eminenţei Sale, un tânăr abate care mi-e foarte îndatorat şi care se interesează de domnul Colleville; pe vremuri, i-am plătit întreţinerea la seminar.

— O faptă bună e totdeauna răsplătită! rosti Baudoyer.

În vreme ce aceste patru persoane se aşezau în jurul mesei ca să joace boston, Elisabeth şi unchiul Mitral ajungeau la cafeneaua Thémis; pe drum ei discutară despre afacerea în care isteţimea Elisabethei îl făcu pe Mitral să vadă cea mai puternică pârghie prin care va forţa mâna ministrului. Unchiul Mitral, fost portărel, priceput în hărţuieli, şiretlicuri şi tertipuri judecătoreşti, socotea onoarea familiei sale strâns legată de triumful nepotului. Zgârcenia sa îl făcuse să se intereseze de bănetul lui Gigonnet şi ştia că toată moştenirea asta revenea nepotului său Baudoyer, aşa că râvnea pentru acesta un grad potrivit cu averea Saillarzilor şi a lui Gigonnet, hărăzite tinerei Baudoyer. Unde n-ar putea ajunge o fată al cărei venit se ridică la peste o sută de mii de livre! Îşi însuşise, deci, ideile nepoatei sale, pe care le înţelesese foarte bine. De aceea şi grăbise plecarea lui Falleix, explicându-i că nu trebuie să piardă nici o clipă. Apoi, în timpul cinei, se gândise la întorsătura cea mai bună pe care urma s-o dea manevrei urzite de Elisabeth. Când ajunseră la cafeneaua Thémis, îi spuse nepoatei sale că el va putea pune la cale totul, singur, cu Gigonnet, şi o lăsă să aştepte în trăsură, astfel ca ea să nu intervină decât la timpul şi locul potrivit. Elisabeth zări, m dosul geamurilor, cele două chipuri, al lui Gobseck şi al unchiului Bidault, care se profilau pe fondul galben al pereţilor căptuşiţi cu lemn din această veche cafenea şi care semănau cu două capete de camee, reci şi nemişcate de parcă ar fi fost gravate. Cei doi avari parizieni erau înconjuraţi de alte câteva feţe bătrâne pe care camăta de

treizeci la sută părea întipărită în zbârciturile circulare ce porneau din jurul nasului şi le brăzdau obrajii încremeniţi ca gheaţa. La vederea lui Mitral, fizionomiile lor prinseră a se mişca, şi ochii le străluciră cu o aviditate de tigru.

— Ei, ei, iată-l pe taica Mitral, strigă Chaboisseau.

Bătrânelul acesta dădea bani cu camătă celor ce se îndeletniceau cu tipărirea cărţilor şi ziarelor.

— Pe legea mea, el în persoană! răspunse un negustor de hârtie, pe nume Métivier. E o maimuţă, bătrână care se pricepe la strâmbături!

— Iar dumneata, un corb bătrân care te pricepi la cadavre! i-o întoarse Mitral.

— Aşa-i, rosti încruntatul Gobseck.

— Ce cauţi aici, fiule? Ai venit să mi-l răpeşti pe prietenul Métivier? îl întrebă Gigonnet, arătând spre negustorul de hârtie, care avea o mutră de portar bătrân.

— Papa Gigonnet, nepoţica dumitale, Elisabeth, e afară, îi şopti Mitral la ureche.

— Ce, s-a întâmplat vreo nenorocire? făcu Bidault.

Moşneagul îşi încreţi sprâncenele şi luă un aer duios, ca al unui călău care se pregăteşte să intre în funcţiune; cu toată tăria lui romană, trebuie să fi fost mişcat, deoarece nasu-i, atât de roşu de obicei, îşi pierdu puţin din culoare.

— Nenorocire ar fi, dacă n-ai vrea s-o ajuţi pe fiica lui Siaillard, o fată care îţi împleteşte ciorapi de treizeci de ani! zise Mitral.

— Dacă are cu ce garanta, nu zic nu! răspunse Gigonnet. Află că Falleix şi-a vârât nasul şi aici. Falleix al dumitale şi-a făcut fratele agent de bursă şi învârteşte nişte afaceri mai bune ca Brezac şi, mă rog, cu ce? Cu deşteptăciunea lui, nu? Şi, apoi, nici Saillard nu-i un copil!

— Ştie să cântărească banii! interveni Chaboisseau.

Expresia asta, rostită între bătrânii aceştia, ar fi făcut pe un artist să se cutremure; toţi dădură din cap.

— La urma urmei, ce mă priveşte pe mine nenorocirea rudelor mele, reluă Bidault, zis Gigonnet. Principiul meu

este să nu mă las legat la gard nici de prieteni, nici de rude, fiindcă nimeni nu piere decât din cauza slăbiciunilor lui. Adresează-te lui Gobseck, el e mai moale!

Cămătarii aplaudară această doctrină printr-o mişcare a capetelor lor metalice; cine i-ar fi văzut ar fi crezut că aude scrâşnetul unei maşini neunse.

— Ei, haide, Gigonnet, fii mai înţelegător, zise Chaboisseau, ţi-a împletit, doar, ciorapi timp de treizeci de ani.

— Ah, asta e ceva! adăugă Gobseck.

— Sunteţi între dumneavoastră, aşa că pot vorbi, zise Mitral după ce-şi roti ochii pe deasupra celor din jurul lui. Am fost mânat încoace de o afacere straşnică…

— Dacă-i straşnică, atunci de ce-ai mai venit la noi? îl întrerupse Gigonnet, acru.

— Fiindcă un anume tip, care a fost gentilom la Curte, un bătrân şuan… stai, cum îi spune? La Billardičre… a murit chiar acum.

— Adevărat? făcu Gobseck.

— Şi nepotu-meu dă chivoturi bisericilor! făcu Gigonnet.

— Nu-i prost să le dea pe degeaba, unchiule, le vinde, răspunse Mitral cu mândrie. Acum e vorba să capete postul domnului de La Billardičre, ţi, ca să-l obţină, e nevoie să înhăţăm…

— Să înhăţăm”… se vede că ai fost portărel! zise Métivier bătându-l prieteneşte pe umăr. Îmi place!

— Să înhăţăm pe domnişorul Chardin des Lupeaulx în gheara noastră, continuă Mitral. Or, Elisabeth a găsit mijlocul de a o putea face, şi el consta în…

— Elisabeth! exclamă Gigonnet, întrerupându-l iar. Drăguţa de ea, seamănă cu bunică-su, cu bietul frate-miu! Bidault n-avea seamăn pe lume! Ah, dacă l-aţi fi văzut la vânzările de mobile vechi… ce pricepere, ce miros! Ei, şi ce vrea fata?

— Aşa, aşa, făcu Mitral, îţi recunoşti repede neamurile, taică Gigonnet. Fenomenul ăsta trebuie să-şi aibă pricinile

lui.

— Tot copilăros ai rămas! zise Gobseck către Gigonnet.

— Ei bine, Gobseck şi Gigonnet, voi care m-aţi învăţat atâtea, e cazul să vă spun că aveţi nevoie de des Lupeaulx; nu uitaţi că l-aţi jumulit cândva, aşa că feriţi-vă să nu-şi ceară fulgii îndărăt, zise Mitral.

— Putem să-i spunem? îl întrebă Gobseck pe Gigonnet.

— Mitral e de-ai noştri, n-o să se lepede tocmai acum de vechile-i deprinderi, răspunse Gigonnet. Uite ce, Mitral, şopti el la urechea fostului portărel, noi trei am cumpărat nişte poliţe trecute în lichidare.

— Ce-aţi putea pierde? întrebă Mitral.

— Nimic, răspunse Gobseck.

— Nu-s pe numele noastre, adăugă Gigonnet; îl avem ca paravan pe Samanon.

— Ascultă-mă, Gigonnet. E frig şi nepoţica dumitale aşteaptă afară. Ai să mă înţelegi din două vorbe. Trebuie să trimiteţi, amândoi, fără dobândă, două sute cincizeci de mii de franci lui Falleix, care în clipa asta bate drumul la treizeci de leghe de Paris. Curierul trebuie să-i iasă înainte.

— Numai să poată, zise Gobseck.

— Unde se duce? întrebă Gigonnet.

— Se îndreaptă spre admirabila moşie a lui des Lupeaulx, continuă Mitral. Cunoaşte bine ţinutul şi vrea să cumpere pentru cei două sute cincizeci de mii de franci pământurile bune din jurul cocioabei secretarului general, care oricând vor face preţul dat. Actele trebuiesc înregistrate în două zile (nu scăpaţi din vedere asta!). Cu această mică sporire, moşia lui des Lupeaulx va plăti un impozit de o mie de franci. Ergo133, des Lupeaulx va deveni elector în marele colegiu, va putea fi ales, făcut conte şi tot ce-o mai vrea. Şi, ştiţi cine-i deputatul care s-a dat la fund?

Cei doi avari făcură un semn afirmativ din cap.

— Des Lupeaulx şi-ar tăia şi un picior, numai să ajungă deputat, continuă Mitral. Dar dacă el ar vrea să aibă pe numele lui contractele de ipotecă pe care i le vom prezenta

noi, firește, prin împrumutul nostru, subrogându-ne134 în drepturile vânzătorilor… (Aha, vă convine, nu?) interesul nostru e să obţinem mai întâi postul pentru Baudoyer; după aceea puteţi face ce vreţi cu des Lupeaulx! Falleix rămâne acolo şi pregăteşte atmosfera electorală, aşa că, datorită lui Falleix, o să-l aveţi în mână pe des Lupeaulx în tot timpul alegerilor… şi e vorba de nişte alegeri cantonale, unde prietenii lui Falleix formează majoritatea. Iar Falleix e un om de ispravă, nu-i aşa, taică Gigonnet?

— Mai ales că e amestecat şi Mitral, interveni Métivier. Socoteala nu-i rea.

— S-a făcut, zise Gigonnet. Nu-i aşa, Gobseck? Falleix va semna nişte contrapoliţe şi va face ipoteca pe numele lui, iar noi ne vom duce să stăm de vorbă cu des Lupeaulx la timpul potrivit.

— Numai să nu fim traşi pe sfoară! zise Gobseck

— Ah, moşule, făcu Mitral, aş vrea să ştiu cine ar putea fi hoţul?

— Eh, nu putem fi traşi pe sfoară decât de noi înşine, răspunse Gigonnet. Noi am socotit că facem bine cumpărând poliţele tuturor creditorilor lui des Lupeaulx cu un scăzământ de şaizeci la sută.

— Veţi pune ipotecă pe moşia lui şi pe urmă îl veţi duce de nas cu dobânzile! răspunse Mitral.

— Nu-i rău, zise Gobseck.

După ce schimbă o privire plină de subînţeles cu Gobseck, Bidault, zis Gigonnet, ieşi în faţa cafenelei.

— Elisabeth, dă-i înainte! îi spuse el nepoatei sale. Omul tău e în mâna noastră, dar ai grijă de amănunte. Ai început-o bine, şmechero, nu te lăsa, unchiul tău te admiră! Şi îi bătu palma cu voioşie. Acum, continuă Mitral, Métivier şi Chaboisseau ar putea să ne dea o mână de ajutor, ducându-se chiar astă-seară la redacţia unui jurnal al opoziţiei ca să prindă mingea din zbor şi să sprijine articolul guvernamental. Întoarce-te singură acasă, mititico, nu vreau să-i scap din mână pe aceşti doi corbi de mare.

Şi intră iar în cafenea.

— Mâine, fondurile vor porni spre destinaţia lor, însoţite de un cuvânt către casierul general. Pentru o sută de mii de taleri vom scoate de la „prietenii noştri” toate poliţele sale, îi spuse Gigonnet lui Mitral când portărelul veni să stea de vorbă cu cămătarul.

A doua zi, numeroşii abonaţi ai unui jurnal liberal citiră la rubrica Noutăţi pariziene un articol înseriat prin autoritatea lui Chaboisseau şi Métivier, acţionari la două jurnale, cămătari în sectorul librăriei, tipografiei şi papetăriei, şi cărora nici un redactor nu le putea refuza nimic.

Iată articolul: „Ieri, un jurnal guvernamental arăta ca succesor sigur al baronului de La Billardičre pe domnul Baudoyer, unul dintre cetăţenii cei mai recomandabili ai unui cartier foarte populat, unde binefacerile sale sunt tot atât de cunoscute ca şi Cuvioşia Sa, de care face mult caz foaia guvernamentală; ea ar fi putut însă pomeni şi despre meritele sale! Nu cumva, lăudând străvechea origine burgheză a domnului Baudoyer, care este, desigur, o nobleţe ca oricare alta, a lăsat să se creadă că aceasta ar fi o cauză a eventualei excluderi a candidatului său? Inutilă perfidie! Conform obiceiului ei, nobila doamnă îl dezmiardă pe cel pe oare-l ucide. A-l numi pe domnul Baudoyer înseamnă a recunoaşte virtuţile şi meritele claselor mijlocii, ai căror apărători noi vom fi totdeauna, cu toate că suntem nevoiţi să ne declarăm adesea învinşi. Această numire ar fi un act de dreptate şi de înţelepciune politică, pe oare ministerul nu şi-l va îngădui. Foaia religioasă a dat dovadă, de astă dată, de mai multă inteligentă decât patronii ei; şi va fi mustrată, fără îndoială.”

A doua zi dimineaţa, vineri, zi de primire la doamna Rabourdin, pe care des Lupeaulx o lăsase, la miezul nopţii, strălucind de frumuseţe, pe treptele Teatrului des Bouffons, dând braţul doamnei de Camps (doamna Firmiani se măritase), pişicherul curtezan se deşteptă cu gândurile de

răzbunare potolite sau mai bine zis răcorite: era îmbătat de ultima privire schimbată cu doamna Rabourdin.

„Mi-l voi apropia pe Rabourdin, iertându-l deocamdată, dar îmi voi scoate pârleala mai târziu; până una-alta, dacă el n-o să capete postul, va trebui să renunţ Ia o femeie care ar putea deveni unul dintre cele mai preţioase instrumente pentru o înaltă carieră politică; ea pricepe orice, nu se dă îndărăt din fata nici unei idei şi apoi, fără ea, eu n-aş avea cum să cunosc, înaintea ministrului, planul noii administraţii conceput de Rabourdin! Aşadar, iubite des Lupeaulx, trebuie să faci totul pentru Célestine a ta. N-ai decât să te strâmbi, doamnă contesă, o vei invita pe doamna Rabourdin la prima dumitale serată intimă."

Des Lupeaulx era unul dintre oamenii aceia care, spre a-şi satisface o pasiune, ştiu să-şi ascundă bine răzbunarea într-un colţ al inimii. Aşa că hotărârea lui fu luată: se decise să susţină numirea lui Rabourdin.

— Îţi voi dovedi, şefule dragă, că merit un post bun în temniţa dumitale diplomatică, vorbi singur, aşezându-se la biroul din cabinetul său şi desfăcând jurnalele.

Ştia foarte bine, încă de ieri de la ora cinci, ceea ce va conţine foaia guvernamentală, încât lectura ei nu putea decât să-l amuze; totuşi o deschise spre a-şi arunca ochii asupra articolului despre de La Billardičre, gândindu-se la încurcătura în care-l pusese du Bruel când acesta îi prezentase redactarea glumeaţă a lui Bixiou. Nu-şi putu reţine râsul recitind biografia fostului conte de Fontaine, mort cu câteva luni mai înainte, şi pe care o reprodusese pe seama lui de La Billardičre, când, deodată, privirea îi fu izbită de numele lui Biaudoyer. Citi cu furie pârdalnicul articol care angaja ministerul. Sună imediat şi dădu ordin să vină Dutocq, spre a-l trimite la gazetă. Dar nu mică îi fu mirarea când citi răspunsul opoziţiei, căci, din întâmplare, în mână îi căzu imediat după aceea foaia liberală! Lucrurile deveneau serioase. Cunoştea partida, şi intrusul care-i încurca socotelile părea a fi un şarlatan foarte dibaci, care

se folosea cu o mare isteţime de două gazete rivale şi care începuse lupta în aceeaşi seară, ghicind gândurile ministrului! Crezu a recunoaşte stilul unui gazetar liberal pe care-l întâlnea adesea şi se hotărî să-l descoase în cursul serii, la Operă.

Dutocq intră în birou.

— Citeşte, îi zise des Lupeaulx întinzându-i cele două jurnale şi continuând să parcurgă celelalte foi spre a vedea dacă Baudoyer nu mai trăsese şi alte sfori. Să-mi afli cine a îndrăznit să-şi bată joc de minister în felul acesta.

— În nici un caz nu poate fi domnul Baudoyer, răspunse Dutocq; el n-a plecat ieri deloc de la birou. Nu e nevoie să mă mai duc la gazetă. Ieri, pe când dădeam articolul dumneavoastră, l-am văzut pe un abate care venise acolo cu o scrisoare din partea Marii Duhovnicii135, scrisoare în faţa căreia v-aţi fi înclinat chiar şi dumneavoastră.

— Dutocq, ştiu că îl urăşti pe Rabourdin, dar n-ai dreptate, fiindcă el s-a opus de două ori la destituirea dumitale. De fapt, nu suntem niciodată stăpâni pe sentimentele noastre şi adesea se întâmplă să duşmănim tocmai pe cei care ne fac bine. Vreau să ştii doar atât că, dacă îţi vei îngădui cea mai mică trădare faţă de Rabourdin înainte de a-ţi fi dat eu dezlegare, va fi în dauna dumitale, căci în cazul acesta poţi să mă consideri şi pe mine un duşman al dumitale. Cât despre gazeta amicului meu, Marea Duhovnicie n-are decât să-şi ia asupră-şi numărul abonaţilor noştri, dacă ţine cu orice chip. Suntem la sfârşitul anului, problema abonamentului va fi discutată în curând, şi-o să vedem noi! Iar cât priveşte postul lui de La Billardičre, nu-i decât o cale de a pune capăt acestei chestiuni, anume: să facem numirea chiar astăzi.

— Domnilor, strigă Dutocq întorcându-se în birou şi adresându-se colegilor săi, nu ştiu dacă Bixiou are darul de a prezice viitorul, dar, dacă n-aţi citit încă ziarul guvernamental, vă invit să studiaţi articolul despre Baudoyer publicat acolo; după aceea, întrucât Fleury are

foaia opoziţiei, puteţi vedea în ea replica. Fără discuţie, domnul Rabourdin are foarte multe merite, dar un om care, în timpul nostru, face bisericilor danii în chivoturi de şase mii de franci, pe legea mea, are şi el merite!

Bixiou

(intrând)

Ce ziceţi de „Scrisoarea întâi către Corintieni”136, publicată în gazeta bisericească, şi de „Epistola către miniştri”, din gazeta liberală? Du Bruel, ce face domnul Rabourdin?

Du Bruel

(venind la ei)

Nu ştiu. (Îl ia pe Bixiou în biroul său şi-i vorbeşte încet.) Iubitule, genul dumitale de a da ajutor oamenilor se aseamănă cu al călăului, care îţi leagă picioarele ca să-ţi taie mai uşor gâtul. M-ai făcut să primesc de la des Lupeaulx o săpunealã pe care prostia mea a meritat-o. Articolul despre de La Billardičre a fost caraghios. N-am să uit că mi-ai făcut-o! Prima fraza părea să spună regelui: „E timpul să crăpi”. Fraza despre Quiberon dădea a se înţelege limpede că regele e un… În fine, totul e o batjocură.

Bixiou

(izbucnind în râs)

Poftim, te-ai supărat! Aşadar nu putem să mai glumim?

Du Bruel.

Să glumim! Când vei cere să fii numit subşef, o să ţi se răspundă cu glume, iubitule.

Bixiou

(pe un ton ameninţător)

Ne-am supărat?

Du Bruel.

Da.

Bixiou

(scurt)

Regret, cu atât mai rău pentru dumneata.

Du Bruel
(pe gânduri)
Dumneata ai ierta aşa ceva?
Bixiou
(cu dezmierdare)
Unui prieten, cred că da! (Se aude glasul lui Fleury.) Auzi-l pe Fleury care-l beşteleşte pe Baudoyer. Ei, ce zici, nu-i aşa că totul a fost bine ticluit? Baudoyer va obţine postul. (Confidenţial.) La urma urmei, cu atât mai bine. Du Bruel, gândeşte-te la ceea ce-o să urmeze. Rabourdin ar fi un laş dacă iar rămâne ca subaltern al lui Baudoyer, el îşi va da demisia, fi astfel se vor face două locuri libere. Dumneata vei fi numit şef de secţie şi mă vei lua şi pe mine ca subşef. O să facem vodeviluri împreună, iar la birou eu o să iau asupră-mi şi lucrările dumitale.
Du Bruel
(zâmbind)
Aşa-i, la asta nu mă gândisem. Bietul Rabourdin! Situaţia lui o să mă întristeze, totuşi.
Bixiou.
Aha, l-ai îndrăgit? (Schimbând tonul.) Ei bine, eu unul nu-l plâng. Oricum, e bogat. Nevastă-sa dă serate, dar pe mine nu mă invită, eu care mă duc peste tot! Ei, haide, dragul meu du Bruel, la revedere, şi fără pică! (Străbate biroul celorlalţi şi se îndreaptă spre ieşire.) La revedere, domnii mei. Nu v-am spus eu încă de ieri că un om virtuos şi plin de merite n-ajunge nicăieri, chiar dacă are o soţie frumoasă?
Fleury.
În schimb, dumneata te-ai procopsit!
Bixiou.
N-ai greşit, Cincinatus! O să-mi daţi o masă la Rocher de Cancale.
Poiret.
Eu niciodată nu ştiu ce vrea să spună dom' Bixiou.
Phellion
(cu un aer elegiac)

Domnul Rabourdin citeşte atât de rar jurnalele, că n-ar fi rău să i le ducem noi, cei de aici, lipsindu-ne de ele pentru un moment. (Fleury îi dă gazeta sa, Vimeux pe cea a biroului, el le ia şi iese.)

În aceleaşi clipe, des Lupeaulx, care cobora ca să ia dejunul cu ministrul, se întreba dacă, înainte de a folosi floarea aleasă a şireteniei sale faţă de soţ, nu-i mai prudent să sondeze inima soţiei, spre a şti dacă va fi răsplătit pentru devotamentul său. Îşi pipăia bucăţica de inimă pe care o avea, când, pe scară, se întâlni cu avocatul lui, care-l întâmpină zâmbindu-i cu familiaritatea oamenilor ce se ştiu indispensabili:

— Îmi îngăduiţi două vorbe, Excelenţă?

— Ce-i, dragă Desroches? făcu omul politic. Ce s-a mai întâmplat? Domnii aceia se supără, dar nu ştiu să procedeze ca mine: să aştepte!

— Am alergat să vă previn că toate poliţele dumneavoastră sunt în mâinile jupânilor Gobseck şi Gigonnet, pe numele unui oarecare Samanon.

— Tocmai ei, care au câştigat prin mine sume imense?

— Ascultaţi-mă, îi şopti avocatul la ureche, Gigonnet se numeşte Bidault şi e unchiul lui Saillard, casierul dumneavoastră, iar Saillard e socrul unui oarecare Baudoyer, care se crede îndreptăţit să capete postul vacant din ministerul dumneavoastră. N-am făcut bine că v-am prevenit?

— Mulţumesc, făcu des Lupeaulx, salutându-l pe avocat cu un aer distins.

— Cu o semnătură, veţi avea chitanţa, adăugă Desroches, retrăgându-se.

„Iată ce de sacrificii! îşi spuse des Lupeaulx. E cu neputinţă să-i vorbesc despre toate acestea unei femei, zâmbi el. Célestine face, oare, cât chitanţa tuturor datoriilor mele? Am să mă duc s-o văd chiar în dimineaţa asta.”

Astfel, frumoasa doamnă Rabourdin avea să fie, peste câteva ore, arbitrul destinului soţului ei, fără ca nici o

putere s-o poată preveni despre importanţa răspunsurilor sale, fără ca nici un semnal s-o anunţe din vreme pentru a-şi potrivi îmbrăcămintea şi glasul. Din nefericire, ea era sigură de izbândă; nu ştia că Rabourdin e ameninţat din toate părţile de săpăturile tainice ale sobolilor.

— Excelenţă, zise des Lupeaulx intrând în micul salon unde se lua dejunul, aţi citit articolul despre Baudoyer?

— Pentru numele lui Dumnezeu, dragul meu, răspunse ministrul, să lăsăm, măcar acum, numirile. Destul mi s-a împuiat capul, ieri, cu chivotul acela. Spre a-l salva pe Rabourdin, va fi nevoie să supunem înaintarea lui Consiliului de Miniştri, dacă vreau să nu mi se forţeze mâna. M-am săturat până-n gât de toate astea. Spre a-l păstra pe Rabourdin, trebuie să-l avansăm pe un anume Colleville…

— Vreţi să-mi lăsaţi mie conducerea acestui vodevil şi dumneavoastră să nu vă mai amestecaţi? Am să vă înveselesc în fiecare dimineaţă cu povestirea partidei de şah pe oare o voi susţine împotriva Marii Duhovnicii, zise des Lupeaulx.

— Prea bine, îi spuse ministrul, înţelege-te cu şeful personalului. Află că nimic nu poate atinge mai mult sensibilitatea regelui ca motivele cuprinse în gazeta opoziţiei. Poftim de condu un minister cu oameni ca Baudoyer!

— Un nătărău smerit, adăugă des Lupeaulx; pe deasupra, e tot atât de incapabil ca şi…

— Ca ţi de La Billardičre, completă ministrul.

— De La Billardičre avea cel puţin distincţia unui gentilom al Curţii, reluă des Lupeaulx. Doamnă, rosti el, adresându-se contesei, acum e necesar ca doamna Rabourdin să fie invitată la viitoarea dumneavoastră serată intimă; ţin să subliniez că e prietenă cu doamna de Camps, au fost aseară împreună la Théâtre des Italiens, şi că am cunoscut-o în salonul familiei Firmiani. De altfel, vă veţi convinge singură că e o persoană care nu poate compromite un salon.

— Invit-o, draga mea, pe doamna Rabourdin, şi să vorbim de altceva, zise ministrul.

„Célestine mi-a căzut în gheară!” îşi spuse des Lupeaulx, urcându-se din nou în biroul lui spre a-şi pune un costum de dimineaţă.

Căsniciile pariziene sunt sfâşiate de dorinţa de a ţine pasul cu luxul care le înconjoară din toate părţile, de aceea puţine au înţelepciunea de a-şi echilibra situaţia dinafară cu bugetul dinăuntru. Dar poate că viciul acesta face parte din acel patriotism francez care are drept scop să păstreze supremaţia Franţei în materie de ţinută. Franţa domină Europa prin costum, aici fiecare om simte nevoia de a deţine un sceptru comercial care face din modă, în Franţa, ceea ce este marina în Anglia. Această patriotică patimă care te sileşte să jertfeşti totul aparenţei, cum spunea d'Aubigné în timpul lui Henric al IV-lea, este pricina tainicei şi nesfârşitei trude ce ocupă întreaga dimineaţă a pariziencelor, atunci când ele vor, aşa cum voia doamna Rabourdin, să ducă o viaţă pe picior mare cu douăsprezece mii de livre, în timp ce multor bogătaşe nu le ajung pentru asta nici treizeci de mii. Astfel, în fiecare vineri, zi de primire, doamna Rabourdin ajuta fetei din casă să strângă prin odăi, căci bucătăreasa se ducea dis-de-dimineaţă la piaţă, iar feciorul curăţa argintăria, netezea şervetele, ştergea cristalele. Dacă, dintr-o distracţie a portăresei, cineva neprevenit ar fi urcat pe la ora unsprezece sau douăsprezece la doamna Rabourdin, ar fi găsit-o, în mijlocul unei dezordini lipsite de pitoresc, într-un capot de casă, cu nişte papuci vechi în picioare, nepieptănată, aranjând ea însăşi lămpile, aşezând glastrele sau pregătindu-şi la repezeală un dejun puţin poetic. Vizitatorul, căruia tainele vieţii pariziene i-ar fi rămas necunoscute până atunci, s-ar învăţa desigur minte şi n-ar mai călca niciodată în culisele unui teatru; arătându-l de îndată ca pe un om în stare de cele mai mari mârşăvii, femeia, surprinsă în intimitatea ei de dimineaţă, ar bate toba despre neghiobia şi indiscreţia

lui până l-ar distruge cu totul. Parizianca, atât de îngăduitoare fată de o curiozitate oare-i face plăcere, este neîndurătoare cu una care loveşte în prestigiul ei. De aceea, o asemenea încălcare de domiciliu nu este, cum spune politia corecţională, un atac la pudoare, ci un furt prin spargere, şi anume furtul a ceea ce e mai de preţ, creditul! O femeie se lasă de bunăvoie să fie văzută îmbrăcată sumar, sau cu părul despletit; dacă are un păr natural, ea câştigă chiar; dar pentru nimic în lume nu vrea să fie văzută dereticând prin casă, căci atunci îşi pierde aparenţa. Doamna Rabourdin era în febra pregătirilor zilei sale de primire, se afla în mijlocul proviziilor pescuite de bucătăreasă în oceanul Halelor, în momentul când domnul des Lupeaulx ajunse pe neaşteptate la dânsa. Fireşte, secretarul general era ultimul om la care frumoasa Rabourdin se gândea că ar putea s-o viziteze în clipa aceea. De aceea auzind paşi pe palier, ea exclamă: „Vai, a şi venit coaforul!” Exclamaţie la fel de puţin plăcută pentru des Lupeaulx, pe cât de puţin plăcută fu pentru Célestine apariţia lui. Ea fugi şi se ascunse în dormitor, unde domnea o cumplită harababură de mobile, ce nu se cuvine să fie văzute, şi de lucruri dintre cele mai eterogene în materie de elegantă, un adevărat carnaval domestic. Dar neobrăzatul des Lupeaulx se luă după frumoasa înspăimântată, într-atât de nostimă îi păru în goliciunea ei. E greu de spus ce anume din înfăţişarea ei putea să-i ademenească mai mult privirea! Carnaţia, care i se zărea printr-o deschizătură a cămăşuţei, părea de o mie de ori mai ispititoare decât atunci când e strânsă cu graţie între linia circulară imprimată pe piele de corsetul de catifea şi între rotunjimile suave ale celui mai frumos gât de lebădă pe care un îndrăgostit îl va fi sărutat vreodată înainte de bal. Când privirea ţi se opreşte asupra unei femei dichisite, care lasă să se vadă un decolteu splendid, îţi vine să crezi că ai în faţă un desert ce încoronează un minunat ospăţ. Dar când se strecoară printre stofa boţită din pricina dormitului, ea întâlneşte

unghere aţâţătoare şi se îmbată de plăcere, ca şi cum ai muşca dintr-un măr rumenit furat din ramura unui pom.

— Aşteaptă! Aşteaptă acolo! strigă frumoasa pariziancă, zăvorind uşa în dosul căreia se ascundea dezordinea sa.

O sună pe Thérčse, fata din casă, pe bucătăreasă, pe fecior, le ceru repede un şal, poruncind ca decorul să se schimbe ca la o lovitură de gong a maşinistului de la Operă. Într-adevăr, lovitura de gong nu întârzie. Cât ai bate din palme – un adevărat fenomen! – camera căpătă o înfăţişare matinală foarte îmbietoare, armonizată cu o găteală înfiripată la iuţeală, spre cea mai mare glorie a acestei femei, fără tăgadă maestră în aşa ceva.

— Dumneata! se miră ea. La ora asta! Ce s-a întâmplat?

— Lucrul cel mai grav din lume, răspunse des Lupeaulx. E nevoie ca astăzi să ne înţelegem definitiv.

Célestine privi în ochelarii bărbatului din faţa ei şi înţelese totul.

— Viciul meu principal, răspunse ea, este de a fi peste măsură de capricioasă, aşa că nu amestec simţămintele mele proprii cu politica. Să vorbim despre politică; de afaceri vom vedea după aceea. De altminteri, asta nu-i o fantezie, e o consecinţă a gustului meu artistic, care mă opreşte de a pune culorile la întâmplare, de a îmbina lucruri ce nu se potrivesc, şi care îmi dictează să mă feresc de disonante. Noi, femeile, avem şi noi politica noastră!

Timbrul vocii ei, gesturile elegante produseră îndată efectul dorit şi transformară brutalitatea secretarului general într-o curtenire sentimentală: ea îl întoarse din nou la rolul lui de îndrăgostit. O femeie frumoasă şi pricepută ştie să creeze în jurul ei o atmosferă în care nervii se destind, sentimentele se îmblânzesc!

— Dumneata habar n-ai de ceea ce se petrece, începu din nou, pe neaşteptate, des Lupeaulx, care voia să pară brutal. Citeşte.

Şi îi întinse graţioasei doamne Rabourdin cele două gazete, în care încadrase fiecare articol în câte un chenar

roşu. Pe când citea, şalul Célestinei se desprinse fără ca ea să-şi dea seama, sau poate chiar cu voinţa ei, de altfel foarte bine jucată. La o vârstă când năvala gândurilor e dictată de repeziciunea lor, des Lupeaulx nu-şi mai putu păstra sângele rece, după cum nici Celestine nu şi-l mai păstra pe al ei.

— Vai, dar e îngrozitor! exclamă ea. Cine e acest Baudoyer?

— Un tont, răspunse el, dar – îl vezi?! – se închină la moaşte şi o să-şi atingă scopul, ajutat de-o mână dibace care trage sforile.

Amintirea datoriilor băneşti trecu deodată prin faţa ochilor doamnei Rabourdin şi o orbi, ca şi cum ar fi zărit două fulgere izbucnite unul după altul; urechile începură să-i ţiuie cu putere din pricina sângelui care-i bătea în artere; rămase ca năucită, cu privirea înţepenită pe o agăţătoare de haine, dar fără s-o vadă.

— Dumneata n-o să ne părăseşti încă, nu-i aşa? îi spuse lui des Lupeaulx, mângâindu-l cu privirea, ca şi cum ar fi vrut să-l păstreze lângă ea.

— Depinde, rosti el, răspunzând acestei ocheade printr-o privire pătrunzătoare care o făcu pe sărmana femeie să roşească.

— Dacă umbli după arvună, ai să scapi din mână preţul, zise ea, râzând. Te credeam mai mărinimos decât eşti în realitate. În schimb, dumneata mă socoţi pe mine mică la suflet şi calculată.

— Nu m-ai înţeles, continuă el cu un aer subtil. Voiam să spun că n-aş putea să ajut un om care unelteşte împotriva mea, ca Nechibzuitul contra lui Mascarille137.

— Ce însemnează aceste cuvinte?

— Asta îţi va dovedi cât sunt de mărinimos.

Şi-i dădu doamnei Rabourdin documentul furat de Dutocq, arătându-i pasajul unde bărbatul ei îl analizase atât de amănunţit.

— Citeşte!

Célestine recunoscu scrisul, citi şi păli sub această lovitură de măciucă.

— În acest document e vorba despre toate serviciile publice, adăugă des Lupeaulx.

— Din fericire, îngăimă ea, numai dumneata deţii această lucrare, pe care eu nu mi-o pot explica.

— Cel care a furat-o nu-i atât de prost ca să nu-şi fi făcut o copie; e prea mincinos pentru a o mărturisi şi prea priceput în meseria lui pentru a o restitui, aşa că n-am încercat nici măcar să-i vorbesc despre asta.

— Cine-i acela?

— Impiegatul dumneavoastră principal.

— Dutocq! Totdeauna ţi se răspunde cu rău la o faptă bună… Dar ăsta-i un câine care n-aşteaptă decât un os, adăugă ea.

— Ştii ce vor să-mi pregătească, mie, un biet secretar general?

— Ce?

— Am o datorie de vreo treizeci şi câteva miişoare de franci. O să-ţi faci o părere proastă despre mine aflând că datorez numai atât; dar, mă rog, în privinţa asta sunt într-adevăr mic! Ei bine, unchiul lui Baudoyer a cumpărat toate poliţele mele şi, fără îndoială, se pregăteşte să-mi înapoieze titlurile.

— Dar asta-i ceva infernal.

— Dimpotrivă, e ceva monarhic şi creştinesc, întrucât în afacerea asta şi-a vârât nasul şi Marea Duhovnicie…

— Şi ce-ai de gând să faci?

— Dumneata ce-mi porunceşti să fac? rosti el cu o mare graţie, întinzându-i mâna.

Celestine nu-l mai găsi nici urât, nici bătrân, nici năclăit de pudră, nici secretar general, şi nici măcar mârşav, totuşi nu-i dădu mâna: seara, în salonul ei, l-ar îi lăsat să-i prindă mâna de o sută de ori, dar dimineaţa, fiind singură cu el, gestul acesta ar fi însemnat o făgăduinţă aproape pozitivă, care ar fi putut să ducă departe.

— Şi se mai spune că oamenii politici n-au inimă! exclamă ea, voind să îndulcească asprimea refuzului prin graţia vorbelor. Iată ceea ce m-ar fi îngrozit! adăugă apoi cu aerul cel mai nevinovat din lume.

— E o calomnie, răspunse des Lupeaulx. Unul dintre cei mai statornici diplomaţi, care se află la putere de când a deschis ochii pe lume, s-a căsătorit de curând cu fiica unei actriţe, pe care a introdus-o în palatul cel mai închis chiar şi pentru nobilime.

— Şi-o să ne ajuţi?

— Lucrez la înaintări. Dar nu vreau să fiu înşelat!

Célestine îi întinse mâna ca să i-o sărute şi-i atinse obrazul cu răsuflarea sa.

— Eşti al meu, zise ea.

Des Lupeaulx fu încântat de aceste cuvinte. (Seara, la Operă, înfumuratul povesti precum urmează: „O femeie, nevoind să-i spună unui bărbat că e a lui, mărturisire pe care o femeie bine n-o face niciodată, i-a spus: „Eşti al meu! „ Cum găseşti întorsătura?”)

— Atunci fii aliata mea, reluă el. Soţul dumitale i-a vorbit ministrului despre un proiect administrativ din oare face parte documentul în care eu sunt încondeiat atât de bine; caută de-l află şi spune-mi, diseară, ce conţine.

— S-a făcut! răspunse ea, fără să vadă ce mare importanţă putea să aibă faptul că des Lupeaulx venise la ea atât de dimineaţă.

— Doamnă, a sosit coaforul, anunţă fata din casă.

„S-a lăsat aşteptat, nu ştiu ce-aş fi făcut dacă ar fi întârziat şi mai mult!” gândi Célestine.

— Nici nu bănuieşti până unde merge devotamentul meu, îi spuse des Lupeaulx, ridicându-se. Vei fi invitată la prima serată particulară a soţiei ministrului…

— Ah, eşti un înger, răspunse Célestine. Acum îmi dau seama de dragostea dumitale: mă iubeşti într-un chip înţelegător.

— Diseară, copilă dragă, reluă el, mă voi duce la Operă să aflu numele jurnaliştilor care conspiră pentru Baudoyer şi-o să ne încrucişăm spadele cu ei.

— Prea bine, dar vei veni să cinezi aici, nu-i aşa? Am căutat şi am procurat lucrurile care ştiu că-ţi plac.

„Toate astea seamănă, oricum, atât de mult a iubire, încât e plăcut să te laşi amăgit o bucată de timp! îşi spuse des Lupeaulx pe când cobora scările. Dar, dacă-şi bate cumva joc de mine, am să prind de veste la vreme: înainte de semnarea numirii o să-i pregătesc cea mai şireată cursă, spre a-i citi în inimă. Pisicuţelor, vă cunoaştem noi, căci, până la urmă, femeile nu sunt altceva decât semenele noastre! Să ai de-a face cu o femeie de douăzeci şi opt de ani, care e virtuoasă şi care stă aici, în strada Duphot, iată o fericire rară ce merită într-adevăr osteneala de a fi cultivată.”

Şi fluturaşul ce candida la deputăţie sărea câte două trepte dintr-odată.

„Doamne, omul ăsta fără ochelari şi pudrat trebuie să fie tare caraghios în halat, îşi spunea Célestine, dar are cangea la spate şi mă trage exact acolo unde vreau să ajung: la ministru. Şi-a jucat bine rolul în comedia mea.”

Când, la orele cinci, Rabourdin se întoarse acasă pentru a se găti de seară, soţia sa veni în camera lui, în timp ce el se îmbrăca, şi-i arătă documentul acela de care bietul om avea să se lovească pretutindeni, ca de papucul dintr-o povestire din O mie şi una de nopţi.

— Cine ţi l-a dat? o întrebă Rabourdin înmărmurit.

— Domnul des Lupeaulx.

— A fost aici?! exclamă el aruncând soţiei sale o privire care ar fi făcut desigur să îngheţe pe o femeie vinovată, dar care acum întâlni o frunte nemişcată şi nişte ochi şăgalnici.

— Şi o să vină şi la cină! răspunse ea. De ce pari atât de speriat?

— Draga mea, zise Rabourdin, des Lupeaulx e omul pe care eu l-am jignit mortal, şi oameni ca el nu iartă nimic; cu

toate astea, el mă îndrăgeşte! Crezi că nu-mi dau seama pentru ce?

— Omul ăsta, reluă ea, mi se pare înzestrat cu mult gust, astfel că nu-l pot vorbi de rău. Şi, pe urmă, nu văd nimic mai măgulitor pentru o femeie decât a şti să trezească un simţământ amorţit. După…

— Destul cu glumele, Célestine! Cruţă pe un biet om nenorocit. Nu-i mai pot vorbi ministrului şi e în joc onoarea mea de soţ.

— Dumnezeule, nu! Lui Dutocq i se va făgădui un post, iar tu vei fi numit şef de diviziune.

— Te înţeleg, draga mea, zise Rabourdin; numai că jocul pe care-l faci tu e la fel de dezonorant ca şi când la mijloc ar fi într-adevăr ceva. Minciuna e minciună, iar o femeie cinstită…

— Lasă-mă atunci să mă folosesc de aceleaşi arme întrebuinţate împotriva noastră.

— Célestine, omul ăsta, cu cât se va vedea prins mai prosteşte în capcană, cu atât se va răzbuna mai cumplit pe mine.

— Şi dacă îl înfrâng?

Rabourdin se uită uimit la soţia lui.

— Nu mă gândesc decât la înaintarea ta, şi e timpul s-o obţii, dragul meu! continuă Célestine. Numai că tu iei ogarul drept vânat, adăugă ea după o pauză. În câteva zile, des Lupeaulx îşi va fi îndeplinit pe de-a-ntregul misiunea. În timp ce tu te zbaţi să-i vorbeşti ministrului, şi chiar înainte de a izbuti să-l vezi, eu îi voi spune totul. Te-ai muncit şi-ai asudat atâta ca să făureşti un proiect pe care-l ascundeai de mine; soţia ta va face însă mai mult în trei luni decât ai făcut tu în şase ani. Povesteşte-mi şi mie în ce constă sistemul tău!

Rabourdin, pregătindu-se să-şi radă barba şi după ce obţinu din partea soţiei lui făgăduinţa de a nu spune nimănui nici o vorbă în legătură cu lucrarea sa, prevenind-o că a-i destăinui o, singură idee lui des Lupeaulx însemna a

lăsa oala cu smântână la botul pisicii, începu să-i vorbească despre proiect.

— Cum de nu mi-ai pomenit niciodată despre asta, Rabourdin? zise Célestine, tăind vorba soţului ei după a cincea frază. Ai fi fost scutit de atâta trudă zadarnică. Înţeleg să fii orbit de o idee o clipă; dar să fii timp de şase sau şapte ani, iată ceea ce nu mai pricep deloc. Aşadar, vrei să reduci bugetul… ah, ce concepţie banală şi burgheză! Dar ar trebui, dimpotrivă, să ajungem la un buget de două miliarde, Franţa ar fi atunci de două ori mai puternică. Un sistem nou, cu adevărat, ar fi să pui totul în mişcare prin împrumuturi, aşa cum susţine domnul de Nucingen. Vistieria cea mai sărăcăcioasă e aceea care-i plină de bani fără întrebuinţare. Datoria unui ministru de Finanţe este să arunce banii pe fereastră, ei se vor întoarce la el prin pivniţe, iar tu vrei să-l faci să tină comorile îngropate! Numărul slujbaşilor ar trebui mărit, iar nu redus. În loc să plăteşti rente, ar trebui să înmulţeşti rentierii. Dacă Bourbonii vor să domnească în pace, ei trebuie să ridice rentieri până şi în cele mai mici târguşoare, şi mai ales să nu îngăduie străinilor să încaseze dobânzi în Franţa, căci într-o bună zi aceştia vor căuta să pună mâna pe capital, pe când, dacă toate rentele rămân în Franţa, atunci nici Franţa, nici creditul nu vor pieri. Aşa a fost salvată Anglia. Planul tău e un plan demn de mica burghezie. Un om ambiţios n-ar trebui să se prezinte în faţa ministrului său decât făcând ceea ce a făcut Law – lăsând la o parte ghinioanele lui – adică explicându-i puterea creditului, demonstrându-l că nu trebuie să amortizăm capitalul, ci dobânzile, aşa cum procedează englezii…

— Bine, Célestine, zise Rabourdin, amestecă toate ideile laolaltă, fă-le să se bată cap în cap, distrează-te cum te-ai distra cu nişte jucării, sunt obişnuit cu asta! Dar nu critica o lucrare pe care tu n-o cunoşti încă.

— Am nevoie, răspunse ea, să cunosc un plan a cărui concepţie de bază e ca Franţa să fie administrată de şase

mii de funcţionari, în loc de douăzeci de mii? Dar, dragul meu, orice rege al Franţei care ar încerca să execute un asemenea plan – fie el întocmit şi de un om de geniu – ar însemna să se detroneze singur. Poţi supune o aristocraţie feudală, doborând câteva capete, dar nu poţi supune o hidră cu o mie de braţe. Nu, pe cei mici nu-i poţi strivi, ei sunt prea turtiţi sub talpa cizmei. Şi între noi fie zis, cu miniştrii de azi, păcătoşi cum îi ştim, vrei tu să pui în mişcare oamenii? Pui în mişcare dobânzile, dar nu oamenii: ei au glas şi ţipă, în vreme ce banii sunt muţi.

— Célestine dragă, dacă vorbeşti întruna şi dacă iei problema în glumă, n-o să ne putem înţelege niciodată…

— Ah, acuma văd la ce serveşte tabelul acela în care tu ai făcut caracterizarea tuturor capacităţilor administrative, reluă ea, fără a-şi asculta soţul. Dumnezeule, ţi-ai ascuţit singur satârul spre a-ţi tăia capul. Sfântă Fecioară, de ce nu m-ai întrebat şi pe mine? Te-aş fi împiedicat de a aşterne pe hârtie o singură linie; sau, cel puţin, dacă ai fi ţinut cu orice chip să întocmeşti acest memoriu, l-aş fi copiat eu, astfel încât el n-ar fi ieşit niciodată de aici… Doamne, de ce nu mi-ai spus nimic? Ah, bărbaţii! Sunt în stare să doarmă în acelaşi pat cu o femeie şi să păstreze faţă de ea un secret timp de şapte ani! Şapte ani… să se ascundă de o biată femeie, să se îndoiască de devotamentul ei!

— Dar, îndrăzni Rabourdin, iată unsprezece ani de când eu nu pot să deschid gura fără ca tu să nu-mi tai vorba şi să nu-ţi impui ideile tale, călcându-le pe ale mele în picioare… Ce ştii tu despre lucrarea mea?

— Ce ştiu? Totul!

— Atunci spune-mi şi mie! ţipă Rabourdin, pentru prima dată scos din fire de când se însurase.

— Bine, acum e şase jumătate, bărbiereşte-te şi îmbracă-te, răspunse ea aşa cum răspund toate femeile când sunt silite să vorbească despre un lucru asupra căruia ele vor să păstreze tăcere. Mă duc să mă pregătesc şi eu, vom amâna discuţia pe altă dată, fiindcă nu vreau să fiu enervată în ziua

de primire. Doamne, ce om! exclamă ea plecând, să muncească şapte ani ca să-şi pregătească singur prăbuşirea! Şi să se ferească de soţia lui!

Dar se întoarse din drum.

— Dacă m-ai fi ascultat la timp, n-ai fi intervenit ca să-l păstrezi pe impiegatul tău principal, care deţine, de bună seamă, o copie autografiată a acestui blestemat document! La revedere, deşteptule!

Văzându-şi soţul într-o atitudine tragică de durere, îşi dădu seama că mersese prea departe, se repezi ţa el, îl îmbrăţişă, aşa plin de săpun cum era, şi-l sărută cu înduioşare.

— Dragul meu Xavier, nu te supăra, îi spuse apoi. Diseară vom studia împreună proiectul tău, vei vorbi cât vei pofti, iar eu te voi asculta oricât vei voi tu… Îţi place aşa? Haide, nu vreau nimic altceva.

Şi Célestine începu să râdă. Rabourdin nu se putu opri de a râde şi el, căci soţia lui avea buzele albe de spumă, iar glasul ei descătuşase comorile celei mai adânci şi mai curate afecţiuni.

— Du-te de te-mbracă, draga mea, şi jură-mi că n-ai să-i spui nimic lui des Lupeaulx! Iată singura pedeapsă pe care ţi-o impun.

— Pedeapsă? făcu ea. Atunci nu jur nimic!

— Bine, Célestine, eu ţi-am spus în glumă un lucru foarte serios.

— Diseară, răspunse ea, secretarul general va afla cu cine o să ne luptăm, iar eu ştiu pe cine să atac.

— Pe cine? întrebă Rabourdin.

— Pe ministru, răspunse ea înălţându-se în vârful picioarelor.

Cu toată graţia drăgăstoasă a scumpei lui Célestine, Rabourdin nu putu să înlăture câteva gânduri dureroase ce-i întunecară fruntea în timp ce se îmbrăca.

„Oare când va ajunge să mă preţuiască? îşi spunea el. N-a înţeles nici măcar atât: că ea singură a fost cauza acestei

lucrări! Câtă zăpăceală… şi câtă ascuţime de spirit! Dacă nu m-aş fi însurat, aş fi fost avansat de mult şi acum aş fi fost un om bogat! Aş fi economisit cinci mii de franci pe an din salariu. Chivernisindu-i cum trebuie, aş fi avut astăzi o rentă de zece mii de livre, în afară de postul meu, aş fi fost holtei şi aş fi avut posibilitatea de a ajunge departe printr-o căsătorie… Da, gândi el după o scurtă întrerupere, acum însă sunt legat de Célestine şi de cei doi copii.”

Dădea vina pe fericirea sa. În căsniciile cele mai armonioase apar totdeauna momente de regret. Trecu în salon şi începu să-şi admire apartamentul.

„În tot Parisul nu se găsesc două femei care să ştie să se descurce aşa de bine ca ea. Să faci toate astea cu un venit de douăsprezece mii de livre! îşi spuse el privind glastrele pline cu flori şi gândindu-se la satisfacţiile vanităţii pe care aveau să i le procure invitaţii. Ar fi meritat să fie soţia unui ministru. Când mă gândesc că soţia ministrului meu nu-i oferă nimic, că are aerul unei burgheze respectabile, iar când se află la Curte, în saloane…”

Îşi muşcă buzele. Bărbaţii prea ocupaţi îşi fac idei atât de false despre menaj, încât pot fi uşor convinşi că n-au nimic cu o sută de mii de franci şi că au totul cu douăsprezece mii.

Deşi era aşteptat cu foarte multă nerăbdare, deşi fuseseră pregătite toate laudele pentru lăcomia lui de mâncăcios neîntrecut, des Lupeaulx nu veni la cină; el îşi făcu apariţia târziu în cursul serii, pe la miezul nopţii, moment în care conversaţia devine, în toate saloanele, mai intimă şi mai confidenţială. Andoche Finot, jurnalistul, rămăsese acolo şi după această oră.

— Am aflat totul, zise des Lupeaulx după ce se instală comod pe canapeaua de lângă cămin, cu ceaşca de ceai în mână, în timp ce doamna Rabourdin stătea în picioare în faţa lui, cu o farfurie încărcată de sandvişuri şi felii dintr-o prăjitură denumită foarte potrivit prăjitura de plumb138.

— Finot, iubitul şi inteligentul meu prieten, ai putea să faci un mare serviciu drăgălaşei noastre regine de astă-seară

punând câţiva copoi pe urmele oamenilor despre care o să vorbim acum.

— Dumneata, adăugă el adresându-se lui Rabourdin şi coborându-şi glasul ca să nu fie auzit decât de cele trei persoane cărora li se adresa, ai ca rivali cămătarii şi clerul, banii şi biserica. Articolul apărut în jurnalul liberal. A fost cerut de un bancher bătrân faţă de care gazeta este obligată, dar omuleţul care l-a scris n-are nici un interes în afacerea asta. Redactorul-şef al acestui jurnal va fi schimbat în trei zile, dar despre asta o să vorbim mai pe urmă. Opoziţia regalistă – fiindcă avem, graţie domnului de Chateaubriand, o opoziţie regalistă, ceea ce înseamnă că există regalişti care trec la liberali… dar să nu facem politică înaltă – aceşti asasini ai lui Carol al X-lea mi-au făgăduit sprijinul lor, cerând ca preţ al numiri; dumitale admiterea de către guvern a unuia dintre amendamentele lor. Toate bateriile mele sunt gata de luptă. Dacă o să ne fie impus Baudoyer, vom riposta Marii Duhovnicii: „Cutare şi cutare jurnal, sau domni: cutare şi cutărică n-au decât să atace legea pe care n-o vreţi dumneavoastră, căci toată presa va fi contra. (Deoarece gazetele guvernamentale, care depind de mine, vor tăcea chitic, n-o să le fie greu să tacă, ele tac şi aşa. – este, Finot?) Susţineţi pe Rabourdin, şi opinia publică va fi de partea dumneavoastră.” Ha, ha, nu-s decât nişte bieţi provinciali naivi care îşi dau ifose în fotoliile lor, la gura sobei, bizuindu-se pe independenta organelor opiniei publice!

— Hi! hi! hi! scheună Andoche Finot.

— Aşa că n-avea nici o grijă, zise des Lupeaulx. Am pregătit totul, chiar astă-seară. Marea Duhovnicie va fi îngenuncheată.

— Mi-ar fi făcut mai multă plăcere să pierd orice nădejde, dar să te fi avut printre noi la masă, îi şopti Célestine la ureche, privindu-l cu un aer de nemulţumire ce putea fi luat drept expresia unei iubiri zăltate.

— Iată ceea ce-mi va aduce iertarea, făcu el înmânându-i o invitare pentru serata de marţi.

Célestine deschise plicul şi plăcerea cea mai vie Îi îmbujoră obrajii. Nici o bucurie nu se poate asemui cu a vanităţii victorioase.

— Ştii ce înseamnă serata de marţi! continuă des Lupeaulx cu un aer misterios. Pentru ministerul nostru ea e ca o recepţie la Curte. Vei fi în centrul puterii! Ai să întâlneşti acolo pe contesa Féraud, care se bucură încă de multă trecere, cu toate că Ludovic al XVIII-lea a murit; pe Delphine de Nucingen, pe doamna de Listomčre, pe marchiza d'Espard, pe prietena dumitale de Camps, pe care am ţi rugat-o să te ajute în cazul că femeile te-ar privi de sus. Vreau să te văd în mijlocul acestei societăţi!

Célestine înălţă capul ca un pursânge înainte de a porni în cursă şi citi încă o dată invitaţia, aşa cum Baudoyer şi Saillard citiseră şi recitiseră, fără să se mai sature, articolele lor din ziare.

— Întâi acolo, şi apoi, într-o bună zi, la Tuileries! îi spuse ea lui des Lupeaulx.

Des Lupeaulx se îngrozi de fraza şi atitudinea ei, atât de multă ambiţie şi încredere se citea în ele.

„Să fiu oare o simplă scară pe care urcă ea?” îşi spuse el.

Se ridică şi trecu în dormitorul doamnei Rabourdin, unde fu urmat de Célestine, deoarece ea înţelese dintr-un semn al secretarului general că acesta voia să-i vorbească în taină.

— Ei bine, ce se aude cu planul? e întrebă el.

— Eh, prostii de om cinstit! Vrea să dea afară cincisprezece mii de slujbaşi şi să nu oprească decât cinci sau şase mii. Nici nu-ţi poţi închipui o neghiobie mai mare, am să-ţi dau să citeşti memoriul de îndată ce copia va fi terminată. Însă e de bună-credinţă. Catalogul analitic al slujbaşilor, întocmit de el, i-a fost dictat de intenţia cea mai virtuoasă. Sărmanul de el!

Des Lupeaulx fu cu atât mai satisfăcut de râsul autentic care însoţea aceste cuvinte batjocoritoare şi dispreţuitoare, cu cât el însuşi se pricepea la minciuni şi cu cât, în momentul acela, Célestine era cu adevărat sinceră.

— Şi pe ce îşi fundează toate astea? întrebă el.

— Ei bine, vrea să desfiinţeze contribuţia funciară şi s-o înlocuiască prin impozitul pe consumaţie.

— Dar a trecut un an de când François Keller şi Nucingen au propus un plan aproape la fel, iar ministrul se gândeşte în mod serios să micşoreze impozitul funciar.

— Ca să vezi! Şi când îi spuneam că n-a adus nimic nou! exclamă Célestine râzând.

— Da, dar de vreme ce s-a întâlnit cu cel mai mare financiar al epocii, omul care – ţi-o spun între noi – este Napoleonul finanţelor, înseamnă că trebuie să aibă măcar anumite idei în ceea ce priveşte mijloacele de execuţie.

— Totul e vulgar, spuse ea schiţând cu buzele o mutră plină de dezgust. Gândeşte-te, vrea să conducă şi să administreze Franţa cu cinci sau şase mii de slujbaşi, când, dimpotrivă, ar trebui să nu existe o singură persoană în Franţa care să nu fie angajată la menţinerea monarhiei.

Des Lupeaulx părea satisfăcut să descopere un om mediocru în acela căruia îi atribuia merite excepţionale.

— Eşti sigur de numire? Mai ai nevoie de sfatul unei femei? îi spuse dânsa.

— Dumneavoastră, femeile, vă pricepeţi mai bine ca noi în materie de trădări elegante! făcu des Lupeaulx dându-şi capul pe spate.

— Ei bine, atunci spune Baudoyer la Curte şi la Marea Duhovnicie, pentru a le înlătura orice bănuială şi a-i face să doarmă pe lauri, dar, în ultima clipă, scrie: Rabourdin.

— Sunt unele femei care spun da atâta vreme cât au nevoie de un bărbat, şi nu după ce s-au servit de el, rosti des Lupeaulx.

— Ştiu, îi spuse ea râzând. Dar acelea sunt nişte proaste, fiindcă, în politică, te întâlneşti totdeauna cu celălalt.

Metoda asta e bine s-o foloseşti cu nerozii, iar dumneata eşti un bărbat inteligent. După părerea mea, cea mai mare greşeală pe care-o poţi face în viaţă este să te certi cu un om superior.

— Nu, răspunse des Lupeaulx, căci un astfel de om ştie să ierte. Primejdia există numai atunci când e vorba de suflete mici şi pizmaşe care nu pot face altceva decât să se răzbune, iar eu îmi petrec viaţa tocmai cu aşa ceva.

După ce plecă toată lumea, Rabourdin rămase în camera soţiei lui şi, cerându-i să-l asculte măcar o singură dată, izbuti să-i explice planul său, făcând-o să înţeleagă că nu avea de gând să reducă, ci, dimpotrivă, să mărească bugetul, arătându-i în ce fel de investiţii vor fi folosiţi banii publici, şi lămurindu-i pe ce căi statul ar putea să înzecească circulaţia banilor contribuind doar cu o treime sau cu un sfert din vistieria sa la cheltuielile care vor fi suportate de interesele particulare sau locale; în fine, îi demonstră că planul lui nu era o simplă operă teoretică, ci una bogată în mijloace de executare. Célestine, entuziasmată, sări de gâtul soţului ei şi se aşeză pe genunchii lui, în faţa focului din cămin.

— În sfârşit, descopăr în tine bărbatul pe care-l visam, spuse ea. Faptul că nu mi-am dat seama de meritele tale te-a ferit să cazi în gheara lui des Lupeaulx. Te-am bârfit într-un chip admirabil şi cu toată sinceritatea.

Bărbatul plânse de bucurie. Îşi avea, în sfârşit, ziua lui de glorie. După ce făcuse tot ce-i stătuse în putinţă ca să placă soţiei lui, devenise mare în faţa singurului său public!

— Pentru cine te cunoaşte şi ştie cât eşti de bun, de blând, de cumpătat, de drăgăstos, eşti de zece ori mai mare. Însă, adăugă ea, un om de geniu e totdeauna mai mult sau mai puţin copil, iar tu eşti un copil, un copil drag şi iubit.

Scoase invitaţia de la locul unde femeile pun ceea ce vor să ascundă şi i-o arătă.

— Iată ceea ce am urmărit, zise ea. Des Lupeaulx mi-a deschis porţile ministerului şi, fie ea chiar de bronz, această

excelentă îmi va sta câtva timp la picioare.

Începând de a doua zi, Célestine se îngriji de prezentarea sa la cercul intim din casa ministrului. Avea să fie bătălia ei cea mare! Niciodată o curtezană n-a depus atâta grijă pentru frumuseţea ei cât a depus această femeie cinstită pentru persoana sa. Niciodată o cusătoreasă n-a fost mai sâcâită decât a sa, dar niciodată o cusătoreasă n-a înţeles mai bine importanţa artei sale. În sfârşit, doamna Rabourdin nu uită nimic. Se duse ea însăşi la un chirigiu, pentru a alege un cupeu care să nu fie nici de modă veche, dar nici burghez, şi nici semeţ. Feciorul fu obligat să aibă ţinuta unui valet, asemeni feciorilor din casele mari. Şi, pe la orele zece seara, în faimoasa marţi, ieşi într-o admirabilă rochie neagră. În păr îşi pusese nişte ciorchini de eben meşteşugiţi cu foarte multă artă, podoabă care costa o mie de scuzi şi care fusese comandată la Fossin de o englezoaică ce plecase fără s-o mai ia. Frunzele erau făcute din foiţe subţiri de metal presat, uşoare ca adevăratele frunze de viţă, iar artistul nu uitase nici vrejurile acelea atât de graţioase care i se împleteau printre cosiţe aşa cum în vie se înfăşoară în jurul aracilor. Brăţările, colierul, cerceii din urechi, toate erau făcute dintr-un metal zis de Berlin; dar aceste arabescuri atât de migăloase erau aduse de la Viena şi păreau făurite de mâna unor zâne din poveşti pe care o zgripţuroaică pizmaşă le-a pus să culeagă bobiţele ochilor de furnici sau să toarcă firişoarele de mătase de pe pereţii cojilor de alună. Talia ei, pe care culoarea neagră o făcea să pară şi mai subţire, era scoasă în relief de rochia croită cu multă măiestrie în aşa fel încât se oprea pe rotunjimile umerilor, lăsându-i goi; la fiecare mişcare ai fi zis că femeia are să iasă din învelişul ei, ca un fluture din păpuşa sa, totuşi rochia stătea strânsă pe corp printr-un meşteşug născocit de cusătoreasa cea dibace. Rochia era făcută dintr-un fel de muselină de lână, ţesătură pe care fabricantul n-o trimisese încă la Paris, o ţesătură divină care mai târziu avea să aibă un succes nebun. Acest succes

întrecu pe oricare altul cunoscut până atunci de modă în Franţa. Ţesătura specială a muselinei de lână, care nu mai are nevoie de spălat, a lăsat atât de mult în urmă stofele de bumbac, încât a revoluţionat până şi fabrica de la Rouen. Piciorul Célestinei, înfăşurat într-un ciorap ţesut din fire foarte subţiri şi încălţat într-un papuc de atlaz, deoarece negrul excludea papucii de catifea, avea o linie de-o frumuseţe rară. Célestine fu astfel adorabilă. Pielea obrajilor, împrospătată de o baie cu tărâţe de făină, avea o strălucire dulce. Ochii ei, scăldaţi în razele speranţei, scânteind de inteligenţă, confirmau superioritatea despre care chiar atunci vorbea mândrul şi fericitul des Lupeaulx. Îşi făcu bine intrarea, şi femeile aveau să aprecieze sensul frazei rostite de ea. Se înclină cu multă graţie în faţa soţiei ministrului, împăcând respectul pe care i-l datora acesteia cu conştiinţa valorii ei personale, şi fu departe de a o jigni păstrându-şi întreaga majestate, deoarece orice femeie frumoasă e o regină. Faţă de ministru avu acea îndrăzneală plină de drăgălăşenie pe care femeile şi-o pot îngădui faţă de bărbaţi, fie ei şi mari duci. În timp ce se aşeza, se uită cu luare-aminte în jurul ei şi constată că se afla în mijlocul uneia dintre acele serate distinse unde nu e lume prea multă, unde femeile pot să se măsoare din ochi şi să se admire în voie, unde cea mai uşoară şoaptă răsună în toate urechile, unde fiecare privire e un judecător, conversaţia un duel cu martori, mediocritatea ceva searbăd şi unde orice merit e trecut sub tăcere ca şi cum ar fi un lucru obişnuit. Rabourdin se retrăsese într-un salon învecinat, unde se aflau mesele de joc, şi rămase în picioare, uitându-se la cei care jucau, semn că nu era lipsit de prezenţă de spirit.

— Draga mea, zise marchiza d'Espard către contesa Féraud, ultima amantă a lui Ludovic al XVIII-lea, Parisul e formidabil! Scoate la iveală, când te aştepţi mai puţin, şi fără să ştii de unde, femei ca aceasta, care par, a voi totul şi a putea orice…

— Ea chiar poate şi vrea totul, interveni des Lupeaulx foarte plin de el.

În momentul acela, şireata doamnă Rabourdin se linguşea pe lângă soţia ministrului. Instruită în ajun de către des Lupeaulx, care cunoştea părţile slabe ale contesei, ea o măgulea, fără să aibă însă aerul că o face. Apoi se oprea la timp, căci des Lupeaulx, oricât de îndrăgostit ar fi fost, observase cusururile acestei femei şi-i atrăsese atenţia în ajun: „Mai cu seamă să nu vorbeşti prea mult!” Extremă dovadă de ataşament! Dacă Bertrand Barrčre139 a lăsat această axiomă sublimă: „Nu opri o femeie din dans pentru a-i da un sfat”, noi putem adăuga: „Nu mustra o femeie fiindcă îşi împrăştie perlele!” întregind astfel acest capitol al codului femeiesc. Conversaţia căpătă un caracter general. Din când în când, doamna Rabourdin spunea şi ea câte ceva, ca o pisică bine dresată care atinge cu laba dantela stăpânei sale, catifelându-şi gheara. În materie de sentimente, ministrul era aproape lipsit de fantezie; Restauraţia nu cunoscuse un om de stat mai mărginit în ceea ce priveşte galanteria, încât opoziţia de la Miroir, de la Pandore şi de la Figaro140 nu putea să-i reproşeze nici cea mai uşoară bătaie de arteră. Slăbiciunea lui era l'Etoile141, şi, lucru ciudat, ea îi rămăsese credincioasă în vremuri de restrişte, iar acum trăgea desigur foloase de pe urma lui. Doamna Rabourdin ştia asta; ea mai ştia însă că vechile castele sunt adesea vizitate de anumite duhuri şi-şi puse în gând să-l facă pe ministru gelos de fericirea, încă nesigură, de care părea că se bucură des Lupeaulx. În tot timpul acesta, des Lupeaulx avea mereu pe buze numele Célestinei. Spre a lansa pe presupusa lui amantă, el se trudea din răsputeri, într-o conversaţie între opt urechi, să facă pe marchiza d'Espard, pe doamna de Nucingen şi pe contesă să înţeleagă că trebuie s-o primească în coaliţia lor pe doamna Rabourdin, pe care o susţinea şi doamna de Camps. În decurs de un ceas, ministrul fu pus de-a binelea pe jar – inteligenţa doamnei Rabourdin îi plăcea; ea o

sedusese şi pe soţia lui, care, încântată de această sirenă, o invitase să vină la dânsa oricând va voi.

— Căci, draga mea, îi spuse soţia ministrului Célestinei, soţul dumitale va fi în curând director: ministrul are de gând să unească două diviziuni şi să creeze o direcţie, astfel că vei fi de-a noastră.

Excelenţa dădu braţul doamnei Rabourdin şi o duse să-i arate o odaie a apartamentului său, devenită celebră prin pretinsele chiolhanuri despre care vorbea opoziţia, încercând să-i demonstreze neghiobia jurnalismului.

— În adevăr, doamnă, ar trebui să ne faceţi cinstea, contesei şi mie, de a veni mai des…

Şi o copleşi cu galanterii de ministru.

— Dar, Excelenţă, îi spuse ea înfăşurându-l cu una dintre acele priviri pe care femeile le aruncă numai în anumite ocazii, mi se pare că asta depinde de dumneavoastră.

— Cum adică?

— Numai dumneavoastră mi-aţi putea da dreptul acesta.

— Explicaţi-vă.

— Nu; când am venit aici mi-am spus că nu voi avea prostul gust de a vă cere ceva.

— Vorbiţi! Cererile astfel plasate nu-s niciodată deplasate142, zise ministrul râzând.

Nimic nu gâdilă mai mult pe aceşti oameni gravi decât asemenea nerozii.

— Totuşi e nepotrivit ca soţia unui şef de secţie să vină adesea aici, de vreme ce prezenta soţiei unui director n-ar fi deplasată.

— Să lăsăm astea, făcu ministrul. Soţul dumneavoastră e un om necesar, el e şi numit.

— Spuneţi adevărul adevărat?

— Vreţi să veniţi în biroul meu să vă arăt numirea? Decizia e făcută.

— Ei bine, zise ea rămânând singură într-un colt cu ministrul, a cărui grabă avea o vioiciune suspectă, îngăduiţi-mi să vă spun că vă pot răsplăti pentru asta…

Şi începu să-i dezvăluiască planul soţului ei, când des Lupeaulx, apropiindu-se în vârful picioarelor, făcu un bum-bum! de mânie, spre a da impresia că nu auzise cele ce ascultase. Ministrul aruncă o privire cât se poate de încruntată spre nevindecatul înfumurat prins în capcană. Nerăbdător de a o cuceri pe Célestine, des Lupeaulx se grăbise, ca niciodată, să facă decizia, o prezentase ministrului, şi a doua zi avea de gând să ducă el însuşi numirea şi s-o dea aceleia care trecea drept amanta lui. În aceeaşi clipă, valetul ministrului apăru cu un aer misterios şi-i spuse lui des Lupeaulx că valetul de la secretariat îl rugase să-i dea de îndată această scrisoare, atrăgându-i atenţia asupra marii importante pe care o avea ea.

Secretarul general se retrase lângă o lampă şi citi următorul bilet:

Contrar obiceiului meu, aştept într-o anticameră şi vă sfătuiesc să nu pierdeţi nici o clipă pentru a vă înţelege cu.

Al dumneavoastră servitor, Secretarul general se cutremură când recunoscu această semnătură, pe care ar fi fost păcat să n-o redăm aici în autograf, deoarece ea e rară pe piaţă şi fără îndoială că e preţioasă pentru cei ce caută să descifreze caracterul oamenilor după trăsăturile semnăturii lor. Dacă un semn ieroglific a simbolizat vreodată un animal oarecare, apoi acel semn nu poate fi decât numele acesta în care prima şi ultima literă seamănă cu o gură lacomă de rechin, nesătulă, mereu deschisă, înhăţând şi devorând totul, fără deosebire, fiinţe slabe, ca şi fiinţe tari. A fost cu neputinţă să tipografiem acest scris, el e prea delicat, prea mărunt şi prea subţire, deşi foarte citeţ, dar vi-l puteţi închipui, toată fraza nu cuprindea decât un singur rând. Numai spiritul unui cămătar ar putea să inspire o frază de o obrăznicie atât de imperativă şi de o cruzime atât de perfectă, de vădită şi de mută, care spunea totul fără să trădeze nimic. Nu l-aţi cunoaşte pe Gobseck, dacă în dosul acestei fraze, care vi se trimite fără să pară un ordin, n-aţi ghici pe cumplitul bancher din strada Grčs.

De aceea, întocmai ca un câine chemat de vânător, des Lupeaulx părăsi îndată societatea de acolo şi se duse la el, gândindu-se la prăbuşirea întregii sale poziţii. Închipuiţi-vă un general de armată căruia aghiotantul său îi comunică: „Inamicul a primit o întărire proaspătă de treizeci de mii de oameni, care ne atacă în flanc”.

Din două vorbe veţi înţelege uşor rostul sosirii domnilor Gigonnet şi Gobseck pe câmpul de bătălie, căci amândoi se aflau la des Lupeaulx. La orele opt seara, Martin Falleix, întors cu viteza vântului, gratie unui poştalion plătit bine, adusese. Actele de cumpărare datate cu o zi mai înainte. Prezentate imediat la cafeneaua Thémis de către Mitral, contractele trecură în mâinile celor doi cămătari, care se grăbiră să se ducă la minister, însă pe jos. Acum suna ora unsprezece. Des Lupeaulx tresări când văzu cele două figuri sinistre din ochii cărora pornea o privire dreaptă ca glontele slobozit dintr-un pistol şi strălucitoare ca flacăra unei împuşcături.

— Ei, ce s-a întâmplat, jupânilor?

Cămătarii stăteau muţi şi neclintiţi. Gigonnet arătă dosarele pe care le ţinea în mână, apoi spre valet.

— Să trecem în biroul meu, zise des Lupeaulx făcând semn valetului să plece.

— Dumneata pricepi limba francezilor într-un chip uimitor! făcu Gigonnet.

— Aţi venit să strângeţi cu uşa pe un om care v-a ajutat să câştigaţi, fiecare, câte două sute de mii de franci? zise des Lupeaulx cu un gest de semeţie.

— Şi care o să ne ajute, sper, să mai câştigăm! adăugă Gigonnet.

— Aha, o afacere… continuă des Lupeaulx. Dacă aveţi de gând să mă înfundaţi, apoi ştiţi că eu am memorie.

— Iar noi avem memoriile dumitale, ripostă Gigonnet.

— Datoriile mele vor fi plătite, zise des Lupeaulx cu dispreţ, spre a nu se lăsa călcat în picioare.

— Adevărat? făcu Gobseck.

— Ei, haide, fiule, zise Gigonnet. Nu încerca să te proţăpeşti în faţa noastră, n-are nici un rost. Ia citeşte actele astea.

Cei doi cămătari cercetară din ochi biroul lui des Lupeaulx în timp ce el citea cu uimire şi stupefacţie contractele care-i păreau aruncate din cer de nişte îngeri.

— Aşa-i că ai găsit în noi nişte oameni de afaceri inteligenţi? făcu Gigonnet.

— Dar cărui fapt îi datorez o colaborare atât de abilă? întrebă des Lupeaulx nelinişţit.

— Noi ştim, de acum opt zile, ceea ce dumneata, dacă n-am fi fost noi, n-ai fi aflat decât abia mâine: preşedintele tribunalului de comerţ, care e şi deputat, se vede silit să-şi dea demisia.

Ochii lui des Lupeaulx se holbară şi se făcură mari ca nişte margarete.

— Chiar ministrul dumitale ţi-a jucat festa asta! rosti laconicul Gobseck.

— Sunteţi stăpânii mei! exclamă secretarul general înclinându-se cu un respect profund, dar mai mult în batjocură.

— Chiar aşa! făcu Gobseck.

— Aveţi de gând să mă strângeţi de gât?

— Tot ce se poate.

— Atunci, la lucru, călăilor! adăugă secretarul general, zâmbind.

— După cum vezi, reluă Gigonnet, poliţele dumitale sunt acoperite cu bani împrumutaţi pentru cumpărare.

— Iată titlurile, zise Gobseck scoţând din buzunarul redingotei sale verzui nişte dosare de avocat.

— Ai trei ani ca să plăteşti totul, zise Gigonnet.

— Ei bine, făcu des Lupeaulx, speriat de atâta bunăvoinţă şi de un aranjament atât de neaşteptat, ce vreţi de la mine?

— Ca Baudoyer să fie numit în postul lui de La Billardičre, răspunse Gigonnet imediat.

— E un lucru mărunt, dar mi-e cu neputinţă să-l fac, zise des Lupeaulx. Mi-am legat singur mâinile.

— O să rozi sfoara cu propriii dumitale dinţi, grăi Gigonnet.

— Îi ai destul de ascuţiţi! adăugă Gobseck.

— Asta-i tot? întrebă des Lupeaulx.

— Vom păstra hârtiile până la ratificarea acestor poliţe, zise Gigonnet vârând o listă sub ochii secretarului general; dacă nu vor fi recunoscute de comisie în decurs de şase zile, atunci numele dumitale de pe acest act va fi înlocuit cu al meu.

— Eşti neîntrecut! exclamă des Lupeaulx.

— Chiar aşa! întări Gobseck.

— Atâta tot? întrebă secretarul general.

— Atâta, răspunse Gobseck.

— S-a făcut? interveni Gigonnet.

Des Lupeaulx înclină din cap.

— Atunci, semnează această procură, zise Gigonnet. În două zile, numirea lui Baudoyer; în şase, recunoaşterea poliţelor, apoi…

— Apoi? făcu des Lupeaulx.

— Îţi garantăm…

— Ce-mi garantaţi? rosti des Lupeaulx tot mai uimit.

— Alegerea dumitale, răspunse Gigonnet înălţându-se în călcâie. Căci formăm majoritatea cu cincizeci şi două de voturi obţinute de la fermierii şi meseriaşii care-l vor urma pe împrumutătorul dumitale.

Des Lupeaulx îi strânse mâna lui Gigonnet.

— Între noi nu pot exista niciodată neînţelegeri, zise el. Iată ce înseamnă o afacere cu adevărat! De aceea vă declar că am să vă răsplătesc şi eu.

— Chiar aşa! făcu Gobseck.

— Cu ce anume? întrebă Gigonnet.

— O decoraţie pentru nătărăul dumitale de nepot.

— Bună, zise Gigonnet. Se vede că-l cunoşti bine!

După acestea, cămătarii îl salutară pe des Lupeaulx, care îi conduse până la capătul scării.

— Trebuie, să fie trimişii secreţi ai vreunei puteri străine! îşi spuseră cei doi valeţi în urma lor.

Ajunşi în stradă, cei doi cămătari se priviră voioşi unul pe altul, la lumina unui felinar.

— O să ne datoreze dobânzi de nouă mii de franci pe an, iar moşia nu-i aduce decât cinci mii, se bucură Gigonnet.

— Îl avem în mâna noastră pentru multă vreme, zise Gobseck.

— O să construiască, o să şi-o ia în cap, continuă Gigonnet, iar Falleix n-aşteaptă decât să cumpere moşia.

— Interesul lui e să fie deputat, lupului nu-i pasă de rest, zise Gobseck.

— Hi! Hi!

— Hi! Hi!

Aceste scurte exclamaţii ţinură loc de râsete pentru cei doi cămătari, care se îndreptară pe jos spre cafeneaua Thémis.

Des Lupeaulx se întoarse în salon şi găsi pe doamna Rabourdin jucându-şi foarte bine rolul; era încântătoare, iar ministrul, îndeobşte atât de posac, avea acum o figură senină şi binevoitoare.

„Face minuni, îşi spuse des Lupeaulx. Ce femeie preţioasă, merită s-o cunoşti până în fundul sufletului.”

— Mica dumitale doamnă e, fără tăgadă, foarte drăguţă, zise marchiza către secretarul general. Nu-i lipseşte decât numele dumitale.

— În adevăr, singurul ei păcat este de a fi fiica unui comisar-licitator; o să piară din pricina originii ei, răspunse des Lupeaulx cu un aer rece oare contrasta cu căldura depusă atunci când vorbise, câteva clipe mai înainte, de doamna Rabourdin.

Marchiza se uită ţintă la des Lupeaulx.

— Le-ai aruncat o privire care nu mi-a scăpat, zise ea arătând spre ministru şi doamna Rabourdin. Ţi-am observat

căutătura prin pâcla ochelarilor. Ce nostimi sunteţi amândoi, disputându-vă această bucăţică.

Cum marchiza ieşea pe uşă, ministrul se repezi după ea şi o însoţi.

— Ei, se adresă des Lupeaulx doamnei Rabourdin, ce zici de ministrul nostru?

— E fermecător. Într-adevăr, răspunse ea ridicând glasul pentru a fi auzită de soţia excelenţei, ca să-i apreciezi pe aceşti sărmani miniştri, trebuie să-i cunoşti bine. Gazetuţele acelea şi calomniile opoziţiei îi ponegresc atât de mult pe oamenii politici, încât, fără să vrei, te laşi influenţat de ele; dar aceste defăimări se întorc în avantajul lor atunci când stai de vorbă cu ei.

— E un bărbat foarte bine, zise des Lupeaulx.

— Te asigur că merită să fie iubit, spuse ea cu naivitate.

— Copilă dragă, adăugă des Lupeaulx luând, la rândul lui, un aer naiv şi dezmierdător, ai făcut un lucru de necrezut.

— Ce anume? întrebă ea.

— Ai însufleţit un mort, credeam că n-are inimă deloc. Dă-te bine pe lângă soţia lui, ea are atât cât îi trebuie ca să-şi îngăduie o fantezie! Caută de trage tot folosul din asta, vino cât mai des pe aici şi să nu pari uimită de nimic.

O conduse pe doamna Rabourdin în budoar şi se aşează alături de ea pe divan.

— Eşti o mare şireată, dar tocmai de aceea te admir şi mai mult. Între noi fie zis, eşti o femeie superioară. Des Lupeaulx te-a introdus aici, şi cu asta el şi-a încheiat rolul, nu-i aşa? De altfel, când cineva se hotărăşte să iubească din interes, e mai bine să aleagă un ministru de şaizeci de ani, decât un secretar general de patruzeci: câştigul e mai mare, iar riscurile mai mici. Eu sunt un bărbat cu ochelari, cu părul pudrat, uzat de plăceri, ce dragoste aş mai putea oferi? O, sunt conştient de asta! Dacă pot să fiu de folos cuiva, nu voi fi niciodată şi cel preferat, nu-i aşa? Ar însemna să fiu nebun ca să nu-mi dau seama de poziţia în care mă aflu. Dumneata poţi să-mi spui tot adevărul, să-mi

arăţi tot sufletul dumitale, suntem doi asociaţi, nu doi îndrăgostiţi. Dacă am unele capricii, dumneata eşti destul de înţeleaptă ca să te fereşti de asemenea nerozii şi să mi le treci cu vederea; altfel, ar însemna că ai aceleaşi concepţii ca o fată de pension sau ca o burgheză din strada Saint-Denis! Din fericire, suntem mai presus de aşa ceva, şi dumneata şi eu. Iată pe marchiza d'Espard, care pleacă, crezi că ea nu gândeşte la fel? M-am înţeles foarte bine cu ea acum doi ani (încrezutul!), totuşi e destul să-mi scrie un singur cuvânt: „Dragul meu des Lupeaulx, ţi-aş fi foarte recunoscătoare dacă m-ai ajuta să fac cutare sau cutare lucru!” şi eu mă execut imediat. Acum e vorba să punem sub interdicţie pe soţul ei. Dumneavoastră, femeile, nu plătiţi decât cu plăcere ceea ce voiţi să căpătaţi. Aşadar, draga mea, îmbrobodeşte-l pe ministru, eu te voi ajuta, căci am tot interesul. Da, aş dori să dea peste o femeie care să-l influenţeze şi atunci n-o să-mi mai scape din mână; uneori îmi scapă, ceea ce-i uşor de înţeles: nu se lasă condus decât de raţiune; înţelegându-mă însă cu o femeie frumoasă, îl voi face, să-şi piardă minţile, ceea ce este mult. Să rămânem deci buni prieteni şi să împărţim pe din două creditul pe care-l vei căpăta.

Doamna Rabourdin ascultă cu cea mai mare uimire această neobişnuită profesiune de şiretenie. Naivitatea negustorului politic înlătura orice bănuială.

— Crezi că îmi acordă vreo atenţie, mie? îl întrebă ea, prinsă în cursă.

— Sunt sigur, îl cunosc doar bine.

— E adevărat că numirea lui Rabourdin a fost semnată?

— I-am prezentat decizia azi-dimineaţă. Dar a fi director nu înseamnă nimic, trebuie să fie raportor în Consiliul de stat…

— Da, încuviinţă ea.

— Atunci întoarce-te, cochetează cu Excelenţa Sa.

— Trebuie să mărturisesc, zise ea, că nu te-am cunoscut cu adevărat decât astă-seară. Dumneata ieşi din comun.

— În cazul acesta, continuă des Lupeaulx, suntem doi vechi prieteni, aşa că să lăsăm la o parte duioşia, dragostea cea plicticoasă, spre a privi problema ca pe vremea Regenţei, când oamenii erau mai înţelepţi.

— Eşti cu adevărat un bărbat care ştie ce vrea şi te admir, zise ea zâmbind şi întinzându-i mâna. Vei vedea că o femeie e în stare să facă mai mult pentru un prieten, decât pentru…

Dar nu-şi termină fraza şi se întoarse în salon.

„Mititica, îşi zise în sinea lui secretarul general, privind-o cum se îndreaptă spre ministru; des Lupeaulx o să-ţi întoarcă spatele, fără nici un regret! Mâine seară, oferindu-mi o ceaşcă de ceai, ai să-mi oferi şi ceea ce eu nu mai vreau… Suntem chit! Ah, la patruzeci de ani, femeile ne păcălesc totdeauna, nu mai putem fi iubiţi!”

Pătrunse în salon, după ce se măsură o clipă în oglindă, unde văzu în propriul său chip un foarte frumos om politic, dar în acelaşi timp şi un perfect invalid al Cytherei. În acelaşi timp, doamna Rabourdin îşi încheia socotelile. Se gândea să plece şi se străduia să lase celorlalţi o ultimă impresie plăcută, ceea ce-i izbuti. Contrar obiceiului din saloane, după plecarea ei fiecare exclamă „Minunată femeie!” iar ministrul o conduse până la ieşire.

— Sunt încredinţat că mâine vă veţi gândi la mine, spuse el celor doi soţi, făcând aluzie la numirea lui Rabourdin.

Apoi, întorcându-se în salon:

— Puţini funcţionari superiori au soţii atât de agreabile, de aceea sunt foarte încântat de noua noastră achiziţie.

— Nu găsiţi că e puţin cam îndrăzneaţă? zise des Lupeaulx cu un aer înţepat.

Femeile schimbară între ele priviri semnificative; rivalitatea dintre ministru şi secretarul său general le amuza. Atunci avu loc una dintre acele nevinovate mistificări la care se pricep atât de bine pariziencele. Femeile aţâţară pe ministru şi pe des Lupeaulx, discutând despre doamna Rabourdin: una găsea că e prea spilcuită şi

că tine cu tot dinadinsul să pară deşteaptă; alta asemuia graţiile burgheziei cu manierele înaltei societăţi, numai ca s-o ponegrească pe Célestine; cât despre des Lupeaulx, el o apără pe pretinsa lui amantă, aşa cum sunt apăraţi duşmanii în saloane.

— Recunoaşteţi, doamnelor, nu e puţin lucru ca fiica unui comisar-licitator să fie atât de bine! Nu uitaţi de unde a pornit şi priviţi unde a ajuns; va pătrunde şi la Tuileries, are această ambiţie, mi-a spus-o chiar dânsa.

— Dacă e fiica unui comisar, zise doamna d'Espard, făcând haz, nu văd ce-ar putea sta în calea avansării soţului ei.

— Mai ales în vremurile astea, nu-i aşa? completă soţia ministrului, strivindu-şi buzele.

— Doamnă, se adresă ministrul cu asprime către marchiză, cu asemenea cuvinte, pe oare din nefericire Curtea nu le cruţă nimănui, se pot stârni revoluţii. N-o să mă credeţi când o să vă spun cât de mult displace anumitor personaje clarvăzătoare de la Curte purtarea nechibzuită a aristocraţiei. Dacă eu aş fi fost mare senior, iar nu un biet gentilom de provincie care pare pus acolo unde sunt pentru a îngriji de treburile dumneavoastră, monarhia n-ar i atât de şubredă precum o socot. Căci, ce devine un tron care nu ştie să reverse strălucirea lui asupra acelora pe care-i reprezintă? S-au dus vremurile când regele înnobila, din propria lui voinţă, oameni ca Louvois, Colbert, Richelieu, Jeannin, Villeroy sau Sully143… Da, Sully, la începuturile lui, nu însemna mai mult decât însemn eu acum. Vă vorbesc astfel fiindcă suntem între noi şi aş da dovadă de îngustime, într-adevăr, dacă m-aş supăra din pricina acestei stări de lucruri. Depinde de noi înşine, şi nu de alţii, ca să ajungem sus.

— Ai fost numit, dragul meu, zise Célestine strângând mâna soţului ei. Dacă n-ar fi apărut des Lupeaulx, i-aş fi explicat ministrului planul tău; o voi face însă marţea viitoare şi vei putea astfel să ajungi foarte curând raportor în Consiliul de stat.

În viaţa tuturor femeilor există o zi când ele strălucesc în toată splendoarea lor, lăsându-le o amintire veşnică la care se gândesc totdeauna cu plăcere. În timp ce-şi desfăcea unul câte unul artificiile podoabei sale, doamna Rabourdin recapitula amănuntele acestei seri pe care o socotea printre zilele ei de glorie şi de fericire: toate farmecele ei fuseseră invidiate, soţia ministrului o lăudase şi se arătase încântată să o pună mai presus de prietenele sale. În sfârşit, vanitatea ei triumfase în folosul iubirii conjugale. Rabourdin era numit!

— Nu-i aşa c-am fost bine astă-seară? îi spuse soţului ei, ca şi cum ar fi avut nevoie să-l dezmorţească.

În timpul acesta, Mitral aştepta la cafeneaua Thémis sosirea celor doi cămătari, dar când îi zări intrând nu descifră nimic pe figurile lor încremenite.

— Aţi făcut ceva? îi întrebă el, după ce se aşezară la masă.

— Fireşte, ca întotdeauna, banii au triumfat, zise Gigonnet frecându-şi mâinile.

— Chiar aşa! întări Gobseck.

Mitral luă o gabrioletă şi se duse la familiile Saillard şi Baudoyer, unde bostonul era în prelungire; dar nu se mai afla acolo decât abatele Gaudron. Falleix, pe jumătate mort de oboseală, plecase să se culce.

— Vei fi numit, nepoate, şi ţi se rezervă şi o surpriză.

— Care? întrebă Saillard.

— Decoraţia! exclamă Mitral.

— Atotputernicul nu-i uită pe cei ce se îngrijesc de altarele lui! rosti Gaudron.

În ambele tabere se intona, deci, Tedeumul cu aceeaşi fericire.

A doua zi, miercuri, domnul Rabourdin trebuia să lucreze cu ministrul, deoarece ţinea interimatul diviziunii de când se îmbolnăvise răposatul de La Billardičre. În asemenea zile, slujbaţii veneau foarte exact la birou, uşierii erau foarte zeloşi, căci în zilele de înaintare atmosfera e foarte încărcată în birouri, dar de ce? nimeni nu ştia. Cei trei

uşieri erau, aşadar, la posturile lor şi se bucurau că vor primi câte o gratificaţie, deoarece zvonul despre numirea domnului Rabourdin se răspândise încă din ajun prin grija lui des Lupeaulx. Unchiul Antoine şi uşierul Laurent erau în mare ţinută când, la ora opt fără un sfert, uşierul de la. Secretariat veni să-l roage pe Antoine să-i dea, în taină, domnului Dutocq o scrisoare pe care secretarul general îi spusese s-o înmâneze impiegatului principal, la ora şapte.

— Nu ş'cum s-a făcut, dom'le, că am dormit, şi iar am dormit, de credeam că nu mai mă trezesc. Aş da de dracu dacă şefu' ar şti că chestia asta n-a ajuns la andresant la vreme, da-i voi spune, sus şi tare, că i-am dat-o eu însumi, cu mâna mea, dom'lui Dutocq. Secret mare, moş Antoine, să nu sufli o vorbă la slujbaşi! Pă cinstea mea, mi-a spus că mă dă afară, că m-am ars de slujbă, dacă scap o vorbuliţă!

— Ce-o fi în ea? făcu Antoine.

— Nimica toată, că m-am uitat eu, iacă, aşa!

Şi căscă puţin plicul, în care nu se vedea decât hârtia albă.

— Azi e zi mare pentru voi, Laurent, zise uşierul de la secretariat, o s-aveţi un director nou. Fără discuţie, strâng şurubul pentru economii, fac din două diviziuni o direcţie, impiegaţii sunt în primejdie!

— Aşa-i, nouă slujbaşi au şi fost daţi afară, zise Dutocq care tocmai venea. Dar de unde ştiţi voi toate astea?

Antoine îi dădu scrisoarea, şi Dutocq, după ce-o deschise, coborî scara în goană şi alergă la secretariat.

Din ziua morţii domnului de La Billardičre, după ce terminară cu comentariile, cele două secţii, Rabourdin şi Baudoyer, sfârşiră prin a-şi relua fizionomia lor obişnuită şi tabieturile vechiului dolce far niente administrativ. Totuşi, încheierea anului aduse în birouri un fel de hărnicie plină de zel, portarii deveniră deodată mai smeriţi şi mai slugarnici. Fiecare slujbaş sosea fără întârziere la serviciu, iar după ora patru nu se mai grăbea nimeni să plece, căci împărţirea gratificaţiilor depinde de ultimele impresii pe oare le faci şefilor. În ajun, vestea contopirii celor două

diviziuni, La Billardičre ţi Clergeot, într-o direcţie, sub o denumire nouă, stârnise mare zarvă în ambele diviziuni. Se ştia numărul slujbaşilor concediaţi, dar nu se cunoştea numele lor. Umbla zvonul că Poiret nu va fi înlocuit, şi că postul său va fi suprimat pentru economii. Junele de La Billardičre plecase. Apăruseră doi supranumerari noi, şi – îngrozitoare coincidenţă! – amândoi erau fii de deputaţi. Vestea aceasta, răspândită în ajun prin birouri, în momentul când slujbaşii se pregăteau să plece, sădise spaima în cugetele lor. De aceea, în prima jumătate de oră după începerea serviciului, se înjghebară discuţii în jurul sobelor. Înainte de venirea celorlalţi, Dutocq se duse la des Lupeaulx, pe care îl găsi făcându-şi toaleta de dimineaţă; fără să se întrerupă din ras, secretarul general îi aruncă o privire asemănătoare cu a unui general care dă un ordin.

— Suntem singuri? întrebă ei.

— Da, domnule.

— Prea bine, dă-te la Rabourdin, cu hotărâre şi îndrăzneală. Sper că ai păstrat copia după memoriul lui.

— Da.

— Mă înţelegi: inde irae! 144 Avem nevoie de o beştelire generală. Caută să născoceşti ceva care să dea apă la moară pornirilor împotriva lui…

— Aş putea pune pe cineva să-i facă o caricatură, dar n-am cinci sute de franci ca să-i dau…

— Cine are s-o facă?

— Bixiou.

— Va căpăta o mie de franci şi va fi numit subşef la Colleville, care o să se înţeleagă cu el.

— Dar n-o să mă creadă.

— Vrei să mă faci de râs tocmai acum? Du-te, sau, dacă nu, lasă-te păgubaş! M-ai auzit?

— Dacă domnul Baudoyer va fi director, ar putea împrumuta el suma…

— Da, va fi. Acum lasă-mă, pleacă şi nu da impresia că m-ai văzut, coboară pe uşa din dos.

În timp ce Dutocq se întorcea în birou, cu inima bătându-i de bucurie, gândindu-se la mijloacele prin care ar putea stârni protestele împotriva şefului său, fără să se trădeze prea mult, Bixiou intra la cei din secţia Rabourdin pentru a le spune bună dimineaţa. Fiind sigur că a pierdut, farsorul găsi de cuviinţă să apară ca unul care a câştigat.

Bixiou

(imitând glasul lui Phellion)

Domnilor, vă salut şi vă spun bună ziua la toţi. Fixez pentru duminica viitoare o cină la Rocher de Cancale, dar se pune o problemă gravă: vor veni şi slujbaşii concediaţi?

Poiret.

Ba încă şi cei care vor îi scoşi la pensie.

Bixiou.

Mi-e egal, nu eu sunt cel care o să plătească! (Înmărmurire generală.) Baudoyer a fost numit, aştept chiar să-l aud chemându-l pe Laurent! (Face ca Baudoyer.) „Laurent, să strângem cureaua cu disciplina.”145

(Toţi pufnesc în râs.) Ris d'aboyeur d'oie! Colleville are dreptate cu anagramele lui, căci, ştiţi, anagrama lui Xavier Rabourdin, chef de bureau este: D'abord ręva bureaux, E-u fin riche. Dacă m-ar chema Charles X, par la grâce de Dieu roi de France et de Navarre, n-aş înfricoşa de destinul pe care mi-l prezice împlinirea anagramei rezultate de aici.

Thuillier.

Aha, îţi arde de râs!

Bixiou

(râzându-i în nas)

Râs urâtului! 146 Asta-i drăguţă, papa Thuillier, deşi dumneata nu eşti deloc frumos. Rabourdin îşi dă demisia de ciudă că Baudoyer e director.

Vimeux

(intrând în birou)

Ce farsă! Antoine, căruia i-am dat treizeci sau patruzeci de franci, mi-a spus că domnul şi doamna Rabourdin au fost invitaţi aseară la serata particulară a ministrului şi că au

stat acolo până la douăsprezece fără un sfert. Excelenţa Sa a condus-o pe doamna Rabourdin până la scară; se pare că era divin de frumoasă, în sfârşit, nu mai încape îndoială că e director. Riffé, funcţionarul de la personal, a stat la birou toată noaptea ca să facă decizia mai repede: nu mai e o taină. Domnul Clergeot iese la pensie. După treizeci de ani de serviciu, nu se poate spune că e o dizgraţie. Domnul Cochin, care e bogat…

Bixiou.

După Colleville o să fie o coşenilă.

Vimeux.

Dar chiar e coşenilă, fiindcă-i asociatul casei Matifat, din strada des Lombards. Ei bine, e pensionat. Şi Poiret e pensionat. În locurile lor nu vor fi numiţi alţii. Iată ceea ce ştiu sigur, restul nu se cunoaşte încă. Numirea domnului Rabourdin se va produce chiar în dimineaţa asta, deşi sunt temeri de intrigi.

Bixiou.

Ce intrigi?

F le u r y.

Baudoyer, vezi bine! Are sprijinul popilor, şi iată un articol nou în jurnalul liberal – n-are decât două rânduri – dar e nostim. (Citeşte.) „Anumite persoane vorbeau în foaierul Teatrului des Italiens despre intrarea domnului de Chateaubriand în guvern, pornind de la alegerea domnului Rabourdin, susţinut de prietenii nobilului viconte, pentru postul destinat la început domnului Baudoyer. Partidul clerical nu se va da bătut decât în faţa unei înţelegeri cu marele scriitor.” Canaliile!

Dutocq

(intrând, după ce ascultase totul)

Ştii cine-i canalie? Rabourdin. Aţi auzit vestea?

Fleury

(rostogolindu-şi ochii în cap, furios)

Rabourdin… canalie?! Dutocq, ai înnebunit şi vrei să te pomeneşti cu ceva în cap?

Dutocq.

Eu n-am spus nimic rău despre domnul Rabourdin. Dar am aflat în mare taină, în curte, că dumnealui a denunţat mai mulţi funcţionari, că a întocmit note, că, în sfârşit, favoarea lui se datorează unei lucrări asupra ministerelor, în care fiecare dintre noi e încondeiat…

Phellion

(cu glas tare)

Domnul Rabourdin nu e în stare…

Bixiou.

Ce murdărie! Ia ascultă, Dutocq! (îi şopteşte ceva la ureche şi ies în coridor.)

Bixiou.

Ce s-a întâmplat?

Dutocq.

Ţi-aduci aminte de caricatură?

Bixiou.

Da. Ei şi?

Dutocq.

Fă-o, eşti subşef şi vei avea o gratificaţie formidabilă. Mă auzi, iubitule, a intrat zâzania între ăi mari. Ministrul e obligat faţă de Rabourdin; dar, dacă nu-l numeşte pe Baudoyer, îşi ridică clerul în cap. Înţelegi, regele, prinţul, prinţesa, Marea Duhovnicie, toată Curtea îl susţin pe Baudoyer; ministrul îl susţine pe Rabourdin.

Bixiou.

Bun!

Dutocq.

Pentru a se înţelege cu ceilalţi, deoarece ministrul şi-a dat seama că trebuie să cedeze, vrea să găsească o cale de mijloc. Dar trebuia un motiv spre a se lepăda de Rabourdin. Şi a fost descoperită o lucrare întocmită de acesta în legătură cu epurarea serviciilor publice, o parte din ea a şi început să circule peste tot. Cel puţin aşa îmi explic eu situaţia. Fă desenul, vei intra în horă cu somităţile, vei servi

în acelaşi timp pe ministru, Curtea, pe toată lumea, şi eşti ca şi numit. Pricepi?

Bixiou.

Nu pricep de unde ştii dumneata toate astea, sau le scorneşti din capul dumitale?

Dutocq.

Vrei să-ţi arăt ce scrie despre dumneata?

Bixiou.

Da.

Dutocq.

Prea bine, vino la mine, căci nu vreau să afle şi alţii.

Bixiou.

Ia-o înainte. (Intră la cei din secţia Rabourdin.) Peste tot nu se vorbeşte decât despre ceea ce v-a spus Dutocq, pe cuvânt de onoare! Domnul Rabourdin ar fi făcut nişte note puţin măgulitoare despre slujbaşii care urmează a fi schimbaţi. Iată secretul înaintării lui. Trăim într-o epocă în care nu te mai miri de nimic. (Declamă ca Talma147.)

Capetele cele mai ilustre le-aţi văzut căzând.

Şi vă mai miraţi acuma, voi, nesăbuiţi de rând…

Că s-a găsit un asemenea motiv în favoarea unui om? Baudoyer al meu e prea îngust la minte pentru a izbândi prin mijloace ca acestea! Felicitările mele, domnilor, aveţi un şef ilustru! (Iese.)

Poiret.

O să ies la pensie fără să fi înţeles niciodată vreo vorbă de-a acestui domn. Ce vrea să spună dumnealui cu capetele acelea căzând?

Fleury.

E simplu! Cei-patru sergenţi din La Rochelie148, Berton, Ney, Caron, fraţii Faucher149, toate masacrele!

Phellion.

Aruncă la întâmplare vorbe primejdioase.

Fleury.

Mai bine spune lucrurilor pe nume: că minte, că glumeşte şi că, în gura lui, adevărul capătă înfăţişarea a ceva coclit!

Phellion.

Expresiile dumitale nu ţin seama de legile bunei-cuviinţe şi de respectul pe care trebuie să-l păstrezi între colegi.

Vimeux.

Dacă ceea ce spune el nu-i adevărat, mi se pare că asta se numeşte calomnie, defăimare, iar defăimătorii merită să fie bătuţi cu vergile.

Fleury

(înverşunându-se)

Iar dacă birourile s-ar afla într-o piaţă publică, am ajunge la poliţia corecţională.

Phellion

(vrând să domolească cearta, încearcă să abată discuţia pe alt făgaş)

Domnilor, linişte. Lucrez la un nou tratat despre morală şi am ajuns la capitolul despre suflet…

Fleury

(întrerupându-l)

Şi ce-ai scris, domnule Phellion?

Phellion

(citind)

Întrebare: Ce este sufletul omului?

Răspuns: E o substanţă spirituală care judecă şi gândeşte.

Thuillier.

O substanţă spirituală e ca şi cum ai zice: o cărămidă care nu-i făcută din nimic.

Poiret.

Lăsaţi-l să citească.

Phellion

(continuând)

Întrebare: De unde vine sufletul?

Răspuns: El vine de la Dumnezeu, care l-a zămislit dintr-o realitate simplă şi indivizibilă, a cărui destructibilitate nu se poate, deci, concepe, şi i-a spus…

Poiret

(foarte mirat)

Dumnezeu?

Phellion.

Da, domnule. Aşa scrie la Biblie.

Fleury

(către Poiret)
Acum nu-l întrerupe dumneata!
Phellion
(continuând)
Şi i-a spus că l-a făcut nemuritor, adică că nu va muri niciodată, întrebare: La ce slujeşte sufletul?
Răspuns: Ca să înţeleagă, să voiască şi să-şi amintească; ceea ce constituie: judecata, voinţa şi memoria.
Întrebare: La ce slujeşte judecata?
Răspuns: Ca să cunoască. Ea e ochiul sufletului.
Fleury.
Şi sufletul al cui ochi e?
Phellion
(în continuare)
Întrebare: Ce trebuie să cunoască judecata?
Răspuns: Adevărul.
Întrebare: De ce are omul voinţă?
Răspuns: Ca să iubească binele şi să urască răul.
Întrebare: Ce este binele?
Răspuns: Ceea ce te face fericit.
Vimeux.
Şi toate astea le scrii pentru domnişoare?
Phellion.
Da. (Continuă.)
Întrebare: Câte feluri de bine există?
Fleury.
E la mintea cocoşului!
Phellion
(indignat)
Oh, dom'le! (Potolindu-se.) De altfel, iată răspunsul sunt tocmai la el. (Citeşte.)
Răspuns: Sunt două feluri de bine, binele veşnic şi binele trecător.
Poiret
(cu o strâmbătură de dispreţ)
Şi chestia asta se va vinde bine?

Phellion.

Aşa trag nădejde. E nevoie de o mare concentrare a cugetului pentru a stabili sistemul întrebărilor şi răspunsurilor, de aceea vă rugam să mă lăsaţi să gândesc, deoarece răspunsurile…

Thuillier

(întrerupând)

La urma urmei, răspunsurile s-ar putea vinde separat.

Poiret.

E un calambur?

Thuillier.

Da, ar putea să dea o salată (de lăptuci)150.

Phellion.

Îmi pare rău că v-am întrerupt. (îşi îngroapă faţa în hârtii, apoi, în sinea lui:) Dar i-am făcut să uite de domnul Rabourdin.

În această vreme, între des Lupeaulx şi ministru se petrecea o scenă care avea să hotărască soarta lui Rabourdin. Secretarul general venise, înainte de dejun, ca să-l prindă pe ministru în biroul lui, fiind sigur că astfel La Bričre nu va putea auzi nimic.

— Excelenţa Voastră nu joacă cinstit cu mine… „Iată-ne certaţi din pricină că iubita lui a cochetat aseară cu mine”, gândi ministrul.

— Te credeam mai puţin copilăros, scumpe prieten, zise el cu glas tare.

— Prieten! făcu secretarul general. Aş vrea să cred.

Ministrul îl privi pe des Lupeaulx cu semeţie.

— Suntem între noi, aşa că putem vorbi deschis. Deputatul arondismentului în care se află moşia mea des Lupeaulx…

— Aşadar, e o moşie? zâmbi ministrul spre a-şi ascunde surprinderea.

— Sporită cu nişte cumpărări noi de pământuri în valoare de două sute de mii de franci, răspunse nepăsător des Lupeaulx. Aţi aflat despre demisia acestui deputat de zece zile şi nu m-aţi anunţat, n-aveaţi nici acum de gând s-o

faceţi, deşi ştiţi foarte bine că doresc să iau loc printre deputaţii Centrului. V-aţi gândit, oare, vreodată, că aş putea să mă dau de partea bisericii, care o să vă distrugă, pe dumneavoastră şi monarhia, dacă se mai îngăduie acestui partid să recruteze oameni de oarecare talent, dar ţinându-i deoparte? Ştiţi că într-o naţiune nu există mai mult de cincizeci sau şaizeci de capete periculoase, la care deşteptăciunea e în raport direct proporţional cu ambiţia? Arta guvernării constă în a cunoaşte aceste capete, spre a le tăia sau spre a le cumpăra. Nu ştiu dacă eu am talent, dar am ambiţie, şi aţi comite o greşeală să nu vă înţelegeţi cu un om care nu vă vrea decât binele! încoronarea regelui a orbit lumea pentru un moment, dar după aceea? După aceea, războiul cuvintelor va începe din nou, se va învenina. Ei bine, în ceea ce mă priveşte nu mă veţi găsi în tabăra stângii, vă asigur! Cu toate manevrele prefectului dumneavoastră, care a primit, fără îndoială, instrucţiuni confidenţiale împotriva mea, voi obţine majoritatea. A sosit momentul să ne înţelegem. După o lovitură primită pe la spate, oamenii devin uneori buni prieteni. Voi fi numit conte, iar pentru serviciile mele nu-mi va fi refuzat nici marele cordon al Legiunii de Onoare. Dar ţin mai puţin la acestea două, decât la un lucru în care este angajat însuşi interesul dumneavoastră… Nu l-aţi numit încă pe Rabourdin; azi-dimineaţă am primit informaţii, veţi mulţumi multă lume preferându-l pe Baudoyer…

— Să-l numesc pe Baudoyer! exclamă ministrul. Îl cunoşti doar!

— Da, spuse des Lupeaulx; dar când incapacitatea lui se va dovedi, îl veţi putea destitui, rugând pe protectorii lui să şi-l ia pe cap. Veţi avea astfel o direcţie importantă de oferit prietenilor dumneavoastră, ceea ce va uşura o anumită tranzacţie spre a vă descotorosi de cine ştie ce ambiţios.

— I-am promis lui Rabourdin!

— Ştiu, dar nu vă cer să faceţi schimbarea chiar astăzi. Cunosc primejdia de a spune da şi nu în aceeaşi zi. Amânaţi

înaintările, le veţi putea semna poimâine. Ei bine, poimâine veţi recunoaşte că e cu neputinţă de a-l păstra pe Rabourdin, din partea căruia veţi primi, de altfel, o frumoasă şi înţeleaptă demisie.

— Să-şi dea demisia?

— Da.

— Pentru ce?

— Este omul unei puteri necunoscute pentru care a făcut spionaj în stil mare prin toate ministerele, şi lucrul a fost descoperit datorită unei greşeli de tact; toată lumea vorbeşte de asta, funcţionarii sunt furioşi. Vă rog, nu lucraţi cu el astăzi, lăsaţi-mă să găsesc o portiţă ca să vă scot din încurcătură. Duceţi-vă la rege, sunt sigur că veţi întâlni persoane care se vor bucura de concesia dumneavoastră în legătură cu Baudoyer, şi veţi obţine altceva în schimb. Apoi, mai târziu, destituindu-l pe acest nepriceput, vă veţi întări poziţia, deoarece el vă va fi fost impus, ca să zicem aşa.

— Cine te-a făcut să-ţi schimbi aşa de repede atitudinea faţă de Rabourdin?

— Dumneavoastră l-aţi ajuta pe domnul de Chateaubriand să scrie un articol împotriva ministerului? Ei bine, iată cum mă tratează Rabourdin în memoriul lui, spuse des Lupeaulx dând ministrului nota pe care o avea în mână. Preconizează o guvernare nouă, fără îndoială în folosul unei organizaţii pe care noi n-o cunoaştem. Voi rămâne prieten cu el, spre a-l supraveghea: prin asta cred că voi face un mare serviciu, care-mi va aduce titlul de pair, căci aceasta este singura ţintă a dorinţelor mele. Fiţi sigur, nu urmăresc nici ministerul, nici altceva din ceea ce ar putea să vă stânjenească pe dumneavoastră; vreau numai titlul de pair, care îmi va îngădui să mă însor cu fiica unui bancher oarecare şi să pun mâna pe o rentă de două sute de mii de livre. Aşa că permiteţi-mi să vă fac un serviciu preţios care să-l determine pe rege să declare că am salvat tronul. De mult îmi tot spun: liberalismul nu ne va mai da prilejul unei bătălii pe faţă, el a renunţat la conspiraţii, la carbonarism,

la luarea armelor în mână; lucrează, pe dedesubt şi se pregăteşte pentru un total Scoală-te tu, ca să şed eu! Vă închipuiţi, oare, că aş fi devenit curtezanul soţiei lui Rabourdin numai pentru plăcerea mea? Nu, aveam informaţii! Aşadar, pentru astăzi, nu vă cer decât două lucruri: amânarea înaintărilor şi concursul dumneavoastră sincer pentru alegerea mea. La sfârşitul sesiunii veţi vedea dacă v-am plătit sau nu cu prisosinţă această îndatorire.

Drept orice răspuns, ministrul luă decizia întocmită de serviciul personalului şi i-o întinse lui des Lupeaulx.

— Am să-i spun lui Rabourdin, rosti acesta, că aţi amânat pentru sâmbătă ora de lucru cu el.

Ministrul consimţi printr-un semn din cap. Uşierul de la secretariat fu văzut imediat după aceea străbătând coridoarele şi ducându-se la Rabourdin să-l anunţe că ora de lucru a fost amânată pentru sâmbătă, zi în care Camera nu se ocupa decât de petiţii şi când ministrul era liber de dimineaţa până seara Chiar în acelaşi timp, Saillard îşi strecura fraza sa la urechile soţiei ministrului, care-i răspunse cu demnitate că ea nu se amestecă în treburile de stat şi că, de altminteri, auzise vorbindu-se că domnul Rabourdin fusese numit. Saillard, înspăimântat, se urcă la Baudoyer, unde dădu peste Dutocq, Godard şi Bixiou într-o stare de mânie greu de descris, deoarece parcurgeau cu toţii teribilul memoriu în legătură cu slujbaşii, întocmit de Rabourdin.

Bixiou

(arătând un pasaj, cu degetul)

Ascultă ce spune despre dumneata, moş Saillard: „SAILLARD – Casieria urmează a fi desfiinţată în toate ministerele, care trebuie să-şi aibă conturile curente la Vistierie. Saillard e bogat, aşa că n-are nevoie de pensie.”

Vrei să ştii ce spune despre ginerele dumitale? (întoarce câteva foi.) Ascultă: „BAUDOYER – Cu totul incapabil. Concediat fără pensie, e bogat.” Dar despre amicul

Godard? (întoarce alte foi.) „GODARD – Scos din slujbă! I se va da o pensie egală cu o treime din salariu.”

Ce mai, nu lipseşte nimeni. Eu sunt „un artist care poate fi folosit pe lista civilă, la Operă, la cabarete, sau la muzeu. Deştept, dar lipsit de ţinută, incapabil de muncă sârguincioasă, spirit dezordonat.” Ah, am să-ţi arăt eu ţie, artist!

Saillard.

Auzi colo, sa desfiinţeze casierii? E un monstru!

Bixiou.

Să vedem ce zice despre misteriosul nostru Desroys?! (întoarce câteva foi şi citeşte.) „DESROYS

— Om primejdios, în sensul că nu poate fi abătut de la principiile potrivnice oricărei puteri monarhice. Fiu de convenţional, admiră Convenţia; poate să devină un publicist periculos.”

Baudoyer.

Nici poliţia nu e atât de dibace ca el!

Godard.

Mă duc la secretariatul general să depun o plângere în regulă; dacă un asemenea om va fi numit, trebuie să ne retragem cu toţi, în bloc.

Dutocq.

Staţi, domnilor, prudenţă! Dacă vă veţi ridica prea repede, vom fi acuzaţi de răzbunare şi interes personal! Nu, să lăsăm ca zvonul să-şi facă efectul încet. Când întreaga administraţie va fi indignată, protestele noastre vor avea asentimentul general.

Bixiou.

Dutocq urmează principiul din celebra melodie creată de sublimul Rossini pentru Don Basiliom şi care dovedeşte că acest mare compozitor e şi un om politic! Părerea lui mi se pare justă şi potrivită. Eu mă gândesc să-mi las mâine dimineaţă cartea de vizită la domnul Rabourdin, pe care voi tipări BIXIOU, şi, ca titulatură, dedesubt: Lipsit de ţinută, incapabil de muncă sârguincioasă, spirit dezordonat.

Godard.

Bună idee, domnilor. Să ne face toţi câte o carte de vizită, iar domnul Rabourdin să le aibă mâine dimineaţă pe toate.

Baudoyer.

Domnule Bixiou, ocupă-te dumneata cu amănuntul ăsta şi, după ce se va trage câte un exemplar din fiecare, distruge zaţul.

Dutocq

(trăgând pe Bixiou la o parte)

Ei, ce zici, acum vrei să faci caricatura?

Bixiou.

Bag de seamă, dragul meu, că deţii taina de zece zile. (Îl priveşte în albul ochilor.) Voi fi subşef?

Dutocq.

Ţi-am dat cuvântul de onoare, pe deasupra vei primi şi gratificaţia de o mie de franci, după cum ţi-am spus. Nici nu-ţi dai seama ce serviciu vei face unora mari de tot.

Bixiou.

Îi cunoşti?

Dutocq.

Da.

Bixiou.

Atunci… vreau să vorbesc cu ei.

Dutocq

(sec)

Faci caricatura şi vei fi subşef, sau n-o faci şi nu vei fi?

Bixiou.

Prea bine, sa vedem cei o mie de franci.

Dutocq.

Ţi-i voi da când voi primi desenul.

Bixiou.

S-a făcut! Caricatura va circula mâine prin toate birourile. Hai să-i dezumflăm pe admiratorii lui Rabourdin. (Adresându-se lui Saillard, lui Godard şi lui Baudoyer, care vorbesc încet între ei.) Noi ne ducem să ne ocupăm de vecini. (Iese cu Dutocq şi trece în secţia Rabourdin. La

apariţia lui, Fleury, Thuillier, Vimeux tresar.) Ei, ce-aţi păţit, domnilor? Ceea ce v-am spus eu e atât de adevărat, că vă puteţi duce să vedeţi dovezile celei mai mârşave denunţări la virtuosul, onestul, stimatul, cinstitul şi piosul Baudoyer, care, fără îndoială – el unul – nu-i în stare de-o asemenea treabă. Şeful dumneavoastră a născocit un fel de ghilotină pentru slujbaşi, nu vă mint, poftiţi să vedeţi, intraţi, cui nu-i place nu plăteşte, vă veţi bucura de nenorocirea voastră GRATIS! În consecinţă, înaintările au fost amânate. Toate birourile fierb, iar Rabourdin a fost anunţat de ministru că nu va mai lucra astăzi cu el… Ei, haide, mişcaţi-vă!

Phellion şi Poiret rămaseră singuri. Cel dintâi îl iubea prea mult pe Rabourdin spre a se duce să vadă o dovadă menită să vestejească un om pe care el nu voia să-l judece; al doilea, nu mai avea decât cinci zile de serviciu. În acest moment apăru Sébastien, care venea să ia hârtiile pregătite pentru semnat. Fu destul de mirat găsind biroul gol, dar nu zise nimic.

Phellion.

Tânărul meu prieten! (Se ridică de pe scaun, lucru rar.) Ştii ce se petrece aici, ce zvonuri circulă despre domnul Rabourdin, la care dumneata ţii, şi (coboară glasul şi se apropie de urechea lui Sébastien) pe care eu îl iubesc în aceeaşi măsură în care-l şi stimez? Se spune că a făcut greşeala de a lăsa descuiată o lucrare despre slujbaşi… (La aceste cuvinte Phellion se întrerupse, fiind silit să-l prindă în braţele sale încordate pe tânărul Sébastien, care păli ca un trandafir alb şi căzu leşinat într-un fotoliu.) O cheie, la ceafă, domnu' Poiret! Ai o cheie la dumneata?

Poiret.

Am cheia de la poarta casei. (Bătrânul Poiret pune cheia la ceafa lui Sébastien, căruia Phellion îi dă un pahar cu apă rece, să bea. Bietul băiat nu-şi redeschide ochii decât ca să verse un şiroi de lacrimi Îşi pune capul pe biroul lui Phellion, prăbuşindu-se pe el, cu trupul zdrobit ca şi cum l-ar fi lovit un trăsnet, şi suspinele lui sunt atât de

sfâşietoare, atât de adevărate, atât de dese, încât, pentru prima dată în viaţa lui, Poiret se înduioşează de durerea altuia.)

Phellion

(îngroşându-şi glasul)

Haide, haide, tinere prieten, curaj! În orice împrejurare grea trebuie să ai curaj. Eşti bărbat doar! Ce s-a întâmplat de te-ai speriat aşa de tare?

Sébastien

(printre suspine)

Eu l-am nenorocit pe domnul Rabourdin! Am uitat să încui tabelul pe care-l copiasem… ah, l-am ucis pe binefăcătorul meu, merit să mor… Un om atât de mare la suflet, care ar fi putut să fie ministru!

Poiret

(suflându-şi nasul)

E adevărat, aşadar, că a făcut rapoarte?

Sébastien

(printre suspine)

Dar pentru… Nu, nu vreau să destăinui nimic! Ah, mizerabilul de Dutocq, el l-a furat…

Şi plânsul, suspinele reîncepură atât de tare, încât Rabourdin auzi, din biroul său, zgomotul, recunoscu vocea şi veni la faţa locului. Şeful îl găsi pe Sébastien aproape leşinat, ca un Crist, în braţele lui Phellion şi Poiret, care maimuţăreau ca nişte caraghioşi atitudinea celor două Marii şi ale căror chipuri erau cernite de întristare.

Rabourdin.

Ce s-a întâmplat, domnilor? (Sébastien se ridică în picioare, apoi cade în genunchi înaintea lui Rabourdin.)

Sébastien.

V-am nenorocit, domnule! Tabelul… Dutocq îl arată la toată lumea, desigur că l-a găsit…

Rabourdin

(calm)

Ştiam. (Îl ridică pe Sébastien şi-l ia cu sine.) Eşti un copil, prietene dragă. (Se adresează lui Phellion.) Unde sunt ceilalţi domni?

Phellion.

Domnu Rabourdin, s-au dus în biroul lu' domnu' Baudoyer, ca să vadă un tabel care se zice că…

Rabourdin.

Destul. (Iese, sprijinindu-l pe Sébastien. Poiret şi Phellion se privesc unul pe altul, pradă unei mari înmărmuriri şi nu ştiu ce să-şi spună.)

Poiret

(către Phellion)

Domnul Rabourdin!

Phellion

(către Poiret)

Domnu Rabourdin!

Poiret.

De necrezut, tocmai domnul Rabourdin!

Phellion.

Cu toate astea, ai văzut cât era de calm şi de demn…

Poiret

(cu un aer şiret, ce pare mai degrabă o strâmbătură)

Chiar de-ar fi ceva la mijloc, eu nu mă las dus de nas.

Phellion.

Un bărbat de onoare, curat, nepătat…

Poiret.

Dar Dutocq?

Phellion.

Domnu Poiret, ştii ce gândesc eu despre Dutocq, mă înţelegi?

Poiret

(dând de două-trei ori din cap, răspunde cu un aer subtil)

Da.

(Ceilalţi slujbaşi se întorc în birou.)

Fleury.

Asta-i ceva nemaipomenit! Am citit cu ochii mei şi parcă tot nu-mi vine a crede. Domnul Rabourdin, regele oamenilor! Pe legea mea, dacă şi printre asemenea oameni se găsesc spioni, înseamnă să te scârbeşti de orice virtute. Şi când te gândeşti. Că îl puneam pe Rabourdin alături de eroii lui Plutarc151!

Vimeux.

Aşa-i.

Poiret

(gândindu-se că nu mai are decât cinci zile)

Dar, domnilor, ce ziceţi de acela care a şterpelit lucrarea, care l-a spionat pe domnul Rabourdin?

(Dutocq pleacă.)

Fleury.

E un Iuda Iscariotul! Dar cine-i acela?

Phellion

(cu subînţeles)

Vă asigur că acum nu mai e în mijlocul nostru.

Vimeux

(luminat)

Dutocq!

Phellion.

Eu n-am văzut nici o dovadă, domnu'! În timp ce dumneavoastră eraţi dincolo, tânărul acela, domnu' de la Roche, era gata să moară. Uite, priviţi lacrimile lui pe biroul meu…

Poiret.

A leşinat în braţele noastre… Şi cheia mea de la poartă, aoleo! a rămas la ceafa lui. (Poiret iese.)

Vimeux.

Ministrul n-a vrut să lucreze cu Rabourdin. Iar domnul Saillard, căruia şeful personalului i-a suflat două vorbe, s-a dus să-l anunţe pe domnul Baudoyer să facă o cerere pentru Legiunea de Onoare; există una acordată diviziunii noastre de Anul Nou, şi ea va fi dată domnului Baudoyer. E limpede? Domnul Rabourdin e jertfit chiar de către aceia

care se folosesc de el. Avea dreptate Bixiou. Era să fim daţi afară cu toţii, cu excepţia lui Phellion şi Sébastien.
Du Bruel
(sosind la birou)
Ei, domnii mei, e-adevărat?
Thuillier.
Ultima exactitate.
Du Bruel
(punându-şi din nou pălăria pe cap)
Atunci, la revedere, domnii mei. (Iese.)
Thuillier.
Vodevilistul nostru n-aşteaptă să-i cadă cărămida în cap! Se duce la ducele de Rhétoré, la ducele de Maufrigneuse; dar n-are decât s-alerge! După cât se vorbeşte, şeful nostru va fi Colleville.
Phellion.
Dădea impresia că-l iubeşte pe domnu' Rabourdin.
Poiret
(întorcându-se)
Era cât p-aci să nu mai pun mâna pe cheia de la poarta casei! Tânărul varsă mereu lacrimi, iar domnul Rabourdin a dispărut fără urmă.
(Dutocq şi Bixiou vin în birou.)
Bixiou.
Ei, ce ziceţi, domnilor, se petrec lucruri ciudate în biroul dumneavoastră! Du Bruel! (Se uită în biroul celălalt.) A plecat?
Thuillier.
La galop.
Bixiou.
Dar Rabourdin?
Fleury.
S-a topit, s-a distilat, s-a fumat! Să mai zici că un om, regele oamenilor…
Poiret
(către Dutocq)

Domnule Dutocq, în durerea lui, tânărul Sébastien te acuză că ai luat lucrarea acum două zile…

Bixiou

(uitându-se la Dutocq)

Trebuie să dezminţi această învinuire, iubitule.

(Toţi ceilalţi slujbaşi se uită fix la Dutocq.)

Dutocq.

Ah, unde-i amicul bârfitor care făcea copia?

Bixiou.

De unde ştii că făcea copia? Iubitule, numai diamantul taie diamantul!

(Dutocq iese.)

Poiret.

Ascultă, domnule Bixiou, eu nu mai am de stat decât cinci zile şi jumătate la serviciu şi aş vrea să am şi eu o dată, măcar o dată, plăcerea de a te înţelege! Fă-mi cinstea şi explică-mi şi mie la ce poate fi de folos diamantul în această împrejurare…

Bixiou.

Asta vrea să zică, papa – căci vreau să mă cobor o dată până la dumneata – că, aşa după cum numai diamantul poate să taie diamantul, tot astfel numai un curios poate să vină de hac unui semen de-al lui.

Fleury „Curios” are aici înţelesul de spion.

Poiret.

Nu înţeleg…

Bixiou.

Bine, s-o lăsăm atunci pe altă dată!

Domnul Rabourdin plecase imediat la ministru. Ministrul era la Cameră. Rabourdin se duse la Camera deputaţilor, unde scrise un bilet ministrului. Ministrul era la tribună, angajat într-o discuţie aprinsă. Rabourdin aşteptă, dar nu în sala de şedinţe, ci în curte, şi se hotărî să se posteze, cu tot frigul de afară, lângă trăsura Excelenţei Sale, ca să-i vorbească atunci când acesta se va urca să plece. Portarul îi spuse că ministrul se încăierase într-o dispută stârnită de

cei nouăsprezece deputaţi din extrema stângă şi că şedinţa era furtunoasă. Rabourdin se plimba prin curtea largă a palatului, pradă unei mari agitaţii, şi aşteptă cinci ceasuri chinuitoare. La ora şase jumătate, deputaţii începură să iasă şi să plece; dar curierul ministrului apăru la scară şi chemă vizitiul.

— Ei, Jean, îi spuse el, Excelenţa Sa a plecat cu ministrul de Război; s-au dus la rege, şi de acolo merg să ia masa împreună. Ne vom duce să-l luăm la ora zece, căci se va ţine un consiliu.

Rabourdin se întoarse acasă cu paşi greoi, într-o stare de descurajare uşor de închipuit. Se făcuse ora şapte. Abia avu timp să-şi schimbe hainele.

— Ei, te-a numit? îl întâmpină veselă soţia lui, apărând în salon.

Rabourdin înălţă capul cu o mişcare dureroasă, plină de tristeţe, şi răspunse:

— Mi-e teamă că nu voi mai călca niciodată în minister.

— Ce? făcu soţia lui cuprinsă de o nelinişte zdrobitoare.

— Memoriul meu în legătură cu salariaţii publici circulă prin birouri şi a fost imposibil să-l văd pe ministru!

Célestine avu o viziune fulgerătoare în care, printr-o scânteiere infernală, un demon îi dezvălui înţelesul ultimei sale convorbiri cu des Lupeaulx.

„Dacă m-aş fi purtat ca o femeie de rând, îşi spuse ea, am fi obţinut postul.”

Se uită la Rabourdin cu un fel de durere. Se făcu o tăcere tristă şi se aşezară amândoi la masă, cufundaţi în gânduri.

— Şi astăzi e ziua noastră de primire! zise ea.

— Dar încă nu e totul pierdut, scumpa mea Célestine, spuse Rabourdin depunând o sărutare pe fruntea soţiei lui. Sper că mâine dimineaţă îi voi putea vorbi ministrului şi totul se va lămuri. Sébastien a lucrat toată noaptea, copiile sunt gata, verificate, şi-l voi ruga pe ministru să citească memoriul, pe care i-l voi lăsa pe birou. La Bričre o să m-ajute. Un om nu poate fi condamnat aşa, fără să fie ascultat.

— Sunt curioasă să văd dacă domnul des Lupeaulx o să vină la noi astă-seară.

— El? fireşte, n-o să lipsească, murmură Rabourdin. E un tigru căruia îi place să lingă sângele din rana pe care a făcut-o!

— Bietul de tine, reluă soţia lui, apucându-l de mână, nu pot să înţeleg cum de-i cu putinţă ca un om care a conceput o reformă atât de frumoasă să nu-şi fi dat seama că nu trebuie s-o divulge nimănui. Asemenea idei trebuiesc ferecate bine în conştiinţă, căci numai cel care le-a făurit poate să le şi aplice. Trebuia să te comporţi cu oamenii din sfera ta ca Napoleon cu cei dintr-a lui: el s-a plecat, s-a încovoiat, s-a târât! Da, Bonaparte s-a târât! Ca să ajungă general, s-a însurat cu amanta lui Barras. Trebuie să ştii să aştepţi, să ajungi mai întâi deputat, să urmezi cursul politicii, când zvârlit până în fundul mării, când pe coama unui val, şi să-ţi însuţeţti, ca domnul de Villčle, deviza italiană Col tempo, tradusa prin Totul vine la ţanc pentru cine ştie să aştepte. Politicianul acesta a râvnit puterea timp de şapte ani şi în 1814, la vârsta la care te afli tu azi, a început printr-un protest împotriva Cartei. Iată greşeala ta: te-ai lăsat condus de alţii, când eşti făcut să conduci pe alţii!

Sosirea pictorului Schinner curmă discuţia dintre soţie şi soţ, pe care aceste cuvinte îl puseră şi mai mult pe gânduri.

— Scumpe prietene, zise pictorul strângând mâna funcţionarului, devotamentul unui artist este, desigur, zadarnic; dar, în împrejurări ca aceasta, noi ştim să rămânem credincioşi! Am cumpărat gazeta de seară. Baudoyer a fost numit director şi-i decorat cu crucea Legiunii de Onoare…

— Cu toate că eu sunt cel mai vechi, am douăzeci şi patru de ani de serviciu, zâmbi Rabourdin.

— Îl cunosc destul de bine pe contele de Sérizy, ministru de stat; dacă vreţi să-i cerem concursul, pot să mă duc la el, zise Schinner.

Salonul se umplu de persoane pe care manevrele administrative nu le interesau. Du Bruel nu venise. Doamna Rabourdin căută să pară şi mai veselă, şi mai graţioasă, ca un cal care, rănit în luptă, găseşte încă puterea de a-şi duce stăpânul.

— E foarte curajoasă, spuseră câteva femei, care, văzând-o atât de nenorocită, se arătară înţelegătoare.

— I-a acordat totuşi multă atenţie lui des Lupeaulx, spuse baroana de Châtelet către vicontesa de Fontaine.

— Credeţi că…? întrebă vicontesa.

— Dar domnul Rabourdin ar fi căpătat măcar crucea Legiunii de Onoare! zise doamna de Camps, luând apărarea prietenei sale.

Pe la ora unsprezece apăru şi des Lupeaulx, a cărui înfăţişare n-ar putea fi descrisă decât spunând că ochelarii îi erau trişti, dar privirea veselă; sticlele ochelarilor îi acopereau însă atât de bine ochii, încât numai un fizionomist ar fi putut să descopere expresia lor diabolică. Se grăbi să strângă mâna lui Rabourdin, care nu avu tăria să şi-o retragă.

— Avem de vorbit împreună, îi spuse secretarul general, ducându-se să se aşeze lângă frumoasa Rabourdin, care-l întâmpină în chipul cel mai plăcut. Eh, făcu el aruncându-i o privire furişă, eşti cu adevărat mare, te găsesc, aşa cum mi te închipuiam, sublimă în momentele de grea încercare. Ştii cât de rar se întâmplă ca o persoană superioară să corespundă ideii pe care cineva şi-a făcut-o despre ea! Aşadar, înfrângerea nu te-a răpus! Ai dreptate, vom învinge, îi şopti la ureche. Soarta dumneavoastră e în mâinile dumitale, atâta vreme cât vei avea ca aliat un bărbat care te adoră. Vom ţine un consiliu…

— Baudoyer a fost numit? îl întrerupse ea.

— Da, zise secretarul general.

— Şi decorat?

— Nu încă, dar va fi.

— Atunci?

— Dumneata nu cunoşti politica.

În timp ce doamnei Rabourdin i se părea că serata aceasta nu se mai termină, în Place Royale se petrecea una dintre acele comedii care se joacă, la Paris, în şapte saloane, după fiecare schimbare de la minister. Salonul Saillarzilor era plin de lume. Domnul şi doamna Transon veniseră la ora opt. Doamna Transon îmbrăţişă pe doamna Baudoyer, născută Saillard. Domnul Bataille, căpitan în garda naţională, venise cu soţia lui şi cu preotul de la Saint-Paul.

— Domnule Baudoyer, zise doamna Transon, vreau să fiu prima care te felicită; s-a făcut dreptate meritelor dumitale. Bravo, ţi-ai câştigat avansarea!

— Iată-te director, zise domnul Transon frecându-şi mâinile. E o cinste pentru cartierul nostru.

— Şi se poate spune că fără intrigării! exclamă bătrânul Saillard. Noi nu tragem sfori, nu ne ducem la seratele intime ale ministrului.

Unchiul Mitral îşi freca nasul, fericit, şi trăgea cu ochiul la nepoată-sa, Elisabeth, care vorbea cu.

Gigonnet. Falleix nu ştia ce să creadă despre moş Saillard şi Baudoyer, orbiţi de fericire. Îşi făcură apariţia domnii Dutocq, Bixiou, du Bruel, Godard şi Colleville, care fusese numit şef.

— Mai rar aşa căpăţâni! îi şopti Bixiou lui du Bruel. Ar ieşi o caricatură minunată dacă i-am desena sub forma unor calcani, caracude sau stavrizi jucând o sarabandă!

— Domnule director, declară Colleville, vă felicit, sau mai bine zis ne felicităm pe noi înşine de a vă vedea în fruntea direcţiei şi vrem să vă asigurăm de zelul cu care vom colabora la lucrările dumneavoastră.

Domnul şi doamna Baudoyer, tatăl şi mama noului director, erau de faţă, bucurându-se de gloria fiului şi a nurorii lor. Unchiul Bidault, care luase masa în familie, avea o privire jucăuşă care-l înspăimântă pe Bixiou.

— Iată unul, zise artistul către du Bruel, arătându-l pe Gigonnet, care ar putea servi de model pentru un personaj

de vodevil! Cu ce s-o fi ocupând? Un chinez ca ăsta ar trebui să ţină loc de firmă la Două maimuţe. Uită-te ce redingotă! Credeam că numai Poiret e în stare să expună văzului public una la fel, după ce-a purtat-o zece ani prin intemperiile pariziene.

— Baudoyer e în al nouălea cer, zise du Bruel.

— Nu-şi mai încape în piele, întări Bixiou.

— Domnii mei, li se adresă Baudoyer, vă prezint pe unchiul meu bun, domnul Mitral, şi pe unchiul soţiei mele, domnul Bidault.

Gigonnet şi Mitral aruncară asupra celor trei slujbaşi o privire adâncă, în care strălucea culoarea aurului, şi care lăsă impresia cuvenită asupra celor doi zeflemişti.

— Ei, ce ziceţi! făcu Bixiou când se văzu sub arcadele din Place Royale. V-aţi uitat bine la cei doi unchi? Două exemplare ale lui Shylock. Mă prind pe orice că-şi fac veacul la Hale, unde-şi plasează banii cu sută la sută pe săptămână. Dau cu împrumut cu amanet şi scot în vânzare haine, şireturi, brânză, femei şi copii. Sunt nişte arabi-evrei-genovezi-greci-genevezi-lombarzi-parizieni, hrăniţi de-o lupoaică şi lepădaţi de-o turcoaică.

— Te cred, unchiul Mitral a fost portărel, zise Godard.

— Ca să vezi! făcu du Bruel.

— Mă duc să văd cum merge litografia, reluă Bixiou, deşi aş vrea să studiez şi salonul domnului Rabourdin: eşti fericit că poţi să te duci acolo, du Bruel.

— Eu, acolo? Ce vrei să fac acolo? răspunse vodevilistul. N-am o figură potrivită pentru prezentarea de condoleanţe. Şi, apoi, ar fi ceva josnic ca tocmai azi să te duci pe capul oamenilor destituiţi.

La miezul nopţii, salonul doamnei Rabourdin se golise, nu mai rămăseseră decât două sau trei persoane, des Lupeaulx şi stăpânii casei. După plecarea lui Schinner, a doamnei şi domnului Octave de Camps, des Lupeaulx se ridică de pe scaun cu un aer misterios, se aşează cu spatele la pendulă şi-şi îndreptă ochii când spre soţ, când spre soţie.

— Prieteni, le spuse el, nimic nu e pierdut, deoarece ministrul şi cu mine suntem alături de voi. Dutocq, între două puteri, a ales-o pe aceea care i se părea mai tare. S-a pus în serviciul Marii Duhovnicii şi al Curţii, trădându-mă, dar asta-i la ordinea zilei: un om politic nu se teme niciodată de-o trădare. Numai că Baudoyer va fi destituit în câteva luni şi va fi, desigur, numit la prefectura poliţiei, căci Marea Duhovnicie n-o să-l lase din braţe.

Şi le ţinu un logos în legătură cu Marea Duhovnicie şi cu primejdiile care ameninţă guvernul dacă se bizuie pe biserică, pe iezuiţi etc. Dar nu-i lipsit de interes să observăm că Marea Duhovnicie şi Curtea, cărora jurnalele liberale le atribuiau o influenţă enormă în administraţie, s-au amestecat foarte puţin în afacerea jupânului Baudoyer. Aceste mici sforării n-au nici un ecou în societatea înaltă, unde domină numai marile interese. Dacă stăruinţele plicticoase ale preotului de la Saint-Paul şi ale domnului Gaudron au izbutit să smulgă unele făgăduieli, ele au căzut de la sine la prima observaţie a ministrului. Ceea ce formează poliţia congregaţiei sunt numai patimile, care se denunţă unele pe altele… Puterea ocultă a acestei asociaţii, îngăduită sub masca neruşinată a dogmei Ajută-te, şi cerul te va ajuta, a devenit cu adevărat mare numai datorită acţiunii cu care au înzestrat-o propriii ei membri, ameninţându-se unii pe alţii. În sfârşit, calomniile liberale se complac în a face din Marea Duhovnicie un gigant politic, administrativ, civil şi militar. Frica îşi creează totdeauna idoli. În momentele acestea. Baudoyer se bizuia pe Marea Duhovnicie, în timp ce singura duhovnicie care l-a protejat îşi are sediul la cafeneaua Thémis. Există, în anumite epoci, oameni, instituţii, puteri, cărora li se atribuie toate nenorocirile ce se întâmplă, cărora li se tăgăduieşte orice merit şi care servesc de raţiuni multiple pentru prostime. După cum despre domnul de Talleyrand152 se spunea că saluta orice eveniment cu o vorbă de duh, tot astfel, în această fază a Restauraţiei, Marea Duhovnicie făcea şi

desfăcea totul. Din nefericire, însă, ea nu făcea şi nu desfăcea nimic. Influenţa sa nu se afla nici în mâinile unui cardinal de Richelieu, nici în ale unui cardinal Mazarin, ci în mâinile unui fel de cardinal de Fleury153, care, timid timp de cinci ani, a avut îndrăzneală numai într-o singură zi, dar şi atunci a călcat cu stângul. Mai târziu, biserica a făcut, nepedepsită de nimeni, la Saint-Merry154, mai mult decât pretindea Carol al X-lea că făcuse în iulie 1830. Fără articolul relativ la cenzură, introdus atât de prosteşte în noua Cartă, jurnalismul şi-ar fi avut Saint-Merry-ul lui. Domnia celui de al doilea frate ar fi instaurat în mod legal planul lui Carol al X-lea.

— Rămâi şef de birou sub Baudoyer, ai acest curaj, continuă des Lupeaulx, fii un adevărat om politic; lasă la o parte concepţiile şi îndemnurile generoase, mărgineşte-te la atribuţiile dumitale, nu-i spune nimic directorului dumitale, nu-i da nici un sfat, nu face nimic fără o dispoziţie de la el. În trei luni, Baudoyer va părăsi ministerul, fie destituit, fie deportat într-un alt sector administrativ. Va ajunge poate la domeniile regale. De două ori mi s-a întâmplat în viaţă să fiu acoperit de câte o avalanşă de nerozii, dar le-am lăsat să treacă.

— Da, zise Rabourdin, numai că dumneavoastră n-aţi fost calomniat, lovit în cinstea personală, compromis…

— Ha! ha! ha! făcu des Lupeaulx, întrerupând pe şeful de secţie cu un râs homeric. Dar asta-i pâinea zilnică a oricărui om remarcabil în minunata noastră Franţă şi nu-s decât două căi de a rezolva lucrurile: sau să cazi la fund, şi atunci fă-ţi bagajele şi du-te de te-apucă de grădinărie, sau să te ridici deasupra şi să mergi înainte fără teamă şi fără a te uita nici în dreapta, nici în stânga.

— În ceea ce mă priveşte, n-am decât o cale de a desface nodul pe care spionajul şi trădarea mi l-au legat în jurul gâtului, răspunse Rabourdin, şi aceasta este să mă explic numaidecât cu ministrul. Iar dacă dumneavoastră îmi doriţi

în mod sincer binele, aşa precum declaraţi, mă puteţi pune mâine faţă în faţă cu el.

— Vrei să-i expui planul dumitale administrativ?

Rabourdin înclină din cap.

— Prea bine, încredinţează-mi proiectele, lucrările dumitale, şi-ţi jur că ministrul le va studia chiar în noaptea asta.

— Nici nu mă gândesc, rosti Rabourdin cu tărie, căci ar însemna ca, după şase luni de muncă, să mă mulţumesc cu satisfacţia celor două sau trei ceasuri în cursul cărora un ministru al regelui s-ar simţi obligat să aplaude o perseverenţă atât de mare.

Văzându-se aruncat de dârzenia lui Rabourdin pe un drum fără tufişuri, în care nu-şi mai putea ascunde viclenia, des Lupeaulx şovăi o clipă, apoi se uită la doamna Rabourdin, întrebându-se: „Ce va învinge oare, ura mea pentru el, sau dorinţa pentru ea?”

— În cazul acesta, dacă n-ai încredere în mine, îi spuse şefului de secţie după o pauză, vei rămâne totdeauna pentru mine omul notei secrete pe care ai întocmit-o dumneata însuţi. Adio, doamnă.

Doamna Rabourdin îl salută cu răceală. Célestine şi Xavier se retraseră, fiecare în odaia sa, fără să-şi mai vorbească, într-atât de nenorociţi erau amândoi. Soţia se gândea la situaţia groaznică în care se găsea faţă de soţul ei. Şeful de secţie, care se hotărâse să nu mai calce în minister şi să-şi dea demisia, era pierdut în imensitatea gândurilor lui: se punea problema să-şi schimbe viaţa şi să se apuce de altceva. Rămase toată noaptea în faţa focului din odaia sa, fără s-o observe pe Célestine, care intrase de mai multe ori, în vârful picioarelor, în veşmintele-i de noapte.

„Fiindcă trebuie să mă mai duc pentru ultima dată la minister spre a-mi retrage actele şi a preda lucrările lui Baudoyer, să încercăm şi efectul demisiei mele”, îşi spuse el.

Îşi scrise demisia, chibzuind îndelung frazele scrisorii cu care o însoţi şi care suna: „Excelenţă, Am onoarea de a

adresa Excelenţei Voastre, odată cu prezenta, demisia mea; îndrăznesc să cred că vă veţi aminti de a mă fi auzit spunându-vă că mi-am încredinţat onoarea în mâinile dumneavoastră şi că ea depindea de o explicaţie neîntârziată. Această explicaţie am cerut-o în zadar, iar astăzi va fi poate de prisos, de vreme ce un fragment din lucrările mele asupra aparatului administrativ, sustras şi falsificat, circulă prin birouri, e greşit interpretat din cauza duşmăniei şi mă sileşte să mă retrag, în faţa dezaprobării tacite a conducerii. În dimineaţa când voiam să vă văd, Excelenţa Voastră a crezut poate că e vorba de o avansare, dar eu nu mă gândesc decât la prestigiul ministerului pe care-l conduceţi şi la binele public. Ţineam să rectific părerile Excelenţei Voastre în legătură cu această chestiune.”

Urmau formulele de respect.

Era ora şapte jumătate când omul acesta săvârşi jertfirea ideilor sale, căci îşi arse întreaga lucrare. Obosit de atâtea gânduri şi învins de atâtea chinuri morale, aţipi cu capul sprijinit de marginea fotoliului. Se trezi cu o senzaţie bizară, îşi văzu mâinile udate de lacrimile soţiei sale, îngenuncheată în faţa lui. Célestine citise demisia, înţelesese toată grozăvia prăbuşirii. Ea şi Rabourdin aveau să trăiască de acum încolo cu o rentă de patru mii de franci. Făcu socoteala datoriilor ei, se ridicau la treizeci şi două de mii de franci! Era sărăcia cea mai cumplită cu putinţă. Iar bărbatul acesta, atât de nobil şi atât de încrezător, nu ştia nimic despre abuzul pe care ea şi-l îngăduise în privinţa averii lăsate în grija sa. Plângea la picioarele lui, frumoasă ca o Magdalenă.

— Nenorocirea a întrecut orice margini, zise Xavier în groaza lui, sunt dezonorat la minister, şi dezonorat…

Lumina virtuţii neprihănite străfulgeră în ochii Célestinei, care sări în sus ca un cal speriat şi aruncă o privire scânteietoare spre Rabourdin.

— Eu! Eu? rosti ea pe două tonuri sublime. Aşadar mă crezi o femeie de rând? Nu-ţi dai seama că, dacă aş fi păcătuit, tu ai fi fost numit? Dar, adăugă ea, e mai uşor de suportat o idee ca asta, decât realitatea din jurul nostru.

— Ce s-a mai întâmplat? făcu Rabourdin.

— Îţi voi spune totul în două vorbe, răspunse ea. Datorăm treizeci de mii de franci.

Rabourdin îşi cuprinse soţia în braţe cu un gest zănatec şi o aşează pe genunchii lui, plin de voioşie.

— Nu-i nimic, draga mea, îi zise cu un glas atât de blând încât amărăciunea lacrimilor ei se topi ca prin minune. Şi eu am făcut multe greşeli! Am muncit cu totul dezinteresat pentru ţară sau, în orice caz, am crezut că-i voi putea fi de folos… Acum o să-mi croiesc alt drum. Dacă aş fi avut o băcănie, am fi ajuns milionari. Ei bine, să ne facem băcani. Tu n-ai decât douăzeci şi opt de ani, îngerul meu. În zece ani, afacerea o să-ţi aducă luxul pe care-l doreşti şi la care trebuie să renunţăm pentru câtva timp. Nici eu, draga mea, nu sunt un om de rând. O să vindem ferma; valoarea ei a crescut mult în ultimii şapte ani. Cu această diferenţă de valoare şi cu mobilierul nostru vom putea achita datoriile făcute de mine.

Pentru fraza asta generoasă, Célestine dădu soţului ei, într-o singură sărutare, o mie de mângâieri.

— Vom avea, continuă el, o sută de mii de franci, pe care-i vom folosi într-un negoţ oarecare. Până într-o lună îmi voi alege o nouă meserie. Norocul, care l-a aruncat pe un Martin Falleix în calea lui Saillard, n-o să ne ocolească nici pe noi. Aşteaptă-mă la dejun. Mă voi întoarce de la minister eliberat din cătuşele mizeriei.

Célestine îşi îmbrăţişă soţul cu un elan pe care nu-l au nici bărbaţii în momentele când sunt cuprinşi de cea mai mare mânie, deoarece femeia, prin sentimentele ei, e mai tare decât bărbatul prin puterea lui. Plângea, râdea, suspina şi vorbea în acelaşi timp.

Când Rabourdin ieşi la ora opt, portăreasa îi dădu cărţile de vizită făcute în batjocură de către Baudoyer, Bixiou, Godard şi alţii. Totuşi se duse la minister; aici Sébastien îl întâmpină la poartă, rugându-l să nu intre în birouri, deoarece o caricatură mârşavă de-a lui circulă peste tot.

— Dacă vrei să-mi îndulceşti amărăciunea înfrângerii, adu-mi desenul acela, îi spuse Rabourdin; eu mă duc să-mi las demisia chiar în mâna lui Ernest de la Bričre, pentru a nu fi denaturată urmând calea administrativă. Am motivele mele cerându-ţi să-mi aduci caricatura.

După ce se încredinţă că scrisoarea lui ajunse în mâinile ministrului, Rabourdin se întoarse în curte, unde-l găsi pe Sébastien cu ochii plini de lacrimi; acesta îi arătă litografia, ale cărei principale elemente sunt redate în schiţa alăturată:

— Are mult haz, zise Rabourdin arătând supranumerarului o frunte senină ca a Mântuitorului când i s-a pus pe cap coroana de spini.

Intră în birouri cu un aer calm şi se duse mai întâi la Baudoyer spre a-l ruga să vină în biroul diviziunii pentru a-i da instrucţiuni cu privire la lucrările pe care de acum încolo avea să le conducă tipicarul acesta.

— Spuneţi-i domnului Baudoyer că nu aştept, se adresă el lui Godard şi celorlalţi slujbaşi. Demisia mea e în mâinile ministrului şi nu vreau să întârzii aici nici cinci minute mai mult decât e necesar.

Zărindu-l pe Bixiou, Rabourdin se duse drept la el, îi arătă litografia şi, spre marea uimire a tuturor, îi spuse:

— N-aveam dreptate când susţineam că dumneata eşti un artist? Păcat însă că ţi-ai îndreptat ascuţişul creionului împotriva unui om care nu poate fi judecat nici în felul acesta şi nici în cadrul serviciului. Dar în Franţa se râde de orice, chiar şi de Dumnezeu!

Apoi îl conduse pe Baudoyer spre cabinetul răposatului de La Billardičre. La uţă se aflau Phellion şi Sébastien, singurii care, în această mare nenorocire personală, îndrăzniseră să

rămână pe fată credincioşi acestui acuzat. Rabourdin, observând că Phellion avea ochii umeziţi, nu se putu împiedica de a-i strânge mâna.

— Domnu' Rabourdin, grăi acest om cumsecade, dacă vă putem fi de folos cu ceva, vă stăm la dispoziţie…

— Poftiţi, prieteni, intraţi, le spuse Rabourdin cu o graţie plină de nobleţe. Sébastien, dragul meu, scrieţi demisia şi dă-i-o lui Laurent să ţi-o ducă. Probabil că şi dumneata eşti murdărit de calomnia care mi-a făcut atâta rău, dar mă voi îngriji de viitorul dumitale: vom rămâne mereu împreună.

Sébastien izbucni în lacrimi.

Domnul Rabourdin se închise cu domnul Baudoyer în cabinetul răposatului de La Billardičre, iar Phellion îl ajută să pună pe noul şef de diviziune în curent cu toate greutăţile muncii administrative. La fiecare dosar pe care i-l explica Rabourdin, la fiecare mapă deschisă, ochii mici ai lui Baudoyer se făceau mari cât farfuriile.

— Rămâi cu bine, domnul meu, îi zise în cele din urmă Rabourdin, cu un aer în acelaşi timp şi solemn, şi ironic.

Între timp, Sébastien făcuse un pachet cu hârtiile personale ale şefului de secţie şi-l duse la o trăsură. Rabourdin străbătu curtea largă a ministerului, sub ochii slujbaşilor care ieşiseră la ferestre, şi aşteptă o clipă ordinele ministrului. Dar ministrul nu dădu nici un semn de viaţă. Phellion şi Sébastien îl însoţeau pe Rabourdin. Phellion avu curajul de a-l conduce pe omul căzut în dizgraţie până în strada Duphot, exprimându-i admiraţia lui plină de respect. Apoi se întoarse, mulţumit de sine, şi-şi reluă locul la birou, după ce făcuse onorurile funebre acestui talent administrativ călcat în picioare.

Bixiou

(la apariţia lui Phellion)

Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.155

Phellion.

Da, domnu.

Poiret.

Asta ce vrea să zică?

Fleury.

Că partidul popesc se bucură, dar că domnul Rabourdin e stimat de toţi oamenii cinstiţi.

Dutocq

(atins)

Ieri nu erai de aceeaşi părere.

Fleury.

Dacă-mi mai adresezi un cuvânt, o să-mi lipesc palmele de obrajii dumitale, m-auzi?! Nu mai încape nici o îndoială că dumneata eşti acela care ai şterpelit lucrarea domnului Rabourdin. (Dutocq iese.) Du-te de te plânge la des Lupeaulx al dumitale, spionule!

Bixiou

(râzând şi maimuţărindu-se)

Sunt curios să ştiu cum o să meargă diviziunea. Domnul Rabourdin era un om atât de remarcabil, încât probabil că a avut anumite idei sănătoase când a întocmit lucrarea aceea. Ministerul pierde un cap greu de înlocuit. (îşi freacă mâinile.)

Laurent.

Domnul Fleury e chemat la secretariat.

Slujbaşii din ambele secţii.

Ţi s-a înfundat!

Fleury

(ieşind)

Puţin îmi pasă, am un post de redactor-responsabil. O să fiu liber toată ziua şi-o să mă plimb sau o să mă ocup cu ceva plăcut în redacţia jurnalului.

Bixiou.

Dutocq a făcut ce-a făcut şi l-a dat afară şi pe bietul Desroys, învinuit că vrea să taie capetele…

Thuillier.

Regilor156?

Bixiou.

Felicitările mele… asta-i reuşită!

Colleville
(intrând în birou, vesel)
Domnilor, sunt şeful dumneavoastră…
Thuillier
(îmbrăţişându-l)
Ah, prietene, dacă aş fi în locul tău, nu m-aş bucura deloc.
Bixiou.
E o ispravă a neveste-si, dar nu una făcută cu capul!
(Ceilalţi pufnesc în râs.)
Poiret.
Cine îmi explică şi mie morala a tot ceea ce s-a întâmplat azi aici?
Bixiou.
Vrei să ţi-o explic? Anticamera administraţiei va fi de acum încolo Camera, Curtea va fi budoar, drumul obişnuit va fi beciul, iar patul va fi mai mult ca oricând calea cea mai scurtă.
Poiret.
Domnule Bixiou, te rog fii mai clar.
Bixiou.
Am să-mi parafrazez ideea. Pentru a fi ceva trebuie să începi prin a fi totul. Este necesară, desigur, o reformă administrativă; căci, pe cinstea mea, statul îşi jefuieşte tot atât de mult slujbaşii, pe cât slujbaşii jefuiesc timpul pe care-l datorează statului; noi însă lucrăm puţin fiindcă nu primim aproape nimic, deoarece suntem prea mulţi pentru treaba care trebuie făcută, şi Virtuoasa Rabourdin şi-a dat seama de toate astea! Acest funcţionar priceput a prevăzut, domnilor, ceea ce trebuie să se întâmple şi ceea ce neghiobii numesc jocul admirabilelor noastre instituţii liberale. Camera va avea pretenţia să administreze, iar administratorii vor ţine să fie legislatori. Guvernul va năzui să administreze, iar administraţia să guverneze. De aceea, legile vor fi doar regulamente, iar ordonanţele vor deveni legi. Dumnezeu a creat această epocă pentru cei cărora le place să râdă. Trăim în admiraţia spectacolului pe care ni l-

a pregătit cel mai mare zeflemist al timpurilor moderne, Ludovic al XVIII-lea. (Stupefacţie generală.) Domnilor, dacă asemenea lucruri se petrec în Franţa, ţara cea mai bine administrată din Europa, apoi gândiţi-vă ce trebuie să fie în celelalte ţări. Sărmane ţărişoare, mă întreb cum o scot la capăt fără cele două Camere, fără libertatea presei, fără referate şi rapoarte, fără circulare, fără o armată de slujbaşi?! Zău aşa, cum de mai au armate, flote? Cum de mai există fără să discute după fiecare răsuflare şi după fiecare tuşitură? Mai pot fi ele, oare, numite guverne, naţiuni? Mi s-a spus… (de către mincinoşii de călători!) că popoarele acestea pretind a avea o politică a lor şi că se bucură de o anumită putere; dar eu unul le deplâng! Ele nu cunosc progresul luminilor, nu pot să pună în mişcare idei, nu au tribuni independenţi, trăiesc în barbarie. Numai poporul francez se bucură de binefacerile spiritului. Închipuieşte-ţi, domnule Poiret (Poiret, tresare ca la o izbitură), că sunt ţări care se lipsesc de şefi de diviziune, de directori generali, de acest minunat stat-major care constituie gloria Franţei şi a împăratului Napoleon, deşi acesta a avut motivele lui să înfiinţeze atâtea posturi. Poftim, asemenea ţări au îndrăzneala de a exista! La Viena numărul slujbaşilor de la Ministerul de Război nu atinge nici măcar cifra de o sută, în vreme ce la noi lefurile şi pensiile mănâncă o treime din buget, ceea ce nu se întâmpla înainte de Revoluţie, şi, ca să mă rezum, vă spun că Academia de inscripţii şi arte frumoase, care nu prea are ce face, ar trebui să propună un premiu pentru cel mai bun răspuns la această întrebare: Care e statul cel mai bine întocmit: acela care face multe cu funcţionari puţini, sau acela care face puţin cu funcţionari mulţi?

Poiret.

Ăsta-i ultimul dumitale cuvânt?

Bixiou.

Yes, sir! Ja, mein Herr! Si, signor! Da! Te scutesc de alte limbi.

Poiret
(ridică mâinile la cer)
Dumnezeule şi se mai spune că eşti spiritual!
Bixiou.
Nu m-ai înţeles, deci?
Phellion.
Cu toate astea, ultima propoziţie e plină de sens…
Bixiou
Ca bugetul, care e atât de complicat încât pare simplu, şi cu asta vă atârn ca pe nişte felinare deasupra acestei găuri, a acestei gropi, a acestei prăpăstii, a acestui vulcan denumit de Constituţionalul „orizontul politic”.
Poiret.
Aş vrea mai bine o explicaţie pe care s-o înţeleg şi eu…
Bixiou.
Trăiască Rabourdin! Iată părerea mea. Eşti mulţumit?
Colleville
(cu gravitate)
Domnul Rabourdin n-a avut decât o vină.
Poiret.
Care?
Colleville.
Aceea de a fi vrut să fie un om de stat, în loc să rămână un şef de secţie.
Phellion
(repezindu-se În faţa lui Bixiou)
Atunci, dom'le, dumneata, care-l înţelegi atât de bine pe domnu Rabourdin, pentru ce ai făcut acea mârşă… acea înfa… acea îngrozitoare caricatură?
Bixiou.
Dar rămăşagul nostru? Ai uitat că m-am prins în joc cu dracul şi că secţia dumneavoastră îmi datorează o masă la Rocher de Cancale?
Poiret
(foarte mâhnit)

Prin urmare voi ieşi la pensie fără să fi înţeles vreodată măcar o frază, un cuvânt, o idee de-a domnului Bixiou!

Bixiou.

Vina e a dumitale! Întreabă-i şi pe dânşii… Domnilor, aţi înţeles sensul observaţiilor mele, sunt ele juste, luminoase?

Toţi.

Din păcate, da.

Minard.

Şi, ca dovadă, eu mi-am înaintat demisia. Adio, domnilor, mă fac fabricant…

Bixiou.

Ai inventat niscaiva corsete mecanice, sau biberoane? Niscaiva pompe de incendiu, sau lopăţelele de curăţat noroiul de pe ghete? Niscaiva sobe care se încălzesc fără lemne, sau niscaiva grătare care frig cotletele cu trei bucăţele de hârtie?

Minard

(plecând)

Păstrez secretul pentru mine.

Bixiou.

Ei, vezi, tinere domn Poiret! dumnealor mă înţeleg, cu toţii…

Poiret

(umilit)

Domnule Bixiou, vrei să-mi faci cinstea de a vorbi măcar o dată pe limba mea, coborând până la mine?

Bixiou

(făcând cu ochiul spre ceilalţi)

Cu plăcere! (Îl apucă pe Poiret de un nasture al redingotei.) înainte de a ieşi la pensie, te vei declara mulţumit poate să afli că dumneata eşti…

Poiret

(bucuros)

Un om cinstit, domnule.

Bixiou

(înalţă din umeri)

Să definim, să explicăm, să analizăm, să vedem ce este aceea un slujbaş… Ştii?

Poiret.

Cred că da.

Bixiou

(răsuceşte nasturele)

Mă îndoiesc.

Poiret.

E un om plătit de guvern ca să facă o treabă.

Bixiou.

Perfect; atunci un soldat e un slujbaş.

Poiret

(încurcat)

Asta nu.

Bixiou.

Totuşi el e plătit de stat ca să facă de gardă şi să defileze la paradă. Îmi vei spune că abia aşteaptă să se libereze, că nu prea stă într-un singur loc, că munceşte prea mult şi primeşte în schimb prea puţin metal sunător, abstracţie făcând de acela pentru puşcă.

Poiret

(face ochii mari)

Ei bine, domnule, un slujbaş ar fi, mai logic, un om care, ca să trăiască, are nevoie de o leafă, şi care nu-i liber să-şi părăsească postul, fiindcă nu se pricepe să facă altceva decât să scrie.

Bixiou.

Aha, ajungem la o concluzie… Aşadar, biroul este o găoace a slujbaşului. Nici un slujbaş fără birou, nici un birou fără slujbaşi. Ce ne facem atunci cu vameşul? (Poiret încearcă să fugă, scapă din mâna lui Bixiou, care i-a rupt un nasture şi-l apucă de altul.) Mă rog, să zicem că el ar fi în materie birocratică o fiinţă neutră. Agentul care încasează accizele e numai pe jumătate slujbaş, el e deasupra birourilor şi a armatei, ca şi deasupra graniţelor: nici cu totul soldat, nici cu totul slujbaş. Dar, moşulică, unde ajungem cu asta?

(Răsuceşte nasturele.) Unde începetează slujbaşul? Iată o chestiune gravă! Un prefect este un slujbaş?

Poiret

(cu timiditate)

E un funcţionar.

Bixiou.

Aha, acum vrei s-o întorci, vrei adică să spui că un funcţionar n-ar fi un slujbaş!

Poiret

(obosit, se uită la ceilalţi)

Uite, domnul Godard ar vrea să spună ceva.

Godard.

Slujbaşul ar fi specia, iar funcţionarul un gen.

Bixiou

(zâmbind)

Nu te credeam în stare de o distincţie atât de ingenioasă, brav specimen!

Poiret.

Unde vrei să ajungi?

Bixiou.

Aici, aici, moşulică, încet, să nu ne frângem şalele! Ascultă, şi vom sfârşi prin a ne înţelege. Uite, să formulăm o axiomă pe care o las moştenire birourilor. Unde sfârşeşte slujbaşul începe funcţionarul, şi unde sfârşeşte funcţionarul începe omul de stat. Cu toate astea, printre prefecţi ai să întâlneşti puţini oameni de stat. Ceea ce înseamnă că prefectul e un neutru al genurilor superioare. El se află între omul de stat şi slujbaş, după cum vameşul se află între civil şi militar. Să continuăm a limpezi aceste înalte probleme. (Poiret se înroşeşte.) Totul se poate formula prin următoarea teoremă demnă de la Rochefoucauld: de la salariile de douăzeci de mii de franci în sus nu se mai poate vorbi de slujbaşi. De unde putem trage, cu precizie matematică, un prim corolar: omul de stat se situează în sfera salariilor superioare. Dar nu-i mai puţin important şi mai puţin logic şi al doilea corolar: directorii generali pot fi oameni de stat. Cred că

din pricina asta mulţi deputaţi îşi spun: „E o bună afacere să fii director general!” Numai că, în interesul limbii franceze şi al Academiei…

Poiret

(zăpăcit de privirea lui Bixiou)

Limba franceză! Academia!

Bixiou

(rupe al doilea nasture şi apucă unul mai de sus)

Da, în interesul frumoasei noastre limbi, trebuie să observăm că, dacă şeful de secţie poate fi, la nevoie, un slujbaş, şeful de diviziune trebuie să fie un birocrat. Domnii de colo… (se întoarce spre ceilalţi slujbaşi, arătându-le al doilea nasture rupt de la redingota lui Poiret) vor aprecia această nuanţă plină de delicateţe. În felul acesta, papa Poiret, slujbaşul sfârşeşte categoric la şeful de diviziune. Iată dar problema pe deplin rezolvată, acum totul e limpede, slujbaşul, care părea ceva ce nu poate fi definit, este definit.

Poiret.

Asta mi se pare întru totul adevărat.

Bixiou.

Cu toate astea, fă-mi plăcerea de rezolvă următoarea chestiune: Un judecător, fiind inamovibil, adică, după subtila dumitale părere, neputând fi un funcţionar şi neavând o leafă potrivită cu atribuţiile lui, trebuie socotit ca făcând parte din clasa slujbaşilor?

Poiret

(priveşte grinzile tavanului)

Domnule, eu nu mai sunt…

Bixiou

(îi rupe al treilea nasture)

Voiam să-ţi dovedesc, domnule, că nimic nu-i simplu, dar mai ales, şi ceea ce am să spun acum e mai mult pentru filosofi (dacă-mi îngăduiţi să folosesc o vorbă a lui Ludovic al XVIII-lea), vreau să fac să se înţeleagă de către toată lumea

că, lângă nevoia de a defini, se găseşte totdeauna primejdia de a te încurca şi mai rău.

Poiret

(îşi şterge fruntea)

Iartă-mă, domnule, îmi bate inima… (Dă să-şi încheie redingota.) Ah, mi-ai rupt toţi nasturii!

Bixiou.

Ei, acum înţelegi?

Poiret

(supărat)

Da, domnule… da, înţeleg că ai vrut să-ţi baţi joc de mine, rupându-mi toţi nasturii, fără ca eu să bag de seamă!

Bixiou

(cu gravitate)

Bătrâne, te înşeli. Am vrut să sădesc în creierul dumitale imaginea cea mai vie cu putinţă a regimului constituţional (toţi slujbaşii se uită la Bixiou; Poiret, zăpăcit, îl contemplă cu un ţel de nelinişte) şi să-mi ţin cuvântul faţă de dumneata. Pentru asta am recurs la o parabolă, ca sălbaticii! (Ascultaţi!) În timp ce miniştrii încing la Cameră discuţii aproape tot atât de concludente, tot atât de folositoare ca şi a noastră, administraţia ciupeşte nasturii contribuabililor.

Toţi.

Bravo, Bixiou!

Poiret

(care înţelege)

Acum nu mai regret nasturii.

Bixiou.

Şi urmez şi eu exemplul lui Minard, nu vreau să mai zgârii hârtia pentru nimica toată, aşa încât scutesc ministerul de colaborarea mea.

(Iese în mijlocul râsetelor tuturor slujbaşilor.)

În salonul de recepţii al ministerului se petrecea o altă scenă şi mai instructivă decât asta, deoarece ea ne arată

cum se pot pierde ideile mari în sferele superioare şi cum ştiu să se consoleze oamenii de acolo în faţa nenorocirilor.

În momentul acela, des Lupeaulx prezenta ministrului pe noul director, domnul Baudoyer. În salon se aflau doi sau trei deputaţi guvernamentali, cu influenţă, precum şi domnul Clergeot, pe care Excelenţa Sa îl asigura că o să-i dea un salariu onorabil.

După ce fură schimbate câteva fraze banale, discuţia se opri asupra evenimentului zilei.

Un deputat.

Aşadar, Rabourdin nu mai lucrează la dumneavoastră?

Des Lupeaulx.

Şi-a dat demisia.

Clergeot.

Se zice că voia să reformeze administraţia.

Ministrul

(privind spre deputaţi)

Se prea poate ca lefurile să nu fie corespunzătoare cu cerinţele serviciului.

De La Bričre.

După domnul Rabourdin, o sută de slujbaşi plătiţi cu câte douăsprezece mii de franci ar lucra mai bine şi mai repede decât o mie de slujbaşi plătiţi cu câte douăsprezece sute de franci.

Clergeot.

S-ar putea să aibă dreptate.

Ministrul.

Ce vreţi să facem! Maşina e alcătuită aşa cum e, şi pentru a o schimba ar trebui mai întâi distrusă, dar cine are curajul acesta, în prezenţa tribunei parlamentare, sub focul răcnetelor neghioabe ale opoziţiei sau ale articolelor violente din presă? Se prea poate ca într-o zi să se ajungă la o soluţie de continuitate păgubitoare între administraţie şi guvern.

Deputatul.

În ce fel?

Ministrul.

Un ministru va încerca să înfăptuiască ceea ce e necesar, dar nu-şi va atinge scopul, fiindcă se vor produce tărăgăneli nesfârşite între fapte şi rezultate. Dacă s-a ajuns ca furtul unui gologan să fie cu adevărat imposibil, în schimb nu se vor stârpi niciodată învârtelile, care se vor practica pe sub mână. Anumite operaţii nu se vor încheia decât prin calcule misterioase, al căror fir e greu să-l prinzi. Afară de asta, slujbaşii, de la cel mai mic până la şeful de secţie, vor avea părerile lor, ei nu vor mai fi braţele dirijate de un creier, nu vor mai reprezenta gândirea guvernului; opoziţia caută să le dea dreptul de a cârti împotriva guvernului, de a vota contra lui, de a-l trage la răspundere.

Baudoyer

(încet, dar în aşa fel ca să fie auzit)

Excelenţa Sa e sublimă.

Des Lupeaulx.

Fără îndoială, birocraţia are multe păcate; eu unul socot că e greoaie şi necuviincioasă, încleştează cam mult acţiunile guvernului, înăbuşă unele planuri, ţine în loc progresul. Totuşi, administraţia franceză e foarte utilă…

Baudoyer.

Aşa-i!

Des Lupeaulx

Chiar de-ar fi să nu facă altceva decât să înregistreze hârtiile şi să le ştampileze. Şi dacă, asemenea unei gospodine excelente, e niţel tipicară, poate, în schimb, să dea oricând socoteală de cheltuielile ei. Arătaţi-mi un negustor isteţ care să nu fie dispus să arunce în groapa unei asigurări oarecare cinci la sută din produsul lui, din capitalul care intră şi iese, numai ca să înlăture sfeterisirea157!

Deputatul

(manufacturier)

Toţi fabricanţii din cele două continente ar subscrie bucuroşi un asemenea acord cu acest geniu al răului numit

sfeterisire.

Des Lupeaulx.

Ei bine, cu toate că statistica e slăbiciunea oamenilor de stat moderni, care cred că cifrele reprezintă: calculul, trebuie să ne servim de cifre ca să calculăm. Să trecem la calcul, deci! De altfel, cifrele sunt argumentul doveditor al societăţilor bazate pe interes personal şi pe bani, iar societatea pe care ne-a dat-o nouă Carta este una dintre acestea, după părerea mea, cel puţin! Şi, apoi, nimic nu e mai convingător pentru masele care gândesc decât câteva cifre. În definitiv, totul, spun politicienii noştri de stânga, se rezolvă prin cifre. Să trecem, dar, la cifre! (Ministrul se retrage într-un colţ şi vorbeşte încet cu un deputat.) În general, se numără cam patruzeci de mii de slujbaşi în Franţa, fără a ţine seama de ceilalţi salariaţi, căci un cantonier, un măturător de stradă, o lucrătoare de la fabrica de ţigări nu sunt slujbaşi.

Leafa mijlocie este de o mie cinci sute de franci. Înmulţiţi patruzeci de mii cu o mie cinci sute, veţi obţine şaizeci de milioane. Orice publicist va putea constata din capul locului că, în comparaţie cu China, cu Rusia, unde mulţi slujbaşi sunt hoţi, cu Austria, cu republicile americane, cu lumea întreagă, va constata, zic, că, pentru preţul acesta, Franţa are administraţia cea mai tipicară, cea mai meticuloasă, cea mai condicară, cea mai scriptoloagă, cea mai roasă de patima inventarierii, a controlării, a verificării, a urmăririi, în fine, cea mai gospodină dintre toate administraţiile cunoscute! În Franţa nu se cheltuieşte şi nu se încasează o centimă fără să fie aprobată de un ordin, acoperită de o dovadă, scrisă şi transcrisă în registrele de situaţie, plătită contra chitanţă, pentru ca, apoi, şi cererea şi chitanţa să fie înregistrate, controlate, verificate de nişte oameni cu ochelari. La cea mai mică greşeală de formă, slujbaşul se înspăimântă, deoarece toată viaţa lui se reduce la nişte scrupule de felul acesta. Multe ţări s-ar fi mulţumit cu asta, Napoleon însă nu s-a oprit aici. Acest mare organizator a

creat magistraţii supremi ai unei curţi unice în lume. Magistraţii ăştia îşi petrec zilele verificând toate bonurile, hârtiile, rolurile, controalele, încasările pe cauţiune, plăţile, contribuţiile primite, contribuţiile investite etc. Scrise de slujbaşi. Aceşti judecători severi duc talentul scrupulului, geniul cercetării, atenţia cea mai pătrunzătoare, perspicacitatea cea mai iscoditoare până la a face din nou toate socotelile, ca să nu le scape nici o sustragere. Aceste sublime victime ale cifrelor trimit înapoi, după doi ani, unui intendent militar, o listă oarecare, fiindcă în ea s-a strecurat o greşeală de două centime. În felul acesta, administraţia franceză, cea mai desăvârşită dintre arhivisticăriile globului, a făcut, cum spunea Excelenţa Sa, furtul imposibil în Franţa, iar sfeterisirea e o himeră. Ei bine, ce putem obiecta la toate astea? Franţa are un venit de o mie două sute de milioane, pe care le cheltuieşte, asta-i tot. O mie două sute de milioane intră în casele de bani, şi o inie două sute de milioane ies. Ea mânuieşte deci două miliarde patru sute de milioane, dar nu plăteşte decât şaizeci de milioane, adică doi şi jumătate la sută, pentru a avea siguranţa că nu se mai face risipă. Condica bucătăriei noastre politice costă şaizeci de milioane, dar jandarmeria, tribunalele, închisorile, poliţia costă tot atât şi nu ne aduc nimic. Afară de asta, în slujbe sunt folosiţi oameni care nu pot face altceva decât ceea ce fac, credeţi-mă. Risipa, dacă există, nu poate fi decât morală şi legislativă, şi atunci când cele două Camere sunt complicele ei, risipa devine legală. Risipa consistă în a cere să se facă investiţii care nu-s urgente sau necesare, a pune sau a scoate găitanele de la uniforma soldaţilor, a comanda corăbii fără a cerceta dacă se găseşte lemn şi a-l plăti apoi prea scump, a se pregăti de război fără a-l face, a achita datoriile unui stat fără a-i cere garanţii etc., etc.

Baudoyer.

Dar această risipă în stil mare nu-l priveşte pe slujbaş. O asemenea gestiune proastă a treburilor ţării cade în sarcina

omului de stat care conduce corabia.

Ministrul

(care a terminat discuţia cu deputatul)

E mult adevăr în ceea ce a spus des Lupeaulx; dar află, domnule director (se adresează lui Baudoyer), că nimeni nu judecă din punctul de vedere al omului de stat. A face ordine în orice fel de cheltuieli, chiar şi în cele inutile, nu constituie o proastă gestiune. Dimpotrivă, trebuie să încurajăm oricând circulaţia banilor, a căror imobilizare devine, mai cu seamă în Franţa, funestă din pricina înclinării către zgârcenie, profund lipsită de logică, a provinciei, care pune la ciorap grămezi întregi de aur…

Deputatul

(care a ascultat pe des Lupeaulx)

Dar, mă întreb: dacă Excelenţa Voastră avea perfectă dreptate adineaori, şi dacă spiritualul nostru prieten (îl apucă pe des Lupeaulx de braţ) nu greşeşte cu nimic, atunci ce concluzie se impune?

Des Lupeaulx

(după ce se uită la ministru)

Fără îndoială, trebuie să se facă ceva…

De La Briere

(cu timiditate)

Domnul Rabourdin are, prin urmare, dreptate?

Ministrul.

Am să stau de vorbă cu Rabourdin.

Des Lupeaulx.

Omul ăsta a făcut greşeala de a se constitui în judecător suprem al administraţiei şi al oamenilor care o compun; el e de părere să nu existe decât trei ministere…

Ministrul

(întrerupând)

Ce, e nebun?

Deputatul.

Cum ar mai fi reprezentaţi atunci, în ministere, şefii de partide din Cameră?

Baudoyer

(cu un aer pe care el îl crede subtil)

Poate că domnul Rabourdin vrea să schimbe şi constituţia pe care ne-a dat-o regele legislator!

Ministrul

(căzut pe gânduri, îl apucă de braţ pe de La Bričre ţi-l ia cu sine)

Aş vrea să văd lucrarea lui Rabourdin, şi, fiindcă dumneata o cunoşti…

De La Bričre

(în cabinetul ministrului)

A ars totul fiindcă dumneavoastră aţi admis să fie dezonorat, şi s-a hotărât să plece din administraţie. Excelenţă, să nu credeţi că el a avut prosteasca idee de a schimba ceva în minunatul nostru centralism, aşa cum încearcă să demonstreze des Lupeaulx.

Ministrul

(în sine)

Am făcut o greşeală. (Rămâne o clipă tăcut.) Nu-i nimic, de proiecte de reformă n-o să ducem niciodată lipsă…

De La Bričre.

Nu ideile, ci oamenii care să le pună în practică ne lipsesc.

Des Lupeaulx, acest talentat avocat al abuzului, intră în cabinet.

— Excelenţă, eu mă duc să mă îngrijesc de alegerea mea.

— Stai puţin! zise ministrul lăsând pe secretarul său particular şi luând braţul lui des Lupeaulx, cu care se retrage în firida ferestrei. Dragul meu, renunţă la arondismentul acela, vei fi făcut conte, iar eu îţi voi plăti toate datoriile… Apoi, dacă după constituirea noului parlament voi rămâne în guvern, o să găsesc un prilej de a te trece pe vreo listă spre a te face pair al Franţei.

— Sunteţi un om de onoare, accept.

Aşa ajunse Clément Chardin des Lupeaulx – al cărui tată, înnobilat de Ludovic al XV-lea, purta un blazon în patru despărţituri, prima cu lup negru şi miel roşu în gură, pe

fond alb; a doua, cu trei spăngi albe, pe fond purpuriu; a treia, cu o bandă albă între două roşii, brăzdate de douăsprezece dungi; a patra, caduceu roşu cu şerpuiri verzi, susţinut de patru gheare de vultur desfăcute spre margini, pe fond galben; totul cu deviza EN LUPUS IN HISTORIA – aşa ajunse el, deci, să adauge acestei armorii aproape hazlii o coroană de conte.

În 1830, pe la sfârşitul lui decembrie, domnul Rabourdin avu o treabă care-l aduse în vechiul lui minister, unde birourile erau întoarse cu susul în jos din pricina mutării mobilierului dintr-o parte în alta. Această revoluţie era lăsată în special pe umerii oamenilor de serviciu, care din această pricină nu privesc niciodată cu plăcere figurile noi. Ajuns de dimineaţă la minister, ale cărui scări şi coridoare le cunoştea bine, Rabourdin auzi următorul dialog între doi nepoţi ai lui Laurent, deoarece unchiul ieşise la pensie:

— Ei, cum se poartă şeful tău de diviziune?

— Nu-mi mai pomeni de el, n-am o clipă de răgaz. Mă sună ca să mă întrebe dacă nu i-am văzut batista sau tabachera. Primeşte, fără să ţină oamenii să mai aştepte câte niţel la uşă, mă-nţelegi, nici un pic de demnitate! Adesea, nu mă rabdă inima şi-i zic: „Dacă îngăduiţi, domnule, domnul conte, înaintaşul dumneavoastră, cresta scaunul cu briceagul, în timpul serviciului, pentru a face să se creadă că lucrează”. Pe deasupra, are un dar de a amesteca totul, încât nu le mai dau la nici unele de capăt. Ce mai încoace, încolo, un neisprăvit… Dar al tău?

— Al meu? O, am izbutit să-l dau pe brazdă; acum ştie de unde să ia hârtia de scris, plicurile, unde să-şi pună cana, şi toate alea. Celălalt înjura, ăsta e blând… dar nu-i de soi, n-are nici o decoraţie, şi mie nu-mi place un şef fără decoraţie, poate fi luat drept unul ca mine şi ca tine, şi nu-i nici o scofală. Ia hârtie de la birou şi o duce acasă, ba, o dată, m-a întrebat dacă aş vrea să mă duc la el acasă pentru a servi la masă în zilele de primire.

— Oh, halal de-aşa guvern!

— Da, toată lumea trage chiulul.
— Încaltea, de nu ne-ar scade lefşoarele!
— De asta mi-e teamă şi mie. Parlamentul e cam zgârcit, ţine socoteala şi la lemnele de foc.
— Lasă, nu-i nimic, n-o să facă mulţi purici cu oameni de-alde ăştia.
— Ne-am ars! Ne-a auzit cineva.
— Aş, e răposatul domn Rabourdin… A, domnule, v-am recunoscut după felul dumneavoastră de a veni… Dacă aveţi nevoie de ceva pe aici, nimeni n-o să vă ia în seamă, căci noi suntem singurii care am rămas de pe vremea dumneavoastră… Domnii Colleville şi Baudoyer n-au tocit prea multă vreme pluşul de la scaune după ce aţi plecat dumneavoastră… Dumnezeu să mai înţeleagă, după şase luni au fost numiţi perceptori în Paris.
Paris, iulie 1838

SFÂRŞIT

1 Romanul a apărut mai întâi în ziarul „La Presse”, în 1837, cu titlul de „La Femme supérieure”, apoi în volum, în 1838 cu titlul de „Les Employés ou la Femme supérieure”. În reeditarea din 1845, numele a fost simplificat în „Les Employés” – Slujbaşii.

2 Contesa Serafina San-Severino – era sora şambelanului imperial al Austriei şi ea l-a recomandat pe Balzac contesei Maffei, prietena ei, când romancierul a călătorit la Milano, în 1836.

3 Il Bandelto – Matteo Bandello (1485-1565) a fost un povestitor italian aparţinând clerului; a lăsat totuşi un tablou realist al societăţii italiene din timpul său, în 214 nuvele; Henric al II-lea, regele Franţei, l-a făcut episcop în oraşul Agen.

4 Mercante lucchese – ital., neguţător din oraşul Lucca.

5 un gentiluomo navarese sposa… non la sapendo – ital., un gentilom din Navara se căsătoreşte cu o femeie care era sora şi fiica lui, lucru pe care el nu-l ştia.

6 Gérard (François) – pictor de portrete şi scene istorice (de ex. „Bătălia de la Austerlitz”), celebru în vremea primului Imperiu şi a Restauraţiei (1770-1837), când salonul lui era frecventat de artiştii şi scriitorii vremii.

7 Ordinul… Crinului – decoraţie creată de contele de Artois (viitorul rege Carol al X-lea) în 1814, ridicată la rangul de ordin de către Ludovic al XVIII-lea, în 1816, şi dispărută odată cu ultimii Bourboni (1830).

8 Restauraţia – epoca dintre 1814 şi 1830, timp în care, cu ajutorul armatelor străine, a avut loc în Franţa restaurarea dinastiei Bourbonilor.

9 un Rabourdin de… ceva – adică un Rabourdin înnobilat, particula de, urmată de numele domeniului, fiind caracteristica numelor aristocratice franceze; în timpul primului Imperiu şi al Restauraţiei; marea şi chiar mica burghezie tânjeau după nume cu de.

10 Athanase Granson – este tânărul de valoare, necunoscut şi nepreţuit de societate, care sfârşeşte prin sinucidere în romanul lui Balzac „Fata bătrână”.

11 Maxime de Trailles – alt personaj al lui Balzac, tip de profitor şi de intrigant (v. „Cămătarul (Gobseck)”, „Moş Goriot” „Deputatul din Arcis” etc.) (vezi Addenda).

129 thermidor – ziua (27 iulie 1794) când Robespierre şi iacobinii au fost răsturnaţi de coaliţia reacţionară din sânul Convenţiunii naţionale; influenţa feminină de care vorbeşte Balzac este cea a doamnei Tallien, soţia membrului Convenţiunii, Jean-Lambert Tallien, care a contribuit la acţiunea antiiacobină de la 9 thermidor.

13 cele două Camere – prin Charta acordată de Ludovic al XVIII-lea, la revenirea lui pe tron (1814), se recunoşteau două Camere: una aristocratică, a „pair”-ilor numiţi de rege, şi una a deputaţilor („reprezentanţi”) aleşi prin vot de

către un corp electoral redus (electorii ca şi aleşii trebuind să dispună de o anumită avere).

14 Sixtus al V-lea – papă între 1585 şi 1590; bătrân şi infirm, el fusese ales de cardinali pentru că părea că e pe moarte; dar, o dată ales, a început o activitate intensă de reforme religioase şi de construcţii arhitectonice.

15… instrucţia, pusă fără măsură la îndemâna maselor… – constatând anarhia şi birocraţia din noua societate, capitalistă, Balzac – neavând perspectiva istorică necesară – caută explicaţii aristocratice; de fapt, nu era nici măcar adevărat că masele aveau acces la toată instrucţia la care ar fi avut dreptul, ci cel mult la instrucţia elementară; în ideile lui Rabourdin se reflectă confuziile politice ale autorului şi respectul său pentru proprietatea privată şi regalitatea autoritară.

16 fraţii Rotschild – bancherul James de Rotschild, din familia de bancheri de la Frankfurt, se stabilise la Paris în 1812, pentru a conduce o sucursală a băncii familiale; el a participat la marile afaceri din vremea Restauraţiei şi a monarhiei din Iulie, ca, de pildă, construirea căii ferate din nordul Franţei.

17 Ximénčs – cardinal ţi om de stat spaniol (1436-1517); a contribuit la opera de centralizare a Spaniei prin sprijinirea oraşelor.

18 oameni ca… Suger, Sully, Choiseul sau Colbert – miniştri ai regilor Franţei: Suger (1081-1151) a fost consilierul lui Ludovic al VI-lea şi al lui Ludovic al VII-lea; Sully (1559-1641) a fost ministrul şi prietenul lui Henric al IV-lea, pe care l-a sfătuit să protejeze agricultura şi să pună frâu risipei; Colbert, urmând cardinalului Mazarin, s-a ocupat de industria şi comerţul Franţei, sub Ludovic al XIV-lea; iar Choiseul (1719-1785) al fost ministru al lui Ludovic al XV-lea.

19 şapte miniştri – în 1824, guvernul francez era compus din 7 miniştri: al Afacerilor Externe, al Războiului, al

Marinei, al Finanţelor, al Justiţiei, al Afacerilor Interne şi al Casei Regale, de care depindea şi sectorul artelor.

20 Law (John) – financiar scoţian (1671-1729), devenit în Franţa controlor general al finanţelor, apoi organizator al unei societăţi de exploatare colonială (Compania Indiilor); el e cel care a lansat primele bilete de bancă, organizând la Paris, la începutul secolului al XVIII-lea, faimosul sistem bancar, ajuns curând falimentar.

21 sărărit – (înv.) impozit care se percepea pe extragerea sării (pentru nevoile individuale)(n.k.).

22 noua legiuire asupra tutunului – monopolul asupra tutunului a fost instituit în Franţa în 1674 şi arendat unor societăţi particulare, până la revoluţia din 1789-1794, când a fost suprimat, pentru a fi restabilit în 1811.

23 o noapte a sfântului Bartolomeu pentru slujbaşi – desfiinţarea bruscă a lor – aşa după cum, în noaptea sfântului Bartolomeu (23 august 1572) au fost masacraţi, din ordinul regelui Carol al IX-lea, la instigaţia mamei sale, Catherine de Médicis, protestanţii (hughenoţii) din Paris.

24 o majoritate compactă… – la alegerile din februarie 1824, dreapta monarhistă a obţinut 415 locuri din 430; această „majoritate compactă” a promulgat o serie de legi reacţionare, al căror efect a fost că, la alegerile din noiembrie 1827, dreapta n-a mai avut decât 170 de locuri.

25 campania din Spania… Carol al X-lea – expediţie militară întreprinsă în Spania, în 1823, sub conducerea ducelui d'Angoulęme, fiul viitorului rege Carol al X-lea, pentru a restabili monarhia absolută în persoana Bourbonului Ferdinand al VII-lea. Cu câţiva ani înainte, o revoluţie de mare amploare (1820) impusese o constituţie liberală.

26 Bois de Boulogne – pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare.

27 Bertranzi… şi Ratoni – profitori şi exploataţi – după personajele din fabula lui La Fontaine, „Maimuţa şi pisica”.

28 revoluţia din Iulie – revoluţia de la sfârşitul lui iulie 1830, când ultimul reprezentant al Bourbonilor, Carol al X-lea, a fost răsturnat împreună cu guvernul său trădător al Chartei constituţionale; regele care i-a urmat, Ludovic-Filip, din spiţa de Orléans, a fost „regele burghez” al bancherilor.

29 Codul Civil Napoleonian sau Codul civil francez – cod de legi realizat în vremea Primului Imperiu Francez sub îndrumarea lui Napoleon Bonaparte, considerat primul sistem de legislativ modern. A influenţat puternic evoluţia jurisdicţiei europene şi mondiale (n.k.).

30 Napoleon făcea casă cu Berthier, iar Richelieu cu părintele Jacob – colaboratorul cel mai intim al lui Napoleon a fost mareşalul Berthier, urcat la cele mai mari onoruri (făcut prinţ de Wagram şi care apoi s-a lepădat de Napoleon); iar părintele Jacob avea atâta influenţă asupra cardinalului de Richelieu încât a fost supranumit „eminenţa cenuşie”.

31 faimosul Dicţionar – „Dicţionarul istoric”, care îi anunţă pe enciclopedişti, al lui Pierre Bayle (1647-1706).

32 un impozit de o mie de franci – dacă electorii trebuiau să satisfacă legea cens-ului, adică să facă dovada, prin impozit (300 franci), că posedă o anumită avere, apoi candidaţii la deputăţie trebuiau să dovedească una mult mai mare (1000 de franci impozit). În 1820, Franţa nu avea, la 29 milioane de locuitori, decât 96 de mii de electori şi vreo 18 mii de eligibili.

33 sibarit – (livr.) persoană care trăieşte în lux, lene şi desfrâu.

— Din fr. Sybarite, lat. Sybarita – locuitor din Sybaris – colonie antică greacă în peninsula italică, celebră pentru luxul şi decadenţa ei (n.k.).

34 „Constituţionalul” – ziar al liberalilor, fundat în 1815; a jucat un rol important prin campania de opoziţie îndreptată împotriva tendinţelor absolutiste şi clericale din vremea Restauraţiei, pregătind astfel revoluţia din 1830; după

1848, devenit proprietatea unui bancher; „Constituţionalul” a făcut politică conservatoare.

35 bătălia celor cincisprezece ani – bătălia politică din vremea Restauraţiei (1815-1830).

36 acest mic prinţ de Wagram – des Lupeaulx era indispensabil ministrului, prin serviciile şi informaţiile pe care i le aducea, aşa după cum mareşalul Berthier, prinţ de Wagram, era nelipsit din preajma lui Napoleon I.

37 înalt de cinci picioare şi patru şchioape – având înălţimea de 1,73 m.

38 Stilul rococo – stilul la modă mai ales în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în care se exprimă intenţia de a reacţiona împotriva solemnităţii stilului clasic şi a monotoniei liniilor sale; în stilul rococo (de la rocaille – stâncă), liniile se frâng, se mlădiază, se rotunjesc, iar ornamentaţia începe să fie bogată, chiar încărcată; în timpul Restauraţiei acest stil a fost readus la modă de ducesa de Berry.

39 dulăpioare sculptate de Boulle – André-Charles Boulle (1642-1732) a fost un tâmplar-sculptor de mobilă fină, în general încrustată cu firişoare de aramă şi cu baga.

40 acest Asmodeu parizian – în Biblie, Asmodeu reprezintă demonul plăcerilor necurate; în romanul lui Lesage (1668-1747), „Diavolul şchiop”, diavolul Asmodeu se pricepe să ridice acoperişurile caselor din Madrid pentru a descoperi secretele locuitorilor.

41 Figaro – valetul ingenios şi spiritual, plin de spirit critic, din comediile binecunoscute ale lui Beaumarchais, „Bărbierul din Sevilla” şi „Nunta lui Figaro” (1732-1799).

42 Célimčne din strada Duphot – o cochetă dintr-un cartier modest; în „Mizantropul” lui Moličre, cocheta Célimčne aparţine societăţii înalte.

43 caporalul Trim – personaj din romanul „Tristram Shandy” al autorului englez Lawrence Steme (1713-1768), autor foarte apreciat şi deseori citat de Balzac; Trim este o

figură de fost militar de ispravă, devenit servitorul devotat şi isteţ al căpitanului său.

44 censul (şi) vârsta necesară – legea electorală din timpul Restauraţiei fixa obligaţia de a plăti 1000 de franci impozit pentru a putea fi aleşi (v. Mai sus); viitorii deputaţi nu puteau fi aleşi înainte de a fi împlinit vârsta de 30 de ani.

45 Boston – joc de cărţi în patru persoane, foarte la modă la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea; îşi trage numele de la oraşul Boston, deoarece a fost născocit în timpul asediului acestui oraş (1776).

46 foburg – (franţuzism) parte dintr-un oraş care este sau care era odinioară situată în afara (zidurilor) oraşului; suburbie. [fr. Faubourg] (n.k.).

47 „Legiunea de onoare” – decoraţie franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare şi civile.

48 teatrele Franconi, Gaâté, Ambigu-Comique – familia Franconi este fondatoarea unui circ celebru din Paris (Circul Olimpic); teatrul Gaâté, datând din 1759, iar numele lui din 1792, era specializat în drame şi feerii; la Ambigu-Comique (1759), la început teatru de marionete, se jucau, în vremea Restauraţiei şi a monarhiei din iulie, melodrame şi vodeviluri.

49 porecla de Gigonnet – datorită felului cum personajul îşi trăgea convulsiv piciorul; porecla e în legătură cu vechiul substantiv francez gigue = picior, şi cu vechiul verb giguer = a sălta.

50 mâini demne de un Domiţian – ultimul dintre cei doisprezece Cezari, Domiţian (51-96) a fost, în partea a doua a domniei sale, un despot sângeros al Romei; a murit ucis de un sclav, cu ştiinţa propriei sale soţii.

51 Brillat-Savarin (Anthelme) – teoretician al gastronomiei franceze (1755-1826), autor al tratatului despre „Fiziologia gustului”, precum şi popularizator al multor reţete de bucătărie fină, ca, de pildă, a prăjiturii oare-i poartă numele.

52 împăratul Alexandru – e vorba de ţarul Alexandru I (1777-1825), cunoscut francezilor ca rival al lui Napoleon.

53 la modă prin anul VII – pe la 1799 (calendarul republican începând din septembrie 1792).

54 Canalis, Schinner, doctorul Bianchon, Lucien de Rubempré. Octave de Camps, contele de Granville, vicontele de Fontaine… Andoche Finot… bancherul du Tillet… Paul de Manerville… vicontele de Portuendčre – personaje din romanele lui Balzac; astfel, Canalis apare în „Modeste Mignon”, Bianchon în „Moţ Goriot”, Lucien de Rubempré în „Iluzii pierdute”, Octave de Camps în „M-me Firmiani”, Andoche Finot şi du Tillet în „César Birotteau”, Paul de Manerville în „Contractul de căsătorie” etc. (vezi Addenda)

55 Jean Goujon – sculptor şi arhitect francez din vremea Renaşterii (1510-1568); lui i se atribuie şi statuia Dianei de Poitiers, favorita regelui Henric al II-lea, pe care a reprezentat-o sprijinită de un cerb, sub chipul zeiţei Diana a vânătorilor.

56 Chérubin – pajul din comedia „Nunta lui Figaro” de Beaumarchais; e atât de însetat de iubire încât e gata să se îndrăgostească până şi de guvernanta Marceline, care se descoperă a fi mama lui Figaro.

57 Bilboquet, acest mare filosof – tipul industriaşului profitor care nu se încurcă în scrupule, dintr-un vodevil de pe vremea lui Balzac: „Saltimbancii” (1831) de Dumersan şi Varin; când elevul său Gringalet îl întreabă: „Cufărul ăsta e al nostru?” el răspunde: „Trebuie să fie al nostru”.

58 Luvru (Louvre) – fostă reşedinţă la Paris a regilor Franţei; palatul Luvru a fost început în 1204 şi declarat în mod oficial terminal: în 1848. Încă din vremea lui Napoleon I, în sălile Luvrului se prezentau expoziţii. Astăzi Luvrul este cel mai bogat muzeu al Franţei.

59 Marais – vechi cartier al Parisului, cu palate celebre ale aristocraţiei.

60 Sewrin, Pixérécourt, Planard – autori dramatici francezi care au repurtat succese la începutul secolului al XIX-lea: François de Planard (1784-1853) a scris vodeviluri şi livrete de operă comică; René-Charles Guilbert de Pixérécourt (1773- 1844) este „tatăl melodramei”, „Shakespeare al bulevardului”; Charles-Augustin Sewrin (1771-1853) a compus, pe lângă poezii şi romane, multe vodeviluri şi librete de opere şi de opere comice.

61 igault-Lebrun, Piis, Duvicquet – Ch. Antoine PigaultLebrun (1753-1835) a scris romane amuzante dar licenţioase; Augustin de Piis (1755-1831) a fost ziarist şi a compus şi cântece şi vodeviluri; Pierre Duvicquet (1765-1835) a publicat ediţii comentate din clasicii latini şi francezi şi a ţinut rubrica criticii la Journal des Débats.

62 Scribe (Eugčne) – cel mai cunoscut autor de teatru din prima jumătate a secolului al XIX-lea (1791-1861); a scris peste 400 de piese – mai ales comedii (de ex. „Paharul cu apă”) – reflectând, dacă nu cu înţelegerea adâncă a rădăcinilor sociale, dar cu mare pricepere tehnică şi cu vervă, psihologia carieristă a burgheziei triumfătoare.

63 Leuwenhoek, Malpighi, Raspail – oameni de ştiinţă din diverse ţări între secolele al XVII-lea şi al XIX-lea: A. Leuwenhoek, naturalist olandez (1632-1723), a completat cercetările lui Harwey despre circulaţia sângelui; Marcello Malpighi a fost un cunoscut medic anatomist italian din secolul al XVII-lea (1628-1694); François-Vincent Raspail (1794-1878), chimist celebru, este un compatriot şi un contemporan al lui Balzac. (Raspail a fost un democrat activ, participând la revoluţiile din 1830 şi 1848.)

64 berlinezul Hoffmann – Balzac îl citează des pe scriitorul german E. Hoffmann (1776-1822). În cunoscutele sale „Povestiri fantastice”, a satirizat filistinismul, care domnea în statele feudale germane, ştiind să îmbine divagaţiile imaginaţiei cu spiritul de observaţie.

65 Gigonnet, Mitral, Baudoyer… Falleix, Transon… moluşte care şi-au arătat tăria în al treizecilea an al

veacului acesta – cămătari, bancheri, oameni de bursă, arivişti (personaje din romanele lui Balzac), reprezentând burghezia triumfătoare în urma revoluţiei din 1830.

66 Callot (Jacques) – pictor şi gravor (1592-1635), care în unele opere ale sale, de un puternic realism, îşi exprimă protestul său faţă de mizeria şi cruzimea războiului.

67 Pasquier şi Molé – Etienne-Denis Pasquier (1767-1862), prefect al poliţiei lui Napoleon, a făcut parte şi din guvernele Restauraţiei şi a fost preşedinte al Camerei Pairilor şi cancelar în 1836, iar Louis Mathieu Molé (1781-1855), ministru al Justiţiei sub Napoleon, a fost prim-ministru între 1836 şi 1838. Balzac se referă deci la întâmplări politice foarte apropiate de momentul când scrie „Slujbaşii” (1838).

68 ducele d'Antin… în faţa lui Ludovic al XIV-lea – ducele d'Antin (Louis-Antoine) era fiul marchizei de Montespan, fosta favorită a lui Ludovic al XIV-lea, şi trecea drept un perfect om de curte (1665-1736).

69 preşedinte al marelui colegiu din departamentul Dordogne – prin legea electorală din 1820, electorii din marele colegiu departamental, cei mai bogaţi, votau de două ori, o dată în colegiul cel mic (de arondisment) şi o dată în colegiul departamental.

70 ordinele străine: Christ, Isabela, Sfântul Vladimir – ordinul lui Christ (militar şi religios) era un ordin portughez aprobat de curtea papală în 1319; Ordinul Isabelei a fost instituit de regele Spaniei, Ferdinand al VI-lea, în 1815, pentru a recompensa pe regalişti; iar Ordinul Sfântului Vladimir a fost creat de Caterina a II-a a Rusiei în 1782.

71 ilustrul Desplein – personaj din „Liturghia ateului” de Balzac; modelul a fost celebrul chirurg Dupuytren.

72 congregaţia – reunire de asociaţii catolice, cuprinzând atât membri ai clerului cât şi credincioşi regalişti cu vază; congregaţia avea mare influenţă în vremea Restauraţiei; direcţia ei politică (reacţionară) s-a precizat odată cu puterea şefului ei, contele d'Artois, viitorul Carol al X-lea;

de congregaţie depindeau ziare ca „Gazette de France”, „La Quotidienne”, „Le Drapeau blanc” „L'Étoile”, precum şi asociaţii ca cele citate mai sus (Saint-Joseph etc.), în legătură cu La Billardičre.

73 Poiret bătrânul, retras într-o pensiune – vezi romanul lui Balzac „Moş Goriot”.

74 Charlet… Audran – Nicolas Charlet (1792-1845) a fost un desenator talentat de figuri şi scene militare, cu spirit patriotic, pe oare Balzac îl aprecia mult; Gérard Audran (1640-1703) a gravat operele pictorilor celebri din secolul al XVII-lea.

75 Palais-Royal – în vremea lui Balzac, grupul de clădiri numit Palais-Royal, pentru că adăpostise la un moment dat vlăstare regale, era închiriat, în parte, unor tripouri sau cabarete.

76 Robert Lindet – membru al Convenţiunii, ministru de Finanţe înainte de lovitura de stat din 1799 a lui Napoleon, Robert Lindet (1746-1825) a rămas cunoscut ca om integru; el a căutat să ţină piept şi reacţiunii thermidoriene.

77 „Mazeppa” după Horace Vernet – reproducere după tabloul celebru reprezentând goana calului sălbatic de care a fost legat Mazeppa (care va ajunge hatman al cazacilor – secolul al XVII-lea); autorul acestui tablou, Horace Vernet, făcea parte dintr-o familie ilustră de pictori şi s-a distins mai ales în scene de bătălii (1789-1863).

78 aşa cum un tânăr visează să-l vadă pe domnul de Chateaubriand – Chateaubriand era, în adevăr, în acea vreme (1838) în plină glorie literară şi politică; fusese ministru şi ambasador şi, mai ales, exprimase în „Rene” acea nelinişte şi frământare care devenise pentru anumiţi tineri „boala secolului” şi care ilustrează un anumit aspect al romantismului.

79 Villiaume – director de agenţie matrimonială în timpul imperiului.

80 acest Amadis al deşertăciunii – în romanul cavaleresc „Amadis de Gaule” („Galia”), Amadis este tânărul cavaler

model de curtenie şi de cavalerism.

81 Champs-Elysées – alee de plimbare în Paris al cărei nume evocă paradisul din mitologia greco-latină (câmpiile elizee); astăzi celebru bulevard între Piaţa Concordiei şi Arcul de Triumf Etoile.

82 Flonflon – cuvânt onomatopeic, în legătură cu cupletele şi refrenele vodevilurilor.

83 procesul Fualdčs – asasinarea magistratului Fualdčs la Rodez (1817) de către doi foşti prieteni ai săi dăduse naştere unui proces de răsunet european.

84 procesul Castaing – medicul Edme-Samuel Castaing (1797-1823), acuzat de a-şi fi omorât doi prieteni (fraţii Ballet), pentru a-i moşteni, a fost condamnat la moarte şi executat.

85 o tichie neagră pe capul lui Carol al X-lea – pentru a indica şi a satiriza legăturile regelui cu iezuiţii şi cu biserica, pe care se sprijinea.

86 doctorul Gall – Francisc-Josef Gall, medic german (1758-1828), este creatorul frenologiei (cunoaşterea caracterului după forma craniului), pseudo-ştiinţă cu mare răsunet în vremea lui Balzac.

87 grizetă – fată din popor, muncitoare franceză, aşa numită din cauza rochiilor de stofă ieftină numită grisette, care constituiau îmbrăcămintea ei obişnuită.

88 Joseph Bridau – pictor ajuns cu mari greutăţi la celebritate, în romanul lui Balzac „Pescuitoarea în apă tulbure” (ca şi chirurgul Desplein în „Liturghia unui ateu”); modelul pare a fi fost Delacroix.

89 „abyssus abyssum” din Biblie – în psalmul lui David (XLI, 8), formula este: abyssus abyssum invocat = prăpastia cheamă prăpastia, cu sensul de: o greşeală aduce după sine altă greşeală.

90 Un Corse la finira – „un corsican îi va pune capăt” (corsicanul e, bineînţeles, Napoleon).

91 Vierge de son mari – „fecioară a soţului ei”.

92 Henrici mei casta dea – lat., zeiţa castă a lui Henric al meu (Catherine de Médicis era soţia lui Henric al II-lea).

93 Eh, c'est large nez – într-o franceză forţată: „Ei, e nas mare”.

94 Charles Genest (abatele) – profesor al unei fiice a lui Ludovic al XIV-lea, Genest a scris câteva tragedii şi un poem în legătură cu cercul literar al ducesei du Maine.

95 „Micii burghezi” – unul dintre ultimele romane ale lui Balzac, publicat postum, în 1855, de către Charles Rabou, care l-a şi terminat poate; dar Balzac îl avea în minte, aşa cum i se întâmpla în general, înainte cu mult de a-l scrie.

96 în oglindă nu se vedea din te (dinte) miri ce cauză – calamburul e în original următorul: „Il ne se voyait pas dedans (de dents)”.

97 maximalul – lege votată la 29 septembrie 1793, prin care preţurile asupra principalelor articole de consum erau fixate de guvernul revoluţionar, ca şi salariile; îndreptată împotriva speculei, această lege avea scopul de a salva oraşele franceze de foamete.

98 colecţia „Victorii şi cuceriri” – un fel de istorie eroică a Franţei scrisă de trei generali (Beauvais, Thiebaut şi Parisot) şi apărută în primă ediţie între 1817 şi 1821; din cele 24 de volume, 18 erau consacrate războaielor din vremea revoluţiei şi din vremea imperiului colecţia a fost foarte apreciată de mica burghezie şi a constituit una dintre sursele legendei napoleoniene.

99 trei oameni mari; Napoleon, Bolivar şi Béranger – într-adevăr, în timpul Restauraţiei, Bolivar şi Béranger nu erau mai puţin celebri decât Napoleon: Simon Bolivar (1783-1830), general din America de Sud, a cucerit independenţa faţă de Spania a unor regiuni pe care le-a constituit în republica numită Colombia, precum şi a Boliviei şi a Perului; iar Béranger (1780-1857) este autorul cântecelor satirice şi patriotice foarte populare oare au contribuit la răsturnarea Bourbonilor.

100 Foy, Laffitte şi Casimir Delavigne – nume foarte cunoscute şi ele pe vremea lui Balzac: bancherul Jacques Laffitte, liberal cu vază (1767-1844), a contribuit la pregătirea revoluţiei antifeudale din 1830, care avea să deschidă „domnia bancherilor” (monarhia din Iulie); poetul Casimir Delavigne (1793-1843) a scris versuri patriotice şi drame istorice: în Mesenienele a apărat naţionalităţile asuprite de absolutism; generalul Maximilien-Sébastien Foy, rănit la Waterloo şi deputat liberal elocvent în timpul Restauraţiei, se bucura de o mare popularitate (1775-1825); moartea lui a fost considerată de presa liberală ca un doliu public.

101 carbonar… orleanist – carbonarii francezi erau partizanii mişcării liberale îndreptate împotriva monarhiei cu tendinţe absolutiste din vremea Restauraţiei; ei purtau numele democraţilor italieni de la începutul secolului al XIX-lea, numiţi „carbonari”, fiindcă se adunau la început prin păduri, unde se fabricau cărbunii din lemn (cf. „cărbunarii” din jurul lui 1848, de la noi); orleanişti erau partizanii spiţei regale de Orléans, reprezentate prin Ludovic-Filip, „regele burghez” de după 1830.

102 Paul-Louis Courier – pamfletar strălucit din vremea Restauraţiei; pamfletele lui, sub formă de scrisori şi de articole pline de ironie caustică, atacau tendinţele absolutiste ale monarhiei şi influenţa dominantă a bisericii catolice (1772-1825).

103 Michel Chrestien – personaj din romanele lui Balzac (v. Mai ales „Iluzii pierdute”), reprezentând un militant republican admirabil, prin figura căruia Balzac a cinstit poate pe unul dintre şefii opoziţiei republicane din vremea Restauraţiei şi a monarhiei din Iulie, Michel de Bourges (1797-1853).

104 acea stupidă dragoste colectivă pe care suntem siliţi s-o numim umanitarism – frază care trădează confuziile şi contradicţiile lui Balzac; era vremea când Cabet preconiza întemeierea de „colonii comuniste” (v. „Călătorie în Icaria”,

1840), ridicându-se, în acelaşi timp, împotriva luptei revoluţionare a proletariatului; interesul mai mult sentimental pentru cei oropsii transformase şi romantismul în „umanitar”.

105 Volney – (Constantin, conte de) – erudit cu idei avansate (1757-1820), autorul celebrelor „Ruine sau Meditaţii asupra transformării imperiilor”.

106 Saint-Just (Louis de) – partizan al lui Robespierre în acţiunea de salvare a revoluţiei în interior şi împotriva armatelor europene care atacau Franţa, membru al Convenţiunii şi al Comitetului de salvare publică, mort pe eşafod în momentul înfrângerii iacobinilor (1767-1794).

107 Robespierre (Maximilien de) – şeful Comitetului de salvare publică, organizat ca guvern revoluţionar, pentru a apăra revoluţia de atacurile din interior şi din exterior; deputaţii iacobini au avut rolul de organizatori şi de instructori în această acţiune; Robespierre a pierit pe eşafod, executat de adversarii săi politici, care au dat lovitura de la 9 thermidor (1758-1794).

108 şi-a legat coada… cu o panglică nouă – în timpul Restauraţiei, bătrânii şi în special demnitarii bătrâni se ţineau încă de moda secolului al XVIII-lea: purtau peruca pudrată, cu coadă (cf. La noi, expresia „nemţii cu coadă”).

109 Charles Dix, par la grâce de Dieu, roi de France et de Navarre – „Carol al X-lea,; prin graţia lui Dumnezeu, rege al Franţei şi al Navarei” (titlul oficial al regilor Franţei, după Henric al IV-lea); acest titlu va fi pus în anagramă de către Colleville.

110 Lui Henric al V-lea li va ceda, de la Saint-Cloud va pleca – După moartea ducelui d'Angoulęme (fiul cel mare al lui Carol al X-lea), moţtenitorul tronului nu putea fi decât nepotul regelui, fiul ducelui de Berry (mort în 1820), şi anume contele de Chambord, cunoscut sub numele de Henric al V-lea, care n-a domnit niciodată; palatul de la Saint-Cloud servea de reşedinţă Bourbonilor, după ce-i servise lui Napoleon.

111 Goritz – oraş italian (Gorizia) stăpânit un timp de austrieci; aici a şi murit Carol al X-lea, în 1836 (ceea ce Balzac ştia în 1836-1838, când a scris romanul).

112 cocu – fr., încornorat.

113 D'abord ręva bureaux, e – u (et eut) fin riche – „la început visă birouri şi avu sfârşit bogat”.

114 Ris d'aboyeur d'oie – tot în franceză forţată: „râs de lătrător de gâscă”.

115 cochenille – coşenilă, insectă originară din Mexic, producătoare a unei frumoase culori roşu-aprins.

116 Reicho (Antoine-Joseph) – compozitor ceh, stabilit în Franţa în 1806.

117 filipică – (Liv.) Discurs, cuvântare cu caracter acuzator, pronunţată împotriva cuiva. (din lat.: Philippicae – discursurile lui Demostene împotriva regelui Filip al II-lea al Macedoniei)(n.k.).

118 la capătul străzii Tournon – aci se afla palatul Luxembourg, sediul Camerei Pair-ilor de altădată, azi al Consiliului Republicii (Senatul).

119 un Bossuet al circularelor, un Canalis al memoriilor, un copil sublim al referatelor – aluzie la talentul oratoric al episcopului Bossuet (1627-1704), la talentul poetic al lui Lamartine (care apare sub numele de Canalis în romanul „Modeste Mignon” al lui Balzac; în perioada romantică a existat chiar un poet cu numele de Canalis, şeful şcolii „serafice”) şi la precocitatea poetică a lui V. Hugo, numit din această cauză de Chateaubriand „copilul sublim”.

120 Débats (les), sau Journal des Débats – ziar care a continuat „Buletinul dezbaterilor” din vremea revoluţiei din 1789-1794 şi care a reprezentat ulterior dreapta republicană, oscilând între opoziţia liberală şi teama de revoluţie (sub Ludovic-Filip a fost ziarul guvernamental); Chateaubriand, deşi regalist, scria la Débats, fiind supărat de felul cum fusese tratat de rege.

121 Royer-Collard (Pierre-Paul) – mai întâi avocat şi participant la revoluţia din 1789-1794, Royer-Collard a

devenit, sub imperiul I, profesor şi filosof spiritualist. El a combătut şcoala senzuallstă a lui Condillac şi a jucat un rol de seamă în timpul Restauraţiei difuzând doctrina sa, o încercare de compromis între principiul monarhic şi câteva din cuceririle revoluţiei; a fost adversarul revoluţiei din 1830.

122 tulburările din Vendeea – într-una dintre regiunile cele mai înapoiate ale Franţei, în Vendeea, a stăruit multă vreme o mişcare contrarevoluţionară condusă de preoţi şi de aristocraţi; ea a fost reprimată energic în 1793 de trupele Convenţiunii naţionale conduse de generalii Hoche, Kléber şi Marceau.

123 afacerea Quiberon – cu ajutorul englezilor, o armată a aristocraţilor emigraţi a încercat o debarcare, în timpul revoluţiei, la Quiberon, în Morbihan (Bretania); această încercare contrarevoluţionară a fost înfrântă de generalul Hoche (1795), regaliştii pierzând 1200 de oameni.

124 lupta dintre Pitt şi Napoleon – William Pitt (1759-1806) a fost cancelar al Angliei şi a organizat coaliţiile europene împotriva Franţei revoluţionare şi a lui Napoleon, cu care a dus o luptă neîmpăcată; a murit disperat de victoriile de la Ulm şi de la Austerlitz ale armatelor franceze imperiale.

125 Henri de Navarre... d'Orange, Guise, la Rovčre – oameni de stat francezi şi străini, citaţi cam la întâmplare în urma numelui lui Henric al IV-lea: Wilhelm de Orania (d'Orange) a guvernat Olanda, apărând-o de invazia franceză, şi a fost proclamat rege al Angliei în 1689; din familia de Guise, cel mai interesant este François de Lorraine (1519-1563), care a ţinut piept lui Carol-Quintul; familia italiană della Rovere a dat doi papi, pe Sixt al IV-lea şi pe Iuliu al II-lea.

126 chestiunea bunurilor naţionale – proprietăţile bisericii şi ale aristocraţiei, declarate bunuri naţionale în timpul revoluţiei începute în 1789, fuseseră, în mare parte, cumpărate de burghezie; pentru a câştiga pe deţinătorii

bunurilor naţionale, Ludovic al XVIII-lea declarase, încă din primele momente ale întoarcerii sale în Franţa, că vânzarea acestor bunuri e considerată irevocabilă; mai târziu însă, prin votarea faimoasei legi a „miliardului” (despăgubiri masive acordate emigranţilor şi clerului), întregul popor francez a plătit, sub formă de impozite, reîmproprietărirea feudalilor de către guvernele Restauraţiei.

127 dumneata îmi furi calamburile – du Bruel spusese „vous rirez et parierez aprčs” (veţi râde şi veţi face rămăşaguri după aceea), frază care se poate înţelege şi „vous rirez et pas rirez” (veţi râde şi nu veţi râde).

128 Robespierre mi-a ordonat: „Duce d'Otrante”… – în momentul când Robespierre i se adresa, Fouché nu putea fi duce d'Otrante; acest titlu i-a fost dat ulterior de Napoleon.

129 faţă de Hoche şi Tallien – cărora li se datorează înfrângerea expediţiei contrarevoluţionare de la Quiberon; generalul Lazare Hoche (1768-1797) a fost unul dintre tinerii comandanţi militari cei mai capabili ai revoluţiei şi a avut un rol important în apărarea tinerei republici, atât împotriva coaliţiei europene cât şi a mişcărilor contrarevoluţionare din interior; Jean-Lambert Tallien, membru al Convenţiunii, a contribuit însă la lovitura din 9 thermidor.

130 Habent sua sidera lites – lat., „litigiile au stelele lor” (nu se ştie la ce te poţi aştepta în dezlegarea unei chestiuni).

131 Uzurpatorul – cercurile regaliste nu-l indicau decât cu acest nume pe Napoleon Bonaparte.

132 domnul conte de Villčle – contele de Villčle a fost reprezentantul extremei drepte în timpul celei de-a doua Restauraţii; el a fost prim-ministru între 1821 şi 1828 şi a promulgat o serie de legi reacţionare (despăgubiri de un miliard emigranţilor reîntorşi, pedeapsa cu moartea pentru profanatorii bisericilor etc.).

133 ergo – lat., aşadar, prin urmare.

134 a subroga – (termen juridic) a înlocui pe cineva în vederea îndeplinirii unor funcţii sau exercitării unor drepturi. (n.k.)

135 Marea Duhovnicie – instituţie administrativ-religioasă, al cărei personal se ocupa cu distribuţia pomenilor regale; în regimul feudal „le grand aumônier” dispunea de anumite drepturi de numiri, amnistieri etc.; instituţia a fost suprimată în 1790, restabilită de Napoleon şi desfiinţată din nou în 1830; n-a mai funcţionat apoi decât sub Napoleon al III-lea; în 1829, „le grand aumônier” era cardinalul prinţ de Croy, iar „le premier aumônier” era contele Frayssinous.

136 prima către corintieni – prima din cele două epistole adresate de apostolul Pavel corintienilor (Noul Testament), epistolă în care le dă sfaturi practice şi le face mustrări.

137 Nechibzuitul contra lui Mascarille – în comedia lui Molič re, „L'étourdi” (Nechibzuitul), tânărul Lélie, în favoarea căruia isteţul valet Mascarille urzeşte tot felul de planuri pentru a-l apropia de iubita lui, răstoarnă aceste planuri prin intervenţiile lui necugetate. „L'étourdi”, reprezentat în 1658, a fost unul dintre cele mai mari succese teatrale din secolul al XVII-lea.

138… prăjitura de plumb – prăjitură regională din aluat dens.

139 Bertrand Barrč re – membru al Convenţiunii şi al Comitetului salvării publice, B. Barrč re (1755-1841) nu l-a susţinut pe Robespierre; sub imperiul I, s-a ocupat de istorie şi literatură; a fost exilat în timpul Restauraţiei.

140 „Miroir”, „Pandore”, „Figaro” – Le Miroir des spectacles, des lettres etc. A fost unul dintre cele mai spirituale ziare de. Opoziţie din vremea Restauraţiei, pe care o combătea prin aluzii; a apărut între februarie 1821 şi iunie 1823, apoi a reapărut din iulie 1823 până în august 1828, sub numele de La Pandore; ca şi Le Miroir, ziarul Figaro (întemeiat în vremea Restauraţiei de La Fouche şi Roqueplan) a fost dat de multe ori în judecată de guvern.

141 L'Étoile – a apărut, ca ziar de seară, între octombrie 1820 şi iunie 1827, când a fuzionat cu Gazette de France; era o publicaţie ocrotită de poliţia Restauraţiei.

142 Cererile astfel plasate nu-s niciodată deplasate – în original calamburul este între placets = cereri şi déplacés (des placets) = „deplasate” – sau „cereri”: „les placets de ce genre né sont pas déplacés”.

143 Jeannin, Villeroy, Sully…

— Pierre Jeannin a fost, ca şi Sully, un ministru capabil al lui Henric al IV-lea (1540-1623); Nicolas de Villeroy, mareşal al Franţei, a fost educatorul lui Ludovic al XIV-lea (1598-1685).

144 inde irae – lat., de aici, mânia (aceasta trebuie să fie cauza mâniei tuturor).

145 Laurent, să strângem… – este versul cu care Tartuffe apare pe scenă, în comedia cu acelaşi nume a lui Molière (III, 2): „Laurent, serrez ma haine avec ma discipline”; vorbind ostentativ de instrumentele lui de mortificare, Tartuffe îţi arată de la început ipocrizia. Bixiou citează versul atât pentru analogia cu numele uşierului, cât şi pentru manevrele clericale care-l susţin pe Baudoyer.

146 Râs urâtului – joc de cuvinte intraductibil: ris au laid = râs urâtului – riz au lait = orez cu lapte.

147 Talma (François-Joseph) – actor tragic celebru din vremea lui Napoleon, care-l aprecia în mod deosebit; cunoscut mai ales pentru a fi combătut emfaza şi neadevărurile istorice în tragediile pe care le juca.

148 Cei patru sergenţi din La Rochelle – Bories, Qoubin, Pommier şi Raoulx, sergenţi din garnizoana portului La Rochelle, denunţaţi ca partizani ai carbonarilor, au fost decapitaţi la Paris, în septembrie 1822, sub domnia lui Ludovic al XVIII-lea.

149 Berton, Ney, Caron, fraţii Faucher – alte victime politice din vremea Restauraţiei: Jean-Baptiste Berton, general pe vremea lui Napoleon, apoi militant „carbonar”, a fost executat în 1822; mareşalul Michel Ney, cel pe care

Napoleon l-a numit „viteazul vitejilor”, a revenit la Napoleon în timpul celor „O sută de zile”, lucru pentru care a fost împuşcat sub Restauraţie (1815). Augustin-Joseph Caron, colonel pe vremea lui Napoleon, a fost împuşcat ca conspirator în 1822; fraţii César şi Constantin Faucher, generali ai Republicii şi ai Imperiului, au fost şi ei împuşcaţi sub Restauraţie (1815).

150 Ar putea să dea o salată de lăptuci – joc de cuvinte intraductibil, în original, între réponses = răspunsuri şi raiponces = un fel de salată.

151 eroii lui Plutarc – oamenii iluştri din celebra operă a istoricului şi moralistului grec Plutarc (50-125): „Viaţa oamenilor iluştri ai Greciei şi ai Romei”.

152 domnul de Talleyrand – om al tuturor regimurilor, de la revoluţie până la monarhia din Iulie, Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord a fost un ministru şi un diplomat abil, mai bogat în vorbe de duh decât în scrupule.

153 Un fel de cardinal Fleury – e vorba de episcopul Denis Frayssinous (1765-1841), fost predicator al lui Ludovic, al XVIII-lea şi devenit, în 1825, ministru al Instrucţiunii Publice; el deţinea al doilea post important din instituţia „Marii Duhovnicii”; în urma revoluţiei din 1830 a plecat din Franţa împreună cu Carol al X-lea.

154 Saint-Merry – la 6 iunie 1832, ţinând piept trupelor care voiau să împiedice o manifestaţie democratică, 120 de republicani parizieni au apărat cu dârzenie baricada de la Saint-Merry; ei erau conduşi de tânărul muncitor Jeanne şi au rezistat timp de douăsprezece ore forţelor guvernamentale, care au trebuit să aducă tunurile.

155 Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni – lat., „zeii au fost de partea învingătorului, dar Caton e de partea învinsului”: vers al poetului latin Lucanus, în legătură cu Cato din Utica, rămas fidel lui Pompeius, chiar după ce acesta a fost învins de Cezar, căci cauza primului i se părea cea justă.

156 Desroys, învinuit că vrea să taie capetele… regilor? – în original, calambur provenit din analogia numelui Desroys cu genitivul plural al cuvântului roi (rege): des rois = al regilor.

157 sfeterisire – (înv.) fraudă, delapidare. (n.k.)